

İSTANBUL
ESENYURT ÜNİVERSİTESİ
Eğitimde Önceliğiniz...

İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES RESEARCHES

CİLT/VOL.:4 | SAYI/ISSUE:1 | 2024 YAZ/SUMMER

e - ISSN : 2791 - 691X

**İSTANBUL ESENYURT ÜNİVERSİTESİ
İŞLETME VE YÖNETİM BİLİMLERİ FAKÜLTESİ
SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ**

**ISTANBUL ESENYURT UNIVERSITY
FACULTY OF BUSINESS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES RESEARCHES**

2024, Cilt / Volume: 4, Sayı / Issue: 1

ASOS
indeks

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES RESEARCHES

Hakemli Akademik Dergi / Peer Reviewed Academic Journal

Yılda iki kez yayınlanır / Published twice a year

e-ISSN: 2791-691X

2024, Cilt / Volume: 4, Sayı / Issue: 1

DERGİNİN SAHİBİ / PROPRIETOR

Prof. Dr. Dinçer ATLI

(İstanbul Esenyurt Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi adına/ on behalf of Istanbul Esenyurt University Faculty of Business and Administrative Sciences)

GENEL YAYIN YÖNETMENİ/EDITOR-IN-CHIEF

Doç. Dr. Dikran M. ZENGİNKUZUCU

EDİTÖRLER/EDITORS

Dr. Öğr. Üyesi Erhan CANIKOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Celil DURDAĞ

Dr. Tuğba KOYUNCU ÇAKMAK

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Dinçer ATLI

Doç. Dr. Dikran M. ZENGİNKUZUCU

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Cihan TOKER

YARDIMCI EDİTÖR/ ASSOCIATE EDITOR

Arş. Gör. Şeyma SERTÇELİK

Arş. Gör. Duygu YAYLA ELDEM

Arş. Gör. Evren GÜLSER

Arş. Gör. Elif ARSLAN DİNÇ

DİL EDİTÖRÜ / LANGUAGE EDITOR

Dr. Aybike Esra Şahin

Arş. Gör. Tahsin Mert SAYGIN

Arş. Gör. Kadriye GİRAY

KAPAK / COVER

Pınar HALLİ

YAYIN İDARE MERKEZİ / PUBLICATION OFFICE

Zafer Mah. Adile Naşit Bulv. No:1 Esenyurt İstanbul / Türkiye

+ (90) 212 444 9 123

+ (90) 212 444 9 123

iesbad@esenyurt.edu.tr

Yayın Tarihi / Published on: 21.06.2024

Dergide yayınlanan makalelerin bilim, içerik ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Yayın Kurulu, yayınlanan makalelerde, konu ile ilgili en yüksek etik ve bilimsel standartlarda olması ve ticari kaygı taşımaması şartını gözetir.

The responsibility in terms of science, content and language of the articles published in the journal belongs to their authors. Articles published in the journal cannot be used without citation. In the published articles, the Editorial Board observes the highest ethical and scientific standards in relation to the issue and the requirement not to bear commercial concern.

AMAÇ VE KAPSAM

İstanbul Esenyurt Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ieSBAD) yılda en az iki kez yayınlanan, açık erişimli elektronik hakemli akademik bir dergidir.

Dergide "sosyal bilimler" alanına özgün katkıda bulunacak siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, iktisat, işletme, uluslararası ticaret, uluslararası lojistik, güvenlik çalışmaları, kamu yönetimi ve yerel yönetimler ile insan bilimlerinin tüm alanlarında çalışmalara yer verilir. Dergide bilimsel etik çerçeve içerisinde kuramsal ve analitik özgün çalışmalar yanı sıra uygulamalı makaleler yayımlanmaktadır.

Dergi yılda en az iki sayı olarak (Haziran - Aralık) elektronik ortamda yayınlanır. Derginin dili Türkçe olmakla birlikte İngilizce makalelere de yer verilir.

Dergide yayınlanan makalelere DOI numarası verilmektedir.

Dergide akademisyenlerin yanı sıra uzman araştırmacıların makaleleri de değerlendirilir.

Dergide yayınlanan makaleler ilgili makaleye atıf yapılmaksızın kullanılamaz.

Dergide yayınlanan makalelerin bilim, içerik ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.

AIM AND CONTENT

Istanbul Esenyurt University Faculty of Business and Administrative Sciences Journal of Social Sciences Researches (ieJSSR) is an open-access, peer-reviewed academic journal published at least two times a year.

The journal aims to publish academic articles making original contribution to the area of "social sciences" such as political sciences, international relations, economics, business administration, international trade, international logistics, security studies, public administration and local governments and other related areas on humanity studies. The journal publishes theoretical and/or empirical studies as well as applied articles within the frame of scientific ethical principles.

The journal publishes articles of academicians as well as researchers.

The journal is published electronically at least two times a year (June and December). The language of the Journal is Turkish, but articles in English may also be published.

The journal assigns a DOI number to each article that is published.

The articles published in our journal cannot be used without giving reference to the relevant article.

BİLİM KURULU / SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Dinçer ATLI	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Prof. Dr. Sait YILMAZ	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Prof. Dr. Wolfgang GIELER	Friedrich Schiller University Jena
Prof. Dr. Mithat BAYDUR	Okan Üniversitesi
Prof. Dr. Mikail EROL	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Atilla UYANIK	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Prof. Dr. Soner ÇELİKKOL	Doğuş Üniversitesi
Prof. Dr. Osman Zekai ORHAN	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim KIRÇOVA	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Sezgin Seymen ÇEBİ	Antalya Bilim Üniversitesi
Prof. Dr. Sedat AYBAR	İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Aydın İBRAHİMOV	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Ertan EFEGİL	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Oktay BİNGÖL	İstanbul Arel Üniversitesi
Prof. Dr. Zelha ALTINKAYA	Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Nejat BASIM	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Yelda ONGUN	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Haşmet SARIGÜL	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Doç. Dr. Pınar BAL	Beykent Üniversitesi
Doç. Dr. Dikran M. ZENGİNKUZUCU	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Doç. Dr. Deniz TANSİ	Yeditepe Üniversitesi
Doç. Dr. Emrah KONURALP	İğdır Üniversitesi
Doç. Dr. Üyesi Hüdayi SAYIN	Yeni Yüzyıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tuğçe VAROL	San Diego Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Semra Boğan	Adana Bilim ve Yüksek Teknoloji Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hakan ARIDEMİR	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

DANIŞMA KURULU / ADVISORY COMMITTEE

Prof. Dr. Sudi APAK	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Prof. Dr. Şükrü Sina GÜREL	Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. Haydar SUR	Üsküdar Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan KÖNİ	İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Yalçın SARIKAYA	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Mitat ÇELİKPALA	Kadir Has Üniversitesi
Prof. Dr. Sencer İMER	Ufuk Üniversitesi
E. Tümg. Armağan KULOĞLU	21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü
Prof. Dr. Yaşar ONAY	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. M. Abdülhaluk ÇAY	İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar DÜZENLİ	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Siddık YARMAN	İstanbul Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Barış DOSTER	Marmara Üniversitesi,
Doç. Dr. Tuğba ALTINTAŞ	Üsküdar Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Nihat ÖZCAN	TOBB Üniversitesi
Doç. Dr. Çağla Gül YESEVİ	İstanbul Kültür Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin GÜN	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Doç. Dr. Deniz S. SERT	Özyeğin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Neşe KEMİKSİZ	Anka Enstitüsü
Öğr. Gör. Kaya KARAN	Milli Savunma Üniversitesi
E. Alb. Ümit YALIM	21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü
Dr. Öğr. Üyesi Nurdan GÜVEN TOKER	Haliç Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer ERTÜRK	Nişantaşı Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erol ÜLGEN	Yeni Yüzyıl Üniversitesi

Bu Sayının Hakemleri / Reviewers of This Issue

Prof. Dr. Timuçin KODAMAN

Prof. Dr. Mikail EROL

Prof. Dr. Ali ASKER

Doç. Dr. Muhammed DEMİREL

Doç. Dr. H. Burçin HENDEN ŞOLT

Dr. Öğr. Üyesi Erdinç GÜLBAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Osman KARACAN

Dr. Öğr. Üyesi Onur VİGA

Dr. Öğr. Üyesi Merve DALMAZ

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan AK

Dr. Öğr. Üyesi Meri TAKSİ DEVECİYAN

Dr. Öğr. Üyesi Artür KARADEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Şule AYDIN YERAL

Serhat GENÇ

Süleyman Demirel Üniversitesi

İstanbul Esenyurt Üniversitesi

Karabük Üniversitesi

İstanbul Üniversitesi

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

İstanbul Esenyurt Üniversitesi

Kastamonu Üniversitesi

İstanbul Esenyurt Üniversitesi

İstanbul Esenyurt Üniversitesi

İstanbul Topkapı Üniversitesi

İstanbul Kültür Üniversitesi

İstanbul Esenyurt Üniversitesi

İstanbul Esenyurt Üniversitesi

Batman Üniversitesi

Dekan'dan

Dean's Words

Değerli Bilim İnsanları ve Araştırmacılar,

İstanbul Esenyurt Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi'nin (ieSBAD) yeni sayısı ile birlikteyiz. Bu sayımızda, çeşitli disiplinlerden gelen özgün araştırmalarla zenginleşen bir içerik sunmaktan memnuniyet duyuyoruz. Dergimiz bu yönüyle sosyal bilimler alanında bilimsel bilgi üretimine katkı sağlamak ve bu alanda yeni perspektifler sunmayı amaçlıyor.

Bu sayımızın hazırlanmasında emeği geçen tüm yazarlarımıza, değerli hakemlerimize, sayın rektörümüze ve mütevelli heyetimize dergimize verdikleri destekten dolayı teşekkür ederim. İstanbul Esenyurt Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi olarak, bilim dünyasına katkıda bulunmayı sürdürmekten kıvanç duyuyoruz.

Keyifli okumalar dilerim.

Saygılarımla,

Prof. Dr. Dinçer ATLI
İstanbul Esenyurt Üniversitesi İşletme ve
Yönetim Bilimler Fakültesi
Dekan V.

Editör'den

Editorial

Değerli Dergi Okurları,

İstanbul Esenyurt Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi tarafından yayına hazırlanan Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ieSBAD) yılda en az iki kez açık erişimli olarak yayınlanmaktadır. Bu yedinci sayımız ile dergimiz dördüncü yılına girmiş bulunmaktadır. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ieSBAD) artık Dergipark içerisinde yer almakta ve tüm süreçler Dergipark üzerinden yürütülmektedir. Dergide yayınlanan makalelere DOI numarası verilmektedir.

Dergimiz ülkemizin akademik hayatına ve toplumsal çalışmalarına katkı sunmak amacını taşımaktadır. Bu amaçla dergimizde “sosyal bilimler” alanına özgün katkıda bulunacak siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, iktisat, işletme, uluslararası ticaret, uluslararası lojistik, güvenlik çalışmaları, kamu yönetimi ve yerel yönetimler ile insan bilimlerinin tüm alanlarında çalışmalara yer verilir. Dergide bilimsel etik çerçeve içerisinde kuramsal ve analitik özgün çalışmalar yanı sıra uygulamalı makaleler yayımlanmaktadır. Dergi akademisyenlerin yanı sıra uzman araştırmacıların Türkçe, İngilizce ve zaman zaman diğer dillerde bilimsel makalelerine de açık olacaktır. Dergimizi akademisyenlerin yanı sıra başta Esenyurt olmak üzere çevre ve ülkemizin kamu ve yerel politika yapıcılarına, sivil toplum kuruluşlarına ve tüm ilgililere de ulaşmayı amaçlamaktayız.

Dergimizin gelişme politikasının temelinde akademik ilkelere ve etik kurallara sıkı sıkıya bağlılık yer almaktadır. Akademik ve etik ilkeler uzun vadede derginin sürdürülebilirliğinde ve nitelikli bir akademik yayın olmasında kaldıraç işlevi görecektir. Bu bakımdan dergide yayınlanan makalelerin hakemlik süreçleri titizlikle yürütülmekte ve başta intihalin önlenmesi olmak üzere akademik ilkelere özen gösterilmektedir.

Bu sayımıza katkı sunan üniversitemizden ve üniversitemiz dışından yazarlara, derginin yayınında emek sarf etmiş herkese ve titiz çalışmalarıyla değer katan değerli hakemlerimize minnet ve teşekkürlerimizi sunarız. Gelecek sayımızda da değerli yazarların nitelikli çalışmalarını okurlarla buluşturabilmeyi dileriz.

Doç. Dr. Dikran M. ZENGİNKUZUCU

Baş Editör

Editor-in-chief

İçindekiler Contents

2024, Cilt / Volume: 4, Sayı / Issue: 1

Dekanın Sözü
Dean's Words ix

Genel Yayın Yönetmeninin Notu
Editor-in-Chief's Notes xi

Üniter Yapının Yerel Yönetimlerin Özerkliğine Etkileri: İtalya ve Türkiye Örneği
*The Effects of Unitary Structure on the Self-Governance of Local Governments:
The Case of Italy and Türkiye*

Hacer SEVİNÇ 1

Mukayeseli Hukuk Bağlamında İhaleye Fesat Karıştırma Suçu (TCK Md. 235)
The Crime of Bid Rigging in the Context of Comparative Law (TPC Art. 235)

Ramazan YILDIZ 15

Türkiye'nin Kredi Temerrüt Takası Priminin Bankacılık Sektörü Kaynaklı Belirleyicileri
Banking Industry-Specific Determinants of Türkiye's Credit Default SWAP

Haşmet SARIGÜL 49

IESU– İŞLETME VE YÖNETİM BİLİMLERİ FAKÜLTESİ SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ (İESBAD)'nde Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik Analizi
*Bibliometric Analysis of Papers Published in IESU FACULTY OF BUSINESS AND
ADMINISTRATIVE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES RESEARCHES (İEJSSR)*

İbrahim Bora ORAN, Hakan KANTARCI, Ahmet Münir GÖKMEN 69

Romantik İlişki Yaşayan Bireylerde Bağlanma Stili Açısından İlişki Doyumu ve Bilinçli
Farkındalığın İncelenmesi

*Analysis of Relationship Satisfaction and Conscious Awareness in Romantic
Relationships According to Attachment Style*

Tuğba ÇEVİK 85

Hastane Çalışanlarının Tıbbi Atıklar Konusunda Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi: İzmir İli
Urla Devlet Hastanesi Örneği

*Assessment of Hospital Employees' Level of Knowledge About Medical Waste:
The Case of Urla State Hospital in İzmir Province*

Haki Gökhan ŞAHİN, Pakize Yiğit, Mail ÖZÇELİK 105

Rusya'nın "Yakın Çevre" Politikasında Enerji Arz ve Transit Güvenliğinin Rolü: 2000-2008 Dönemi

The Role of Energy Supply and Transit Security in Russia's "Near Abroad" Policy: 2000-2008

Erhan CANIKOĞLU

121

ÜNİTER YAPININ YEREL YÖNETİMLERİN ÖZERKLİĞİNE ETKİLERİ: İTALYA VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

THE EFFECTS OF UNITARY STRUCTURE ON THE SELF-GOVERNANCE OF LOCAL GOVERNMENTS: THE CASE OF ITALY AND TÜRKİYE

Hacer SEVİNÇ

Y.Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi

 hacersevinc@stu.aydin.edu.tr

Öz

Bu araştırmanın amacı, üniter devlet yapısının yerel yönetimlerin özerkliğine etkilerinin araştırılması, İtalya ve Türkiye örnekleri üzerinden bu etkilerin değerlendirilmesidir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden kaynak araştırması tekniği kullanılmıştır. Araştırma kapsamında üniter yapı ve ondan ayrılmadan yerel özerkliğe alan açan bölgesel devlet yapısının etkileri ile üniter yapıya yaslanan merkezîyetçiliğin yerel özerkliğe etkileri Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nı, imzalamış iki ülke özelinde incelenmiştir. Araştırma; başlangıçta üniterlik kriterleri aynı olan üniter devletlerin zamanla ve yönetim anlayışıyla birbirinden farklılıklar gösterebileceği, dönüşebileceği, bölgesel yapılara ve yerel özerkliğe izin verebilme ölçütünde iç yönetim sistemlerinin gelişebileceği, ayrıca anayasal üniterliğin korunarak yerel yönetimlerin özerkliğine önem veren ve garanti altına alan bir devlet yapısının olanaklı olduğu, etkileriyle birlikte gösterilmesi bakımından önemlidir. Çalışmada elde edilen bulgulardan yola çıkarak, İtalya'nın merkezîyetçi yaklaşımdan yerel özerklik anlamında ileri bir noktaya geldiği görülmektedir. Türkiye ise yerel yönetimlerin özerkliği hedefinde olduğunu gösterse de bugün Türkiye'de hala merkezîyetçi yapının sürdüğü görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Üniter Devlet Yapısı, Yerel Yönetimler, Özerklik, İç Yönetim.

ABSTRACT

The aim of this research is to analyse the effects of unitary state structure on the self-governance of local governments and the evaluation of the effects specific to Italy and Turkey as examples. The source research technique, which is one of the qualitative research methods, was used in the study. Within the scope of the research, the effects of the unitary structure and the regional state structure which gives room for self-governance without giving up unitarity, and the effects of centralism on self-government leaning on the unitary structure were examined in two countries that already signed the European Charter of Local Self-Government. The research is important in terms of showing by the effects, that the unitary states may differ from each other according to time and their understanding of governance, although their unitarity criteria are once the same, and they can transform and develop their interior governance systems to the extent of their allowance of regional structures and local self-governance, besides a state structure that cares and guarantees the self-governance of local governments by preserving constitutional unitarity is possible. Based on the findings obtained in the study, it is seen that Italy has moved form a centralist approach to an advanced point in terms of local autonomy. Türkiye, on the other hand, demonstrates that it aims for the autonomy of local governments, however today Türkiye still has a centralized structure.

Keywords: Unitary State Structure, Local Governments, Self-Governance, Internal Management.

Makale Geliş Tarihi / Receiving Date 24.4.2024

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date 2.5.2024

Araştırma Makalesi/Research Paper

1. GİRİŞ

Yerel yönetimler, insanların topluluk haline gelişlerinden başlayarak, şehirleşme ve devletleşmelerine kadar süregelen, yaşamsal ihtiyaçlarının giderilmesi amacını taşıyan, vazgeçilmez yapılar olarak ortaya çıkmıştır. Aynı coğrafyada yaşayan insanların yerel ve ortak ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuş olup, bir hukuk düzeni içerisinde kalan yönetim birimleridir. Merkezi yönetimler ise kamusal hizmetlerin o ülkenin bütününe tek bir merkezden ve bu merkeze bağlı kurum, kuruluş, idari organlarca verildiği yönetim birimleridir. Günümüzde yerel yönetimler sadece birer hizmet birimi olmaktan çıkarak, demokrasiyi güçlendiren yapılara dönüşmekte, merkezin yetersiz kaldığı hizmetleri daha etkin sunmaktadırlar (Önen & Güngör, 2018:421).

Yerel yönetimlerin idari ve mali yönden özerk olması, onların demokratik olmasını sağlamak için en önemli güvencedir. Özerklik sağlanmadığı takdirde yerel demokrasiden söz edilemez (Quasten, 1995:142). Mali özerklik için yerel yönetimlerin merkezi yönetime bağımlı kalmadan, üstlendikleri görevleri yerine getirecekleri kendi gelir kaynakları bulunmalıdır. Serbestçe, gelir kaynaklarını ve öz gelirlerini toplayabilmeleri ve topladıkları gelirleri serbestçe harcama yetkisine sahip olmaları gereklidir. Mali özerklik bu nedenle vergi özerkliği ile sıkı ilişkilidir. Yerel özerklikten söz edebilmek için mali özerkliğin yanında idari özerkliğe de sahip olunmalıdır. Her devlet kendi siyasi ve idari yapısında bağlı olarak, yerel yönetimlerine idari ve mali özerklik tanımaktadır (Kalabalık, 2005:475).

Yerel yönetimlerin görev ve yetkileri, günümüzde ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bu görev ve yetkiler, ülkenin devlet felsefesi, tarihsel gelişim süreci, anayasal yapısı, sosyoekonomik yapısı, kültürü, geleneği, siyasi partilerinin ideolojileri, kamu gereksinimlerini gidermede gönüllü kuruluşların rolü, halk ve yönetim arasındaki ilişki düzeyi gibi birçok öğeye bağlı olarak, ülkeden ülkeye değişmektedir. Her ülkenin merkezi yönetimi, genel olarak yerel yönetimler üzerinde etkili olmak ve baskı kurmak amacıyla çeşitli yollar aramaktadır. Fırsat bulduklarında, bu etki ve baskıyı kendi siyasi eğilimleri yönünde değerlendirmek için çaba göstermektedir (Eryılmaz, 1988a:163).

Dünya üzerinde birçok devlet üniter yapıdadır, fakat dünya nüfusunun daha büyük çoğunluğu federal devletlerde yaşamaktadır. Bu devletlerin tarih sahnesinde güç artışı veya yitimi yaşamaları, yalnızca üniter veya federal iç yönetim yapısına sahip oluşları ile değil, iç yönetim şekillerinin özerkliklerini olumlu veya olumsuz etkilemesine bağlı olarak da değişmiştir. Araştırmanın amacı, üniter devlet yapısının yerel yönetimlerin özerkliğine etkilerinin araştırılması, İtalya ve Türkiye örnekleri üzerinden bu etkilerin değerlendirilmesidir. Geçmişlerinde yoğun bir merkezîyetçi yönetim ve üniter yapıdaki İtalya ve Türkiye, tarihten gelen merkezîyetçi devlet yaklaşımlarını uzun süre devam ettirmiş ve üniter devlet yapılarının yerel yönetimleri üzerinde yoğun güç ve denetim sağlamasına izin vermişlerdir (Küçük, 2017:932).

Araştırmanın birinci bölümünde devletlerin iç yönetim sistemlerinden, üniter, federal ve bölgesel devlet yapılarından bahsedilecektir. İkinci bölümde ise özerklik ve yerel yönetimlerin özerkliğine katkı amaçlayan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı (ECLSG)'na değinilecektir. Üçüncü bölümde üniter devlet yapısının yerel yönetimlerin özerkliğine etkileri, İtalya ve Türkiye

örnekleri üzerinden anlatılacaktır. Araştırma, üniter devletlerin zamanla ve yönetim anlayışıyla üniter yapılarının birbirinden farklılıklar gösterebileceği, değişebileceği, bölgesel yapılara ve yerel özerkliğe izin verebilme ölçütünde iç yönetim sistemlerinin dönüşebileceğini göstermesi bakımından da önemlidir.

2. DEVLETLERİN İÇ YÖNETİM ŞEKİLLERİ

Dünya ülkelerinin yönetim şekilleri bire bir örtüşmediğinden, ayrı ve spesifik bir model kabul edip incelemek zordur ve fonksiyonel değildir. Birbirine yakın yönetim şekilleri için bir sınıflandırma yapmak daha zorunlu hale gelmiştir. Buna göre, genel bir yaklaşımla, ülkeleri siyasi bakımdan üniter veya federal, idari bakımdan ise merkezîyetçi veya merkezîyetçilikten uzak (adem-i merkezîyetçi) şeklinde sınıflandırabiliriz (Parlak, 2007:11).

Ülkelerin iç yönetim şekli uygulamalarına bakıldığında, tamamen merkezden yönetim veya bunun tam tersi yönünde örgütlenmeye rastlanmamaktadır. Devletleşmeyi kapsayan tarihsel ve toplumsal gelişimleri boyunca, ülkelerin mevcut yerel yönetimlerinin, merkezden ya da yerinden yönetim olmak üzere iki farklı çizgide gelenekleşmiş ve dağılmış olduğunu gözlemlemekteyiz. Devletlerin şekilleri, tanım ve kuram tartışmalarının dışında, modern devletin görüntüsüyle ilgili bilgi verir. Literatürde devlet şekilleri için iki farklı sınıflandırma göze çarpmaktadır (Karataş, 2019:113). Üniter ve federal tanımının yanına özerkliğe ve bölgesel yönetime olumlu yaklaşan bölgesel devlet tanımı eklenmiştir.

Tarihsel deneyimler, şekil olarak devletlerin en başta tekli devletler ve bileşik devletler olmak üzere iki kategoriye ayrıldığını göstermektedir. Tekli devlet denince, doğal olarak akla üniter devlet gelmektedir. Ancak buna 20. yüzyıl ile birlikte bölgesel devlet modeli de eklenmiş bulunmaktadır (Gözler, 2014:183; Teziç, 2014:143).

Tekli devlet yapısını gösteren en önemli özellik, tek bir merkezde toplanmış iktidar odaklarının tüm ülkenin ve ulusun kaderini belirleyecek önemli kararları alması ve devlete bağlı diğer tüm birimler tarafından bu kararların eksiksiz bir şekilde hayata geçirilmesidir. Bu keyfiyet en yoğun şekilde üniter devletlerde görülür, zira yasama, yürütme ve yargı organları devlet merkezinde toplanmıştır. Durum üniter devlette böyleyken, bölgesel devlette yukarıda belirtilen üç devlet fonksiyonu belli oranlarda özerk bölgeler ile paylaşılır ve bu devlet modelinde, biraz daha gevşek olarak belirmektedir. Bu iki sistem birbirine aykırı gözükse de her ikisini tek bir çatı altında bir araya getiren şey, bileşik devletlerin aksine tek bir devletin varlığıdır (Metin & Erece, 2016:689).

Fransa, İtalya, Türkiye ve eski Doğu Bloku ülkeleri merkezi yönetim açısından daha güçlü görüldüğünden üniter yapıya yakınsalar. Almanya, ABD, İngiltere ve Kuzey Avrupa ülkelerinde yerel yönetimler ise daha güçlü ve merkezin etkisinden uzaktır. Bunlara federal yapıya uygun ülkeler diyebiliriz. İngiltere yerinden yönetimi önemsemesine rağmen üniter devlet yapısını korumuştur. Bu farklılaşmalar bile aynı gruptaki ülkelerin iç yönetim şekillerinin farklılaşabildiğini göstermektedir. Merkezîyetçi iki ülke olan Fransa ve Türkiye'nin yerel yönetim kurumlarının yapılanmalarındaki farklılık, bu yapıların çalışma şekilleri, görev, yetki ve özerklikleri bunun göstergesidir (Parlak, 2007:12).

Devletlerin iç yönetim şekillerini “üniter devlet”, “federal devlet” ve üniter yapıda tam bozulma göstermeden federalliğe yaklaşan “bölgesel devlet” yapısı olarak tanımlayabiliriz. İç

yönetim şekillerinin sınırları ve çerçeveleri çok belirgin değildir, bu nedenle, ülkelerin yönetim şekilleri hakkında yaklaşımda bulunabilmek için, anayasalarında belirtilmiş olan iç yönetim şekline bakılması önemlidir.

2.1. ÜNİTER DEVLET YAPISI

“Üniter devlet, devletin, ülke, millet ve egemenlik unsurları ve yasama, yürütme ve yargı organları bakımından teklik özelliği gösteren devlet şeklidir. Buna göre üniter devlet, devletin unsurlarında ve organlarında teklik özelliğiyle tanımlanır” (Gözler, 2009: 82). Üniter devletlerde merkezi hükümet, ulusal savunma, dış politika, ekonomi politikası gibi ülkenin temel işlevleri üzerinde tam kontrol sahibidir. Aynı zamanda eğitim, sağlık, ulaşım gibi hizmetlerin standartlarını belirleme ve finansmanı konusunda da önemli yetkilere sahiptir.

Üniter devlet kavramını en basit biçimde, ortak bir kimlik işlevini tanımlamada devlet ile millet kavramının bir arada kullanılması ve millet meşruiyetinin tanınması ve tanımlanması olarak ifade etmek mümkündür. Bu anlamda tekçi devlet ülkesi üzerinde egemenlikten kaynaklanan yetkilerin tamamının siyasi anlamda tek elde toplandığı, tek bir hukuki örgütlenmenin bulunduğu devlettir. Üniter devletler, yürütme organlarının merkezilik derecesine göre merkezi veya yerinden yönetim (âdem-i merkezi); taşra yönetim sistemine göre ise bölgesel sistem ve il sistemi şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Üniter devletler böylece anayasal yetkilerin tamamının vatandaşların tabi oldukları tek bir normatif erke sahip olan hükümet seviyesinde elde bulundurulması şeklinde ifade edilir. Bu devlet türü günümüz dünyasında en fazla görülen ve uygulanan devlet şeklidir. Türkiye, Fransa, İrlanda, Çin, Endonezya gibi ülkeler tekçi devletlerdir. İtalya ve İspanya ise güçlü bir bölgeciliğin uygulandığı tekçi devletlerdir (Küçük, 2023:497).

Dünyanın değişik ülkelerinde özerklik statüsünün tarihi, siyasi, kültürel, etnik vb. nedenlerle farklı şekillerde düzenlendiği bilinmektedir. Örneğin, Üniter bir devlet statüsünde olan Azerbaycan Cumhuriyeti, bünyesinde özerk bir devlet olan Nahçıvan'ı bulundurmaktadır. Nahçıvan'ın diğer özerk devletlerden farkı hukuken bağlı bulunduğu Azerbaycan ile aralarında fiziki olarak bir toprak sınırı bulunmaması ve ülkenin anakarasından koparılmış olmasıdır. Bu durum, Sovyet yönetimi tarafından Azerbaycan topraklarının Ermenistan'a devredilmesinin sonucudur (Asker & Türkan, 2022:22).

Üniter devletlerde hukuk birliği bulunur, başka bir anlatımla yasama iktidarı tektir ve yasalar herkes için geçerlidir. Bu devletlerde kural olarak yasama, yürütme ve yargı yetkisinin yersel geçerliliği de sınırsızdır. Başka bir deyişle yasama, yürütme ve yargı yetkileri bütün ülkeyi kapsar (Karataş, 2019:114). Bu çerçevede, Gözler'in (2020:130) de vurguladığı gibi; “Devletin kurucu unsurları (ülke, millet ve egemenlik) ve keza temel organları (yasama, yürütme ve yargı) bakımından teklik özelliği gösteren devlet şeklidir.”

Üniter devletlerde yerel yönetimler yerel hizmetleri merkezi yönetime bağlı olarak sunar ve yerel yönetimler üzerinde merkezi yönetimin sıkı denetim hakkı söz konusudur. Uygulamada geniş bir yerel özerklikten bahsedilemez ve yerel yönetimler üniter devletin tek siyasal merkezi olan merkez yönetiminin birer uzantısı şeklinde yapılırlar. Hizmet sunumu, yasama, yürütme, yargı konularında merkezin belirlediği sınırların dışına çıkarak inisiyatif kullanmaları mümkün değildir (Turan, 2018:86).

Gerçekte yerel yönetimler üniter devletlerin her birinde farklı şekillerde ve farklı yerel özerklik seviyelerinde uygulanmaktadır. Devletin üniter olmasından dolayı siyasi ve yönetsel tek merkezden yönetim ana temeldir ve yerel yönetimlerin merkezle arasında var olan hiyerarşik bağ onların yine merkeze bağlı çalışmasına neden olmaktadır. Bu anlamda Türkiye tam bir üniter devlettir.

2.2. FEDERAL DEVLET YAPISI

Devlet, yapısına göre üniter ve bileşik devlet olmak üzere ikiye ayrılır. Bileşik devlet de devlet birlikleri ve devlet toplulukları olmak üzere iki çeşittir. Devlet toplulukları ise konfederasyon ve federasyondan oluşmaktadır. Demek ki, federal devlet diğer bir deyişle federasyon, devlet şekillerinden olan devlet toplulukları içerisinde yer almakta ve günümüzde yaygın bir devlet şekli olarak gözükmektedir (Gözler, 2016:97-107). Bu bağlamda, Çağdaş (2019:169) tarafından belirtildiği üzere; “Federal devlet, uluslararası hukukta bağımsız devlet olarak tanınmayan eyalet, federe devlet ve özerk bölge gibi yerel yönetim birimlerinin, merkezi bir otorite etrafında birleşmesiyle oluşan devlet topluluğudur.” Bu topluluk, söz konusu yerel yönetim birimlerinin kendi iç hukuk sistemlerini koruyarak, dış politika, savunma, para birimi gibi üst düzey yetkileri merkezi hükümete devretmeleri anlamına gelir.

Günümüzde birleşik devletlere örnek yalnızca federasyonlardır. Birçok ülkede uygulanan bir devlet şekli olan federal devletteki federe devletler kendi ülke toprağına, anayasasına sahiptir, ancak diğer devletlerle ilişkilerde federal (üst) devleti yetkilendirir. Ayrıca federe devletler kendi yasama, yürütme ve yargı organlarına sahiptir (Karataş, 2019:114).

Kanunlar federal (üst) devletin anayasasına ve kimliğine aykırı olmaz ama iç güvenliklerini sağlayacak tedbirleri alabilirler. Yasaların uygulanışında farklılık olabildiği gibi, benzerlikler de bulunur ve bu, özerkliklerin ülkeden ülkeye genişliğine göre değişir. Federal devletlerdeki yerel yönetimler üniter devletlerdekine göre daha özerk sayılabilirler. Merkezin etkisinden uzak oldukları için kamusal hizmetlerden, yerel hizmetlere kadar birçok sorumluluğu üstlenirler ve karar almada özerk davranabilirler.

“Uluslararası kişiliğe sahip bir merkezî devlet (federal devlet) ile uluslararası kişiliğe sahip olmayan bölgesel devletlerin (federe devletlerin) aralarında anayasa yoluyla güvenceli bir yetki paylaşımı yaparak oluşturdukları bir devlet topluluğu şeklindedir” (Gözler, 2020:130-131). Bu tanım, federalizm kavramının temelini oluşturur ve federal devletlerin nasıl işlediğine dair önemli bir perspektif sunar. Federalizm, merkezî ve bölgesel hükümetler arasında güçlerin paylaşımına dayanan bir yönetim biçimidir. Ancak, federal sistemin başarısı, yetki paylaşımının adil ve etkin bir şekilde yürütülmesine ve merkezi ile bölgesel hükümetler arasındaki işbirliğine bağlıdır.

Akademik açıdan bakıldığında federal yapı, merkezi devlet ve bölgesel yönetim unsurları arasında güvene dayalı bir iktidar paylaşımıdır. Bu yapıda, güven esasına dayalı idari iş birliği, merkezi devletin ve bölgesel yönetimlerin karşılıklı olarak birbirlerinin yetki alanlarını tanıyıp saygı göstermeleri ve belirlenen yetkiler çerçevesinde hareket etmelerini gerektirir. Bu şekilde, federal yapıdaki idari paylaşım, yalnızca yasal ve anayasal bir düzenlemeye değil, aynı zamanda bu düzenlemelerin uygulanmasında gösterilen karşılıklı güvene de dayanır. Bu güven ortamı, merkezi ve bölgesel yönetimlerin daha etkili ve verimli çalışmasını sağlar, böylece farklı

düzeylerdeki yönetim birimlerinin uyum içinde çalışmasına olanak tanır ve yönetimdeki çeşitliliğin korunmasına katkıda bulunur.

2.3. BÖLGELİ (BÖLGESEL) DEVLET YAPISI

Bölgeli devlet yapısını, üniter devlet ve federal devlet arasında kalan bir iç yönetim formülü olarak tanımlayabiliriz. Bölge veya topluluklara tanınan siyasal özerklik sebebiyle üniter yapıdan biraz farklılık gösterir. Federal devletten ayrıldıkları noktalar, özerklik tanınan yerel yönetim birimlerinin ve bölgelerin kuruluşu ve işleyişi, yetkilerin anayasal güvence altına alınmasına rağmen siyasi açıdan merkezîyetçiliğin korunmasıdır. Bölgeli devlet modeli, siyasi merkezin yetkilerinin bir bölümünü var olan bölgelere devretmesiyle oluşur. Ulusal anayasa bölgelerin özerkliğinin dayanağıdır, ancak yargı klasik üniter devlet yapısındaki gibi tüm ülke için taktır. Bölgelerin ulusal anayasayı değiştirme yetkisi yoktur. Bölgeli devlet modelinin iki tipik örneği İtalya ve İspanya'dır (Metin & Erece, 2016:690).

Bölgeselliğin en önemli özelliği, toplumların ülkede bir arada değil, farklı coğrafi bölgelerde yaşamasıdır. Dil, din, etnisite, kültürel kimlik, ortak tarih ve ortak kader kadar bölge çıkarları konusundaki bilinç de önemlidir. Federal sisteme geçmeyi veya üniter sistemde kalarak coğrafi özerklik elde etmeyi kolaylaştıran etken yine bölgeseliktir. O yüzden bazı ülkeler bölgelerin uyuşmazlık yaşama, egemenlik talebinde bulunma, ayrılıkçı görüşlerle siyasi bağımsızlık isteme davranışlarını önleyecek tedbirlerle üniterliğe yaklaşırlar (Uygun, 2011:151).

Yerel yönetim bakış açısıyla "bölge"; il, özel idaresi, belediye vb. yerel yönetim birimlerine sahip, coğrafi olarak geniş bir alandaki yönetim birimi olarak değerlendirilmektedir. Özerk bir bölge yönetiminde bulunması gereken fonksiyonlar ise, demokratik olma, özgürlükleri güvence altına alma, kamu gücünü paylaşırma, kimliğe sahip olma, bütünleşme, bölgesinde sosyal devlet gibi harekete etme ve güçler ayrılığı prensibine sahip olma olarak sıralanabilir (Uzun, 2019:3)

3. ÖZERKLİK VE AVRUPA YEREL YÖNETİMLER ÖZERKLİK ŞARTI

3.1. ÖZERKLİK

Özerklik, yerel ihtiyaçları karşılamak için hizmet sunmak üzere kurulan, ayrı tüzel kişiliği olan, yürütme ve karar organları seçilmiş kişilerden oluşan yapıların, kullanacağı gelir kaynaklarını toplamada ve halkın ihtiyaçlarına göre harcamada serbest olma, bunlara karar verme özgürlüğüne sahip olma yeteneği olarak tanımlanabilir (Şat, 2013:565). Özerkliğe sahip olan yapılar, yerel düzeyde alınan kararların, merkezi otoritelerin müdahalesinden uzak, yerel halkın gerçek ihtiyaç ve önceliklerini yansıtacak şekilde şekillendirilmesine olanak tanır. Bu kapsamda özerklik, yerel yönetimlerin kendi gelirlerini yaratma, bunları topluma hizmet etmek üzere kullanma ve yerel düzeyde karar alma süreçlerinde esneklik sağlama özgürlüğüne sahip olmalarını içeren bir yönetim anlayışını vurgular.

Yerel yönetimler başlıca üç temel değere dayanır: özgürlük, katılım ve etkinlik. Bir yerel yönetimi oluşturan seçilmiş bireylerin "özgürlüğü" tam olmasa da yerel özerklik için çok önemli bir temeldir. Kamu ve yerel hizmetleri halka eşit, etkin ve dengeli sunabilmek yerel yönetimleri öne çıkaran "etkinlik" kavramını bir değer haline getirir. Bunu yapmak için yerel yönetimlerin gerekli yetkiye ve kendi başlarına kullandıkları kaynaklara sahip olması zorunludur (Yontar &

Dağ, 2014:149-150). Yerel yönetimler, bireylerin karar alma süreçlerine özgürce katılımını sağlayarak, toplumun ihtiyaçlarını etkin bir şekilde karşılamayı hedefler.

Bugün, hizmet üretmede en etkin olan sistemlerin özerk yerel yönetimler olduğu kabul edilmektedir. Bunun temel koşulu ise idari ve mali özerkliğe sahip olmaktır (Çağdaş, 2011:391-416). İdari açıdan özerklik; yalnızca yargıya karşı sorumlu olunan ve karar organlarının hür seçimle geldiği, görev sürelerinin, göreve getirilme, alınma, görevden uzaklaştırılma veya el çektilirilmesi gibi hukuki durumlara karşı yargı güvencesine sahip olmaları anlamına da gelmektedir. Seçimle verilen yetki ve sorumluluğa göre karar alma ve uygulama, bunlar üzerindeki denetimin sadece hukuki yollarla yapılabilmesi yerel yönetimlerin idari özerkliğinin başka bir ifadesidir (Yontar & Dağ, 2014:149).

3.2. AVRUPA YEREL YÖNETİMLER ÖZERKLİK ŞARTI

AYYÖŞ 1985 yılında Stockholm’de Avrupa Konseyi’nin Yerel ve Bölgesel Sürekli Konferansında hazırlanmış, Yerel Yönetimlerden Sorumlu Avrupa Bakanlar Konferansında kabul edilerek üye devletlerin imzasına sunulmuştur (Aydemir, 2001:2). AYYÖŞ, Avrupa Konseyi’nin yerel yönetimlerin idari ve mali özerkliğini gerekli gören, bu özerkliğin hangi yapıda ve özelliklere sahip olması gerektiğine vurgu yapan bir uluslararası sözleşme niteliğindedir. AYYÖŞ 15 Ekim 1985’te imzaya açılmış ve 1 Eylül 1988’de yürürlüğe girmiştir. Avrupa Konseyi üyesi 47 ülkeden 44’ü şartı imzalamıştır.

Şart; Avrupa’nın demokratik bir yapıya kavuşması için, yerel demokrasiye, yetkilendirilmiş ve mali olarak güçlendirilmiş yerel yönetimlere ihtiyacı olduğuna vurgu yapmaktadır. Yerel yönetimin güçlü ve demokratik olması idari ve mali özerkliğinin bir arada sağlanmasına bağlıdır. İdari bakımdan özerk, mali bakımdan merkezi yönetime bağlı bir yerel yönetim ya da bunun tersi istenmemektedir. Bir yerel yönetimin yerel refahı ve demokrasiyi sağlayabilmesi ve bunun asli kaynağı olabilmesi, kendisine verilen gerçek yetkiyle ve görevini yerine getirecek mali kaynaklara sahip olmasıyla mümkündür (Yontar & Dağ, 2014:153).

Üç bölümden oluşan şartın ilk bölümünde, yerel yönetimlerin özerkliğinin anayasal ve yasal altlığından bahsedilmektedir. Bu altlığın oluşturulabilmesi için devletin rolü azalmalı, yerel yönetimler üzerindeki merkezi denetimin azaltılması gerektiği, yerel yönetimlerin yetki, görev ve mali kaynakları vurgulanmaktadır. İkinci bölümde onaylayan ülkelere yüklenen sorumluluklar, yükümlülükler, şartlar ve uyum için yapılan hukuki düzenlemelerin Avrupa Konseyine karşı bildirim zorunluluğundan bahsedilmektedir. Uygulama ve yürürlükle ilgili konular üçüncü bölümde bulunmaktadır. Halkın kamu hizmetlerine ve yönetime katılımının önemi, seçilmiş yerel makamların demokratik temel oluşturduğu ile ilgili ifadeler hedef olarak şartın önsözünde belirtilmiştir. Bu konudaki hakların yerel düzeyde kullanılmasının gerekliliğine, halka en yakın yönetimin gerçek yetkilerin verildiği yerel yönetim olduğuna vurgu yapılmıştır (Aydemir, 2001:2).

AYYÖŞ’nin teknik rolü, uygulanması zorunlu görülen, uluslararası bir sözleşme oluşudur ve onay veren devletleri bağlamaktadır. Siyasi rolü ise imzalayan sayısının artışı ile güç kazanmış olması ve bu güçle yerel özerkliğe verilen önemin artmasıdır. Şart yerel yönetimlerin varlığını birer kişilik olarak gören, şahsiyet kazandıran bir metindir (Aydemir, 2001:3).

Avrupa Konseyine ve Avrupa Birliğine üye ve aday ülkeler şarta değişik dönemlerde, kendi anayasal ve yasal koşulları çerçevesinde imza atmış ve uygulamaya koymuştur. İtalya hiçbir

çekince koymadan imza atarken, Türkiye 7 ana maddenin bazı alt maddelerine çekince koymuştur. Uygulamada da Türkiye'nin şartları bire bir karşıladığını söylemek biraz güçtür. Bunun sebeplerinden biri olarak üniter yapının devletlerin iç yönetiminde oluşturduğu merkezi ve merkeze bağlı taşra teşkilat yapısı gösterilebilir. Atamayla oluşturulan, merkezi kararlarla desteklenen bu yapının yerel yönetimlere idari ve mali alanlarda yeterli yetki bırakmadığını söylemek de mümkündür.

Türkiye'nin koyduğu çekincelerin yerel yönetimlerin merkezi yönetim tarafından birer paydaş olarak görülmesini isteyen, "yerel yönetimlere danışma", "mali özerkliğin güçlendirilmesi" ve "kendi aralarında ve uluslararası alanda iş birliğine girme" konularını içeren madde ve fıkralara odaklandığı görülmektedir (Aygen, 2017:261).

Yerel yönetimlerin gerçek anlamda var olabilmeleri onların varlıklarının özerk birer yapı olarak anayasal güvence altına alınmış olmasına ve merkezi yönetim tarafından yapılacak denetimin anayasal sınırlarla belirlenmiş olmasına bağlıdır. Vesayet denetiminin sınırlarının yerel yönetimlerin varlığı açısından bu kadar önem kazandığı bir noktada, Avrupa Konseyi tarafından özenle hazırlanan AYYÖŞ, yerel yönetimlerin özerkliğinin önemini, yerel yönetimler üzerinde yapılacak denetimin sınırlarının çizilmesini belirlemek için devreye giren sürdürülebilir bir sözleşmedir.

4. ÜNİTER YAPININ ÖZERKLİĞE ETKİLERİ

4.1. İTALYA

İtalyan Anayasası'nda devletin tek ve bölünmez olduğu belirtilir, ancak "yerel özerklikleri kabul eder ve bu özerkliklerin gerçekleşmesine yardım eder" ifadeleri de yer alır. İtalyan anayasası, yerinden yönetim ilkelerinin, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde en geniş biçimde uygulanmasını söylemektedir. Devletin yapısının anlatıldığı bölümde yer alan on üç maddede, bölgeler, iller ve belediyelerle ilgili çok ayrıntılı hükümler yer alır (Toksöz, vd., 2009:92).

İtalya, bölgeler, iller, metropol kentler ve belediyeler olmak üzere dört kademeli yerel ve bölgesel yönetim birimlerine sahiptir. Yoğun merkezîyetçi yapıyı dönüştürmek için bugüne kadar önemli anayasal reformlar yapılmış, bölgesel ve yerel yönetimlerin özerklik alanları genişletilmiştir. 1960'tan bu yana İtalya'da ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimin desteklenmesi amacıyla bölgesel yönetimlere alan açan bazı reformlar ve yasalar uygulamaya konmuş ve üniter yapı anayasal ifade olarak değişmeden bunlar yapılmıştır.

İtalya Cumhuriyeti kurulduğundan beri yoğun merkezîyetçi eğilim göstermiş, fakat 1970'lerden sonra bu merkezîyetçi eğilimden vazgeçmiştir. Anayasanın 5. maddesinde "Cumhuriyet birdir, bölünemez, yerel özerklikleri tanır ve destekler", 1948 anayasası 114. maddesinde ise, "İtalya bölgelere, illere ve komünlere ayrılmıştır. 5 özel statülü bölge bulunmaktadır" ifadeleri yer alarak, bölgesel ve yerel yönetimlerin varlığını güvence altına almıştır (Küçük, 2017:941).

Bu anlamda İtalya'daki üniter yapının dönüşüm geçirdiği ve yerel yönetimlerin özerkliğine katkı sağlayacak noktada bölgesel devlet yapısına dönüştüğü söylenebilir. İspanya ve İngiltere'de de benzer durumun yaşanması, değişim yönetimine alışık olan, Rönesans ülkesi İtalya'ya Avrupa

Birliği çatısı altında motivasyon sağlamıştır. Federal devletlerden pek de geri kalmayan bir yerel özerklik kavramına doğru ilerleme kaydedildiği söylenebilir.

İtalya AYYÖŞ'ni 11 Mayıs 1990'da herhangi bir çekince koymadan imzalamıştır. Bölgesel yönetimlere yeşil ışık yakmış olan İtalya elbette ki İsviçre veya Almanya gibi anayasal bir federe devlet değildir ama en küçük yerel yönetim birimlerinin idari ve mali özerkliğinin tanınmasından, AYYÖŞ'nin maddelerinin uygulanmasına kadar, ekonomik bölgelerin gücü orantısında federatif bir görüntü sergilediğini söylemek mümkündür.

Üniter kurulan İtalya bölgesel ve yerel özerkliklere duyarlı yaklaşımla bölgesel devlete çok daha yakın durmaktadır. Bu anlamda üniter devlet yapısında bir dönüşüm geçirmiş, anayasal olarak tanımlanmamış olsa da bölgesel devlet yapısına evrilmiştir. Bu anlamda İtalya'nın üniter yapısı yerel özerkliğe olumsuz etkilerde bulunmamıştır. İtalya'da bölgelerin yerel özerkliğinin tanınmasındaki temel sebepler yalnızca coğrafi ve kimlik farklılıkları değildir, ekonomik yaklaşımlar da bunda rol oynamıştır. Bu nedenle üniter yapıya zarar vermeyen bir yerel özerklik tanınmasına imkân doğmuştur.

Geçmişinde oldukça yoğun bir merkezîyetçi yönetim ve üniter yapı anlayışı bulunan İtalya, II.Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturduğu yeniden kuruluş felsefesini ve anayasasını temel alarak, yerel ve bölgesel yönetimler üzerine reformlar yapmış, anayasal bir üniter devlet olmasına rağmen bölgesel yönetimlerin ve yerel özerkliğin anayasada tanımlanmasında ve uygulanmasında çok önemli aşamalar kat etmiştir. Üniter yapının ülke bütünlüğünün bozulmasını engelleme refleksinden uzaklaşmadan bölgesel yönetimleri ve yerel özerkliği tanıyan, dönüşüm geçiren ve bölgesel devlet yapısına yakınlaşan İtalya Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartına uyumda da öne çıkmıştır.

4.2. TÜRKİYE

Türkiye'nin, eski İtalya gibi yoğun merkezîyetçi bir iç yönetim yapısı olduğu ve bugün hala bu merkezîyetçi yapının sürdürüldüğu görülmektedir. İl özel idareleri, belediyeler ve köylerden oluşan, Türkiye'nin üç kademeli yerel yönetim birimleri kurgusunun İtalya'dan farkı, bölge yönetimlerinin Türkiye'de olmamasıdır (Küçük, 2017:932).

Türkiye AYYÖŞ'ni 21 Kasım 1988'de, şartın 10 kadar paragrafına çekince koyarak imzalamıştır (Madde 4/f.4,6; Madde 6/f.1; Madde 7/f.3; Madde 8/f.3; Madde 9/f.4,6,7; Madde 10/f.2,3; Madde11/f.1). Bu çekinceler aslında uygulamada yerel yönetimlere engel olacak çekinceler değildir, fakat Türkiye'nin bugün yerel yönetimlere tanıdığı özerklik, mali açıdan yerel yönetimlerin özerkliklerine kısıtlama getirmektedir. Türkiye merkezîyetçi yapısının zarar göreceğinden kaygı duyma düşüncesi sebebiyle mali özerlikle ilgili maddelere çekince koymuştur. Siyasi ve demokratik özerklik talepleri ile karşılaşmamak için, yerel yönetimlerin özerk bölgeler halinde kalmayıp, ülkede bir ayrışmaya yol açabileceğini düşünmüştür. AYYÖŞ'nin mali özerlikle ilgili maddelerinin uygulanmasında çekimser kalınması, ulusal birliğin ve üniter yapının zarar görmesinden çekinildiği içindir (Küçük, 2017:945).

Merkezileşmenin artması, yerellekle ilgili savlar ile çelişki oluşturmaktadır. Bu amaçla çıkarılan yeni yasalarda açık biçimde merkezileşmeye neden olan hükümler bulunmaktadır. Yerelleşmeyi savunup merkezileşen iktidarların bu yaklaşımı uygulama eksiği değildir. Özerklik tanımı yapılmakla birlikte yeni tür bir merkezileşme biçimi ortaya çıkmaktadır. Doğal olan bu

durum, yerel yönetimler için gerçek özerklik tanınmasının mevcut merkezileşme biçiminin doğasına ve üniter yapıya aykırılık teşkil ettiğinin düşünülmesindedir. Türkiye'deki yerel toplumun yerel ihtiyaçlarını örgütlenme bakımından bir özerklik talebi olmadığını söyleyebiliriz. Yerel siyaset tamamen merkezi siyaset tarafından şekillendirilmektedir ve kamusal hizmetleri veren kurumların örgütlenmesi tamamen merkezi yapıya bağlıdır (Karasu, 2013:427-428).

Türkiye yaptığı yerel yönetim reformlarıyla AYYÖŞ ve Avrupa Birliği mevzuatına büyük ölçüde uyum sağlamıştır, fakat bu uyum uygulamaya yansımamaktadır. Reformların sağladığı yeni yönetim anlayışının ve yerel yönetim kültürünün yerleşik, uygulanır ve sürdürülebilir olmasının sağlanamaması esas sorundur (Toksöz, vd., 2009:32). Türkiye'de farklı olarak denetimin hukuki yolla yapılmasına, ayrıca merkezi yapıdan kaynaklanan bir vesayet denetimi eklenmektedir. Bu anlamda ülkemizdeki yerel yönetimlerin idari özerkliği siyasi özerklik olarak değerlendirilmemelidir (Yontar & Dağ, 2014:149).

5393 sayılı Belediye Kanunu'nda yerindelik ilkesine yer verilmiştir, fakat genel takdir hakkının yerel yönetimler (belediyeler) tarafından kullanımına ilişkin hükmün Anayasa Mahkemesi tarafından iptali, yerel yönetimlerin merkezi yönetim tarafından birer paydaş olarak görülmesini engellemiş, merkezîyetçi bakış açısına yol vermiştir. Kendilerini ilgilendiren konularda yerel yönetimlere danışılmaması ve AYYÖŞ'ndaki yerel yönetimlerin görev ve yetkilerine ilişkin şartta çekince konması bir uyum sorunu doğurmaktadır ve kat edilmesi gereken daha çok mesafe vardır (Aygen, 2017:262).

Bu ve benzer sebeplerle merkezi yönetim doğrudan yereli ilgilendiren projeleri üretme ve kararlar alma hususunda, kısmi bile olsa özerkliği tanımayarak tek taraflı hareket edebilmektedir. Merkezîyetçilik ve gittikçe artan yerel üzerindeki merkezi vesayet, Türkiye Anayasası'ndaki üniterlik tanımına da dayandırılarak, idari ve mali özerklikten doğabilecek beklentilerle farklı korkuların tetiklenmesine ve yürürlükteki yasalar uyumlu olmasına rağmen uygulamaya geçilememesine neden olmaktadır.

İtalya ile tanım olarak benzer bir üniter yapıya sahip olan Türkiye, ülkenin birliğini ve bütünlüğünü koruyabilmek için yerel yönetimlerin özerkliğine ihtiyatla yaklaşmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye'deki üniter yapı, merkezîyetçi yaklaşımları tetiklemekte, yerel yönetimlerin özerkliğine olumsuz etki yapmaktadır.

5. SONUÇ

İtalya'nın sahip olduğu yerel ve bölgesel yönetimlerin Türkiye'deki yerel yönetimlerden kuruluş, işlev, yapılanma, görev içeriği ve özerklik seviyesi açısından önemli ölçüde farklı olduğu görülmektedir. İtalya AYYÖŞ'ni bütünüyle kabul etmiş, Türkiye ise, mali özerklik konusunda çekinceler koyarak AYYÖŞ'ni imzalamıştır. Bu nedenle İtalya, yerel yönetimlerinin özerkliğini tam anlamıyla sağlayabilmiş ve bunu Türkiye'ye kıyasla daha iyi koruyabilmiştir. Merkezîyetçi yapısının zarar göreceğinden çekinen Türkiye AYYÖŞ'nda kabul ettiği maddeleri de tam olarak hayata geçirememiştir.

Bununla birlikte Türkiye'nin AYYÖŞ'te çekince koyduğu maddelerin çoğu o tarihten bu yana çıkarılan yeni yasalar ve getirilen uygulamalar sebebiyle geçerliliğini yitirmiştir. Özerklik bakımından olumlu karşılanabilecek bu durumun yanı sıra, Türkiye çıkardığı bazı yasalarla idari

yapılanmayı daha merkezîyetçi bir çerçeveye götürmektedir ve AYYÖŞ'nin temel ilkelerine tümüyle olmasa da aykırılık göstermektedir.

Yerel yönetimlerin gerçekten var olabilmesi için üzerlerindeki merkezi vesayet denetiminin özerklikle yeni bir ilişki kurması önemlidir. Sonuç olarak İtalya, Türkiye'ye göre daha özerk yerel ve bölgesel yönetimlere sahiptir ve AYYÖŞ'nin ülkelerden beklediği bütün ilkeleri hayata geçirebilmiştir. Yerel ve bölgesel yönetimler kendi kaynaklarını oluşturup yerel vergileri toplayabilmektedir. Türkiye'de de bu alanda idari ve mali özerkliği destekleyen yasalar çıkarılmış, yeni idari birimler de oluşturulmuştur ancak bu birimlerin çoğu mali açıdan merkezi yönetime bağımlıdır. Siyasi iktidar merkezi yönetimin gücüne sahip olarak, kendi siyasi yerel birimleri ile farklı siyasi yerel birimler arasında kaynakları keyfiyete dayalı kullanılabilmek gücüne sahiptir. Siyasi ilişkilerin oynadığı rolü bertaraf edebilmek için, bir ülkede yerel yönetimlerin özerkliklerinin anayasal güvence altına alınması çok önemlidir.

Her ikisi de anayasal üniter devlet olarak kurulmuş olan İtalya ve Türkiye'nin, yakın tarihine, Avrupa Birliği gelişim sürecine, AYYÖŞ'na göre aldıkları pozisyonlara ve nihayet ülkelerindeki siyasal güç dengesine bakılarak, farklılaşan üniter yapı algılarının yerel yönetimlerdeki özerkliğe yansımalarının farklı olduğu görülmektedir.

Üniterliği kavram olarak koruyan ama anayasasında bölgesel yönetimleri ve yerel özerkliği tanıyan İtalya ile üniter yapıyı ilk oluşturduğu yapıda koruyan, yerel özerklik için reformlar yapmasına, AYYÖŞ'nda çekince koyduğu ancak zaman içerisinde çıkardığı yeni yasalarla idari ve mali özerkliğin önünü açmaya çalışmasına rağmen, çeşitli kaygılarla merkezi yönetim etkisinden kurtulamayan Türkiye birbirinden farklılaşan üniter yapıların yerel özerkliğe etkileri anlamında iyi birer örnektir. Türkiye kuruluşundan bu yana üniter yapıdadır ve tıpkı İtalya'nın eskiden olduğu gibi gittikçe azalan ama halen yoğun merkezîyetçi bir yönetim yapısına sahiptir. Farklı olan, bugün hala merkezîyetçi yapıyı ve üniter devlet yapısının ülkesel sorunlar karşısındaki katı refleksini sürdürmeye devam etmesidir.

Küresellik ve gelişim ekseninde merkezîyetçiliği aşındırmayı başaran İtalya, Avrupa Birliği'nde önemli bir yer ve güç edinmiş, bölgesel ve yerel yönetimlerinin varlığını tanımış, korumuş ve anayasal olarak güvence altına alarak, yerel özerklik anlamında daha ileri bir noktaya ulaşabilmiştir. Türkiye ise Avrupa Birliği hedefiyle, son yirmi yirmi beş yılda gerçekleştirdiği yasal düzenlemeler ve reformlarla yerel yönetimlerin özerkliğini merkezi yönetimin yoğun vesayetinden korumaya çalıştığı görüntüsü çizmiş, fakat zaman zaman siyasi iradenin ve sınır güvenliğinin ülke içinde yarattığı şartların da dahil olduğu güvenlik bakış açısı ve etkisiyle uygulama alanında merkezîyetçi yapıya keskin geri dönüşler yaşamıştır.

Türkiye'de yakın zamanda yaşanan hükümet sistemindeki değişim merkezîyetçiliği beklenenden daha ileriye taşımış, ülkenin bölünmez bütünlüğü kavramı üniter yapının dayanağı olmuş, yeni çıkarılan yasaların olumlu yaklaşımlarına karşın yerel yönetimlerin idari ve mali özerkliğinin önünde bazı engeller oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

Asker, A., Türkan, H. (2022). Nahçıvan'ın Anayasal Konumu ve Özerklik Statüsü, II. Uluslararası Soğuk Savaş Sonrası Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Gelişmeler Bağlamında Güney Kafkasya

- Sempozyumu Bildiri Kitabı (12 -13 Mayıs 2022), (Editörler: Vefa Kurban, Telman Nusretoğlu, Seçil Öraz Beşikçi, Recep Efe Çoban), Iksad Publishing House, 2022, s. 27-47.
- Aydemir, S.R. (2001). Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartının Işığı Altında Türk Yerel Yönetimleri. *Mevzuat Dergisi*, Yıl 4 Sayı 45, ISSN 1306-0767, s.10.
- Aygen, M. (2017). Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Üzerine Bir İnceleme: Türkiye Örneği. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5 Sayı10, Ocak 2017, s.256-276.
- Çağdaş, T. (2011). Türkiye’de Yerel Yönetimlerde İdari Özerklik. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* (1), 2011, s.391-416.
- Çağdaş, T. (2019). Federal ve Üniter Devletlerin Yerinden Yönetim Birimlerinin Benzerlik ve Farklılıkları Açısından İncelenmesi. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 6 (1), Bahar 2019, s.161-179.
- Eryılmaz, B. (1988). Merkezi İdare ile Mahalli İdareler Arasındaki Mali İlişkiler: Sorunlar ve Öneriler. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 3, s.161-171.
- Gözler, K. (2009), Üniter Devlet ve Demokratik Açılım, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 99, Güz 2009, s.81-89.
- Gözler, K. (2014), *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, 5. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa.
- Gözler, K. (2016), *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*, Öğrenci Dostu Serisi, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Gözler, K. (2020). *Devletin Genel Teorisi. Bir Genel Kamu Hukuku Ders Kitabı* Tıpkı Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Kalabalık, H. (2005). *Avrupa Birliği Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Yerel Yönetim Hukuku*, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Karasu, K. (2013). Küreselleşen Yerel Yönetimlerde Özerklik Etkisi. Beşinci Ulusal Yerel Yönetimler Sempozyumu, (20-23 Kasım 2011), Türkiye Belediyeler Birliği, Ankara, 2013, Bildiriler Kitabı s.397-429.
- Karataş, A. (2019). Devlet Şekilleri ve Hükümet Sistemleri Türlerinin Ülkelerin Yönetişim Göstergeleri Bakımından Meydana Getirdiği Farklılıkların Belirlenmesi. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, Sayı 6, s.109-148.
- Küçük, H. (2017). İtalya ve Türkiye’de Yerel Özerklik: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, KAYFOR'14 Özel Sayı 4, ISSN:1302-6879, s.932-953.
- Metin, Y., Erece, B. (2016). Bölge Devlet ve Federal Devlet Mukayesesi İspanya ve Federal Almanya Örneği. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Sayı 7, 2016, s.687-720.
- Küçük, Ç.M. (2023). Devlet Türlerinde İdari Örgütlenme İlkeleri. *Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, 2023, s.493-519.
- Önen, M.S., Güngör, M. (2018). *Yerel Yönetim ve Merkezi Yönetim İlişkileri. Kamu Yönetimi Tartışmaları*, Gazi Kitabevi, Ankara, Eylül 2018, s.420-454.

- Parlak, B. (2007). Avrupa Birliği Perspektifinden Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim İlişkileri. *TESAM Akademi Dergisi*, Bursa, s.7-40.
- Şat, N. (2013). Küreselleşen Yerel Yönetimlerde Özerklik Etkisi, Beşinci Ulusal Yerel Yönetimler Sempozyumu (20-23 Kasım 2011), Türkiye Belediyeler Birliği, Ankara, 2013, Bildiriler Kitabı s.565.
- Quasten, W. (1995). Üniter ve Federal Devletlerde Yerel Yönetimler. Uluslararası Yerel Yönetimler Konferansı, 13-14 Temmuz 1995, Ankara, TBD-KAV, 1995.
- Teziç, E. (2014), *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Toksöz, F., Özgür, A.E., Uluçay, Ö., Koç, L., Atar, G., Akalın, N. (2009). *Yerel Yönetim Sistemleri Türkiye ve Fransa İspanya İtalya Polonya Çek Cumhuriyeti*. TESEV Yayınları, İstanbul.
- Turan, E. (2018). Üniter Bir Devlet Olarak Finlandiya Yerel Yönetimleri. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6 Sayı 1, s.84-102.
- Uygun, O. (2011). İki Toplumlu Siyasal Sistemler. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 54 Sayı 1-4, Temmuz 2011, s.147-169.
- Uzun, M. (2019). *Fransa, İspanya, Portekiz ve İtalya'da Bölge Yönetimleri*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yontar, İ.G., Dağ, M. (2014). Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Çerçevesinde Türkiye'de Mali Özerklik. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt 10 Sayı 21, 2014, s.147-162.

MUKAYESELİ HUKUK BAĞLAMINDA İHALEYE FESAT KARIŞTIRMA SUÇU (TCK MD. 235)

THE CRIME OF BID RIGGING IN THE CONTEXT OF COMPARATIVE LAW (TPC ART. 235)

Ramazan YILDIZ

Istanbul Ticaret Üniversitesi

 av.ramazanyldz@gmail.com

ÖZ

Bu araştırmanın amacı ihaleye fesat karıştırma suçunun ceza hukuku bağlamında incelenerek Almanya, Avusturya, İtalya, İspanya, Fransa, Brezilya ve Güney Afrika ülkelerinde nasıl uygulandığının karşılaştırmalı olarak incelenmesidir. Günümüz açısından bakıldığında ihaleye fesat karıştırma suçunun TCK'da "Ekonomi, Sanayi ve Ticarete İlişkin Suçlar" başlığı düzenlendiği ve kamu yararının korunması, serbest rekabetin sağlanmasının ve bu konuda topluma güvence sağlanmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır. Karşılaştırmalı hukuk açısından bakıldığında, ihaleye fesat karıştırma suçunun sadece Türkiye'de bu isimle düzenlendiği ve ihale süreciyle ilişkilendirildiği, diğer incelenen ülkelerde ekonomik faaliyetlerde dolandırıcılık, rüşvet ve yolsuzluk gibi hukuka aykırı davranışlar bağlamında ele alındığı tespit edilmiştir. Suçun cezalandırılması açısından bakıldığında gerçek kişilerin 3-5 yıl arasında bir hapis ve çeşitli miktarlarda para cezası, tüzel kişilerin işlemesi durumunda değişen sürelerde ihaleden uzaklaştırma veya yetki feshi, çek kesme, ikamet yasağı, çeşitli haklardan men, mülkün müsaderesi gibi çeşitli tedbirlerin uygulandığı anlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Karşılaştırmalı Hukuk, Suç, Cebir, Hile, İhale, İhaleye Fesat Karıştırma.

ABSTRACT

The aim of this research is to examine the crime of bid rigging in the context of criminal law and to comparatively examine how it is implemented in Germany, Austria, Italy, Spain, France, Brazil and South Africa. From today's perspective, it is understood that the crime of bid rigging is regulated under the title of "Crimes Related to Economy, Industry and Commerce" in the Turkish Penal Code and the aim is to protect the public interest, ensure free competition and provide assurance to the society in this regard. From a comparative law perspective, it has been determined that the crime of bid rigging is regulated under this name only in Turkey and is associated with the tender process, while in other examined countries it is handled in the context of unlawful behavior such as bribery and corruption in economic activities. In terms of punishment for the crime, it has been understood that real persons are sentenced to 3-5 years of imprisonment and various amounts of fines, and in case of legal entities, various measures such as suspension from tenders for varying periods of time or termination of authority, issuance of checks, residence ban, ban on various rights, and confiscation of property are applied.

Keywords: Comparative law, Crime, Force, Cheating, Tender, Bid rigging.

Makale Geliş Tarihi / Receiving Date 22.01.2024

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date 5.02.2024

Araştırma Makalesi/Research Paper

1. GİRİŞ

Ekonomik Toplamların devamlılıkları sosyal ilişkilerin, ticari faaliyetlerin ve kurulu toplumsal düzenin sağlıklı yürümesiyle sağlanabilir. Toplumsal düzenin uzunca süre korunabilmesi ise onu var eden ilkeler, prensipler ve değerler sisteminin korunmasıyla mümkün olmaktadır. Buna bağlı olarak nelerin ilke, norm, değer, nelerin görev, nelerin suç, doğru ya da yanlış kabul edileceği anlaşılmaktadır. Toplamların kurulu nizamları işte bu kabul edilen ilkel, prensip, değer ve normların korunup kollanması ve yüceltilmesiyle sağlanmaya çalışılmaktadır. Kurulu toplumsal düzenin sürekliliğini sağlayan ve garanti eden kamu, toplumsal kabulleri savunmak ve değerleri korumak amacıyla hukuki sistem geliştirmiş, toplumsal açıdan kabul görmeyen fiilleri suç kapsamına alarak buna uygun davranışlarda bulunmayan kişileri cezalandırarak, yaptırım uygulayarak toplum, kişi ya da kamu değerini koruma altına almaktadır.

Kamuya ait kurum ve kuruluşlar belirli bir işe bağlı olarak satın alacağı, satacağı veya yaptıracığı bir mal ya da hizmetten yüksek kamusal fayda elde etmek için doğrudan satın almak/satmak/yaptırmak yerine ihale yolunu tercih edebilmektedir. İhalelerde kamunun yararı değer olarak korunduğu için ne ihaleye katılmak isteyenlerin ne ihale sürecini yürüten kamu personelinin ne isteklilerin tekliflerini değerlendiren bilirkişilerin ne de ihale dışındaki üçüncü kişilerin bu değere zarar vermeleri kabul edilemez. Bu nedenle de her devlette bu sürece zarar verici davranışlar “suç” kapsamına alınmış, suç işledikleri sabit olan failin hukuk çerçevesinde cezai yaptırımlarla kurulu düzene uyum sağlanmasına çalışılmıştır.

Bazı devletler ihale sürecinin sağlıklı yürümesi için hangi fiil ve davranışların suç sayıldığını açıklarken, bazıları ise genel bakışla hangi davranışların suç kapsamına girdiğini ve ne şekilde cezai yaptırımlar olduğunu açıklamıştır. Hukukun üstünlüğünü, serbest ticaret ve rekabet hakkının koruma altına nasıl alınacağı, kimin hangi fiilin suç sayılacağı, kime ne kadar cezai yaptırım uygulanacağı hem özel hem de genel ceza kanunlarıyla belirlenmiştir. Bu anlamda Türk Ceza Kanunu ihale sürecini de kapsayacak şekilde hırsızlık, hile yoluyla çıkar elde etme, evrakta sahtecilik, cebir kullanma, tehdide yönelme gibi fiilleri birer suç olarak değerlendirmiştir. Benzer bir yaklaşımın Almanya, İtalya, Fransa, İspanya, Brezilya, Avustralya ve Güney Afrika gibi ülkelerde de gözlemlendiği, fakat farklı şekillerde ifade edildiği bilinmektedir. Hukukun toplumsal yaşam biçimlerinden ciddi derecede besleniyor olması o ülkenin hukuk sisteminin de buna uygun özelliklere sahip olmasını sağlamaktadır.

Bu fiilleri işleyen kişiler suç kapsamında yargılanıp hapis ya da para cezasıyla yaptırım uygulanmaktadır. Hangi fiilin hangi suçu oluşturacağı, hangi fiile karşılık ne gibi yaptırım uygulanacağı da yine büyük oranda benzerlik taşısa da farklı ülkelerin toplumsal yapısı nedeniyle farklı şekillerde icra edilmektedir.

Türkiye’de hangi fiil ve davranışların ihaleye fesat karıştırma suçu niteliğinde olduğu açıklığa kavuşturulmuş, korunan hukuksal değer Kamu İhale Kanunu (KİK), Devlet İhale Kanunu (DİK), Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu (KİSK) ve birlikte işlenen suçlara karşılık Türk Ceza Kanunu (TCK) Madde 235’te yasal dayanağa oturtulmuştur. Çalışmanın konusu bu kanunlara göre suç unsuru kabul edilen ihaleye fesat karıştırma suçunun hukuki açıdan incelenmesi ve farklı ülkelerdeki hukuki uygulamaların karşılaştırmalı olarak incelenmesidir. Bu çalışmayla farklı ülkelerdeki uygulamaların hangi hukuksal dayanak ya da toplumsal değerden kaynaklandığını tespit edilecektir. Karşılaştırma sayesinde gerek TCK’da, gerekse KİK, KİSK ve DİK’teki muhtemel zorluklara cevap aranmaktadır.

Çalışmada öncelikle ihale kavramının ne olduğu ve ihale sürecinin nasıl işlediği açıklığa kavuşturulmuş, devamında ihalelerdeki muhtemel suç unsuru fiiller incelenmiş ve bu suçlardan biri olan “ihaleye fesat karıştırma” suçunun ne olduğu, suçun yapısı, suçun unsurları, suçun

görünüş biçimleri, yaptırım, soruşturma ve kovuşturma süreçleri irdelenmiştir. Konuyla ilgili farklı ülke uygulamaları karşılaştırılarak benzer ve farklı yönler ortaya konulmuştur.

Çalışma sadesinde hukuksal değerın daha iyi korunmasına farklı uygulamalarla ışık tutulacak, suçun tespiti, soruşturma ve kovuşturmada farklı deneyimler örneklendirilerek adaletin tesisi farklı ülke bakış açılarıyla aydınlatılmış olacaktır.

2. İHALE KAVRAMI, AMACI, HUKUKİ NİTELİĞİ VE İHALE SÜRECİNE HÂKİM OLAN İLKELER

2.1. İHALE KAVRAMI VE AMACI

Kelime anlamı itibariyle ihale, Arapçada kullanılan “havl” kelimesinden türetilmiş olup “iş, mal vb. birçok istekli arasından en uygun şartlarla kabul edene verme, eksiltme veya artırma” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamlarına gelmektedir. “İhale etmek” ise, “bir işi, en uygun koşullar önerene vermek” anlamı taşımaktadır. İhaleye çıkarmak da “eksiltmeye veya artırmaya çıkarılmak” şeklinde tanımlanmaktadır(Bayraktar vd.,2021: 18)

Benzer olduğu düşünülen yakın kavramlar olan, “Münakasa” ve “Müzayede” terimlerinin anlamlarına bakıldığında münakasa için eksiltme, müzayede için ise açık artırma anlamları taşıdıkları görülmektedir. Şöyle ki, ihale kelimesinin anlamına değinirken eksiltme veya artırma tanımına değinilmiştir. Bu içeriğiyle ihale kavramının hem müzayede hem de münakasa kavramlarını da kapsayan bir üst kavram olduğu anlaşılmaktadır.

Hukuki terim olan “ihale”, özü itibariyle genel anlamından farklı değildir. Bu kapsamda 4734 sayılı KİK'nun “Tanımlar” başlıklı 4. Maddesinde; “Bu Kanunda yazılı usul ve şartlarla mal veya hizmet alımları ile yapım işlerinin istekliler arasından seçilecek birisi üzerine bırakıldığını gösteren ve ihale yetkilisinin onayını müteakip sözleşmenin imzalanması ile tamamlanan işlemleri...”, 2886 sayılı DİK'nun “Tanımlar” başlıklı 4. Maddesinde de, “Bu Kanunda yazılı usul ve şartlarla, işin istekliler arasından seçilecek birisi üzerine bırakıldığını gösteren ve yetkili mercilerin onayı ile tamamlanan sözleşmeden önceki işlemleri...” şeklinde tanımlanmıştır.

İhale kavramı daha çok idare hukuku kapsamında olup, bu hususla ilgili mevzuatımızda 4734 sayılı KİK ve 2886 sayılı DİK'nda düzenlemeler bulunmaktadır. 5237 sayılı TCK'nda düzenlenen İhaleye Fesat Karıştırma suçunun konusunu oluşturan ihalelerin usul ve esaslar bakımından uygulanacak yöntemleri gösterir düzenlemeler yukarıda belirtmiş olduğumuz KİK ve DİK'nda düzenlenmiştir. TCK m. 235'te düzenlenen suçta sadece ihaleden ve ihaleye fesat karıştırılmasından bahsedilmiş olup herhangi bir detay verilmemiştir. Bundan dolayı bir ihaleye fesat karıştırılıp karıştırılmadığının tespiti için ihale ile ilgili usul ve esasların düzenlenmiş olduğu KİK ve DİK'ten yararlanmak gerekir. Yürürlük tarihleri bakımından KİK, DİK'ten sonra yürürlüğe girmiş olup tamamıyla önceki kanun hükümlerini kaldırmamıştır. Yeni düzenlemeyle birlikte devlet bünyesinde yapılan bazı ihaleler KİK kapsamında bazıları da DİK kapsamında yapılmaya devam etmektedir. Dolayısıyla her iki kanun da kapsamlarına giren ihale türleri bakımından kısmen yürürlüktedir.

İhalenin amacı gerek kamuya gelir getirici faaliyetler gerekse de kamu ihtiyaçlarının karşılanması kapsamında yapılacak olan ihalelerde, düzenlenecek olan sözleşmenin tarafı olan kamunun karşısında bulunan tarafın objektif şekilde belirlenmesini sağlamak ve bu doğrultuda en iyi sözleşmeyi imzalamaktır(Arslan, 2017:31) . Objektif koşullarda belirlenen en iyi sözleşmeyle en iyi sözleşme imzalanmış olacak ve neticesinde en uygun kalitedeki mal ve/veya hizmet, en uygun bedelle, en uygun zamanda ve koşullarda kamu lehine tedarik edilmiş olacaktır.

2.2. İHALENİN HUKUKİ NİTELİĞİ

İdarenin yerine getirmekle mükellef olduğu amme hizmetlerini yürütürken ihtiyaç duyduğu bazı gereksinimler söz konusudur. Sınırsız bütçeye sahip olmayan idarenin bu gereksinimleri karşılayabilmesi için de gerçek veya tüzel kişilerle sözleşmeler yapmakta ve gereksinimleri böylelikle tedarik etmektedir. İdarenin bu gerçek veya tüzel kişilerle yapmış olduğu sözleşmelerin tamamı idarenin sözleşmeleri olup, ancak aynı nitelikte sözleşmeler değildir. İdarenin sözleşmeleri tabi oldukları rejim bakımından “idari sözleşmeler” ve “özel hukuk sözleşmeleri” olarak ikiye ayrılmaktadır. İdarenin taraf olduğu bu sözleşmelerden olan “idari sözleşmeler” kamu hukukuna tabi olmakla birlikte, “özel hukuk sözleşmeleri” de özel hukuka tabidir.

4735 sayılı KİSK’in 4. Maddesinin 3. fıkrasında taraflar arasında herhangi bir üstünlük ve ayrıcalık tanınmadan tam bir eşitlik sağlandığı görülmektedir:

Bu Kanun kapsamında yapılan kamu sözleşmelerinin tarafları, sözleşme hükümlerinin uygulanmasında eşit hak ve yükümlülüklerle sahiptir. İhale dokümanı ve sözleşme hükümlerinde bu prensibe aykırı maddelere yer verilemez. Kanunun yorum ve uygulanmasında bu prensip göz önünde bulundurulur.

Bu kanun kapsamında taraflar arasındaki hak ve yükümlülükler bağlamında eşitlik sağlanmış olup, başka bir deyişle, taraflardan biri olan idareye ayrıcalık ve üstünlük tanınmamıştır. Bu durum da kamu ihale sözleşmelerinin Türk Hukukunda açıkça özel hukuk sözleşmesi olarak kabul edildiğini göstermektedir. Nitekim KİSK’in 36. Maddesinde de “Bu Kanunda hüküm bulunmayan hallerde Borçlar Kanunu hükümleri uygulanır” denilmektedir. Söz konusu düzenleme bağlamında ilgili mevzuat hükümleri kapsamında yapılacak olan sözleşmeler için eksik hükümlerin mevcudiyeti durumunda Borçlar Kanunu hükümlerinin uygulanmasının öngörülmesi de aslında Kamu İhale Sözleşmeleri (KİS)nin özel hukuk sözleşmesi olarak kabul edildiğünün bir diğer delilidir(Sucuoğlu, 2019:16).

2.3. İHALE SÜRECİNE HÂKİM OLAN İLKELER

4734 sayılı Kamu İhale Kanunu’nun 5. Maddesi incelendiğinde ilgili mevzuat kapsamında yapılacak olan ihalelerin temel ilkelerinin belirlendiği ve idarelerin bu kanunda belirlenen; saydamlık, rekabet, eşit muamele, güvenilirlik, gizlilik, kamuoyu denetimi(Hesap verilebilirlik), ihtiyaçların uygun şartlarda ve zamanında karşılanması ve kaynakların verimli kullanılması ilkeleri kapsamında hareket etmesi gerektiğini belirtmiştir. Nitekim idarelerin bu doğrultuda sorumluluklarının olduğu mevzuattaki ilgili maddede ifade edilmiştir. KİK’nun 5. Maddesinin 2., 3., 5. ve 6. fıkralarında, diğer ilkelere de değinilmiştir. Böylelikle KİK’te düzenleme alanı bulan ve KİK kapsamında yapılacak olan ihalelere hâkim olan ilkeler bunlardır.

2886 sayılı Devlet İhale Kanunu ’nun (<https://www.mevzuat.gov.tr>) 2. maddesinde de bu kanun kapsamında yapılacak olan ihalelere hâkim olacak olan ilkeler düzenleme alanı bulmuştur. Bu kanunun yürütülmesinde, ihtiyaçların en iyi şekilde, uygun şartlarla ve zamanında karşılanması ve ihalede açıklık ve rekabetin sağlanması esası öngörülmüştür. Ayrıca, ihaleye katılım şartlarını sağlayan ve ihale işine ilişkin yetkinliğe haiz başka istekliler tarafından karşılanması mutlak olan muhtelif işler bir eksiltmede toplanamayacağı, ancak, ihalelerinin ayrı ayrı yapılacağı açıklanmak suretiyle ilanları bir arada yapılabileceği ve bu kanunda yazılı hallerden yararlanmak amacıyla ihale konusunu oluşturan işlerin kısımlara bölünemeyeceği düzenlenmiştir. Ancak, istekli çıkmadığı takdirde, alım şekillerini değiştirecek mahiyette olmamak üzere önemli işlerin kısımlara ayrılmasının mümkün olduğu hususu kanun koyucu

tarafından düzenleme altına alınmıştır. İhalelerin kesinlikle zaruret teşkil etmediği sürece en uygun fiyatın temin edilebileceği mevsimlerde yapılması gerektiği de ayrıca düzenlenmiştir.

2.4. İHALE TÜRLERİ, YÖNTEMLERİ VE SÜRECİ

2.4.1. İHALE TÜRLERİ

İhaleler faaliyet alanı bakımından farklılıklar teşkil etmektedir. Bu farklılıklardan ötürü çeşitlere ayrılmaktadırlar. Bu ayrımın yapılması ile birlikte temel amaç olan ceza normlarında koruma altına alınan ihale türlerinin belirlenmesi işlemi gerçekleşmiş olacak ve kamu ihale hukuku bakımından da tespit ve değerlendirmelerin yapılmasında kolaylık sağlanacaktır.

Çalışmamıza konu olan ihaleye fesat karıştırma suçunun tipiklik unsuru incelendiğinde, ihale türlerinin tahdidi olduğu anlaşılmaktadır. İlgili düzenleme kapsamında mal alım ve satım ihaleleri, hizmet alım ve satım ihaleleri, her türlü kiralama ihaleleri ve yapım ihaleleri sayılmıştır. Tahdidi olarak belirtilen bu kavramlara ilgili düzenlemede bir açıklık getirilmiş değildir. Bu sebeple ihale türlerine de ayrıca ilerleyen konularda değinecek ve açıklayacağız.

4734 sayılı Kamu İhale Kanunu'nun 2. maddesi incelendiğinde, ilgili madde kapsamında ihale türleri olarak mal ve hizmet alımı ile yapım ihaleleri belirlenmiştir. Buna benzer bir diğer hüküm ise 4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu'nun 2. maddesinde yer almaktadır. Bu düzenlemeye göre, "Bu Kanun, Kamu İhale Kanununa tabi kurum ve kuruluşlar tarafından söz konusu Kanun hükümlerine göre yapılan ihaleler sonucunda düzenlenen sözleşmeleri kapsar." denilmektedir.

2886 sayılı Devlet İhale Kanunu'nun 1. maddesi incelendiğinde, ilgili madde kapsamında ihale türleri olarak "...alım, satım, hizmet, yapım, kira, trampa, mülkiyetin gayri ayni hak tesisi ve taşıma işleri..." belirlenmiştir. Kanun koyucunun lafzı incelendiğinde aslında genel olarak, harcamaya ilişkin ihaleler 4734 sayılı KİK'nu kapsamında icra edilirken, satış ve kira gibi kamuya gelir getiren ihaleler ise 2886 sayılı DİK'nu kapsamında icra edilmektedir.

2.4.2. MAL VEYA HİZMET ALIM İHALELERİ

Mal alımına ilişkin ihaleler bakımından 4734 sayılı KİK'nunda öngörülen ihale usulleri tatbik olunur. Düzenlemedeki mal terimi her türlü taşınır ve taşınmaz mal için kullanılmıştır(Kazancı, 2011:29). Ancak değerine göre kanunda belirlenen farklı ihale usullerinden biri gündeme gelebilir. Mal alım ihalelerinde uygulanacak usul ve esaslar ayrıntılı olarak Mal Alım İhale Yönetmeliğine göre yürütülmektedir.

Devletin yerine getirmesi gerekli olan bazı hizmetleri mevcut olup, bunları da ihale yoluyla karşılamaktadır. Hizmet alımları bakımından KİK'nun 4. Maddesinde, "bakım, onarım, taşıma, haberleşme, sigorta, araştırma ve geliştirme, muhasebe, piyasa araştırması ve anket, danışmanlık, tanıtım, basım ve yayım, temizlik, yemek hazırlama ve dağıtım, toplantı, organizasyon, sergileme, koruma ve güvenlik, mesleki eğitim, fotoğraf, film, fikir ve güzel sanat, bilgisayar sistemlerine yönelik hizmetler ile yazılım hizmetleri, taşınır ve taşınmaz mal ve hakların kiralanmasını ve benzeri hizmetler" olarak sayılmıştır.

Tüm bu ihalelere uygulanacak olan kurallar bakımından farklılık bulunmamaktadır. Temel bir ayrım olan ve uygulanması uygun görülen ilke şudur: Harcamayı gerektiren ihaleler KİK'na göre yapılırken, kamuya gelir getirci nitelikte olan hizmet satımına ilişkin ihaleler de DİK'na göre yapılması gerekecektir.

2.4.3. YAPIM İHALELERİ

Yapım ihaleleri KİK'na tabi olarak yapılmaktadırlar. KİK'nun 4. Maddesine göre yapım işleri,

“Bina, karayolu, demiryolu, otoyol, havalimanı, rıhtım, liman, tersane, köprü, tünel, metro, viyadük, spor tesisi, alt yapı, boru iletim hattı, haberleşme ve enerji nakil hattı, baraj, enerji santrali, rafineri tesisi, sulama tesisi, toprak ıslahı, taşkın koruma ve dekapaj gibi her türlü inşaat işleri ve bu işlerle ilgili tesisat, imalat, ihzarat, nakliye, tamamlama, büyük onarım, restorasyon, çevre düzenlemesi, sondaj, yıkma, güçlendirme ve montaj işleri ile benzeri yapım işlerini”

şeklinde ifade edilmiştir. Ancak belirtilmesi gereken önemli bir husus vardır. 5237 s. TCK m. 235’in 2004 yılında kabul edilen ilk halinde, bu türden yapım işleri madde kapsamına dahil edilmemişti. Bu durum neticesinde yapım işlerinde ihaleye fesat karıştırılması durumlarında TCK hükümlerinin uygulanmasını ve bu türden fiiller nedeniyle failerin cezalandırılmasını mümkün kılmamakta ve ceza hukuku bakımından genel ilke olan “lehe olan yasa hükmünün uygulanması” bağlamında da 765 s. TCK zamanında ihaleye fesat karıştırma suçundan hüküm giymiş olan şahıslar hakkında da 5237 s. TCK’da kapsam dışında bırakılması nedeniyle beraat hükmü verilmesini gerektireceğinden, gelen eleştiriler karşısında 31/03/2005 tarihinde 5328 s. Kanunla yapılan değişiklik ile “yapım işleri” de madde kapsamına dahil edilmiştir(Kazancı, 2011:28). Böylelikle yapım ihalelerine fesat karıştırılması durumlarında 5237 s. TCK m. 235 uygulama alanı bulacaktır.

2.4.4. DİĞER İHALE TÜRLERİ

TCK’nun 235. Maddesinde açıkça zikredilerek hükmün kapsamına giren ihale türleri yukarıda KİK ve DİK bağlamında incelendi. TCK’nun 235. Maddesinde açıkça belirtilmeyen DİK’nun 1. Maddesinde ihale olarak nitelendirilen “trampa ve mülkiyetin gayri aynı hak tesisi”ne dair ihaleler de vardır.

2.5. İHALE YÖNTEMLERİ (USULLERİ)

İdare, amme hizmetini görmekle mükelleftir. İdare üstlenmiş olduğu bir kamu hizmetini bizzat yerine getiremediği veya çeşitli sebeplerle getirilmesini uygun görmediği durumlarda, bu işi özel sektöre gördürme yolunu seçebilme salahiyetine sahiptir. Bu durumda, idare, kamu hizmetini kendisiyle arasında akdedilen sözleşmeyle özel hukuk kişilerine gördürebilmektedir. Bu halde, idare ile özel hukuk kişileri arasında bir kamu ihale sözleşmesi yapılmak suretiyle kamu hizmeti satın alınabilir.

İdare, özel hukuk kişileri ile yaptığı sözleşmede yer alacak kişileri dilediği gibi seçmemektedir. Sözleşmenin diğer tarafını seçerken belli usullerle seçmesi gerekmektedir. İşte bu tür kamu ihale sözleşmelerinin diğer tarafının seçiminde uygulanan usullere ihale usulleri (yöntemleri) denilmektedir. Belirtmek gerekir ki, kamu ihale sözleşmelerinin karşı tarafının hangi usullerle seçileceği hususu da işin niteliğine göre değişkenlik göstermektedir. Tarafın seçiminde uygulanacak usuller de ihale mevzuatlarında gösterilmiş bulunmaktadır. DİK’nun 35. Maddesine göre ihale usulleri, kapalı teklif usulü, belli istekliler arasında kapalı teklif usulü, açık teklif usulü, yarışma usulü ve pazarlık usulünden ibarettir. Buna karşılık KİK’nun 18. Maddesinde ise ihale usulleri, açık ihale usulü, belli istekliler arasında ihale usulü, pazarlık usulü, doğrudan temin ve tasarım yarışmaları olarak belirlenmiştir.

Görüldüğü üzere her iki kanunun öngördüğü ihale usulleri arasında farklılıklar vardır. Bundan dolayı, öncelikle bir ihalenin DİK’na göre mi yoksa KİK’na göre mi yapılması hususunun tespit edilmesi gerekir. Bu tespit yapıldıktan sonra sözleşmenin diğer tarafının belirleneceği usulün seçilmesi gerekir. İhale usulü seçildikten sonra bu usulün gereklerine sıkı sıkıya bağlı kalınması gerekmektedir.

2.5.1. 4734 SAYILI KAMU İHALE KANUNU'NDA ÖNGÖRÜLEN İHALE USULLERİ

Kamu İhale Kanununa göre ihale usulleri beşe ayrılır. Bunlar, açık ihale usulü, belli istekliler arasında ihale usulü, pazarlık usulü, doğrudan temin usulü ve tasarım yarışmaları usulüdürler.

Açık ihale usulü, kural olarak bütün isteklilerin teklif verebildiği ihale usulüdür.

Belli istekliler arasında ihale usulü, ön yeterlilik değerlendirmesi sonucunda, idarece davet edilen isteklilerin teklif verebildiği usuldür. Belirtmek gerekir ki, bu ihale usulü sürekli uygulanagelen bir yöntem olmayıp, ihale konusu için özellikleri bakımından teknik, uzmanlık ve/veya yüksek teknoloji gerektiren ve açık ihale usulünün uygulanamadığı mal ve hizmet alımları ile yapım işleri ihalesi bu yöntemle yaptırılmaktadır. Kanunun 5. Maddesinin 4. Fıkrasına göre, her ne kadar açık ihale usulü ile birlikte belli istekliler arasında ihale usulü de esas usul olarak belirtilmişse de, asıl olan "açık ihale usulü"dür(Arslan, 2017:43).

Belli istekliler arasında ihale usulü yukarıda da değindiğimiz üzere, herkesin değil, idarece ön yeterlilik incelemesi sonucunda ihale konusu işe ehil olduğuna karar verilenlerin katılmasına izin verilen bir ihale usulüdür. Bu usule göre, yeterli bulunan isteklilerin teklifleri değerlendirilerek ihalede sonuca varılır. Ancak KİK'nun 20. Maddesine göre, ihaleye davet edilebilecek aday sayısının 5'ten az veya teklif veren istekli sayısının 3'ten az olması durumunda ihale iptal edilmektedir. Bu durumda idareye takdir yetkisi tanınarak durumu değerlendirmesi istenmiştir. İhalenin istek veren istekli sayısının 3'ün altında kalması nedeniyle iptal edilmesi ihtimalinde, ihale dokümanları gözden geçirilerek varsa hatalar ve eksiklikler giderilerek ön yeterliği tespit edilen bütün istekliler tekrar ihaleye davet edilerek ihale sonuçlandırılabilir.

Bu durumda da yapılan davetten sonuç alınamaması durumunda ise, ilgili kanunun 21. Maddesinde düzenlenen pazarlık usulünün şartları gerçekleşmiş olacağından KİK'nun 21/1-a maddesi uygulanacaktır.

Pazarlık usulü KİK'nun 21. Maddesinde düzenlenmiş olup, aşağıda belirtilen hallerde pazarlık yöntemi ile ihale yapılabilmektedir:

- a) Açık ihale usulü veya belli istekliler arasında ihale usulü ile yapılan ihale sonucunda teklif çıkmaması.
- b) Doğal afetler, salgın hastalıklar, can veya mal kaybı tehlikesi gibi ani ve beklenmeyen veya yapım tekniği açısından özellik arz eden veya yapı veya can ve mal güvenliğinin sağlanması açısından ivedilikle yapılması gerekliliği idarece belirlenen hallerde veyahut idare tarafından önceden öngörülemeyen olayların ortaya çıkması üzerine ihalenin ivedi olarak yapılmasının zorunlu olması.
- c) Savunma ve güvenlikle ilgili özel durumların ortaya çıkması üzerine ihalenin ivedi olarak yapılmasının zorunlu olması.
- d) İhalenin, araştırma ve geliştirme sürecine ihtiyaç gösteren ve seri üretime konu olmayan nitelikte olması.
- e) İhale konusu mal veya hizmet alımları ile yapım işlerinin özgün nitelikte ve karmaşık olması nedeniyle teknik ve mali özelliklerinin gerekli olan nitelikte belirlenememesi.
- f) (Ek: 4964 - 30.7.2003 / m.14) İdarelerin yaklaşık maliyeti ellimilyar Türk Lirasına kadar olan mamul mal, malzeme veya hizmet alımları.

(Değişik ikinci fıkra: 5812 – 20/11/2008-5812/7 md.) (b), (c) ve (f) bentlerinde belirtilen hallerde ilan yapılması zorunlu değildir. İlan yapılmayan hallerde en az üç istekli davet edilerek, yeterli belgelerini ve fiyat tekliflerini birlikte vermeleri istenir.

(3. fıkra, 5.12.2008 tarih ve 27075 sayılı R.G.'de yayımlanan, 20.11.2008 tarih ve 5812 sayılı Kanun'un 7. Maddesi hükmü gereğince yürürlükten kaldırılmıştır)

(Değişik dördüncü fıkra: 5812 – 20/11/2008-5812/7 md.) (a), (d) ve (e) bentlerine göre yapılacak ihalelerde, ihale dokümanında belirtilen değerlendirme kriterlerine göre yeterliği tespit edilen istekliler, öncelikle ihale konusu için teknik detayları ve gerçekleştirme yöntemleri gibi hususlarda fiyatı içermeyen ilk tekliflerini sunar. İdarenin ihtiyaçlarını en uygun şekilde karşılayacak yöntem ve çözümler üzerinde ihale komisyonu her bir istekli ile görüşür. Teknik görüşmeler sonucunda şartların netleşmesi üzerine bu şartları karşılayabilecek isteklilerden, gözden geçirilerek şartları netleştirilmiş teknik şartnameye dayalı olarak fiyat tekliflerini de içerecek şekilde tekliflerini vermeleri istenir.

(Değişik beşinci fıkra: 5812 – 20/11/2008-5812/7 md.) Bu madde kapsamında yapılacak ihalelerde, ilk fiyat tekliflerini aşmamak üzere isteklilerden ihale kararına esas olacak son yazılı fiyat teklifleri alınarak ihale sonuçlandırılır.

(6. fıkra, 5.12.2008 tarih ve 27075 sayılı R.G.'de yayımlanan, 20.11.2008 tarih ve 5812 sayılı Kanun'un 7. Maddesi hükmü gereğince yürürlükten kaldırılmıştır.)

(Ek fıkra: 30/07/2003-4964/14 md.; Değişik yedinci fıkra: 20/11/2008-5812/7 md.) (b), (c) ve (f) bendi kapsamında yapılan mal alımlarında, malın sözleşme yapma süresi içinde teslim edilmesi ve bunun idarece uygun bulunması halinde, sözleşme yapılması ve kesin teminat alınması zorunlu değildir.

Pazarlık yönteminin ele alındığı ilgili madde yukarıda verilmiş olup, bu maddenin b, c ve f bentlerinde belirtilen hallerde ilan yapılmasının zorunlu olmadığı açıkça anlaşılmaktadır. İlan yapılmayan bu hallerde en az 3 isteklinin davet edilerek, yeterlilik belgelerini ve fiyat tekliflerini birlikte vermeleri istenir.

KİK'nun 21. Maddesi kapsamında yapılacak ihalelerde, ilk fiyat tekliflerini aşmamak üzere isteklilerden ihale kararına esas olacak son yazılı fiyat teklifleri alınarak ihale sonuçlandırılır.

Doğrudan temin usulü KİK'nun 4. Maddesinde, “Bu kanunda belirtilen hallerde ihtiyaçların, idare tarafından davet edilen isteklilerle teknik şartların ve fiyatın görüşülerek doğrudan temin edilebildiği usul” olarak tanımlanmıştır.

KİK'nun 22. Maddesinin son fıkrasında belirtildiği üzere, “Bu maddeye göre yapılacak alımlarda, ihale komisyonu kurma ve 10'uncu maddede sayılan yeterlik kurallarını arama zorunluluğu bulunmaksızın, ihale yetkilisince görevlendirilecek kişi veya kişiler tarafından piyasada fiyat araştırması yapılarak ihtiyaçlar temin edilir.”

KİK'nunda düzenleme alanı bulan doğrudan temin usulü tipik bir ihale niteliğinde olmayıp, TCK'nu md. 235'te düzenlenen ihaleye fesat karıştırma suçunu oluşturan seçimlik hareketlerin işleneceği bir uygulama alanına da sahip olmadığından TCK md. 235 kapsamına girmemektedir. Bu ihale yöntemi, idarenin birtakım acil ihtiyaçlarının kısa sürede karşılanması amacıyla getirilmiş bir alım biçimidir. Kendine özgü kuralları vardır. Bu kurallar KİK'nun 22. md.'sinde düzenlenmiştir.

4734 sayılı Kamu İhale Kanunu'nun 18. Maddesinde dört bent olarak ihale usulleri sayılmış olup, maddenin (d) bendinde “doğrudan temin usulü”ne yer verilmiştir. Ancak doğrudan temin usulünün düzenlenmiş olduğu d bendi 30/07/2003 tarih ve 4964 sayılı kanunun 12. Maddesi ile yürürlükten kaldırılmış ve gerekçesinde de “madde ile esasen bir ihale usulü olmayan ‘doğrudan temin’ ihale usulleri arasından çıkarılmakta ve buna ilişkin esas ve usuller kanunun 22. Maddesinde düzenlenmektedir.” İfadesine yer verilmiştir. Böylelikle KİK'nunda düzenlenen

ihale usulleri arasından çıkarılan doğrudan temin usulü kural olarak TCK'nunda düzenlenen İhaleye Fesat Karıştırma Suçunun da konusunu oluşturamayacaktır .

Doğrudan temin usulünün bir ihale usulü olmadığına ilişkin olarak verilen 05/03/2009 tarihli ve 2009/UM.II-1021 sayılı Kamu İhale Kurumu'nun bir kararına göre(Şen ve Aksüt, 2014:33)

“İncelemeye konu ihalenin, doğrudan temin yöntemiyle gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Doğrudan temin, 4734 sayılı kanunda öngörülen ihale usullerinden olmayıp, anılan kanunun 22. Maddesinde düzenlenen bir alım yöntemidir.”

Bu bağlamda doğrudan temin usulünde; ilan yapılmadan, teminat alınmadan, ihale komisyonu kurulmadan, yeterlik kriteri aranmadan ve yaklaşık maliyet tespiti yapılmadan sadece piyasa araştırması yapılmak suretiyle idare ihtiyaçlarını temin etmektedir.

Ezcümle, doğrudan temin usulü bir ihale usulü olmaktan çıkarılmış olduğundan, bir kamu kurum veya kuruluşunun ihale yoluna başvurmadan doğrudan temin usulüne başvurarak ve bu yöntemde birtakım hukuka aykırı eylemlerde bulunması durumunda fesat niteliğindeki fiiller TCK 235. Md kapsamında değerlendirilemeyecektir. Ancak TCK 236.md'sinin şartları oluşmuşsa edimin ifasına fesat karıştırma suçu gündeme gelebilecektir.

Tasarım yarışmaları usulü, KİK'nun 23. Maddesinde;

İdareler gerekli gördükleri mimarlık, peyzaj mimarlığı, mühendislik, kentsel tasarım projeleri, şehir ve bölge planlama ve güzel sanat eserleri ile ilgili bir plan veya tasarım projesi elde edilmesine yönelik olarak, ilgili mevzuatında belirlenecek usul ve esaslara göre rekabeti sağlayacak şekilde ilan yapılmak suretiyle, jüri tarafından değerlendirme yapılmak suretiyle, jüri tarafından değerlendirme yapılmak üzere ödüllü veya ödüksüz yarışma yaptırabilir.

denilmektedir. Madde metninden de anlaşılacağı üzere, bu yöntem bir ihale usulü olmayıp, ardından da açıkça anlaşıldığı üzere yarışmadır.

2.5.2. 2886 SAYILI DEVLET İHALE KANUNU'NDA ÖNGÖRÜLEN İHALE USULLERİ

Devlet İhale Kanunu'nun 35. Maddesinde ilgili yasa kapsamındaki işlerin hangi usullerle görürüleceği sayılmıştır. Bu hüküm bağlamında kanunda düzenlenen usuller şunlardır: Kapalı teklif usulü, belli istekliler arasında kapalı teklif (davetiye) usulü, açık teklif usulü, pazarlık usulü ve yarışma usulüdür. Ancak kanunun 36. Maddesine göre, “esas usul” olarak “... tekliflerin gizli olarak verilmesini sağlayan kapalı teklif usulü...” benimsendiği ve diğer usullerin ise istisnai olduğu kabul edilmiştir.

DİK'nun 35. Maddesine göre, “işin gereğine göre bu usullerden hangisinin uygulanacağı, bu kanun hükümlerine uyulacağı hususu idarelerce tespit edilir” denilerek aslında idareye takdir yetkisi tanındığı görülmektedir. Ancak DİK'nun 36. Maddesinin 2. Fıkrasında bakıldığında “Ancak, 44 üncü maddede gösterilen işler belli istekliler arasında kapalı teklif usulüyle, 45 inci maddede gösterilen işler açık teklif usulüyle, 51 inci maddede sayılan işler pazarlık usulü ile, 52 nci maddede gösterilen işler de yarışma usulüyle yaptırılabilir” denilerek DİK'nun 35. Maddesinde idareye verilen “takdir yetkisi”nin kısıtlandığı görülmektedir. Kapalı teklif (ilan) usulü, DİK'nun 37-43 üncü maddeleri arasında düzenlenmiştir. Buna göre, kapalı teklif usulünün karakteristik özelliği, ihaleye katılım açısından prensip olarak ilgili herkesin katılımına açık olması ve tekliflerin gerek diğer isteklilerden gerekse de idareden gizli olarak yapılmasıdır.

Belli istekliler arasında kapalı teklif (davetiye) usulü, DİK'nun 36. Maddesinde kanun kapsamında esas alınan usulün kapalı teklif olduğunu belirtilerek aslında diğer sayılan usullerin tamamı istisnai usuller olarak kabul edilmiştir. Belli istekliler arasındaki kapalı teklif usulü istisnai

usullerden olmasına rağmen DİK uygulamasında oldukça sık tercih edilen bir usuldür. DİK'nun 44. Maddesine göre;

Uçak, harp gemisi, harp mühimmatı, elektronik cihaz, askeri tesisat ve levazimat, silah ve malzeme sistemleri, savunma sanayii ile ilgili faaliyetler ve bunlara ait her türlü yedek parça alımı; barajlar, enerji santralleri, sulama tesisleri, limanlar, rıhtımlar, hava meydanları, demiryolları, lokomotifler, karayolları, tüneller, köprüler, akaryakıt tesisleri, özelliği bulunan yapım işleri bedii ve teknik hususiyetleri taşıyan sanat işleri, kentlerin ulaşım sistemlerine ilişkin planlar, kentlerin harita, nazım ve imar planları, su, kanalizasyon ve enerji tesisleri ile bunların etüt ve proje işlerinin ihalesi; diğer ihale usulleri yerine teknik yeterlilikleri ve güçleri idarece kabul edilmiş en az üç istekli arasında kapalı teklif usulü ile yaptırılabilir.

denilmektedir. Madde metninden de anlaşılacağı üzere, DİK'nun 44. Maddesine göre, bir ihalenin belli istekliler arasında kapalı teklif usulü ile yapılabilmesi için ihale konusunu oluşturan işlerin madde metninde yazan işlerden olması ya da "özelliği bulunan yapım işleri"nden olması gerekmektedir. Sayılan işlere bakıldığında hepsinin nitelik itibarıyla uzmanlık gerektiren işlerden olduğu ve bundan dolayı bu usulün tercih edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim KİK'te düzenlenen usulleri incelediğimizde, bu hükme paralel bir düzenleme öngörülmüştür.

Açık teklif usulü, DİK'nun 45-49. Maddeleri arasında düzenlenmiştir. DİK'nun 45. Maddesine göre, "Bu kanunun 1. Maddesinde yazılı işlerden, tahmin edilen bedeli her yıl Genel Bütçe Kanunu ile tespit edilecek tutarı geçmeyen ihaleler açık teklif usulüyle yapılabilir" denilmektedir. Bu usulde, ilanda belirtilen ihale saati geldiğinde, komisyon başkanı, isteklilerin vermiş oldukları belgeleri ve geçici teminatı verip vermediklerini inceleyerek kimlerin ihaleye katılım sağlayacağına karar verir. Katılamayacakların belge ve geçici teminatlarının iadesini karara bağlayarak ihaleyi başlatır. Bu işlemler istekliler önünde tutanağa geçirilir. İhale başladıktan sonra istekliler, ihale komisyonu önünde tekliflerini sözlü olarak belirtmek suretiyle yaparlar. Bununla birlikte, ilanda belirtilen ihale saatine kadar komisyon başkanlığına ulaşmış olmak kaydıyla, iadeli taahhütlü bir mektupla yazılı olarak da teklif sunulabilir. Sözlü yahut yazılı son teklifler alındıktan sonra ihale karara bağlanır.

Pazarlık usulü, DİK'nun 50. ve 51. Maddelerinde düzenlenmiştir. DİK'nun 51. Maddesinde hangi tür işlerin bu usul ile yaptırılacağı sayılmıştır. DİK'nun 50. Maddesine göre, bu usul ile yaptırılacak işlerde alınacak olan tekliflerde belli bir şekle bağlı kalınmayacağı belirtilmiştir. İhaleler, komisyon tarafından işin nitelik ve gereklerine göre bir veya daha fazla istekliden yazılı yahut sözlü teklif almak ve bedel üzerinden anlaşmak suretiyle yapılmaktadır. Pazarlığın nasıl yapıldığı, ne gibi tekliflerde bulunduğu ve üzerine ihale yapılanların niçin tercih edildikleri pazarlık usulü neticesinde verilecek kararda gösterilmelidir(Arslan, 2013:42).

Yarışma usulü DİK'nun 52. Maddesinde düzenlenmiştir. Bu bağlamda idare belirli alanlardaki işlerini gerekli gördüğü takdirde yarışma usulü ile yaptırabilmektedir.

DİK'nun 52. Maddesine göre,

İdareler her türlü etüt, plan, proje ve güzel sanatlara ilişkin işleri gerekli görüldüğünde, yarışma ile yaptırabilirler. Bu işlerin mesleki kontrollük hizmetleri, projesi uygulanacak olan yarışmacıya, pazarlıkla ihale edilebilir.

İdareler kuruluş kanunları ile Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinde yer alan işlere ilişkin yarışmaların yürütülmesiyle ilgili yönetmelikleri hazırlarlar.

Mimarlık, mühendislik proje yarışmalarıyla ilgili yönetmelik Bayındırlık Bakanlığınca hazırlanır.

denilmektedir.

2.6. İHALE SÜRECİNDE YASAKLI DAVRANIŞLAR

İhale sürecinin sağlıklı yürüyebilmesi KİK ve DİK'nda yer alan ilke ve kurallara uygun davranışlara bağlıdır. Bu süreç içinde gerek idari birimlerin gerekse ihaleye taraf kişilerin hangi davranış ve fiillerinin ihaleye fesat karıştırma suçu olarak kabul edildiği DİK md.. 83 ve KİK md.. 17 ve KİSK md.. 25'te düzenlenmiştir.

2.6.1. 2886 SAYILI DİK'NA GÖRE YASAKLI FİİL VE DAVRANIŞLAR

DİK 2886'nın 83. Maddesinde ne tür fiil ve davranışların yasak olduğuna, 85. Madde de ise istekli kişilerin ne gibi sorumlulukları olduğuna yer verilmektedir. Kanunun 83. Maddesinde belirtildiğine göre isteklinin sahip olduğu ekonomik, siyasi ya da başka bir nüfuzu kullanma, hile ve desiseye başvurma, ihalelerin açık yapıldığı durumlarda istekliler üzerinde olumsuz etkiler bırakacak konuşma ya da davranışta bulunmak ve dahi serbest rekabete zarar verici hallerde bulunmak, sahte belge düzenlemek, verilen taahhütleri yerine getirmemek veya yanlış beyanda bulunmak, işin tesliminde eksik ya da niteliksiz malzeme kullanmak ihaleye fesat karıştırmak yasaklı davranış ve fiillerdir(Uz, 2005: 266). Bu fiil ve davranışlarda buldukları tespit edilen isteklilerin bir yıla kadar ihalelere katılmaları 84. Maddeyle yasaklanmıştır. 85. Madde de ise bu yasaklı davranışların işin tamamlanmasından sonra tespit edilmesi halinde dahi işlense suç kapsamında değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir(Kazancı, 2011:46).

İlgili kanunun 86. Maddesinde ise ihale heyeti ile değerlendirme ve kabul komisyonlarında görevli kişilerin hangi sakıncalı davranışlarda bulduklarında cezai müeyyidelerle yaptırım uygulanacağı açıklanmıştır. Buna göre ilgili kişilerin kanunda açıklanan sorumluluklarına uygun davranmamaları, tarafsız davranmayıp ihmal veya göz yumma gibi davranışlarının niteliğine ve doğuracağı sonuçlara göre cezalandırılacağı belirtilmiştir(Kazancı, 2011:44).

2.6.2. 4734 SAYILI KİK'NA GÖRE YASAKLI FİİL VE DAVRANIŞLAR

DİK 2886'da olduğu gibi KİK 4734'te de yasaklama kararı idari bir yaptırım niteliğindedir(Özgenç, 2013:14). Bu kanunda da aynı DİK 2886'da belirtilen fiil ve davranışlar yasaklanmış, isteklilerin asaleten veya vekaleten birden fazla teklif veremeyecekleri karara bağlanmıştır. Benzer bir şekilde 4734 sayılı kanunun 60. Maddesinde ihale sürecinde görevi bulunan komisyon başkanı, üyeler ve diğer kişilerin sorumluluklarına değinilmiştir. Buna göre 17. Maddede belirtilen fiil veya davranışlarda bulunurlarsa, kanunda belirtilen usullere göre davranmadıkları, tarafsızlık ve eşitlik ilkelerine uymadıkları, isteklilerden bir kısmını zarara uğraticı davranışlarda buldukları hallerde haklarında cezai işlem yapılacağı belirtilmiştir (Gök, 2009:1211).

İhale sürecinde komisyon veya idari işlerle görevli personelin herhangi bir kamu kurum ve kuruluşunun ihale sürecinde görev alamayacağı kararlaştırılmasına karşın tekrar görev alması halinde cezalandırılacağı belirtilmiştir (Özgenç, 2013:18). Gerek görevli personelin gerekse isteklilerin çıkar sağlama, tehdit, anlaşma, rüşvet verme, tehdit veya hileye başvurma gibi fiil ve davranışları, isteklileri ihale sürecinde tereddüte düşürücü, rekabeti engelleyici davranışlarda bulunmak, evrakta sahtekarlık yapmak veya sahte teminata bulunmak gibi davranışlar TCK 235. Madde kapsamında olup suç olarak nitelenmiştir (Kazancı,2011:52).

2.6.3. 4735 SAYILI KİSK'NA GÖRE YASAKLI FİİL VE DAVRANIŞLAR

DİK ve KİK'nun ilgili maddelerinde belirtilen fiil ve davranışlar KİSK 25. Maddede de yasaklanmıştır (Dedeoğlu,2015:690). Bu fiil ve davranışlarda bulunan istekli veya ihale sürecinde

görevli idari personel hakkında cezai işlem yapılacağı, bu kişilerin bir yıldan az olmamak koşuluyla kamu ihalelerine katılamayacakları belirtilmiştir.

KİSK'nun 27. Maddesinde ise madde 25'te belirtilen fiil veya davranışları sergileyenlerin hem TCK'na göre hem de KİSK'nun 26. Maddesi uyarınca cezalandırılacakları belirtilmiştir. İdari personel ile komisyon başkan ve üyelerinin isteklilerden bir kısmının lehine taraflı davranmaları, evrakta usulsüzlüğe göz yummaları, tarafsızlıklarını yitirecek davranışlarda bulunmaları halinde hem idari hem de TCK'na göre cezalandırılarak, gerekli görüldüğü takdirde zararın ilgili kişiden tazmin edileceği belirtilmektedir(Dedeoğlu,2015:707).

KİSK madde 29 ise kamu görevlileri, yüklenici ve danışmanlık hizmeti veren kişilerin uymaları gereken fiil ve davranışları düzenlemiştir. İlgili maddeye göre bu kişilerin açıklanmaması gereken bilgi ve belgeleri açıklamaları, bazı bilgileri ifşa etmeleri veya üçüncü tarafın faydasına kullanmaları durumunda cezalandırılacakları belirtmektedir(Dedeoğlu,2015:710).

3. İHALEYE İLİŞKİN ULUSAL VE ULUSLARARASI BAZI DÜZENLEMELER

3.1. ULUSAL MEVZUATLAR

3.1.1. 2886 SAYILI DEVLET İHALE KANUNU

4734 sayılı Kamu İhale Kanunu yürürlüğe girene kadar 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu "alım, satım, hizmet, yapım, kira, trampa, mülkiyetin gayri ayni hak tesisi ve taşıma işlerini" kapsamaktaydı. 4734 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte kamu harcamasını gerektiren "mal veya hizmet alımları, danışmanlık hizmetleri ve yapım işleri" (kanun kapsamında belirtilen kurum ve kuruluşlar bakımından) KİK'na dahil edilmiş ve kamuya gelir sağlamaya yönelik olan satım, kiraya verme, trampa ve mülkiyetin gayri ayni hak tesisi işleri ise DİK'nun kapsamında bırakılmıştır.

3.1.2. 4734 SAYILI KAMU İHALE KANUNU

Kamu İhale Kanunu, 1983 tarihli 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu'nun günün değişen ve gelişen ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalması ve uygulamada meydana gelen aksaklıkları gidermede yetersiz kaldığı, bütün kamu kurumlarını kapsamadığı, Avrupa Birliği ve Uluslararası ihale uygulamalarına paralellik göstermediği gerekçeleriyle hazırlanmıştır(Arslan, 2017:47). İlgili kanunda belirtilen idarelerin kullanımında bulunan her türlü kaynaktan karşılanan mal veya hizmet alımı ile yapım işleri ihaleleri bu kanuna göre yürütülecek, diğer işlerde DİK'nun hükümleri uygulama alanı bulacaktır.

Kamu İhale Kanunu yürürlüğe girmesiyle birlikte Devlet İhale Kanununu yürürlükten kaldırmamıştır. Aksine KİK ve DİK'nun kapsamı bakımından oluşan iş yoğunluğu, ilgili kanundaki iş alanlarının uygulanmasındaki aksaklıkları gidermedeki yetersizliği ve tüm kamu kurumlarını kapsamaması gibi sorunların giderilmesi için hazırlanan, ihale hukukunda günün koşulları ve uluslararası ihale uygulamaları doğrultusunda iş paylaşımı yapılmasını sağlayan bir kanundur. Böylelikle kamunun harcama gerektiren işleri KİK kapsamında, kamuya gelir getiren işler ise DİK kapsamında ihale edilecektir.

Yukarıda da belirtildiği üzere Kamu İhale Kanunu, Devlet İhale Kanununu yürürlükten kaldırmamıştır. Bununla birlikte KİK'nun "Uygulanmayacak Hükümler" başlıklı 68. Maddesinin (a) bendinde "Bu kanun. Kapsamında yer alan işlerin ihalelerinde 08.09.1983 tarihli ve 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu hükümleri uygulanmaz." denilmektedir. Bu madde ile DİK'nun uygulama alanı oldukça daraltılmıştır. Aynı maddenin (b) bendinde de "Diğer kanunların 08.09.1983 tarihli ve 2886 sayılı Devlet İhale Kanunundan muafiyet tanıyan hükümleri ile bu kanuna uymayan hükümleri uygulanmaz." denilerek, DİK'ndan bağımsız olmayı öngören önceki düzenlemeler de hükümsüz hale getirilmiştir.

3.1.3. 4735 SAYILI KAMU İHALE SÖZLEŞMELERİ KANUNU

Kamu İhale Kanununa göre yapılan ihalelerin sonucunda sözleşmelerin düzenlenmesi ve bu sözleşmelerin uygulanması ile ilgili esas ve usulleri, KİK kapsamında değil, bu konuda ayrıca hazırlanan 4735 sayılı KİSK'nda düzenlenmiştir.

3.2. ULUSLARARASI BAZI DÜZENLEMELER VE AB MEVZUATI

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Kamu Alımları Anlaşması (KAA) ile dünya ticaretinin serbestleştirilmesine katkı yapmayı ve kamu ihale piyasasını uluslararası ticaret kurallarının kapsamı altına almayı amaçlamaktadır. Hali hazırda söz konusu anlaşmaya 42 ülke taraftır. Anlaşma, kapsamına giren ihalelerde, taraf ülkelerin ve tedarikçilerin yararına olacak şekilde ayrımcılık (kayırmacılık) yapılması yasağı, ulusal muameleler, en çok kayırılan ülke ve şeffaflık prensiplerini temel almaktadır (Alyanak, 2014:85). Biraz önce de değinmiş olduğumuz üzere, sözleşmenin amacı, kamu kurum ve kuruluşlarının belli bir miktarın üzerindeki mal ve hizmet alımlarında yabancı sermaye bakımından herhangi bir ayrımcılığın söz konusu olmadığı, rekabetçi ve açık bir kamu alımları piyasası oluşturmaktır (Arslan, 2017:50, Köktaş, 2005:30-33).

Araştırma konumuzla ilgili üzerinde durulması gereken bir diğer önemli bir düzenleme UNCITRAL (Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu) tarafından hazırlanan ve 1994 yılında yapılan değişikliklerle bugünkü halini alan "Mal, Yapım İşleri ve Hizmet Alımı Üzerine UNCITRAL Model Kanunu (UNCITRAL Model Law on Procurement of Goods, Construction and Services)" dur. Bu metin Türk İhale Mevzuatı hazırlanırken, AB ihale mevzuatı ile birlikte dikkate alınan önemli bir düzenlemedir.

Milletlerarası ticaret alanında, devletlerin özel hukuk kuralları arasındaki farklılıkları gidererek, yeknesak bir uygulamayı sağlamayı amaçlayan Milletlerarası Ticaret ile ilgilenecek bir kurum olan UNCITRAL 1966 kurulmuştur (Ünel, 2009:51). Milletlerarası ticaretin değişik hukuk sistemleriyle olan bağlantısı bu konuda değişik dillerde yazılmış kuralların uygulanmasını gerektirmiştir. Milletlerarası ticaretteki bu terimler ve kelimelerin farklı yorumlanmaları da sakıncalı durumlar doğurmaktadır. Bu sakıncaların giderilmesi için de yeknesak bir uygulama sağlamak amacıyla Milletlerarası Ticaret Odası, milletlerarası ticari terimler olan INCOTERMS (International Rules for the Interpretation of Trade Terms)'i oluşturmuştur. Ancak UNCITRAL, bunları daha da geliştirerek, çok daha kapsamlı bir alana yayılmasını sağlamıştır. Milletlerarası ticari tahkim ile ilgili pek çok ulusal ve uluslararası düzenleme bulunmakla birlikte, UNCITRAL tarafından uzunca süren çalışmalar ve incelemeler neticesinde "UNCITRAL Model Kanunu" milletlerarası tahkim alanında devletlere bir model oluşturmuştur (Bozkurt Yüksel, 2011:136).

UNCITRAL Model Kanunu, bir milletlerarası sözleşme değil, milletlerarası tahkim konusunda devletlerin hukuklarının şekillendirilmesi hususunda yapılan bir tavsiye ve tekliftir (Yüksel, 2011:145-146). Ülkeler, model kanunu kendi resmi dillerine çevirerek iktibas edebilecekleri gibi kendi hazırlayacakları kanun tasarısında çeşitli değişiklikler yaparak da kullanabilirler.

UNCITRAL, çalışma programı olarak 9 temel alan belirlemiştir. Bunlar, malların milletlerarası satışı, milletlerarası ticari tahkim, taşımacılık, sigorta, milletlerarası ödemeler, fikri mülkiyet, milletlerarası ticareti etkileyen kanunlardaki ayrımcılığın önlenmesi, acente ve belgelerin tasdikidir (Yüksel, 2011:140). Milletlerarası ticaret hukukunun modernizasyonunda ve yeknesaklığın tesisinde UNCITRAL'in takip ettiği 3 teknik vardır. Bunlar, yasa hazırlama, sözleşme hazırlama ve açıklama yapma şeklindedir.

Avrupa Birliği (AB) günümüzün en önemli ve başarılı ekonomik entegrasyonu olarak kabul edilmektedir. Sadece ekonomik yönüyle değil, siyasi ve hukuki alanlarda da birlik olma

çabası göz ardı edilemez. Konumuz olan kamu alımları direktifleri de Birlik üyesi devletlerde yeknesak hukuk uygulamaları bakımından düzenleme ihtiyacı duyulan alan ve konulardan sadece biridir(Akdoğan,2014:683).

Sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak kamu harcamalarının sürekli olarak artmasıyla birlikte, kamunun dünya üzerindeki en büyük alıcı haline gelmesi ve hatta küresel ekonomi politikalarını yönlendirmesi, kamu alımı sistemlerinin uluslararası standart kurallarla düzenlenmesi ve kontrol edilmesi mecburiyetini doğurmuş ve bu nedenle kamu alımları uygulamaları ulusal sınırları aşarak küreselleşmeye başlamıştır. Bir başka deyişle, globalleşme olgusuyla birlikte mal, hizmet ve sermayenin uluslararası pazarlarda serbest dolaşımı artık uluslararası ekonomi politikası haline gelmiş ve bu doğrultuda ülkeler kamu alımları konusundaki kurallarını ortak kurallara dönüştürme gayreti içine girmişlerdir.

Kamu alımları ile ilgili AB Müktesebatı, şeffaflık, eşit muamele, serbest rekabet ve ayrımcılık (kayırmacılık) yapılmamasına ilişkin genel ilkelerin yanında, AB çapında kamu kuruluşlarının yaptığı ve belirli eşik değer üzerinde kalan yapım işi, hizmet alımı ve tedarik ihalelerinde ortak özel usullerin uygulanmasını ve ihalelere yönelik şikâyet ve inceleme ile ilgili kuralları düzenlemektedir. Üye devletler, kamu hukuku ve ihale sistemlerinde farklılıklar olması sebebiyle yukarıda sayılan genel nitelikteki bu hükümlerle kamu ihale piyasasının düzenlenmesinde etkili olunamayacağı ihtimaline binaen, ikincil nitelikteki mevzuatlar olan tüzükler, kararlar ve yönergeler aracılığıyla ulusal hukukların ve bu kapsamda kamu ihalelerinin aşamalı olarak birbirlerine yakınlaştırılması yahut uyumlarının sağlanması ve rekabetçi ortamın oluşturulması amaçlanmaktadır. Böylelikle rekabetçi, saydam, hesap verilebilir ve ayrımcılık yapılmayan (kayırmacılık) bir uluslararası kamu alım piyasası oluşturulmaya çalışılmaktadır.

4. İHALE SUÇLARI, TARİHSEL GELİŞİMİ, ULUSAL VE ULUSLARARASI DÜZENLEMELER

İhale suçları geçmişten günümüze farklı kanunlarda düzenlenmiştir. 765 sayılı TCK'nda ihale suçları, dağınık şekilde ve çeşitli maddeler halinde düzenlenmişlerdir. 765 s. TCK md. 205'te, devlet alım satım veya yapımına fesat karıştırma suçu, md. 208'de ise, devlet namına alım ve satımda memurun ticaret yapması ve menfaat temini suçu düzenlenmiştir. Bu maddeler bağlamında, aslında rekabet ilkesinin bozulmasından ziyade, ihalede görevli memurun kazanç sağlama kastı bulunmaktadır. Ayrıca, 765 s. TCK md. 366, md. 367 ve md. 368'de ihale sürecinde rekabetin gerçek, tam ve sağlıklı olması amacıyla getirilmiş olan düzenlemeler mevcuttur.

765 sayılı TCK'nda ihale suçlarının dağınık şekilde düzenleme alanı bulmasının getirmiş olduğu karmaşanın önüne geçilmesi ve ihale suçlarıyla daha etkin mücadele edilebilmesi için yeni kanun çalışmaları başlamış ve 5237 sayılı YTK'nun 235. Maddesinde İhaleye Fesat Karıştırma, 236. Maddesinde de Edimin İfasına Fesat Karıştırma Suçları olarak ihale suçları yaptırım altına alınmıştır.

TCK Md. 235'te düzenlenen İhaleye Fesat Karıştırma Suçu aşağıdaki durumlarda gündeme gelmektedir :

(1) (Değişik: 11/4/2013-6459/12 md.) Kamu kurumu veya kuruluşları adına yapılan mal veya hizmet alım veya satımlarına ya da kiralamalara ilişkin ihaleler ile yapım ihalelerine fesat karıştıran kişi, üç yıldan yedi yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Aşağıdaki hallerde ihaleye fesat karıştırılmış sayılır: a) Hileli davranışlarla;1.İhaleye katılma yeterliğine veya koşullarına sahip olan kişilerin ihaleye veya ihale sürecindeki işlemlere katılmalarını engellemek,2.İhaleye katılma yeterliğine veya koşullarına sahip olmayan kişilerin ihaleye katılmasını sağlamak,3.Teklif edilen malları, şartnamesinde belirtilen niteliklere sahip

olduğu halde, sahip olmadığından bahisle değerlendirme dışı bırakmak,4.Teklif edilen malları, şartnamesinde belirtilen niteliklere sahip olmadığı halde, sahip olduğundan bahisle değerlendirmeye almak.b) Tekliflerle ilgili olup da ihale mevzuatına veya şartnamelere göre gizli tutulması gereken bilgilere başkalarının ulaşmasını sağlamak.c) Cebir veya tehdit kullanmak suretiyle ya da hukuka aykırı diğer davranışlarla, ihaleye katılma yeterliğine veya koşullarına sahip olan kişilerin ihaleye, ihale sürecindeki işlemlere katılmalarını engellemek.d) İhaleye katılmak isteyen veya katılan kişilerin ihale şartlarını ve özellikle fiyatı etkilemek için aralarında açık veya gizli anlaşma yapmaları.(3) (Değişik: 11/4/2013-6459/12 md.) İhaleye fesat karıştırma suçunun;a) Cebir veya tehdit kullanmak suretiyle işlenmesi hâlinde temel cezanın alt sınırı beş yıldan az olamaz. Ancak, kasten yaralama veya tehdit suçunun daha ağır cezayı gerektiren nitelikli hâllerinin gerçekleşmesi durumunda, ayrıca bu suçlar dolayısıyla cezaya hükmolunur.b) İşlenmesi sonucunda ilgili kamu kurumu veya kuruluşu açısından bir zarar meydana gelmemiş ise, bu fıkranın (a) bendinde belirtilen hâller hariç olmak üzere, fail hakkında bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.(4) İhaleye fesat karıştırma dolayısıyla menfaat temin eden görevli kişiler, ayrıca bu nedenle ilgili suç hükmüne göre cezalandırılırlar.(5) Yukarıdaki fıkralar hükümleri, kamu kurum veya kuruluşları aracılığı ile yapılan artırma veya eksiltmeler ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, kamu kurum veya kuruluşlarının ya da kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının iştirakiyle kurulmuş şirketler, bunların bünyesinde faaliyet icra eden vakıflar, kamu yararına çalışan dernekler veya kooperatifler adına yapılan mal veya hizmet alım veya satımlarına ya da kiralamalara fesat karıştırılması halinde de uygulanır.

Birleşmiş Milletler Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi (BMYMS) metni “ad hoc” komitesi tarafından 21.01.2002 ile 01.09.2003 tarihleri arasında yapılan toplantılar sonucu oluşturulmuştur. BMYMS, BM Genel Kurulunca Ekim 2003’de kabul edilmiştir(Özer,2016:31). Sözleşme Yüksek Düzeyde İmza Konferansı 9-11 Aralık 2003’te Meksika’da yapılmış ve 14 Aralık 2005’de yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin böylesi kısa sürede yürürlüğe girmiş olması, uluslararası toplumun yolsuzluğa karşı mücadeledeki tavrının açık göstergesidir. Türkiye’de 18.05.2006 tarihli 5506 sayılı kanunla onaylanmış ve 24.05.2006 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Devletler sözleşmeye taraf olurken bazı çekincelerde bulunmuşlardır. Çekincelerin çoğu sözleşmenin “Diğer Tedbirler: Ekonomik Kalkınma ve Teknik Yardım Aracılığı İle Sözleşmenin Uygulanması” başlıklı 62. Maddesi üzerinde olmuştur. Sözleşme başlığına bakıldığında çekincelerin sözleşme kapsamındaki maddi ya da teknik yardım konusunda bir taahhütte bulunma durumu üzerine olduğu anlaşılmaktadır. Aralık 2015 itibariyle sözleşmeye 178 devlet ve Avrupa Birliği taraftır. Özellikle üye olan ABD, Fransa, Almanya, Çin, Hindistan’ın taraf olması sözleşmenin etkinliği ve uygulanması bakımından çok önemlidir. Sözleşme toplam 71 maddeden oluşmaktadır. Bu sözleşme, yolsuzluğun önlenmesi konusunda geniş kapsamlı, evrensel standartlar getirmiştir. Sözleşme, multidisipliner bir yaklaşımla hazırlanmıştır. BMYMS’de, bazı yolsuzluk fiillerinin suç sayılması, yolsuzlukların önlenmesi için alınacak ulusal tedbirlere, adli yardımlaşmaya, müsadereye, el koymaya, varlıkların iadesine, yetkiye, müeyyidelere, taraflar konferansı kurulmasına ilişkin birçok hüküm vardır(Tarhan,2015:430).

OECD sözleşmesi, ABD’nin sıkı girişimleri sonucu kabul edilmiştir. Watergate skandalı ile birlikte ABD, OECD bünyesinde rüşvetle mücadele konusunda bir sözleşme girişiminde bulunmuştur. Watergate olayında özellikle bazı ABD firmalarının Başkan Richard NIXON’ın seçim kampanyasına yapılan yasadışı ödemeleri yabancı firmaları kullanarak akladığının tespiti yapılmıştır. Bu skandal olayın üzerinden 15 yıl geçtikten sonra Kongrenin oybirliği kararı ile 1977 yılında “Birleşik Devletler Yabancı Yolsuzluk Fiilleri Yasasını” kabul etmiştir(Özer,2016:31). Bu

yasanın hazırlanmasındaki sebep, Watergate skandalıdır. Bu olay ile birlikte bazı şirketlerin yabancı ülkelerde hükümet üyelerine şaibeli ödemeler yaptığı tespit edilince uluslararası ticari işlemlerde rüşvet kamuoyunun gündemine taşınmıştır. “Birleşik Devletler Yabancı Yolsuzluk Fiilleri Yasası” ile ilk defa ABD vatandaşı ya da şirketlerinin yabancı kişilere rüşvet vermesi suç olarak kabul edildi ve cezalandırıldı. Bush yönetimi döneminde bu konu 1989 yılında OECD’ye taşınmıştır(Özer,2016:32). OECD, bu durum üzerine bir ad hoc çalışma grubu oluşturmuştur. Bu çalışma grubu tüm hukuki alanlarda (idare, ceza, medeni, ticaret vs.) incelemeler yapmıştır. Bu incelemelerde, yolsuzlukla ilgili herhangi bir hüküm olmadığı ortaya çıkmıştır. OECD’deki bu çalışma grubu girişimi Uluslararası Şeffaflık Örgütü (TI) ve General Electronics (GE) tarafından da desteklenmiştir(Özer,2016:33). Yapılan müzakereler neticesinde müzakerelerin ilk aşamasında bağlayıcı bir metin kabul edilemeyeceği anlaşılınca 1994 Mayıs ayında OECD “Uluslararası Ticari İşlemlerde Rüşvete İlişkin Tavsiyeler” kabul edilmiştir. Tavsiyelerde üye devletler uluslararası ticari işlemlerde yabancı kamu görevlilerine verilen rüşvetle mücadele, rüşveti önleme ve tespit için etkili tedbirler almaya davet edilmiştir(Özer,2016:33). Kurulan çalışma grubu yapmış olduğu çalışmalar kapsamında, 1997’de “Uluslararası Ticari İşlemlerde Rüşvete İlişkin Tavsiyeler” revize edilmiş; bunun iki önemli etkisi olmuştur. Birincisi 1998 yılının sonuna kadar ulusal kanunların kabul edilmesi, diğeri de 1997 yılında tamamlanmak üzere bir sözleşmenin müzakerelerinin başlatılmasıdır(Özer,2016:33). Bu doğrultuda 21.11.1997 tarihinde “Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerine Verilen Rüşvetin Önlenmesi Sözleşmesi” kabul edilmiş, Şubat 1999’da yürürlüğe girmiştir. Türkiye 17.12.1997 yılında sözleşmeyi imzalayan ilk devletlerdendir. Sözleşme, 15.02.1999 tarihinde Türkiye’de yürürlüğe girmiştir. Halihazırda, 20’si kurucu olmak kaydıyla örgütün 37’si ülke 1’i AB olmak üzere toplamda 38 üyesi bulunmaktadır. Avrupa Birliği Komisyonu da oy hakkı olmadan toplantılara katılmaktadır. “Kilit Ortaklar” modeli çerçevesinde Brezilya, Çin, Endonezya, Güney Afrika ve Hindistan Örgüt çalışmalarına katılmaya, örgütün koyduğu ilkeleri ve geliştirdiği uygulamaları kabul etmeye davet edilmişlerdir .

Sözleşmenin temel amacı, çok uluslu şirketlerin iş yaptıkları yabancı ülkelerde rüşvet vermelerinin önlenmesi bu yolla küresel rekabetin korumaktır. OECD metni toplam 17 maddeden oluşmaktadır. Sözleşmede ulusötesi rüşvet, ulusötesi rüşvetle iltisaklı ikincil suçlar, yargı yetkisi, yaptırımlar, uluslararası rüşvette soruşturma ve kovuşturma hususundaki uluslararası iş birliği, uygulamanın denetimi, yürürlüğe girme, çekinme gibi konular ele alınmıştır. OECD bünyesinde bağlayıcılığı olmayan pek çok metin hazırlanarak yolsuzlukla mücadele edilmeye çalışılmıştır. Örneğin, 1996 tarihli “İki Taraflı Yardım İhalelerinde Yolsuzluk Karşıtı Tekliflere İlişkin Gelişme Yardımcı Komitesine Tavsiye”, 1998 tarihli “Kamu Hizmeti için Etik Davranışların Geliştirilmesine Dair Tavsiye”, 2006 tarihli “Resmi Olarak Düzenlenen Kredilere ve Rüşvete İlişkin Tavsiye”ler.

Avrupa Konseyinin kuruluş gayesi, Avrupa’da insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğünün sağlanmasıdır. Bu amaç doğrultusunda Avrupa Konseyi pek çok sözleşme hazırlamıştır. Yolsuzluk, başta insan hakları olmak üzere demokrasi ve hukuk devleti üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu etkiler Avrupa Konseyinin amacıyla örtüşmediğinden bu konular üzerinde Avrupa Konseyi çalışmalar yapmak durumunda kalmıştır.

Avrupa Konseyi bünyesinde yolsuzluklarla mücadele için kabul edilen anlaşmalar(Özer,2016:35):

1999 AK Yolsuzluğa İlişkin Ceza Hukuku Sözleşmesi (Tarhan,2015:480),

2012 AK Yolsuzluğa İlişkin Ceza Hukuku Sözleşmesine Ek Protokol (ETS 191) ,

1999 AK Yolsuzluğa İlişkin Özel Hukuk Sözleşmesidir (Tarhan,2015:496).

Ayrıca Avrupa Konseyinde yolsuzluklarla mücadele çerçevesinde bağlayıcılığı olmayan belgeler de kabul edilmiştir. Örneğin, Avrupa Konseyi Yolsuzlukla Mücadelede Yirmi Temel İlke Kararı(Tarhan,2015:523), Kamu Görevlilerinin Davranış Koduna İlişkin Tavsiyeler (Tarhan,2015:527),

Seçim Kampanyaları ve Siyasi Partilerin Fonlanmasında Yolsuzluğa Karşı Genel Kurallara İlişkin Tavsiyeler vb. Avrupa Konseyi, yolsuzlukla mücadele konusunda birbiri ile ilişkili üç husus üzerinde yoğunlaşmaktadır. Şöyle ki, ilk husus, konuya ilişkin norm ve standartların oluşturulması, ikinci husus, bu norm ve standartlara uygunluğun denetlenmesi, üçüncü husus ise, yolsuzlukla mücadele konusunda teknik iş birliği programları çerçevesinde ülkelere kapasite artırımı konusunda hizmet verilmesidir (Özer,2016:36).

Amerikan Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi bir uluslararası örgüt bünyesinde yapılan ilk yolsuzlukla mücadele sözleşmesi olup, Amerikan Devletleri Örgütü (Organization of Inter-American States, OAS) bünyesinde yapılmıştır.

Yolsuzluklarla ilgili konuların örgüt bünyesinde incelenmesi talebi ilk kez Şili tarafından gündeme getirilmiştir. Yolsuzlukla mücadelenin kurulan örgüt görevleri arasında olup olmadığı bir süre tartışıldıktan sonra 1994 tarihli Miami Zirvesi ile sözleşmenin hazırlıklarına başlanmıştır(Özer,2016:39). Zirvede, Hareket Planı ve İlkeler Bildirisi yayınlanmış: Bildiride yolsuzluk sorununun, kamu görevlilerine rüşvet verilmesi ile sınırlı olmadığı, ekonomiye ve politikaya da olumsuz etkilerinin olduğu, bu durumun bölgenin kalkınması sürecini de sekteye uğrattığı ve demokrasi ile ilişkisi vurgulanmıştır (Özer,2016:39).

ABD Rüşvetin Önlenmesi ve Yabancı Ülkelerde Yolsuzluk Uygulamaları Kanunu (FCPA) kapsamında, ABD Sermaye Piyasası Kurulu'na (SEC) tabi olan şirketlerin tüm dünyadaki iştirakleri, görevlileri, yöneticileri, çalışanları ve acentelerinin "işlerini halledebilmesi için" yahut "satışların artırılması" gibi sebeplerle kamu görevlilerine rüşvet, hediye ya da değerli herhangi bir şey verilmesi veya alınması yasaklanmıştır. FCPA tarafları, ABD'de iştirak ofisi bulunan özel ve tüzel kişilerin ABD ve Diğer Ülkelerdeki tüm ortaklıkları ve bu ortaklıkların çalışanları, ABD'de faaliyet gösteren tüm özel ve tüzel kişiler, çalışanlar ve bu şirketlerin veya bireylerin adına hareket eden vekil veya hissedarlar, ABD'de yabancı bir hükümet adına çalışan görevliler bu kapsamdadır (Gürdil,2016:1-2) .

Sözleşmede yolsuzluğun genel bir tanımı yapılmamıştır. Ancak, genel bir tanımdan ziyade "kamu sektörü içindeki bazı yolsuzluk fiillerinin" ayrıntılı bir şekilde düzenlendiği görülmektedir. Sözleşme metninden de anlaşıldığı üzere, sözleşmenin amacının, yolsuzluğun önlenmesi, açığa çıkarılması ve cezalandırılmasıdır. Bunun yanı sıra üye devletler arasındaki yolsuzluk karşıtı bir iş birliğinin oluşturulması, geliştirilmesi ve güçlendirilmesi de sözleşmenin bir diğer gayesidir. FCPA (Foreign Corrupt Practices Act), temel olarak bir ihale, mal veya hizmet satışı gibi bir işi almak veya korumak veya bu yönde uygunsuz bir avantaj sağlamak için yabancı (ABD dışında) bir kamu görevlisine para ödenmesini (rüşvet verilmesini) veya değerli bir şey verilmesini yahut vaat edilmesini yasadışı kılmaktadır (Bozoğlu, 2020).

Sözleşme kapsamında devletlerin yükümlülükleri dört ayrı şekilde düzenlenmiştir. Bunlar, önleme, suç haline getirme, iş birliği ve yolsuzluk sonrası tedbirlerden oluşmaktadır. Sözleşme kapsamındaki diğer konular ise, yetki, ulusötesi yolsuzluk, haksız zenginleşme, iade, mallara ilişkin tedbirler ve bankacılık sırları gibi konulardır(Özer,2016:40).

Son yıllarda ABD Sermaye Piyasası Kurulu (SEC), FCPA uyumu kapsamında yaptırımlarını artırmış ve sadece 2004-2014 yılları arasında kişisel bakım, kimya, savunma, sağlık, inşaat, petrokimya, teknoloji ve üretim sektörlerinde faaliyet gösteren 116 firmaya kamuya açıklanmış tutar olarak toplamda 7 milyar dolarlık cezai müeyyide uygulamıştır(Gürdil,2016:1-2). Söz

konusu yaptırımlar, firmalara hem maddi hem de manevi (itibar riskleri) olarak oldukça ciddi risklerle karşılaşacağını açıkça göstermektedir (Gürdil,2016:1-2).

Bu sözleşmenin en önemli özelliği yolsuzlukla mücadelede ilk basılan sözleşme özelliği taşımasıdır. Sözleşme örneğin, adli yardım gibi konularda bastırma sözleşmelerinden etkilense de yolsuzlukla ilgili konularda getirmiş olduğu hükümler oldukça yenilikçi ve kendisinden sonra yapılan yolsuzlukla mücadele sözleşmelerine birçok bakımdan öncülük etmiştir(Arslan,2017:40).

5. İHALEYE FESAT KARIŞTIRMA SUÇU (TCK MD. 235)

Ülkedeki ekonomik sistemin engellemelerden uzak ve serbest ekonomi ilkeleri doğrultusunda işleyebilmesini sağlamak amacıyla TCK'da "Ekonomi, Sanayi ve Ticarete İlişkin Suçlar" başlığı düzenlenmiştir. Buradaki esas amaç, serbest ekonomik sistemde ticaretin toplumun her kesimince eşit şartlar altında yürütülmesi, ticari işlerde rekabetin baskı ve engellemelerden uzak, adil ve eşitlikçi bir anlayışla yürütülmesini garanti altına almaktır. toplumun herhangi bir kısmının faydasına yürütülmesinin önüne geçilmesidir.

Ticari faaliyetlerin serbest ve eşitlikçi rekabeti gözeterek yürütülebilmesi amacıyla suç kapsamındaki fiiller "ihaleye fesat karıştırma", "edinim ifasına fesat karıştırma", "fiyatları etkileme", "kamuya gerekli şeylerin yokluğun neden olma", "ticari sır, bankacılık sırrı veya müşteri sırrı niteliğindeki bilgi veya belgelerin açıklanması", "mal veya hizmet satımından kaçınma" ve "tefecilik" birer "suç" olarak nitelendirilerek, toplumun bu tür fiil ve davranışlardan uzak durması sağlanmıştır(Koca,2016:757). TCK'nun 235. Maddesinde ihaleye fesat karıştırma suçu düzenlenmiştir. Burada üzerinde durulan, kamu kurum ve kuruluşlarınca mal veya hizmet alım, satım, kiralama ve yapımı işlemlerinin ihale usulüyle yapılması sürecinde yasaklı fiil ve davranışlardır. İhale sürecinde mal veya hizmet satımının bedel eksiltme, mal ya da hizmet satışının ise bedel artırma yoluyla yapıldığı dikkate alınır, en çok artıran veya eksiltten istekli kişiye, kurallara ve şartlara uymak üzere ihalenin bırakılması amaçlanmaktadır. Bu süreç karşılıklı sözleşmelerin imzalanmasıyla sonuçlanmakta fakat ihale sözleşmesinde vaad edilenlerin hizmet veya mal alım/satım süreci tamamlanana kadar vaat edilenlerin eksiksiz yerine getirilmesinin takibi gerekir. Bu süreçte kanunda belirtilen fiil ve davranışları sergileyenler suç işlemiş kabul edilirler. Burada dikkat çeken TCK 235'te zikredilen suç unsuru taşıyan fiil ve davranışların KİK, DİK ve KİSK'te zikredilenlerle paralellik taşımasıdır. TCK 235, kurumların kendi iç kurallarının yetersizliklerinde ya da işlenen suçun etki derecesinin büyük olması durumlarda suçun işleme ihtimalini azaltmaya yönelik devreye girmektedir(Kazancı,2011:20).

5.1. SUÇUN UNSURLARI

Suçun unsurları ile ilgili literatürde farklı görüşler olsa da genel olarak unsurlar şöyledir; suçun kanuni unsuru(tipiklik), maddi, manevi ve hukuka aykırılık unsurları olmak üzere tasnif edilmektedir. Bir eylemin suç sayılabilmesi için o eylemin faili, konusu, mağduru gibi maddi unsurların, kast, taksir ve kusurluluk gibi de manevi unsurların varlığı aranmaktadır.

Tipiklik unsuru, soyut olan suçun mevzuatta düzenlenen ve bu düzenlemede belirlenen kalıba uygunluğu ifade eder. Eylemin kanundaki soyut sınırlarla çizilen kalıba uygunluğu tipikliği oluşturur. Kanundaki tipe(kalıba) uyan eylemler suç oluşturur.

Suçun maddi unsurları olarak ise, fail, fiil, mağdur, konu, netice, ve nedensellik bağı oluşturur. İhaleye fesat karıştırma suçunda suçun konusu, ihalenin kendisi ve bu süreçte yapılan işlemlerdir. İhaleye fesat karıştırma suçunun oluşabilmesi için kamu adına bir mal ya da hizmet alım/satım/yapım işinin ihale yoluyla gerçekleştirilmiş olması gerekmektedir. Aksi halde, yani mal alım/satım/yapım işinin bir ihale ile değil de doğrudan gerçekleştirilmesi durumundan "ihaleye" fesat karıştırma suçu işlenmemiş olarak kabul edilir ve fail bu suçla suçlanamaz. Suçun

konusu olarak değerlendirilmesinde önemli bir ayrıntı da yapılan ihalenin kamu adına mı yoksa özel bir kurum, kuruluş ya da dernek adına mı yapılmış olduğudur. Suçun tanımının DİK ve KİK’de tanımlanmış olması ihalenin de kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılmış olmasını gerektirdiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle suçun konusu kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan ihalelerdir.

Bir suçun faili, bir fiil ya da davranışta bulunan kişidir. Söz konusu suçun faili ise, kanundaki düzenlemeden de anlaşılacağı üzere suç seçimlik hareketli bir suç olup, ilgili hareketleri yapmaya ancak gerçek kişiler muktedirdir. Ancak söz konusu gerçek kişiler bir tüzel kişiliği vekaleten veya asaleten temsil eden kişilerin eylemlerinden dolayı söz konusu tüzel kişilerin de cezai müeyyide olarak güvenlik tedbirleri uygulanabilir ve ihaleye katılmaktan men edilme, faaliyet durdurma ve iptali gibi yaptırımlar da kanuni düzenlemede yer almıştır. Bu sebeplerle, söz konusu suç tipinde fail, kanuni düzenlemedeki tipiklik unsurunun oluşturduğu kalıba göre ihaleye katılan istekliler olabileceği gibi ihaleyi yöneten idari personel de olabilir. TCK 235. Maddede sayılan cebir uygulanmak suretiyle isteklilerin ihaleye katılımının engellenmeye çalışılması hususunda cebri uygulayanların ihaleye katılmak isteyen istekliler tarafından uygulanacağından söz konusu olayın faili bu durumlar katılmaya istekliler iken, ihale evraklarının ihale sürecine hakim olan ilkelerden olan gizlilik ilkesinin ihlal edilmesiyle söz konusu belgelerin ifşalanması durumunda da idari personel tarafından gerçekleştirilen bu eylemle de özgü suçlar bağlamında bu tür idari sorumlulukları doğuran eylemlerde özgü suç gereği herkes tarafından işlenemeyen suçlar gündeme gelmektedir.

Suçun mağduru, Eğer bir fiil suç sayılmışsa, bu suçun da kesinlikle bir mağduru vardır. Bir fiil zaten birini sahip olduğu haklara zarar vererek onu mağdur bırakmış olmaktan dolayı “suç” olarak nitelendirilmiştir. Suçun failinin tüzel değil, gerçek kişiler olduğu gibi, mağdur da ancak gerçek kişiler olabilirler. Tüzel kişilerin de mağdur olduğunu düşünen görüşler olsa da, toplum ya da kamu mağdur değil, işlenen bir suçtan zarar görebilirler(Arslan,2017:186). Tüzel kişiliğin de mağdur olduğunu savunan görüşe göre, eğer ihaleye fesat karıştırma suçundan dolayı kurulu ekonomik sisteme zarar verilmişse, toplum bu bozulan sistemin birer mağduru sayıldığını düşünmektedir(Dilberoğlu,2015:227). Aslına bakılırsa, bu görüş ihaleye fesat karıştırma suçunun TCK’da “Topluma Karşı İşlenen Suçlar” başlığı altında ele alınmış olmasına dayandırılmaktadır. Bu nedenle tüzel kişiler de gerçek kişiler gibi mağdur kabul edilebilir(Dilberoğlu,2015:240). İlan edilen bir ihaleye bir kişinin sahte belge düzenleyerek girmesi ve kazanan taraf olması halinde, aslında gerekli yeterliliğe sahipken ihaleye katılma şansını bile elinden kaçıran kişi bu suçun zarar göreni değil, mağdurdur.

Suç unsuru eylem (fiil), Bir kişinin kendi iradesiyle gösterdiği davranışlar onun fiillerini göstermektedir. Araştırma konusu olarak bakıldığında suç unsuru kabul edilen fiilin “fesatlık” olarak nitelendirildiği görülmektedir. Hangi fiilin ihaleye fesat karıştırma niteliğinde olduğu ise TCK 235. Maddede açıklığa kavuşturulmuştur. Kanun kapsamındaki fiil fesatlık niteliğinde olsa bile kanunda dile getirilen maddeler kapsamında değilse, suç niteliğindeki bir fiil olarak değerlendirilmemektedir(Dilberoğlu,2015:242). KİK’nda belirtilen maddeler özetle incelendiğinde; ihaleye katılma niteliğine sahip kişilerin ihaleye katılımını engellemek, istenen nitelikte olmayan kişilerin ihaleye katılımı, şartnameye uygun olduğu halde teklif edilen malların nitelsiz olduğu yönünde ya da nitelsiz olanların nitelikli olduğu yönünde karar verilmesi veya bu konuda sahte belgeler düzenleyerek katılımı engellemek veya katılımı sağlamak, gizli tutulması gereken bilgi ve belgelerin ifşa edilmesi, çıkar sağlamak amacıyla, ihaleye istekli olanlara veya idari memurlara cebir ve tehdit kullanmak, ihaleye katılan kişilerin çıkar amacıyla söz birliğine giderek sürece zarar vermeleri çerçevesinde oluşturulduğu görülmektedir. Suç sayılan bu fiillerin tamamının da “ihale”ye bağlı fiiller oldukları dikkat çekmektedir. İhaleye fesat karıştırmak amacıyla gösterilen fiillerden biri hileli davranıştır. İhaleye katılma yeterliliğinin hile yoluyla değiştirilerek ihaleye fesat karıştırma fiili DİK 5 ve 16. Maddelerinde ve gerekse KİK 10. Maddede açıklığa kavuşturulmuştur. İhaleye fesat karıştırma niteliğindeki fiilin oluşabileceği bir

diğer durum idarenin ihaleyi herhangi bir sebeple iptal etmesidir. Burada idare yetkisini kullanmak için kamu yararı ve hizmet gereklerini dikkate almak durumundadır. İhalenin amacı kamu yararının gözetilerek en uygun fiyata ve etkiye sahip mal alım/satım ve yapımının sağlanmasıdır. İhale ilanından sonra isteklilerin idareye sundukları teklifler komisyon değerlendirme sonucu ve karara bağlanmasına kadar gizli kalması gereken bir bilgidir(Dilberoğlu,2015:208). Zira bir isteklinin sunduğu fiyatın ifşa edilmesi halinde, diğer isteklilerin de buna bağlı olarak fiyat teklifi sunacakları gerçeği vardır. Serbest rekabetin sağlanması amacıyla sunulan her teklif gizli kalmalıdır. İhale süreci ve isteklilerin katılım ve teklif sunmaları serbest rekabete dayalı, can ve mal güvenlikleri güvence alınmış bir şekilde yürütülmektedir. Bu nedenle ihale sürecinde isteklilere ya da idareye karşı herhangi bir cebir, baskı, yıldırma ve tehdit nevinden fiillerin uygulanması ihaleye fesat karıştırma fiilini ifade eder. İhaleye fesat karıştırılmasını önlemek için suç kapsamına alınmış bir diğer fiil, isteklilerin kendi aralarında gizli ya da açıktan anlaşma yapmalarıdır(Soyaslan vd,2013:119). İsteklilerin ihale sürecinde bu tür davranışlara yönelmeleri serbest rekabet ilkesine aykırı olduğu için ihale sağlıklı yürütülemez, kamu faydası gözetilemeyecektir.

Her suçta olduğu gibi ihaleye fesat karıştırma suçunun da gerek fiilin işleniş biçimi, gerekse failin durumu açısından niteliği ağırlaştırılmış ve hafifletilmiş olmak üzere değişiklik gösterebilir. TCK 235. Maddenin (a) bendinde suç işlenirken cebir ve tehdide başvurulması halinde suç ağırlaştırılmış nitelik kazandığı belirtilir. Eğer fail suçu işlemiş fakat cebir ya da tehdide başvurmamışsa, kamu kurum ve kuruluşu zarara uğramamışsa TCK 235. Maddenin (b) bendi gereğince hafifletilmiş sebeplerce nitelendirilir

Fail tarafından işlenen bir fiil suç niteliğindeyse ve bu suçu işlerken kasıt ya da taksire yönelmişse suçun manevi boyutu da oluşmuştur. Zira suçun manevi unsuru “failin fiille kurduğu manevi bir bağıdır(Arslan,2017:210). Bir fiilin maddi ve manevi unsurları oluşmadan suç sayılması imkansızdır. Bu açıdan bakıldığında, suç niteliğindeki bir fiilde aranan manevi unsurlar kasıt ve taksirdir. Örneğin, ihale memurlarının gizli tutulması gereken bilgi ve belgeleri üçüncü kişilerin görebilecekleri ya da kolaylıkla erişebilecekleri yerlerde tutması olası kast davranışı niteliğindedir. Fakat bu fiilin amacını bilmemeleri nedeniyle hataya düşen ihale değerlendirme komisyon üyelerinin ihaleye fesat karıştırma suçunu işledikleri düşünülemez(Şen vd., 2014:119).

Kusurluluk unsuru, Bir fiilin kanundaki tanıma göre suç olmasını gerektirecek şartların oluşması, o fiili suç olarak tanımlamaya yeterli olabilir fakat hukuka uygunluk açısından bakıldığında hukuka uymadığı değerlendirilirse, bu fiilin cezalandırılmasının mümkün olmadığı düşünülmektedir. Bunun için kişinin kusurlu olduğu düşünülüp kınanabilir olması beklenir. Bir failin işlediği fiilden dolayı cezalandırılması mümkün olmadığı durumlarda failin yaşının küçüklüğü, akıl sağlığının yetersizliği, yabancı madde tesirinde kalmış olabileceği, suçla ilişkili olabilecek şekilde konuşma ve işitme engelli oluşuna göre ceza sorumluluğunun olmadığı ya da cezasının azaltılması mümkündür(Kazancı,2011:186).

Hukuka aykırılık unsuru, Bir fiilin suç niteliği taşıması için suçun maddi ve manevi unsurlarının olmasının yanında ayrıca hukuka aykırı bir fiil olması beklenir. Burada dile getirilen fiilin hukuk düzenine aykırı nitelikte olmaması gereğidir(Kazancı,2011:187). Yani eğer bir fiil suç niteliğinde ama cezai yaptırımdan kurtulmak isteniyorsa, fiilin hukuka uygun nitelikte işlenmiş olması beklenir. Bu durumda ceza sorumluluğunu kaldıran ya da azaltan sebepler dikkate alınır. TCK’da dile getirilen bu sebepler incelendiğinde failin meşru müdafaası, kanun gereğini yerine getirmesi, sahip olduğu hakkı kullanması ve ilgili kişinin rızası olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar bir fiil TCK madde 235’te dile getirilen fiillerle benzerlik taşıdığı için suç niteliğinde gibi görünse de, kanunda kendisine verilen yetkiyi kullandığı için kişinin bu fiilden dolayı suçlanamayacağı belirtilir.

5.2. SUÇUN ÖZEL GÖRÜNÜŞ BİÇİMLERİ

Her suçun kanunda kendine has bir görünüş biçimi vardır. Bu bir sınırlayıcı özellik taşımakta olup hangi fiillerin suç kapsamında değerlendirilebileceğini açıklığa kavuşturur. Fiiller teşebbüs, iştirak ve içtima olmak üzere üç görünüş biçimiyle değerlendirilmektedir. Bunlardan teşebbüs ve iştirak failin cezalandırılabilmesine ilişkin bir bilgi verse de, içtima birden çok suç işlenmesi halinde suçların ayrı ayrı cezalandırılmaları yerine birleştirip cezalandırmak mantığı üzerine kuruludur.

Teşebbüs, Suç hukuka göre uygun görülmeyen fiil veya davranıştır. Bir davranışın sonucu değil, süreç olduğu değerlendirilirse, suçun da oluşumu kendi için bir süreçtir. Bu bakış açısına göre suç icra ve tamamlanma olmak üzere iki aşamadan oluşur. İcra aşaması ise düşünce, hazırlık ve icra olmak üzere üç aşamalıdır. Bir fail suç unsuru davranışı tasarlamış ama henüz gerçekleştirilmemiş olabilir, tasarlamış, hazırlık yapmış fakat henüz davranışa dönüştürmemiş de olabilir. Failin bir suç unsuru davranışı düşünüp hazırlığını yapmış ama bazı sebeplerle henüz tamamlayamamışsa, bu süreç “teşebbüs” olarak nitelendirilmekte, cezalandırılırken de “suç işlemekten” değil, “suça teşebbüsten” işlem yapılmaktadır. TCK 235. Maddede düzenlenen seçimlik hareketli suç olan ihaleye fesat karıştırma suçunda, ilgili maddede belirtilen eylemlerin icrası sırasında kendi rızasıyla suçu işlemekten vazgeçmesi yahut kendi eylemleri dışındaki herhangi bir durumdan ötürü suç işlenemezse suç teşebbüs aşamasında kalmış sayılır.

İştirak, bir suçun işlenmesinde irade sahibi olmak ve icrasında birden fazla kişinin rol oynaması “iştirak” olarak adlandırılır(Arıtürk,2011:269). Bu tanımdan hareketle bir kişinin bir suça iştirak etmiş olmasında, ancak o suçta ortak bir hakimiyete sahip olması ve icra sürecinde rol almış olması şartı vardır. Bir kişinin suç işlenmesinde aracı olarak kullanılması da mümkündür. Suçun işlenmesi sürecinde kişi bir suçun faili olabileceği gibi iştirakçisi de olabilir, azmettiricisi de. Bu gibi durumda suçun işlenmesinde azmettiren kişi de suçu işleyenle aynı suçtan cezalandırılır(Soyaslan vd., 2013:136). İştirak suçu TCK Madde 37’de düzenlenirken, Madde 39 suça yardımı düzenlemiştir. Bir kişi suçun faili de, iştirakçisi de, yadım edeni de olabilir. Bir suçun faili birden fazla kişi de olabilir.

İçtima, Bir kişi aynı anda birden fazla suçu işlemiş olabilir. Her bir suçun ayrı değerlendirilmesi durumunda fail uzun süreli cezalarla karşı karşıya kalabilir. Bu da adaletsizliğe sebep olacağından suçların birlikte değerlendirilerek ortak bir cezai yaptırımın uygulanması tercih edilmektedir. Bu durum içtima olarak adlandırılır(Dilberoğlu,2015:348). İçtima kanunda, “bileşik suç”, “fikri içtima” ve “zincirleme suç” olmak üzere üç şekilde düzenlenmektedir. Bir failin mağdura karşı aynı suç unsuru fiili farklı zamanlarda gerçekleştirmesi halinde suçun zincirleme işlendiğine hükümlenir. Fail fiilin işlenmesi bakımından değerlendirildiğinde birden çok suç işlemiş gibi düşünülebilir. Bunun yerine tek bir suç işlemiş gibi değerlendirilip ceza miktarı tek bir suçun cezasından fazla olmak üzere dörtte birden dörde üç olacak şekilde hakim takdirine bırakılmıştır.

5.3. YAPTIRIM

Toplumsal düzenin korunması ve adalete güvenin tesisi amacıyla hukuk kurallarına göre uygun görülmeyen fiil ve davranışlar bir yaptırım olarak ya cezalandırılır ya da kişi hakkında güvenlik tedbirleri uygulanır. Yaptırım gerçek kişiye karşı uygulanacağı gibi tüzel kişiliğe de uygulanabilir.

Kurulu düzenin bozulmasına ya da bir kişinin haklarına yönelik fiillerin suç kapsamına girmesi durumunda toplumsal düzenin yeniden tesisi, adalete güvenin korunması ve hak sahiplerinin haklarının korunması amacıyla failer hapis veya adli para cezasıyla cezalandırılırlar. Cezanın hangi fiil ya da davranışa yönelik olacağı veya miktarının ne kadar olacağı toplumun değişen şartlara karşı tutum ve davranışlarına göre hukuksal çerçeveye oturtulmak koşuluyla

değişikliğe uğrayabilir. İhaleye fesat karıştırma suçunun cezası da başlangıçta “beş yıldan oniki yıla kadar hapis cezası” iken günümüzde “üç yıldan yedi yıla kadar hapis cezası” şeklinde değişikliğe uğramıştır(Arslan,2017:246). İşlenen suçun niteliği ve işleniş biçimi dikkate alındığında cezai yaptırımın da o nispette değişeceği bilinmektedir. Eğer ihaleye fesat karıştırma suçu tek başına değil de örgütlü olarak işlenmişse, cezası örgütlü suçlar açısından belirlenecektir. İhaleye fesat karıştırmak suçu işlenirken tehdit ve cebir kullanılmışsa, cezanın beş yıldan az olmayacağı, fiil adam yaralamaya kadar varmışsa gerçek, içtima kuralları işletilerek daha ağır cezai yaptırımların devreye gireceği anlaşılmaktadır(Arslan,2017:246). Suç unsuru bir fiile karşı yaptırım uygulamalarından biri de güvenlik tedbiridir. Bu yaptırımın amacı kişiyi topluma karşı ıslah etmek ve toplumu korumaktır(Soyaslan vd., 2013:149). Güvenlik tedbirleri kişilere karşı uygulanabildiği gibi tüzel kişiliklere karşı da uygulanabilir. Bu tedbirlerin neler oldukları TCK 53. ve 61. maddeler arası düzenlenmiştir . Güvenlik tedbirlerinden biri, kişiyi belli haklardan mahrum bırakmaktır. Bu tedbirler hem KİK, hem DİK hem de TCK’da düzenlenmişlerdir. Eğer bir kişi bir suçu kasten işlemişse TCK 53. Maddede katalog haklar olarak ifade edilen hakları ceza infazının sonuna kadar kullanmaktan men edilir(Soyaslan vd., 2013:149). İhaleye fesat karıştırma suçu niteliğindeki bir fiil sebebiyle hakkında tedbir uygulanmasına karar verilen kişiye hem KİK Madde 58 hem de DİK Madde 84 ve 85 gereğince kamu ihalelerine katılmama yaptırımı uygulanmaktadır(Dülger,2008:229). İhaleye fesat karıştırma suçu, sonucu toplumsal düzene, kamuya, ekonomik sisteme ve hukuk nizamına güvene yansıtacağı için, özel şartlara sahip, bir şikayete bağlı kalmadan alınan bir haber veya bilgiyle savcılık tarafından re’sen oluşturulabilen bir suç tipidir (Dülger,2008:229). Savcılığın bu görevi KİK 59 ve 17. Maddesinde dile getirilen ve TCK’ya göre ihaleye fesat karıştırma suçu sayılan fiillerin tespiti halinde ilgili kurum, kuruluş gerçek ve tüzel kişiler ve yöneticileri hakkında soruşturma açma yetkisinden kaynaklanmaktadır(Dilberoğlu,2015:386). Savcılığın böyle bir suçun işlenip işlenmediğine dair soruşturma yapmak istemesi hukuki açıdan izne hem bağlıdır hem de bağlı değildir. Eğer suç işlediği bilgisi alınan kişi kamu görevlisiyse, bu durumda eğer kişi istisna dışında tutulmamışsa yetkili merciden soruşturma izni alınması şartı vardı (Arslan,2017:267). Bu kişinin kamu personeli dışında olması halinde özel bir izne gerek kalmadan savcılık re’sen kamu davası açabilir(Koca,2014:180).

İhaleye fesat karıştırıldığı soruşturmasıyla açılan dava çeşitli sebeplerden dolayı uzun sürede karar aşamasına gelebilmektedir. Bu süreçte delillerin toplanması ya da yargılama sürecinin çeşitli sebeplerle uzaması, davanın kanunda öngörülen sürede (Makul Sürede Yargılanma Hakkı) karara bağlanamamasına, bu nedenle zamanaşımına uğramasına neden olmaktadır.

İhaleye fesat karıştırma davalarında dava zamanaşımı 15 yıldır(Koca,2014:209). Eğer davada kamu zararının bulunmadığı tespit edilirse, suça verilecek ceza 1-3 yıl arasında olacağı için dava zamanaşımı da 8 yıl olarak belirlenmiştir(Şen vd.,2014:148).

6. MUKAYESELİ HUKUKTA İHALE SUÇLARI

İhaleye fesat karıştırma suçu karşılaştırmalı hukukta genellikle ekonomik suçlar kapsamında bağımsız bir suç tipi olarak düzenleme alanı bulmaktadır. Birçok ülkede ihaleye fesat karıştırma fiillerinin, rekabet hukuku kapsamında değerlendirildiği görülmektedir. Bu fiiller, genel olarak rekabeti kısıtlamaları nedeniyle rekabet hukuku çerçevesinde ve birçok kez de yönetmelik ve yönergelerle düzenlenmektedirler. Bu düzenlemeler kapsamında ihaleye fesat karıştırma suçları için kararlaştırılan yaptırımlar hem idari hem de cezai yaptırımlar olarak gündeme

gelebilmektedir. Bazı ülkelerde, fiilin niteliğine göre, örneğin dolandırıcılık gibi genel suç tanımları kullanılabilir. Örneğin, İsveç Ceza Kanunu'nda ihaleye fesat karıştırma suçu ile ilgili doğrudan bir hüküm bulunmamakla birlikte, mal veya hizmet ilişkin kamu ihalesinde rekabeti bozan veya kısıtlayan hukuka aykırı anlaşmalar, sadakatsizlik/dolandırıcılık kapsamında iki yıla kadar, fiilin nitelikli/ağır olması halinde de altı yıla kadar hapis cezası öngörülmüştür. Benzer durum Finlandiya için de geçerli olup, Ceza Kanunu'nun dolandırıcılık, zimmet, rüşvet, ticari sırların çığnenmesi ve kötüye kullanımı, muhasebe suçları vb. hükümleri ayrıca diğer koşulların da oluşması halinde yolsuzluklarla ve bu bağlamda ihaleye fesat karıştırma fiilleriyle ilgili olarak uygulanabilmektedir (Arslan, 2017:101). Finlandiya, OECD'nin Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerine Rüşvet Verilmesiyle Mücadele Sözleşmesini ve Avrupa Toplulukları Yetkilileri veya Avrupa Birliği üye devletlerinin de taraf olduğu Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesine taraftır. OECD ve AB sözleşmelerinin uygulanması, mevzuatta birkaç değişiklik gerektirmiş ve Avrupa Konseyi (AK) Sözleşmesinin uygulanması için de bazı değişiklikler yapılmasını gerektirmiştir. Bu doğrultuda yükümlülüklerini gerektiği gibi yerine getiren Finlandiya Yolsuzlukla Mücadele de etkin rol almaktadır.

İhaleye fesat karıştırma niteliğindeki fiillerin özel suç tipi olarak düzenlendiği bazı ülkelerin ceza kanunlarındaki hükümleri bağlamında suç karşılığı olarak sadece hapis cezasının söz konusu olduğu kanunlar olduğu gibi, hapis ve para cezasını birlikte öngören kanunlar veya yekdiğerine alternatif olarak öngören kanunlar da vardır (Arslan,2017:102).

İhaleye fesat karıştırma suçu, Alman Ceza Kanunu'nun özel kısmının "Rekabete Karşı Suçlar" başlıklı yirmialtıncı babında "İhale Çağrılarını Üzerine Rekabetin Sınırlanmasına Yönelik Anlaşmalar" kenar başlıklı 298. Maddesinde düzenlenmiştir. Alman Ceza Kanununda 298. Madde düzenleninceye kadar, ihale anlaşmaları yalnızca dolandırıcılık suçu kapsamında cezalandırılabilirdi. Ancak dolandırıcılık suçu bağlamında yaptırım uygulanabilmesi oldukça nadir bir durumdu. Çünkü, yolsuzlukların çoğu dolandırıcılık suçunun unsurlarını taşımadıkları için yaptırım altına alınamamaktaydı. Bu tür fiiller, yalnızca Rekabet Kanununda para cezası ile yaptırım altına alınmaktaydı. Bu nedenle kanun koyucu 26. Babında "İhale Sürecinde Rekabeti Kısıtlayan Anlaşmalar"ı yasaklayan bir kısmı ceza kanununa alma gereği duymuştur. Alman Ceza Kanununun "Muvazaalı İhale" başlıklı 298. Maddesine göre İhaleye fesat karıştırma suçu şu şekilde ifade edilmiştir :

- (1) Her kim, mallar ya da ticari hizmetlerle ilgili yapılacak bir ihaleye davet üzerine, düzenleyicisinin belirli bir teklifi kabul etmesi gibi bir amacı bulunan hukuka aykırı bir anlaşmaya dayalı olarak teklifte bulunursa, 5 yıla kadar hapis ya da para cezasına hükümlenir.
- (2) Bir yarışmaya önceden sağlanan katılımın ardından bir sözleşmenin özel bir biçimde ihale edilmesi, 1. fıkra anlamında olmak üzere ihaleye yapılan bir davete eşdeğer sayılır.
- (3) Her kim gönüllü olarak düzenleyiciyi teklifi kabul etmekten ya da hizmetini sunmaktan alıkoysa, 1. fıkra çerçevesinde ve yine 2. fıkra ile bağlantılı olarak cezalandırılmaz. Eğer faile olan katkısı nedeniyle teklif kabul edilmez ya da düzenleyicinin hizmeti sağlanmazsa, gönüllüce ve ciddiyetle teklifin kabulünün ya da hizmetin sağlanmasının önlenmesinde çaba göstermesi durumunda ceza verilmez.

Alman Ceza Kanununda yer alan ilgili hüküm irdelendiğinde, aslında yalnızca ihale sürecine gizli ve hukuka aykırı birtakım anlaşmalar yapmak suretiyle fesat karıştırılması hali cezalandırılmaktadır. Ayrıca suçun oluşması için ihaleyi düzenleyen tarafından teklifin kabulü veya işi verenin veya rakiplerin mağdur edilmesi veya bunlara zarar verilmesi gerekli değildir.

Alman Ceza Kanununda düzenlenen ilgili hükmün 3. fıkrasında da işlenmiş olan suçtan failin geri adım atması, yani “etkin pişmanlık” hükmü düzenlenmiştir. Buna göre, “teklifin kabul edilmesinden veya işin yerine getirilmesinden önce, rekabete aykırı tekliften vazgeçme” olanağı tanınmıştır. Alman Ceza Kanunu 298. Maddesine göre, fail bakımından herhangi bir sınırlama getirilmemiş olup, bu özelliğiyle özgü bir suç değildir. Fail bakımından sınırlandırılmayan bu suç tipinde, suçun maddi unsurunu oluşturan hareket bakımından fail sınırlandırılmıştır.

Avusturya Ceza Kanunu’nun özel kısmının “Yabancı (Üçüncü Şahıs) Mülkiyetine Karşı Suçlar” başlıklı bölümünün 168/b. Maddesinde, “Satın Alma Prosedürlerinde Rekabete Aykırı Anlaşmalar” başlığı altında düzenleme alanı bulmuştur.

Avusturya Ceza Kanununun 168/b. Maddesine göre ihaleye fesat karıştırma suçu şu şekilde belirtilmiştir (Arslan,2017:104, Kazancı, 2011:82)

(1) Her kim ki ihale sürecine katılmak için başvuruda bulunan, teklif veren veya ihale makamını belirli bir teklifi kabul etmeye teşvik etmeyi amaçlayan bir yasa dışı anlaşmaya dayanarak müzakereler yürütürse o kişi 3 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Birinci fıkra uyarınca, sözü edilen türden bir teklifin ihaleyi düzenleyen tarafından kabul edilmesini gönüllü olarak önleyen veya onun edimlerini yerine getirmesine mani olan kişiye bu kanun maddesinin birinci fıkrasında belirtilmiş olan ceza verilmez. Yapılmış olan teklif ihaleyi veren tarafından, failin her hangi bir müdahalesi olmaksızın kabul edilmemesi veya ihaleyi verenin edimlerini failin bir müdahalesi olmaksızın yerine getirmemesi durumunda ise fail, eğer sözü edilen teklifin ihaleyi veren tarafından kabul edilmemesi veya ihaleyi verenin edimlerini yerine getirmemesi yolunda samimi bir şekilde gayret sarf etmişse cezalandırılmaz.

Alman Ceza Kanunu’nda olduğu gibi bu kanunda da “etkin pişmanlık” hükmü düzenleme alanı bulmuştur.

İhaleye fesat karıştırma suçu, İtalyan Ceza Kanunu’nun İkinci Kitabında “Kamu Yönetimine Karşı İşlenen Suçlar” bölümünün “Özel Kişilerin Kamu Yönetimine Karşı İşledikleri Suçlar” başlıklı alt bölümünün “Açık Arttırmayla Satış Özgürlüğünün Etki Altına Alınması” başlıklı 353. Maddesinde düzenlenmiştir.

İtalyan Ceza Kanunu’nun 353. Maddesine göre ihaleye fesat karıştırma suçu şu şekilde ifade edilmiştir :

(1) Her kim, şiddet veya tehditle veya hediye, vaat, gizli anlaşma (Muvazaa) veya sair hileli usullerle kamu idareleri adına kamu müzayedelerinde veya özel ihalelerde ihaleyi engelleyen veya bozan veya teklif vereni elinden alan kişi 6 aydan 5 yıla kadar hapis cezası ve 103€ (İtalyan Lire’ti olarak 200.000) ila 1.032 € (İtalyan Lire’ti olarak 2.000.000) arasında para cezası ile cezalandırılır.

(2) Suçlu, yukarıda belirtilen açık arttırmalarda veya kanun veya makam tarafından ihalelerden sorumlu bir kişi ise, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ve 516 € (İtalyan Lire’ti olarak 1.000.000. Eski İtalyan Ceza Kanununda bu rakamlar belirtilmiştir.)’dan 2.065 € (İtalyan Lire’ti olarak 4.000.000)’ya kadar para cezası ile cezalandırılır.

(3) Bu maddede belirlenen cezalar, bir kamu görevlisi veya kanunen yetkili bir kişi tarafından yönlendirilen özel kişiler adına özel ihale yapılması durumunda da geçerli olup, yarı yarıya indirilirler.

İtalyan Ceza Kanunu, artırma ve eksiltme ihalelerinin daima kamu idaresine mensup bir görevli tarafından yapıldığından esasla, korunan hukuki değer “dürüstlük” ilkesi olduğu görüşünü benimsemiştir. Bu nedenle de suçu, herkes tarafından kamu idaresine karşı işlenen suçlar arasında yer alan 353. Madde de düzenlemiştir. Ancak korunan hukuki değer bakımından, İtalya Doktrininde son zamanlarda giderek artan görüşe göre, korunan hukuki yararın “Serbest Rekabet” olduğu görülmektedir (Kazancı,2011:83-84).

İhaleye fesat karıştırma suçu, İspanyol Ceza Kanunu’nun “Kamu İhalelerinde ve Açık Artırmalarda Fiyatların Değiştirilmesi” başlıklı sekizinci bölümde yer alan 262. Maddede düzenleme alanı bulmuştur.

İhaleye fesat karıştırma suçuyla ilgili İspanyol Ceza Kanunu’nun 262. Maddesi şöyle demektedir:

(1) Kamu müzayede ya da ihalesine katılmamak için anlaşma veya hediye kabul edenler; cebir, tehdit, hediye, vaat ya da herhangi başka bir araç vasıtasıyla müzayedeye katılan teklif sahiplerini ondan uzaklaştırmak için çabalayanlar, nihai fiyatı değiştirerek kendi aralarında uzlaşanlar ya da kararı elde ederek açık artırmayı terk eden veya hileli hareketlerle ihlal edenler, bir yıldan üç yıla kadar hapis ve on iki yıldan yirmi dört yıla kadar da adli para cezası ile cezalandırılırlar. Ayrıca bu kişiler hakkında üç yıldan beş yıla kadar da ihalelere girmekten yasaklanırlar. İdareler ve kamu kuruluşları tarafından ihaleye veya müzayedeye çağrıldıkları takdirde, temsil ettiği şirket, acente, şahıs veya temsilci her halükarda üç ile beş yıl süreyle yasaklı duruma düşerler ve kamu idareleriyle sözleşme yapma hakkından mahrum kalırlar.

(2) Failin herhangi bir şirket, teşkilat ya da meclise mensup olması halinde, bu fiilleri gerçekleştirmek maksadıyla, geçici nitelikte dahi olsa Hakim veya Mahkeme, 129. Maddede öngörülen cezalardan herhangi birini veya birkaçını verebilir.

hükümde atıf yapılan 129. Madde şöyledir:

(1) Tüzel kişiliğe sahip olmamaları nedeniyle bu şirketler, kuruluşlar, gruplar veya diğer her türlü kuruluş veya kişi grupları içinde, bunlarla işbirliği içinde veya bunlar aracılığıyla veya bunlar aracılığıyla işlenen ağır suçlar veya kabahatler durumunda, Bu Kanunun mükerrer 31. Maddesi uyarınca, Hakim veya Mahkeme, bu şirketler, kuruluşlar, gruplar, kuruluşlar veya gruplar hakkında, müvekkiline verilen ilgili cezanın bir veya birkaç yan sonucunun, içeriğinde öngörülen içerikle birlikte, gerekçeli bir karar verebilir. Madde 33.7'nin c) ile g) bölümleri. Hâkim veya Mahkeme, kanuna uygun olsa dahi herhangi bir faaliyetin yürütülmesini kesin olarak yasaklayabilir.

(2) Önceki Bölümde atıfta bulunulan yan sonuçlar, yalnızca bu Kurallar bunu özel olarak öngördüğünde veya cezai yaptırıma izin verdiği herhangi bir suç veya kabahat söz konusu olduğunda, burada adı geçen firmalar, kuruluşlar, gruplar, kuruluşlar veya meclisler için geçerli olabilir. tüzel kişilerin hesap verebilirliği talep edilecektir.

(3) Soruşturma Hâkimliği tarafından bu maddede belirtilen amaçlarla ve 33.7. Maddede belirtilen sınırlar dahilinde geçici tedbir olarak yer veya işyerlerinin geçici olarak kapatılmasına, şirket faaliyetlerinin durdurulmasına ve yargı müdahalesine de karar verilebilir.

Bu hükümde de kanunun mükerrer 31. Maddesi ve 33.7. Maddelerine atıf yapılmaktadır. Şöyle ki, aynı kanunun 31. Maddesine aykırılık teşkil etmeyecek şekilde, Cumhuriyet Başsavcılığı ve taraflar ya da onların yasal temsilcilerini dinlemek suretiyle, gerekçeli olarak aşağıda sayılacak olan kararları verebilir:

Topluluk, şirket, kuruluş, acente ya da derneğin beş yıla kadar süreyle faaliyetlerinin durdurulması,

Topluluk, şirket, tesislerin kesin veya geçici olarak kapatılması. Geçici kapatma beş yılı geçemez, Suçu gizleyen, teşvik eden veya suçu işleyen gelecekteki faaliyetleri, ticari operasyonları ya da işlerinin gerçekleştirilmesinin yasaklanması. Bu yasak geçici veya nihai nitelikte olabilir. Eğer geçici nitelikteyse, yasaklanma süresi on beş yılı geçemez.

Gerekli sürelerde ve beş yılı aşmamak üzere, çalışanlar ya da alacaklıların haklarını korumak için şirkete yargı müdahalesi. Bu müdahale beş yılı geçemez.

Geçici kapatma/durdurma ve nihai kapatma/durdurma kararlarını, ayrıca ihtiyati tedbir kararlarını yetkili kovuşturmaya bakan hakim tarafından karar verilecektir. Bu düzenleme ile kamu ihalelerinde serbest rekabetin korunması amaçlanmaktadır. Suçun maddi unsurları arasında olan hareket (fiil) unsuru bakımından birden çok durum öngörülmüştür. Hareket unsurunu oluşturacak olan fiiller arasında hediye vermek, kişileri ihaleden uzaklaştırmak ve vaatte bulunmak gibi fiiller bulunmaktadır. Fiillerden de anlaşılacağı üzere, kamu ihaleleri bakımından failin, ihaleye katılan biri olma gibi bir zorunluluğu bulunmamaktadır. İhaleye katılmayan bir üçüncü kişi tarafından da bu suçun faili olunabilir. Bu özelliği bakımından özgü bir suç değildir. Herkesçe işlenebilen bir suçtur.

Kanuni düzenlemede belirtilen suçun unsurları irdelendiğinde, bu suçun ancak icrai hareketlerle işlenebileceği kanaatine varılmaktadır. İhmali hareketle işlenebilip işlenemeyeceği tartışmalıdır. Alman hukukunda düzenleme alanı bulmayan hile, tehdit, şiddet(cebiri) uygulayarak ihaleye fesat karıştırılması hususu İspanyol Ceza Kanunu'nda düzenleme alanı bulmuştur.

Fransa'da ceza kanunu bağlamında ihaleye fesat karıştırma suçu uygulanagelen ceza yasalarına bakıldığında ilk yıllarda uygulanan yasalar da bulunmamaktaydı. Genel olarak düzenleme alanı bulan suç tipi, "fiyatları etkileme suçu" idi. Bu suç kapsamında kartel anlaşmaları yapılarak elde edilmesi amaçlanan fayda sağlanmaya çalışılmaktaydı. 1810 Napoleon Kanunu'nun 419. Maddesi uyarınca, fiyatları etkileme kastıyla yapılan kartel anlaşmalarının cezalandırılacağı düzenlenmişti. Ancak bu suç tipinin pratikte gerçekleşmesinin oldukça zor olmasından ötürü bu madde pek uygulama alanı bulabilmiş değildir. 1945'ten bu yana fiyatların etkilenmesinin devlet ve toplum için ne kadar zararlı olduğu fark edilmiş ve bu fiillerin Ceza Kanunu'nda düzenlenmesi için kanunlaştırma çalışmalarına başlanmıştır (Kazancı,2011:87-88). Bu bağlamda 1986 tarihli 1243 sayılı yönetmelikle kartel yasağına aykırı davranışlara, cezai yaptırımların uygulanması (hürriyeti bağlayıcı ceza ve para cezası şeklinde) öngörülmüştür (Kazancı,2011:87-88).

Bunlara ek olarak 1994 tarihli Yeni Fransız Ceza Kanunu çıkarılmış ve İhaleye fesat karıştırma suçu ayrı bir suç tipi olarak düzenleme alanı bulmuştur (Arslan,2017:105). Yeni Fransız Ceza Kanunu'nda "Mülkiyete Karşı Cürüm ve Kabahatler" in bulunduğu 3. Kitabın "Dolandırıcılık ile İlgili Suçlar" başlıklı Ceza Kanununun 2. Bölümünde md.313/1 ile 313/9 arasında düzenlenmiştir.

Fransız Ceza Kanunu'nun 313/6. Maddesine göre ihaleye fesat karıştırma suçu aşağıdaki ifadelerle dile getirilmiştir :

(1) Açık artırmada, bağışlar, vaatler, anlaşmalar veya diğer hileli yollarla, bir teklif vereni reddetmek veya teklifleri veya sunumları sınırlamak altı ay hapis ve 22.500 € adli para cezası ile cezalandırılır. Bu tür hediyeleri veya vaatleri kabul etmek durumunda da aynı cezalar uygulanır.

(2) Aynı cezalar aşağıda sayılan hallerde de uygulanır:

Açık artırmada, şiddet, saldırı veya tehdit yoluyla teklif verme veya teklif verme özgürlüğünün engellenmesi veya rahatsız edilmesi,

Yetkili yasal görevlinin ya da kamu müzayedesinde taşınırın gönüllüce satışını yapan bilinen bir şirketin katılımı olmaksızın, bir kamu kararının ardından yeniden bir müzayedenin gerçekleştirilmesi ya da buna katılım

İşbu maddede belirtilen suçlara teşebbüs durumunda aynı cezalar uygulanır.

Aynı kanunun 313/7. Maddesi, “Gerçek Kişilere Uygulanacak Ek Cezalar Ve Tüzel Kişilerin Sorumluluğu”nu düzenlemektedir. Buna göre, 313/1, 313/2, 313/6 ve 313/6-1 maddelerinde belirtilen suçlardan birinden suçlu bulunan kişilere ayrıca aşağıdaki ek cezalar uygulanır :

1- 131-26. Maddede öngörülen usullere uygun olarak yurttaşlık, medeni ve aile haklarının yasaklanması;

2- 131-27. Maddede öngörülen usullere uygun olarak, ya bir kamu görevini ifa etmekten ya da suçun işlendiği sırada veya ifa sırasında mesleki veya sosyal faaliyette bulunmaktan, ya ticari veya sınai bir meslek icra etmek, kendi hesabına veya başkaları hesabına, ticari veya sınai bir işletmeyi veya ticari bir şirketi doğrudan veya dolaylı olarak herhangi bir sıfatla yönlendirmek, idare etmek, yönetmek veya kontrol etmek. Bu egzersiz yasakları kümülatif olarak uygulanabilir;

3- Suç teşkil eden fiilleri işlemek için kullanılan müesseselerin veya şirket müesseselerinden bir veya birkaçının en fazla beş yıl süreyle kapatılması;

4- İfadeye konu olan ve 131-21 inci maddenin son fıkrasına tabi olanlar hariç olmak üzere, suçu işlemek için kullanılan veya suç işlemek amaçlanan veya bunların ürünü olan şeyin müsaderesi;

5- 131-31. Maddede öngörülen usullere göre ikamet yasağı;

6- En fazla beş yıl süreyle, keşidecinin muhataptan para çekmesine izin verenler veya tasdikli çekler dışında çek düzenleme yasağı;

7-Madde 131-35'te belirtilen koşullar altında verilen kararın yayınlanması veya yayılması.

İhaleye fesat karıştırma suçundan (md.313/6) mahkum olan kişi 313/8. Maddesi kapsamında ayrıca “5 yıla kadar kamu ihalelerine katılma yasağı ile de cezalandırılır.” Ayrıca Kanunun Birinci Kitabında düzenlenen “Genel Hükümler” konusu altında bulunan 3 nolu alt başlıkta düzenlenen “Cezalar” bölümünde “Belirli Cezaların Uygulanmasının İçeriği ve Yöntemleri” kenar başlıklı 131/34. Maddesi kapsamında “Kamu sözleşmelerinden yasaklanma (hariç tutma)” cezası ele alınmıştır. Maddeye göre, “Kamu sözleşmelerinden hariç tutma cezası, doğrudan ya da dolaylı olarak, Devlet ve kamu kuruluşları, mahalli idareler, bunların ortaklıkları, grupları ve bu kamu kuruluşlarının yanı sıra, Devlet veya yerel makamlar veya onların grupları, ortaklıkları tarafından ayrıcalıklı olarak belirlenmiş ya da denetlenen işletmeler tarafından imzalanan herhangi bir sözleşmeye katılımın yasaklanmasını gerektirir” denilerek, ihaleye katılım yasağı da düzenleme altına alınmıştır .

Güney Afrika'da rüşvet ve yolsuzlukla ilgili suçları düzenleyen yasalar şunlardır: 2004'te Güney Afrika tarafından onaylanan Birleşmiş Milletler Yolsuzluğa Karşı Sözleşme; 17 Aralık 1997'de Paris'te hazırlanan ve imzalanan, Güney Afrika tarafından 2007'de imzalanan Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerine Rüşvet Vermeye Karşı Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı Sözleşmesi ve Güney Afrika tarafından 2005'te onaylanıp yürürlüğe giren Yolsuzluğun Önlenmesi ve Yolsuzluğun Önlenmesine İlişkin Afrika Birliği Sözleşmeleri ile yolsuzluğa karşı aktif bir şekilde mücadelesini göstermektedir.

Birçok ülkenin yasalarında olduğu gibi bu ülkenin yasalarında da ihaleye fesat karıştırma suçu ve benzer nitelikteki suçlar genel olarak kamuya karşı işlenen ve ulusal ve uluslararası rekabeti bozan fiillerden sayılmaktadır. Bu doğrultuda ülkelerin yasalarının genelinde ihaleye fesat karıştırma ibaresi ile değil de Yolsuzluk ve Rüşvet adı altında, kendine yahut bir üçüncü kişiye haksız menfaat temini gibi durumlarda gündeme gelmektedir. Yolsuzluk ve Rüşvet düzenlemeleri ile ulusal ve uluslararası rekabetin bozulmasını engellemek adına yapılan uluslararası sözleşmeler bağlamında iç hukukta da değişiklikler yapılarak rekabet ortamı korunmaya çalışılmakta ve haksız menfaat elde etmenin de önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

Güney Afrika'da rüşvet ve yolsuzlukla mücadele ile ilgili ana mevzuat aşağıdaki gibidir:

Yolsuzluk Faaliyetlerinin Önlenmesi ve Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun (PCCA), kamu ve özel sektörde yolsuzluğun önlenmesi için önlem ve standartlar oluşturmayı amaçlayan ;

1998 tarihli Organize Suçların Önlenmesi Yasası (POCA), amacı kara para aklama ve organize suçla mücadele etmek ve belirli kişilere bilinen veya şüphelenilen suç faaliyetleriyle ilgili belirli bilgileri bildirme yükümlülüğü getirmek ve amacı kara para aklama ve mali terörün önlenmesi ve bunlarla mücadele için güçlü bir düzenleyici çerçeve oluşturmak olan 2001 tarihli Mali İstihbarat Merkezi Yasası (FICA), yani terörün finansmanı ve ilgili faaliyetler.

PCCA'nın ilgili mevzuatın birincil parçası olduğuna dikkat etmek önemlidir. PCCA'nın 2. Bölümü, genel bir yolsuzluk suçu oluşturur ve 3 ila 21. başlıklarda da suç ile ilgili hükümler düzenlenmiştir. Buna göre, kamu görevlileri, yabancı kamu görevlileri, ajanlar, yasama veya kovuşturma makamının üyeleri, yargı görevlileri, tanıklar ve delil materyalleri, sözleşmeler, tedarik ve bir iş ilişkisinde bir taraf tarafından veya bir taraf için tekliflerin geri çekilmesi ve yetkisiz tatminler yani avantaj veya menfaat sağlamak yolsuzluk suçunu oluşturmaktadır. Bu suçlar için de PCCA'da yaptırımlar düzenlenmiştir.

PCCA'ya göre Yolsuzluk,

Doğrudan veya dolaylı olarak-

(a) Kendisi veya başka bir kişinin menfaati için başka herhangi bir kişiden herhangi bir tatmini kabul eden veya teklif eden herhangi bir kişi; veya,

(b) İster başka bir kişinin yararına olsun, herhangi bir başka kişiye herhangi bir menfaati(tatmini) verir veya vermeyi kabul eder veya teklif ederse,

kişisel olarak veya başka bir kişiyi bu şekilde davranması için etkileyerek hareket etmek için –

(i) aşağıdakilere tekabül eden

(aa) yasa dışı, dürüst olmayan, yetkisiz, eksik veya taraflı; veya

(bb) elde edilen bilgi veya materyalin kötüye kullanılması veya satılması kursu,

anayasal, kanuni, sözleşmeye dayalı veya diğer herhangi bir yasal yükümlülükten kaynaklanan herhangi bir yetki, görev veya işlevin kullanılması, yerine getirilmesi veya yerine getirilmesi;

(ii) şu anlama gelir:

(aa) bir yetki pozisyonunun kötüye kullanılması;

(bb) güven ihlali; veya (cc) yasal bir görevin veya bir dizi

kuralın ihlali,

(iii) haksız bir sonuca ulaşmak için tasarlanmış; veya

(iv) herhangi bir şey yapmak veya yapmamak için başka herhangi bir yetkisiz veya uygunsuz teşvik anlamına gelen fiiliyetler yolsuzluk suçunu oluşturur.”

7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İhaleye fesat karıştırma suçu Roma döneminden beri gündemde olsa da, günümüz ekonomik sisteminin ve toplumsal düzenin sağlanması amacıyla sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. İhaleye fesat karıştırma suçu, ancak bir ihale yapıldığında işlenen bir suçtur. İhale ise kamu adına mal alım/satım/yapımında kamu yararı düşünülerek fiyat eksiltme veya artırma amacıyla düzenlenmektedir. Bu nedenle ihaleye fesat karıştırma suçunun işlenmiş olması için bir ihale olması ve ihalenin kamu adına yapılmış olması gerekir.

İhale sürecinde ihalenin yürütülmesinden sorumlu, ihaleye istekli kurum, kuruluş, şirketin ihaleye başvurarak ihale sürecini sekteye uğratarak, kamunun zarara uğratılması, ihaleye isteklilerden birinin ya da birkaçının zarara uğraması veya daha karlı çıkması amacıyla yapılan fiil ve davranışları kapsamaktadır. Bu tür fiillerin “suç” kapsamına alınması hukuki bir değer korunması amacıyla taşımaktadır. Burada korunan hukuki değer kamu düzeni, hukukun iradesine güven, kamu yararı, serbest ticaret rekabetidir. Bu sebeple hangi fiillerin ihaleye fesat karıştırma suçu niteliğinde olduğu DİK, KİK ve KİSK’de, aynı suç içinde başka suçların da işlenmesi halinde TCK 235. Maddeyle düzenlenmiştir.

İhaleye fesat karıştırma suçu edimin ifasına fesat karıştırma, dolandırıcılık, tehdit ve cebir kullanma, iş ve çalışma özgürlüğünü ihlal, ticari sır, bankacılık sırrı veya müşteri sırrı niteliğindeki bilgi ve belgelerin açıklanması, göreve ilişkin sırrın açıklanması ve görevi kötüye kullanma suçlarıyla iç içe anılmaktadır. Fakat koruduğu hukuki değer, fiil ve fail bakımından farklılaştığı değerlendirilmektedir.

İhaleye fesat karıştırma suçu gerçek kişiye özgü bir suç olarak bilinmektedir. Bu nedenle tüzel kişiliğe yönelik bir suç isnadı yapılamayacağı anlaşılmıştır. Fakat suçun işlenmesi sürecinde gerçek kişilerin bir araya gelerek işlemesi suçun fiilini değiştirdiğinden örgütlü suçlar kapsamına da girebilmektedir. Genel değerlendirmeler ışığında bakıldığında, ihale sürecinde gizli bilgilerin ifşa edilmesi, isteklilerden bir ya da bir kaçının yarar ya da zararına yönelik evrakta sahtecilik ya da yalan beyanda bulunma, ihale şartlarına uygun belgelerin uygun olmadığı, uygun olmayanların ise uygun olduğu yönünde değerlendirmede bulunmak, ihaleye isteklilerden birinin yararına ya da zararına cebir ve tehdide yönelmek, ihale sürecinde kamuyu zarara uğratabilecek tercihlerde bulunmak, ihale sürecini etkilemek amacıyla gizli ya da açıktan anlaşmalar yapmak ihaleye fesat karıştırma fiili olarak nitelendirildiği anlaşılmaktadır. İhaleye fesat karıştırma suçu tek fiilli bir suç olmakla birlikte tarafların ya da isteklilerin gizli ya da açık anlaşma sağlayarak işlemeleri halinde çok fiilli veya örgütlü suç niteliği de kazanabilmektedir.

İhaleye fesat karıştırma fiili taksirle işlenebilen değil, kasıtlı işlenebilen bir hareket suçudur. Suçla birlikte zimmet, edinim, belgede sahtecilik, cebir ve tehdit fiillerinin de işlenmesi

suçun içtimainı değiştirebilmektedir. Bu gibi durumlarda fail hem ihaleye fesat karıştırmadan hem de diğer işlediği suçlardan cezalandırılacağı düşünülmektedir.

İhaleye fesat karıştırma suçunun yaptırımının ne olacağı konusunda suç unsuru fiil ve failin kim olduğu önemli bir yol gösterici olmaktadır. Suçun gerçek kişilerce işlenen bir suç olması nedeniyle ancak cezai yaptırım uygulanabildiği anlaşılmıştır. Fakat suçun bir kurum veya kuruluş adına yetkili bir kişinin işlemesi halinde ihaleden uzaklaştırma, ihaleden kazanılan mala ve ihale sürecine fesat karıştırmak amacıyla kullanılan araç-gerece el koyma tedbirlerinin de uygulandığı bilinmektedir. Bu durumda denebilir ki, failin gerçek kişi olmasında cezai yaptırım, tüzel kişi olması durumunda ise idari yaptırım tercih edilmektedir. Ceza hukuku açısından bakıldığında gerçek kişilerin 3 yıldan 7 yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırıldığı, failin tüzel kişi olması halinde ise TCK 242. Madde gereğince güvenlik tedbirlerinin uygulandığı anlaşılmaktadır. Eğer kamunun bir zararı yoksa ceza 1 yıldan 3 yıla kadar uygulanırken, cebir ve tehdidin de kullanılması halinde ceza yaptırımı artırılmaktadır.

İhaleye fesat karıştırma suçunun dava sürecinin hangi mahkemece görüleceği suçun nerede işenmiş olduğuna göre değişir. Burada ihalenin nerede açılmış olduğunun bir önemi olmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle de suçun koruduğu hukuki değere göre fiilin gerçekleştirildiği yerdeki Asliye Ceza Mahkemesi davayı görmekle yetkilidir. Soruşturmanın açılabilmesi için fiilde kamunun zarara uğratılmaması gözetileceğinden bir ihbar ya da bilginin olması beklenmeden re'sen kamu davası açılabilir. Normal şartlarda davanın zaman aşımı süresi 15 yıldır ama ceza zaman aşım süresinin 20 yıl olduğu değerlendirilmektedir.

Farklı ülkelerde ihaleye fesat karıştırma suçunun ne şekilde değerlendirildiği, fiil, fail, ve cezai yaptırım bakımından karşılaştırılması durumunda ülkeler arası benzerlik olduğu gibi ayrıştıkları noktaların da varlığı dikkat çekmiştir.

İhaleye fesat karıştırma suçu, Alman Ceza Kanunu'nda "Rekabete Karşı Suçlar" başlığında "İhale Çağrılarını Üzerine Rekabetin Sınırlanmasına Yönelik Anlaşmalar" alt başlığıyla açıklanmıştır. Dolayısıyla Alman hukukunda ihaleye fesat karıştırma suçu ekonomik ve serbest rekabet hakkının ihlali çerçevesinde değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Bu fiil Avusturya Ceza Kanunu'nda "Yabancı (Üçüncü Şahıs) Mülkiyetine Karşı Suçlar" bölümünün "Satın Alma Prosedürlerinde Rekabete Aykırı Anlaşmalar" başlığı altınca düzenlendiği tespit edilmiştir. Türkiye Hukukunda ise "Ekonomi, Sanayi ve Ticarete İlişkin Suçlar" başlığının alt başlığı olarak "İhaleye Fesat Karıştırma" şeklinde düzenlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında suçun derli toplu ve doğrudan özgü bir suç olarak sadece Türk hukukunda düzenlendiği anlaşılmaktadır. İtalyan Ceza Kanunu'nda ihaleye fesat karıştırma suçu "Kamu Yönetimine Karşı İşlenen Suçlar" bölümünün "Özel Kişilerin Kamu Yönetimine Karşı İşledikleri Suçlar" başlıklı alt bölümünün "Açık Arttırmayla Satış Özgürlüğünün Etki Altına Alınması" başlığıyla düzenlendiği anlaşılmaktadır. İspanya Ceza Kanunu'nda ihaleye fesat karıştırma suçu "Kamu İhalelerinde ve Açık Arttırmalarda Fiyatların Değiştirilmesi" başlığında düzenlenmiştir. Bu suç başlangıçta Fransa'da ceza kanununda "fiyatları etkileme suçu" iken güncel hukukta "Mülkiyete Karşı Cürüm ve Kabahatler" bölümünün "Dolandırıcılık ile İlgili Suçlar" başlığı altında düzenlendiği anlaşılmaktadır. Brezilya ve Güney Afrika'da ise bu fiil "yolsuzluk" ve "rüşvet" olarak nitelendirilmiş ve bu bir failin nerede ve ne amaçla bu fiili gösterdiğine bakılmaksızın cezalandırılacağı hükme bağlandığı anlaşılmaktadır. Türk hukukunda ise evrakta sahtecilik, gizli tutulması gereken bilgilerin ifşası, cebir ve tehditin ihaleyi etkileme amacıyla kullanılması, açık veya gizli anlaşmanın suç fiili olarak nitelendirildiği görülmektedir. Alman ve Avusturya hukukunda tarafların anlaşma sağlayarak ihaleye fesat karıştırmaları ancak anlaşmanın hukuk dışı olması halinde suç olarak nitelendirilmiştir. Şiddet, cebir yolunun bu süreçte kullanılmasıyla ilgili özel bir düzenleme yapılmazken, Alman Ceza Hukukunda farklı değerlendirilmiştir. Buna karşın İspanya hukukunda ne tür fiil ve davranışların ihaleye fesat karıştırma fiili olabileceğine yer verilmiş, cebir ve tehdit yolunun bu maksatla

kullanılmasının da suçu kuvvetlendirici bir fiil olduğuna vurgu yapılmıştır. Almanya, Fransa, Türkiye, Avusturya’da cebir ve tehdit yoluyla ihale sürecinin etki altına alınmasının suç olarak değerlendirildiği anlaşılmıştır. Brezilya ve Güney Afrika ülkelerinde ihaleye fesat karıştırma suçuna diğer ülkeler gibi doğrudan atıf yapılmak yerine yolsuzluk ve rüşvet fiillerine yer verilmiş, nerede ve ne amaçla yapılırsa yapılsın suç kapsamına alındığı belirtilmiştir.

Farklı ülkelerde ihaleye fesat karıştırmanın ne şekilde cezalandırılacağıyla ilgili farklı yaptırımlar olduğundan bahsedilebilir. Almanya’da beş yıl hapis veya para cezası, Avusturya’nın üç yıl hapis cezası, İtalya’da altı aydan beş yıla kadar hapis cezası, 103 İtalyan Lireti ile 1032 İtalyan Lireti arasında para cezasına çarptırılacağı açıkça belirtilmiş olması dikkat çekicidir. Özellikle suçlunun kamu görevlisi olması halinde cezasının daha caydırıcı olacak şekilde bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası, veya 516 İtalyan Liretinden 2065 İtalyan Liretine kadar para cezasıyla cezalandırılacağı, İspanya’da bir yıldan üç yıla kadar hapis, on iki yıldan yirmi yıla kadar hapis cezası ya da para cezası ile cezalandırılacağı hükme bağlanmıştır. Tüzel kişilerin suç işlemeleri halinde ise üç yıldan beş yıla kadar ihalelerden men yaptırımının uygulanacağı belirtilmiştir. İspanya hukukunda suç işleyen kişinin bir teşkilata üye olarak bu suçu işlemesi durumunda suçun “örgütlü suçlar” kapsamına alınarak değerlendirileceğine de dikkat çekilmiştir. Fransa hukukunda bu suçu işleyen kişinin altı ay hapis, 22500 Euro para cezasıyla cezalandırılacağı belirtilmektedir. Diğer ülkelere kıyasla Fransa hukukunda ihale sürecinde süreci etki altına alabilecek hediye kabulü veya fayda sağlayıcı fiillerde bulunmanın da aynı şekilde cezalandırılacağı belirtilmektedir.

Almanya ve Avusturya’da etkin pişmanlıktan yararlanma imkanı olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye’nin aksine İspanya hukukunda ihaleye fesat karıştırma suçunun tüzel kişilerce de işleneceğine yer vermediği dikkat çekmektedir. Bunun yerine failin illa ihale süreciyle ilgili kişi değil, herhangi bir kişi olabileceği belirtilmiştir. Fransa hukukunda gerçek ve tüzel kişilerin suçları ve sorumlulukları ayrıca belirtilmektedir. Gerçek kişilerin yurttaşlık, medeni ve aile haklarından yoksun bırakılması, tüzel kişilerin faaliyetlerinin en fazla beş yıl olmak üzere geçici süreliğine durdurulması, suça alet olan araç, gereç ve malın müsaderesi, ikamet yasağı, çek kesme yasağı gibi cezai yaptırımların çeşitlendirildiği anlaşılmaktadır. Brezilya yasalarına göre ihaleye fesat karıştırma suçu gerçek kişi suçları olup tüzel kişiler için böyle bir suçtan bahsedilemez. Brezilya’da ihaleye fesat karıştırma fiiline doğrudan atıf yapılmak yerine yolsuzluk ve dolandırıcılığa atıf yapılmış. Yolsuzluk iki ile on iki yıl arasında hapis cezası ya da para cezasıyla cezalandırılmaktadır. Buna karşın Türk hukukunda tüzel kişilerin fiilleri de ihaleye fesat karıştırma çerçevesinde değerlendirilebileceği, cezai yaptırım olarak geçici süreliğine kamu ihalelerine girme yasağından ihale hakkının feshedilmesine kadar bir dizi yaptırım uygulanmaktadır.

Dikkat edilirse, ihaleye fesat karıştırma fiili farklı ülkelerde farklı şekillerde değerlendirilmiş, kimi ülkeler bu fiili ekonomik düzene, serbest rekabete ve mülkiyet edinme özgürlüğüne saldırı olarak andığı anlaşılmaktadır. Brezilya ve Güney Afrika gibi ülkelerde ise yolsuzluk ve rüşvet fiilleri bu kapsamda suç olarak değerlendirilmiştir.

Suçta karşılık uygulanacak yaptırımlara bakıldığında ise hepsinde de hapis ve para cezası uygulamasının varlığı anlaşılmıştır. Bazı ülkelerde ceza süre ve miktarları alt sınırı altı ay, üst sınır ise beş yıl olarak belirtilmiştir. Fakat İtalya’da olduğu gibi bu suçun bir kamu görevlisi tarafından işlenmesi halinde cezai yaptırımın alt sınırının bir yıla çıkartıldığı para cezasının ise iki katına çıkartılıyor olması dikkat çekmektedir.

KAYNAKLAR

- AB Mevzuatları için Bkz. https://www.ab.gov.tr/5-kamu-alimlari_70.html;
https://ihale.gov.tr/uluslararası_mevzuat-149-1.html (Erişim Tarihi:10.09.2023).
- AK Yolsuzluğa İlişkin Ceza Hukuku Sözleşmesine Ek Protokol Metni için bkz.
https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2812020090046191_tur.pdf (Erişim Tarihi: 10.10.2023).
- AKDOĞAN, Muzaffer. “Avrupa Birliği Kamu Alımları Direktifleri ve Türkiye Uygulamasına Yansımalarının İlerleme Raporları Işığında Değerlendirilmesi”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. LXXII, S. 2, 2014, ss. 683-702.
- Alman Ceza Kanunu (Germany Criminal Code) Metni için bkz. https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html#p2678 (Erişim Tarihi:03.05.2023)
- ALYANAK, Servet. “Dünya Ticaret Örgütü Kamu Alımları Anlaşmasına Genel Bir Bakış ve Bu Anlaşmanın Avrupa Birliği’nde Uygulanması”. Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, C. 22, S.1, 2014, ss. 85-114
- ARITÜRK, Ramazan. “İhaleye Fesat Karıştırma Suçu”, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2011
- ARSLAN, Çetin. İhaleye Fesat Karıştırma Suçu. 4. Baskı, Ankara: Yetkin Basımevi, 2017.
- Avusturya Ceza Kanunu Metni için bkz. http://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=&p_isn=93674 (Erişim Tarihi: 03.10.2023)
- BAYRAKTAR, Köksal, Zeynel T. KANGAL, Vesile Sonay EVİK, Ali Kemal YILDIZ ve Eylem Aksoy RETORNAZ, Özel Ceza Hukuku - Ekonomi, Sanayi ve Ticarete İlişkin Suçlar ve Bilişim Alanındaki Suçlar. C. VIII, 1. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021.
- BOZOĞLU, İzgi. “Amerikan Yolsuzluk ve Rüşvetle Mücadele Kanunu FCPA Nedir, Sınır Ötesine Nasıl Uygulanır” ,2020 <https://bi.legal/tr/amerikan-yolsuzluk-ve-rusvetle-mucadele-kanunu-fcpa-nedir-sinir-otesine-nasil-uygulanir/> (Erişim Tarihi: 20.06.2023)
- Brezilya Ceza Kanunu Metni için bkz. <https://biblioteca.cejamericas.org/handle/2015/1649> (Erişim Tarihi: 15.10.2023)
- DEDEOĞLU, Erdoğan. Gereçeli ve Açıklamalı ve İkincil Mevzuat İlaveli, 4734 sy Kamu İhale Kanunu ve 4735 sy Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu. Ankara: Adalet Yayınevi, 2. Baskı, 2015
- DİLBEROĞLU, Ahmet Vedat. “İhaleye Fesat Karıştırma Suçu”, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2015.
- DÜLGER, Murat Volkan. Ekonomik Suçlar Bağlamında İhale Sürecine ve Sözleşmesine İlişkin Suçların Değerlendirilmesi. İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2008.
- Fransız Ceza Kanunu Metni için bkz.
https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070719/LEGISCTA000006149835/#LEGISCTA000006149835 (Erişim Tarihi: 10.03.2023)

- Fransız Ceza Kanunu Metni için bkz. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070719/LEGISCTA000006149835/#LEGISCTA000006149835 (Erişim Tarihi: 10.10.2023)
- Fransız Ceza Kanunu Metni için bkz. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070719/LEGISCTA000006149835/#LEGISCTA000006149835 (Erişim Tarihi: 10.10.2023)
- GÖK, Yaşar, Sorularla Cevaplarla Açıklamalı Kamu İhale Kanunu. Ankara: İksan Matbaası, 2009.
- Güney Afrika PCCA Metni için bkz. <https://www.gov.za/documents/prevention-and-combating-corrupt-activities-act-0>; <https://www.justice.gov.za/legislation/acts/2004-012.pdf> (Erişim Tarihi:10.02.2023)
- GÜRDİL, İdil. “ABD Rüşvetin Önlenmesi ve Yabancı Ülkelerde Yolsuzluk Uygulamaları Kanunu: FCPA” makale metni için bkz. <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2016/09/tr-fcpa.pdf> (Erişim Tarihi: 03.08.2023)
- <https://bi.legal/tr/amerikan-yolsuzluk-ve-rusvetle-mucadele-kanunu-fcpa-nedir-sinir-otesine-nasil-uygulanir/> (Erişim Tarihi: 10.10.2023)
- <https://sozluk.adalet.gov.tr/ihale> (Erişim Tarihi:10.09.2023).
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/İhale> (Erişim Tarihi:10.09.2023).
- https://www.ab.gov.tr/5-kamu-alimlari_70.html (Erişim Tarihi:10.09.2023).
- <https://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi32/nehirunel.pdf> (Erişim Tarihi: 10.10.2023).
- https://www.mfa.gov.tr/iktisadi-isbirligi_ve-gelisme-teskilati-_oecd_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 10.10.2023).
- İspanyol Ceza Kanunu Metni için bkz. <https://www.icj.org/soginationallegislat/spain-criminal-code-1995/> (Erişim Tarihi: 13.05.2023)
- İsveç Ceza Kanunu Metni için bkz. <https://www.government.se/government-policy/judicial-system/the-swedish-criminal-code/> (Erişim Tarihi: 05.03.2023)
- İtalyan Ceza Kanunu Metni için bkz. <https://www.altalex.com/documents/news/2014/10/14/dei-delitti-contro-la-pubblica-amministrazione> (Erişim Tarihi: 13.05.2023)
- Kamu İhale Kurumu, (22.01.2002). Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu Sayı: 24648, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=9.5.13354&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch> (Erişim Tarihi: 01.10.2023)
- Kamu İhale Kurumu, Kamu İhale Kanunu, Sayı: 4734 <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=9.5.13354&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch>, (22.01.2002), madde 10, (Erişim Tarihi: 01.10.2023)
- Karar için bkz. <https://karararama.yargitay.gov.tr/YargitayBilgiBankasiIstemciWeb/>

- KAZANCI, Behiye Eker. İhaleye Fesat Karıştırma ve Edimin İfasına Fesat Karıştırma Suçları. 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011
- KOCA, Mahmut ve İlhan ÜZÜLMEZ. Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler. 3. Baskı, Ankara: Adalet Yayınevi, 2016
- KURAKIN, Alexey ve Alexander SUKHARENKO. "Anti Corruption in the BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti) Countries", BRICS Law Journal. Y. 5, S. 1, 2018, ss. 56-77.
https://www.researchgate.net/publication/324482127_Anticorruption_in_the_BRICS_countries (Erişim Tarihi: 15.10.2023)
- SOYASLAN, Doğan, Mustafa KEMER ve Mustafa GÜLSEVEN. İhaleye Fesat Karıştırma ve Edimin İfasına Fesat Karıştırma Suçları. Ankara: Yetkin Yayınları, 2013.
- SUCUOĞLU, Arif Naci. "İhaleye Fesat Karıştırma Suçu", (Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Tezi), Ankara, 2019.
- ŞEN, Ersan ve Ertekin AKSÜT. İhaleye Fesat Karıştırma Suçları, 4.Baskı, 2014, Ankara: Seçkin Yayıncılık
- ÖZER, Deniz Kızılsümer. Uluslararası Sözleşmeler Çerçevesinde Yolsuzlukla Mücadele. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.
- ÖZGENÇ, İzzet. İhale Sürecinde İşlenen Suçlar. 4.Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013.
- TARHAN, R. Bülent, Ömer Faruk GENÇKAYA, Ergin ERGÜL, Kemal ÖZSEMERÇİ ve Hakan ÖZBARAN. Bir Olgu Olarak Yolsuzluk: Nedenler, Etkiler ve Çözüm Önerileri, TEPAV, <https://www.tepav.org.tr/eng/admin/dosyabul/upload/YOLSUZLUK.pdf> (Erişim Tarihi: 13.10.2023)
- TARHAN, R. Bülent. Yolsuzlukla Mücadele Mevzuatı ve Uluslararası Müktesebat. Yayın No: 76, Ankara: TEPAV - Matsa Yayınevi, 2015.
- UZ, Abdullah. Kamu İhale Hukuku, Ankara: Turhan Kitapevi, 2005
- ÜNEL, Nehir. "Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu". Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi (UESD), S. 32, Şubat 2009, ss. 51-64,
<https://www.mfa.gov.tr/sayi-xxxii.tr.mfa>
<http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi32/nehirunel.pdf> (Erişim Tarihi: 25.08.2023)
- YÜKSEL, Armağan Ebru Bozkurt. "UNCITRAL ve UNCITRAL Model Kanunu'na Genel Bir Bakış", Türkiye Adalet Akademisi Dergisi. Y. 2, S. 4, 2011, SS. 135-172.

TÜRKİYE'NİN KREDİ TEMERRÜT TAKASI PRİMİNİN BANKACILIK
SEKTÖRÜ KAYNAKLI BELİRLEYİCİLERİ
BANKING INDUSTRY-SPECIFIC DETERMINANTS OF TÜRKİYE'S CREDIT DEFAULT SWAP
PREMIUM

Haşmet SARIGÜL

Prof. Dr., İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Uluslararası Ticaret Ve Finansman Bölümü

 hasmetsarigul@esenyurt.edu.tr

ÖZ

Finansal sistemin lokomotifi olarak nitelendirilen bankacılık sektörünün kırılgan ve istikrarsız bir yapıda olması ciddi sorunların ortaya çıkmasına yol açabilmekte, reel sektörün ve dolayısıyla ülke ekonomisinin olumsuz etkilenmesine neden olabilmektedir. Bankacılık sektöründe ortaya çıkabilecek sorunların devletin kredi itibarının olumsuz yönde etkilemesi ve temerrüt riskini artırması mümkündür. Bu çalışmada, ülke temerrüt riskinin Türk bankacılık sektörüne ait bir dizi gösterge ile bağlantıları araştırılmıştır. Temerrüt riski göstergesi olarak kredi temerrüt takası prim düzeyi esas alınmıştır. Değişkenler arasındaki ilişki dağıtılmış otoregresif sınır testi yaklaşımına başvurulmak suretiyle analiz edilmiştir. 2009Q1–2023Q2 dönemindeki üçer aylık verilerle gerçekleştirilen araştırmanın tahmin sonuçları; sektörün yabancı para likidite karşılama oranındaki artışların kısa dönemde, sermaye yeterliliğindeki yükselişlerin ise hem kısa hem de uzun dönemde ülke temerrüt takası primlerini düşürdüğünü göstermektedir. Sektörün aktif toplamının gayri safi yurtiçi hasılaya oranındaki yükselişler uzun dönemde, net döviz pozisyonunun toplam özkaynaklara oranındaki artışlar her iki dönemde de ülke temerrüt takası primlerinin yükselmesine neden olmaktadır. Bulgular, ülke riski açısından bankacılık sektörünün önemini teyit etmektedir.

Anahtar kelimeler: Ülke riski, Temerrüt takası, Bankacılık sektörü, ARDL.

ABSTRACT

Banking industry is often referred to as the backbone of an economy. Banking sector fragility and instability might lead to serious problems and consequently the default risk on the sovereign debt might increase. Against this backdrop, this paper investigates the nexus between the sovereign risk of Türkiye and a variety of banking sector specific variables. Credit default swap premium is used to proxy for sovereign risk. The present study involves performing an autoregressive distributed lag bounds test using quarterly data over the 2009Q1–2023Q2 period. The findings indicate that an increase in the foreign currency liquidity coverage ratio causes a reduction in credit default swap premiums of Türkiye in the short-run. An increase in capital adequacy ratio reduces country risk in both the short- and long-run. The results show that decreasing level of total assets of the banking sector as a percentage of nominal gross domestic product is associated with lower sovereign default swap premium in the long-run. A decline in the overall open position in foreign exchange to total capital ratio causes country risk to decrease in both the long- and short-run. The findings reveal the essential role of the banking sector in terms of country risk assessment for Türkiye.

Keywords: Sovereign risk, Default swap, Banking industry, ARDL.

Makale Geliş Tarihi / Receiving Date 19.02.2024
Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date 17.04.2024

Araştırma Makalesi/Research Paper

1. GİRİŞ

Ülke kredi riski, temel olarak bir ülkenin borçlarını geri ödeme kapasitesi ve isteğini ortaya koyan bir kavramdır. Düşük risk uluslararası finansmana erişimi kolaylaştırmakta, yabancı yatırımları ülkeye çekmekte, yabancı para cinsinden tahvillerin güvenilirliğini artırmakta ve borçlanma maliyetlerini düşürmektedir (Ramlall, 2016). Yatırımcılar açısından değerlendirildiğinde, ülke riskinin önceden tahmin edilerek olası olumsuz gelişmeler karşısında gerekli tedbirlerin alınması önem taşımaktadır.

Literatürde ülke riskine yönelik analizlerde çeşitli göstergelere başvurulduğu görülmektedir. Bunlardan birisi kredi derecelendirme kuruluşlarının borçluların kredi itibarına ilişkin görüşlerini yansıtan notlarıdır. Bir ülkenin riskini ölçmeye yönelik yaklaşımlardan bir diğeri ülke kredi temerrüt takası (SCDS) fiyatlandırmalarıdır. Rodríguez vd. (2018) SCDS'ler ile ülke kredi notlarını karşılaştırmış ve SCDS primlerinin sadece derecelendirmelerdeki değişiklikleri açıklamakla kalmadığını, ileriye dönük değişimlerin tahmin edilmesine de katkı sağladığını belirlemiştir.

SCDS bir ülkenin yabancı para cinsinden çıkartmış olduğu borçlanma aracının temerrüde düşmesi durumunda yatırımcılara belirli bir prim karşılığında koruma sağlayan sigorta benzeri bir sözleşmedir. Temerrüt riski algısı ne kadar yüksek ise ödenmesi gereken prim de o denli yüksek olacaktır. Bir diğer ifadeyle temerrüt olasılığı kredi temerrüt takası (CDS) priminin düzeyinden tahmin edilebilmektedir. Bu kapsamda SCDS'in bir ekonomiye yönelik kredi riskini temsil ettiği ifade edilebilir ve belirleyicilerin analiz edilmesi ilgili ülkenin ekonomik ve finansal sağlığı açısından önemlidir. Birçok farklı zaman diliminde, bir ülke veya ülke grubunu inceleyen çalışmalarda başta döviz kuru (Örn. Liu vd., 2021; Hübel, 2022; Kartal, 2022), cari açık (Örn. Ho, 2016; Kılıcı, 2019a; Anand vd., 2023), uluslararası rezervler (Örn. Hübel, 2022; Kartal, 2022, Anand vd., 2023), dış borçlar (Örn. Kılıcı, 2019a; Hübel, 2022; Anand vd., 2023), faiz oranları (Örn. Eysell vd., 2013, Muvunza & Jiang, 2020; Buz & Küçükkocaoğlu, 2023) ve enflasyon oranları (Örn. Hübel, 2022; Kartal, 2022; Buz ve Küçükkocaoğlu, 2023) olmak üzere çeşitli makroekonomik ve finansal değişkenler ile SCDS arasındaki ilişkilerinin araştırıldığı görülmektedir. Çalışmaların bir bölümünde ise küresel veya ülkeye özgü farklı değişkenler irdelenmiştir (Örn. Guo vd., 2011; Yarovaya vd., 2016; Shahzad vd., 2017).

SCDS prim düzeyinin, ülkedeki ekonomik ve finansal koşulların yanı sıra piyasa bilgilerini de yansıttığı kabul edilmektedir. Bu kapsamda SCDS özellikle gelişmekte olan ülkelere yönelik risklerin değerlendirilmesinde başvurulan göstergelerden birisi haline gelmiştir. Ancak, Ammer ve Cai'ye (2011) göre gelişmekte olan ülkelerde SCDS primlerindeki değişimler; farklı ekonomik, finansal ve piyasa koşullarında birbirlerinden farklı unsurlardan etkilenebilmekte, prim düzeyi ülkeye özgü temel ekonomik ve finansal değişkenlerle tam olarak açıklanamamaktadır. Bu kapsamda, finansal sistemin lokomotifini oluşturan bankacılık sektörü özel bir önem arz etmektedir. Bankaların kırılgan ve istikrarsız bir yapıda olmaları finansal sistemde ciddi sorunların ortaya çıkmasına yol açabilmekte, reel sektörün ve dolayısıyla ülke ekonomisinin olumsuz etkilenmesine neden olabilmektedir. Pagano ve Sedunov'a göre (2016) bankacılık kaynaklı nedenlerden dolayı bir ülkenin temerrüde düşmesi mümkündür ve bu olasılık kriz dönemlerinde çok daha yüksektir.

Ülke kredi temerrüt takası primleri bankacılık sektörüne ilişkin önemli risk bilgileri içerebilir. Özellikle yatırım yapılabilir ülke konumunu kaybetmiş olan ekonomilerde bankacılık sektörü riski ile ülke riski arasında güçlü bir geçişkenlik söz konusudur (Erce, 2020). Bu geçişkenlik sektörün sağlamlık göstergelerinde bozulmalar şeklinde ortaya çıkmakta ve finansal stresin aktarımı yoluyla gerçekleşmektedir (Reinhart & Rogoff, 2012). Brunnermeier vd.'de (2012) yüksek riske maruz kalmanın döngüsel olarak hem ülkenin hem de bankacılık sisteminin risk düzeyini potansiyel olarak artırdığına işaret etmektedirler. Diğer bir ifadeyle, ülkenin ya da yerel bankacılık sektörünün borç ödeme gücü diğerinin risk düzeyi üzerinde etkili olmaktadır.

Bankaların likidite veya kâr amaçlı olarak, ya da yasal zorunluklar nedeniyle aktiflerinde devlet borçlanma araçlarını bulundurmaları da ülke temerrüt riski ile bankacılık sektörü riski arasında çift yönlü etkileşime neden olmaktadır (Gennaioli vd., 2014). Bazı araştırmacılara göre (Örn. Ejsing & Lemke, 2011; Alter & Schüller, 2012; Kallestrup vd., 2016) bankacılık sektörü ile ülke riski başlıca iki kanaldan etkileşim içerisindedir. Bunlardan ilki finansal sistemin ekonomik büyümeyi desteklemedeki vazgeçilmez rolü olan kredi arzına yöneliktir. Bankacılık sektörünün finansal yapısındaki kötüleşme reel ekonomiye yönelik kredi arzının düzeyini düşürebilir. Bu durum bir taraftan ekonominin yavaşlamasına ya da mevcut daralmanın derinleşmesine yol açarken diğer taraftan vergi tabanına ciddi şekilde zarar verebilir. Bu durum devletin kredi itibarını olumsuz yönde etkileyerek temerrüt riskini artıracaktır. İkincisi bankacılık sektöründen kaynaklanan risklerin açık ya da örtülü kurtarma paketleri ya da garantiler yoluyla devlet tarafından üstlenilmesidir. Sistemik açıdan önemli finansal kurumlardan biri veya birkaçı temerrüt riskiyle karşı karşıya kaldığında finansal istikrarın korunması amacıyla destek sağlanması gerekebilir. Sermaye kayıpları ve eksikliğinin giderilmesi, varlık satın alma programlarının devreye alınması ya da borç garantileri verilmesi şeklinde sorunlu bankalara sağlanacak desteklerin devletin açık veya örtülü yükümlülüklerini artırması kaçınılmazdır (Breton vd., 2012). Banka kurtarmaları ya da verilen garantiler kamu maliyesini zayıflatabilir, ekonomik büyümeyi yavaşlatabilir ve finansal sisteme direnç kazandırmak yerine negatif şokların etkilerini artırabilir (Ejsing & Lemke 2011; De Bruyckere vd., 2013; Brůha & Kočenda, 2018).

Çalışmanın amacı 2009Q1–2023Q2 dönemindeki Türk bankacılık sektörüne ait bir dizi göstergenin SCDS prim düzeyleri üzerindeki etkilerinin araştırılmasıdır. İncelenen dönem; bankaların dayanıklılığının artırılarak başarısız olma risklerini düşürmek, büyük finansal kurumların başarısızlığının ekonominin geneline yayılma riskini sınırlandırmak ve ortaya çıkabilecek bankacılık krizlerinin maliyetini vergi mükelleflerinin üstlenme riskini azaltmak gibi amaçlarla uluslararası ve ulusal düzenleyici otoritelerin bir dizi önlem ve kurallar ortaya koyduğu 2008 finansal krizi sonrasında kapsamaktadır. Buna karşın, Türkiye’de ülke riski ile bankacılık sektörü arasındaki kritik ilişkinin 2008 küresel finansal krizinden sonraki dönemde ampirik olarak yeterince irdelenmediği gözlemlenmiştir. Literatürde rastlanan dört araştırmada; ülke kredi riski ile bir dizi finansal istikrar göstergesinin (Bozkurt, 2015), takipteki kredilerin (Telek & Şit, 2017), Finansal Hizmetler Güven Endeksinin (Tüzün & Erem Ceylan, 2018) ve bankacılık sektörü performans göstergelerinin Altay (2021) ilişkisi ele alınmıştır. Bu çalışma diğerlerinden uygulanacak yöntem ve ele alınan bazı değişkenler açısından farklılık göstermektedir. Araştırmada dağıtılmış otoregresif sınır testi (ARDL) yaklaşımına başvurulmak suretiyle değişkenler arasındaki hem uzun hem de kısa dönem ilişkiler analiz edilecektir. Ayrıca ülkeye özgü iki kontrol değişkeni oluşturulan modele dahil edilerek çalışma derinleştirilmiştir.

Bu araştırmanın politika yapıcılar ve yatırımcılar açısından önemli çıkarımlar sağlayabileceği öngörülmektedir. Öncelikle, elde edilecek bulgular politika yapıcıların bankacılık sektörü göstergelerinin ülke kredi riski üzerindeki etkilerini değerlendirmelerini ve ortaya çıkabilecek krizlerin önlenmesi amacıyla zamanında politikalar ortaya koymalarını kolaylaştırabilecektir. Ayrıca, elde edilecek sonuçların yatırımcılara ve portföy yöneticilerine yatırım ve riskten korunma kararları açısından katkı sağlaması beklenmektedir.

Çalışmanın takip eden bölümleri şu şekilde oluşturulmuştur. İkinci bölümde uluslararası ve ulusal literatür irdelenmiştir. Üçüncü bölümde değişkenler tanımlanmış ve ampirik metodoloji sunulmuştur. Dördüncü bölümde sınamalardan sağlanan bulgular paylaşılmıştır. Son bölümde sonuç ve tartışmalara yer verilmiştir.

2. AMPİRİK LİTERATÜR

Ülke riski ile bankacılık sektörüne yönelik çeşitli değişkenler arasındaki ilişkileri ele alan araştırmalarda 2008 küresel finansal krizi ile ivmelenme olduğu ve bunların önemli bir kısmının ortak para birimi ve yasal ödeme aracı olarak avroyu kullanan ülkelere odaklandığı görülmektedir. Acharya vd. (2012) Avrupa'da bankacılık sektörünün kalite göstergesi olarak nitelendirdikleri banka CDS'leri ile SCDS'ler arasında kısa dönemde pozitif yönlü bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir. 2007–2010 dönemini kapsayan araştırmanın sonuçları; banka CDS'lerindeki 100 baz puanlık artışın riskli bankacılık sistemine sahip oldukları ifade edilen İspanya ve İrlanda gibi ülkelerde 50, Norveç ve İsveç gibi güvenli bankacılık sektörüne sahip ekonomilerde 20 baz puan SCDS primi artışına neden olduğunu göstermektedir. Barth vd. (2012) 2008 finansal krizi öncesinde, sırasında ve sonrasında; sekizi Avrupa Birliğinde, yedisi avro bölgesinde ve beşi ise her iki grupta olmayan kırk dört bankanın veri setine dayalı olarak banka ve ülke riski arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Sonuçlar, banka aktiflerinin gayri safi yurtiçi hasılaya oranı yüksek olan ülkelerde banka ve ülke riski arasında daha güçlü ilişkiler bulunduğunu göstermektedir. Pagano ve Sedunov (2016) Avrupa Birliği ülkelerinde sistemik risk ile ülke riskinin iç içe geçmiş olduğunu ampirik olarak ortaya koymuşlardır. 2007–2013 yılları arasında 15 ülkenin verilerine uygulanan regresyon analizinin sonuçları, bankaların sistemik riske maruz kalmalarının ülkenin temerrüde düşme olasılığını artırdığını ve bu etkinin kriz döneminde daha güçlü olduğunu göstermiştir. Brúha ve Koçenda (2018) Avrupa Birliği'ndeki bankacılık sektörünün kalitesi ile ülke riski arasındaki bağlantıyı 1999–2014 dönemi verileri ile incelemişlerdir. Bulgular takipteki krediler oranının ülke riskinin en etkili sektörel belirleyicisi olduğunu ortaya koymuştur. Yazarlara göre sermaye yeterliliği oranı ve aktif büyüklüğü ile ülke riski arasındaki ilişki negatif yönlüdür. Podstawski ve Velinov (2018) Markov otoregresif koşullu değişen varyans modelleri kullanmak suretiyle altı euro bölgesi ülkesinde banka riskleri ile ülke SCDS'leri arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Bulgular, 2006–2014 döneminde, bankalar tarafından tutulan yerel devlet tahvillerinin düzeyindeki artışların Almanya, Avusturya, Fransa ve Hollanda'da ülke riski üzerinde dengeleyici etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Buna karşın yazarlar finansal kriz döneminde bu etkinin Portekiz, İtalya ve İspanya'da istikrarsızlığı ve beraberinde ülke temerrüt riskini artırıcı yönde ortaya çıktığını tespit etmişlerdir. Fratzscher ve Rieth (2019) 2004–2013 dönemi verilerine dayalı olarak Avrupa Birliği ülkelerinde banka riski ile ülke riski arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Yazarlar hem avro bölgesinde hem de diğer üye ülkelerde banka riski ile ülke riski arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi olduğuna dair kanıtlar elde etmişlerdir. Erce (2020) dokuz Avrupa Birliği ülkesindeki 47 bankanın 2008–2016 dönemi verilerini kullanarak banka riskleri ile SCDS arasındaki geçişkenliği araştırmıştır. Çalışmanın sonuçları; daha büyük bankaların olduğu, pasiflerinde daha fazla uluslararası kredi taşıyan ve takipteki kredilerinin düzeyi daha yüksek olan ekonomilerde bankalardan ülke riskine geçişkenliğin daha fazla olduğunu göstermiştir.

Uluslararası ampirik literatürde, Avrupa Birliği dışındaki ülkeler veya ülke gruplarına odaklanan çalışmalarda da yoğunlukla bankacılık sektörü ile ülke kredi riski arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Örneğin; Aktug vd. (2013) 28 gelişmiş ve 36 gelişmekte olan ülkeden oluşan iki ayrı panelde Standard & Poor's kredi notlarının bankacılık sektörü ile ilişkisini incelemişlerdir. Sonuçlar sektördeki yoğunlaşmanın gelişmiş ülkelerde ülke kredi notunun belirleyicilerinden birisi olduğuna işaret etmektedir. Arslanalp ve Liao (2014); yoğunlaşma, banka temerrütlerine ilişkin piyasa beklentileri ve bankalara yönelik devlet desteği algısı gibi bir dizi değişkeni içeren koşullu yükümlülük endeksi oluşturmuşlardır. Bir sonraki aşamada bu endeks ile ülke CDS primleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 32 ülkedeki bankacılık sektörlerini kapsayan araştırmanın sonuçlarına göre endeksteki 1 puanlık artış SCDS primlerinde; gelişmiş ülkeler için 24 baz puan ve gelişmekte olan piyasalar için 75 baz puanlık artışa neden olmaktadır. Boumparis vd. (2019) 72 ülkenin 1986–2016 dönemi verilerini kullanarak kredi değerlendirme

notlarının belirleyicilerini incelemişlerdir. Bulgular, makroekonomik ve finansal göstergeler ile ülke kredi notları arasındaki ilişkide bankacılık sektöründeki takipteki krediler düzeyinin güçlü etkileri olan bir kanal olduğunu göstermektedir. Bales (2022) ekonomi politikalarındaki belirsizliklerin ülke riski üzerindeki etkisini 10 gelişmiş ülkedeki 32 devlet bankası bağlantısı üzerinden incelemiştir. Sonuçlar, ülke temerrüt riskinin kısa vadede bankacılık sektöründe temerrüt riskine yol açtığını, orta vadede ise ilişkinin tersine döndüğünü ortaya koymuştur.

Türkiye'ye yönelik literatürde, yakın dönemde ülke kredi riskinin belirleyicilerine yönelik ampirik araştırmaların sayısı giderek artmasına karşın, bankacılık sektörü ile SCDS primleri ilişkisine odaklanan oldukça sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Bunların arasında; Bozkurt (2015) Türk bankacılık sektörüne ait bir dizi sağlık göstergesinin yanı sıra bazı ülkeye özgü finansal ve makroekonomik kontrol değişkenleri de kullanarak regresyon modeli oluşturmuş ve bunların ülke kredi takas temerrüt primleri üzerindeki etkilerini incelemiştir. Sonuçlar; takipteki alacaklar/krediler, takipteki alacaklar/özkaynaklar, sabit varlıklar/toplam aktifler, krediler/mevduatlar, net kâr/toplam aktifler, özkaynaklar/toplam aktif oranları ile SCDS primleri arasında negatif yönlü ilişkinin varlığına işaret etmiştir. Kocsis ve Monostori (2016) Doğu Avrupa ülkelerine odaklandıkları çalışmada Türkiye'yi de incelemişlerdir. Sonuçlar, Türkiye'nin CDS primlerine ilişkin temel olumlu noktaların bankacılık sektörünün sağlamlığı ve reel büyüme faktörleri olduğunu, diğer taraftan politik–kurumsal ortam ile ülkeye özgü bazı finansal göstergelerin SCDS primlerini artırdığını göstermiştir. Telek ve Şit (2017) Türk bankacılık sektöründeki sorunlu krediler düzeyi ile SCDS primleri arasındaki nedensellik ilişkisini VAR yaklaşımı çerçevesinde araştırmışlardır. 2005–2015 dönemini kapsayan çalışmanın sonuçları; sorunlu krediler düzeyinden ülke riskine doğru nedensellik ilişkisi belirlenemediğini, SCDS primlerinden takipteki krediler düzeyine doğru ise pozitif ve tek yönlü ilişki tespit edildiğini göstermektedir. Tüzün ve Erem Ceylan (2018) Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından gerçekleştirilen finansal hizmetler anketi sonuçlarından üretilen Finansal Hizmetler Güven Endeksi ile ülke kredi temerrüt takası primleri arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmişlerdir. 2012–2018 dönemi verileriyle gerçekleştirilen Bootstrap nedensellik sınamasından elde edilen bulgular, SCDS primlerinden endekse doğru tek yönlü ve güçlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Altay (2021) çalışmasının ilk aşamasında finansal açıdan sorun yaşayanları tespit etmek amacıyla ve CAMELS yöntemi kullanmak suretiyle Türk bankalarını analiz etmiştir. Daha sonra CAMELS analizinden elde ettiği veriler ile SCDS primleri arasındaki ilişkiyi Toda–Yamamoto nedensellik sınamasıyla incelemiştir. Sonuçlar, ülke riski ile CAMELS gruplamasındaki 26 değişkenden 13'ünün ülke kredi temerrüt takası primleri ile anlamlı nedensellik ilişkisi olduğuna işaret etmektedir. Erdaş (2022) 2012–2020 dönemine ait aylık veriler üzerinden Türkiye'nin 5 yıllık CDS'leri ile finansal faktörler arasındaki ilişkiyi yapısal kırılmalı eşbütünleşme yaklaşımları ve FMOLS yöntemine başvurmak suretiyle analiz etmiştir. Yazar bankacılık sektörünün yurt içi kredi hacminin SCDS üzerinde negatif etkiye sahip olduğuna dair bulgular elde etmiştir.

3. VERİLER VE YÖNTEM

3.1. Veriler

Bu çalışmada, 2008 yılı ile 2023'ün ikinci dönemi arasındaki üçer aylık veriler kullanılarak Türkiye bankacılık sektörüne ait bir dizi sağlık ve istikrar göstergesinin ülke riski üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Literatürde sıkça ele alınan ülkeye özgü iki makroekonomik unsur da kontrol değişkenleri olarak sınamalara dahil edilmiştir. Verilerin önemli bir kısmına üçer aylık dönemler itibarıyla ulaşılabilir olduğu için bu süreden daha kısa aralıklarla raporlananların üç aylık ortalamaları dikkate alınmıştır. Değişkenlere ait bilgiler Tablo 1'de, tanımlayıcı istatistikler Tablo

2'de sunulmuştur. Birincil veriler Thomson Reuters (TRD), Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), TCMB ve Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK) açık veri tabanlarından sağlanmıştır.

Tablo 1. Değişkenler ve Açıklamaları

Değişkenler	Açıklama	Kaynak
<i>Bağımlı Değişken</i>		
SCDS	Ülke temerrüt takası primi (üç aylık dönemsel ortalama)	TRD, yazar hesaplamaları
<i>Sektörel Değişkenler</i>		
SYSO	Sektörün konsolide sermaye yeterliliği standart oranı (dönem sonu)	BDDK
AKTF	Sektörün aktif toplamının gayri safi yurtiçi hasılaya oranı (dönem sonu)	BDDK, TUIK, yazar hesaplamaları
TKRD	Sektörün takipteki krediler toplamının gayri safi yurtiçi hasılaya oranı (dönem sonu)	BDDK, TUIK, yazar hesaplamaları
YPOZ	Sektörün net döviz pozisyonunun toplam özkaynaklarına oranı (dönem sonu)	BDDK
YLKT	Sektörün yabancı para likidite karşılama oranı (dönem sonu)	BDDK
<i>Kontrol Değişkenleri</i>		
CAÇK	Cari açığın gayri safi yurtiçi hasılaya oranı (dönem sonu)	TCMB, TUIK, yazar hesaplamaları
RZRV	TCMB uluslararası brüt rezervlerinin gayri safi yurtiçi hasılaya oranı (dönem sonu)	TCMB, yazar hesaplamaları

Ülke temerrüt riskinin göstergesi olarak; finansal piyasalarda yaygın şekilde işlem gören ve dolayısıyla likiditesinin yüksek olduğu kabul edilen, USD cinsinden 5 yıllık SCDS sözleşmelerine ait primlerin günlük kapanış değerleri esas alınmıştır. SCDS primleri, özellikle de derecelendirme kuruluşlarının notlarıyla karşılaştırıldığında, piyasadaki kredi riski algısının gerçek zamanlı yansımaları olarak kabul edilmektedir (Aizenman vd., 2011; De Bruyckere vd., 2013). Tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde 2009Q1–2023Q2 üçer aylık dönemlerinde SCDS ortalamasının 302,61 baz puan olduğu görülmüştür. Türkiye'nin temerrüt riski primlerinin ilgili zaman aralığındaki standart sapması 150,15 olup maksimum 776,09 ile minimum 130,93 baz puan arasında geniş bir aralıkta dalgalanmaktadır (Tablo 2).

SCDS primleri üzerinde etkisi olabileceği öngörülen sektöre ait 5 değişken incelenmiştir. Bunlardan ilki olan SYSO; kredi riski, operasyonel risk ve piyasa riski bileşenlerinden oluşan toplam riske esas tutarın özkaynaklara oranıdır. İncelenen dönemde Türk Bankacılık Sektörünün sermaye yeterliliği standart oranı minimum %14,60, maksimum %20,60 ve ortalama %17,41 ile BDDK tarafından belirlenen yasal (%8) ve hedef (%12) oranların üzerinde gerçekleşmiştir. SYSO'nun standart sapması ise 0,015'tir. Sermayenin beklenmedik kayıplara karşı tampon görevi olmasından dolayı sermaye yeterliliği standart oranının yüksek olmasının bankacılık sektörünün kırılganlığını azaltacağı ve ülke riskini düşüreceği öngörülmektedir. Diğer taraftan, SYSO'nun yüksek tutulması sermayenin verimsiz kullanılmasına neden olabilecektir. Bu da bankaların etkinliğini azaltabilecek ve düşük verimlilik ülke riskinin artmasına yol açabilecektir (Brůha & Kočenda, 2018).

İkinci bağımsız değişken olan AKTF bankacılık sektörünün ekonomide oynadığı rolün büyüklüğüne yöneliktir. Bu oran aynı zamanda derin bir kriz durumunda devletin sağlaması gerekebilecek potansiyel kurtarma paketlerinin teorik üst sınırını temsil etmektedir (Gerlach vd., 2010; Brůha & Kočenda, 2018). Bu kapsamda AKTF ile SCDS arasında pozitif yönlü bir ilişki beklenmektedir. AKTF araştırma döneminde en yüksek %51,61 ve en düşük %28,91 olarak gerçekleşmiş olup ortalaması %36,96'dır. Sektörün büyüklüğünün gayri safi yurtiçi hasılaya oranının incelenen zaman aralığındaki standart sapması 0,477'dir.

Üçüncü değişken ile bankaların takipteki alacaklarının ülke riskine etkisi incelenecektir. Takipteki alacakların hacminin yüksek olması bankaların mevzuat gerekliliklerini karşılayabilmek için ilave sermaye tahsis etmelerine yol açmaktadır. Düşük *TKRD*'nin, bankalara yönelik potansiyel kurtarma programları açısından daha az baskı anlamına geleceğinden, ülke riskinde azalmaya yol açması beklenmektedir (Brúha & Koçenda, 2018). Ayrıca, takipteki krediler hacmindeki artışa paralel olarak ortaya çıkabilecek finansal tablolarındaki bozulmalar bankaların aracılık fonksiyonu üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmekte, tasarruf sahiplerinden finansman ihtiyacı olan ekonomik birimlere fon aktarımını baskılamaktadır. Bu durum yatırımların azalmasına neden olabilmekte ve ekonomik büyümeyi yavaşlatabilmektedir (Staeher & Uuskula, 2021). Türk bankacılık sektörünün takipteki alacaklarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı 2009Q1–2023Q2 üçer aylık dönemlerinde maksimum %14,50 ile minimum %3,10 arasında değişkenlik göstermiştir. *TKRD* ortalaması ve standart sapması araştırma dönemi için sırasıyla %7,58 ve %2,40 olarak hesaplanmıştır.

Sektöre ait diğer iki değişken aracılığıyla bankacılık sektörünün taşıdığı yabancı para pozisyonlar ile ülke riski arasındaki ilişkinin araştırılması amaçlanmıştır. Finansal serbestleşme uygulamalarının etkilerinin ortaya çıkmaya başladığı 1983 yılından itibaren yabancı para aktif ve pasiflerin Türk bankalarının bilançoları içerisindeki payı, bir diğer ifadeyle finansal dolarizasyon, giderek artmıştır. Ancak finansal dolarizasyonun yüksek olduğu ekonomilerde beklenmeyen kur değişimleri ve aşırı oynaklık bankacılık sektörünü olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu durum ekonominin küçülmesine neden olabilmekte ve borçların geri ödenme ihtimalini düşürmektedir (IMF, 2005). Ayrıca, finansal dolarizasyonun yüksek olduğu ülkelerde finansal istikrarsızlık yaygındır (De Nicolo vd., 2003) ve bu tip ekonomiler bankacılık krizlerine genellikle daha yatkındır (Levy–Yeyati, 2006). Ortaya çıkabilecek likidite sorunları yerel varlıklara olan talebin azalmasına, yabancı bankaların vadesi gelen kredileri yenilememesine ve hatta kısa vadeli kredilerini geri çağırmasına, yerel para cinsinden mevduatların yabancı paraya ivmelenecek dönüşmesine ve hızla nakit olarak talep edilmeye başlanmasına ya da yurt dışına çıkarılmasına neden olabilmektedir. Sektör, uluslararası piyasalardan yeterince döviz veya yabancı para varlıklarla desteklenmediği zaman, döviz yükümlülüklerini karşılamada sorunlar ortaya çıkmakta ve merkez bankasının döviz rezervleri bazı durumlarda yetersiz kalabilmektedir (IMF, 2005). Bu kapsamda, açık pozisyonun toplam özkaynaklara oranı (*YPOZ*) ile *SCDS* arasında pozitif yönlü bir ilişki ortaya çıkabileceği tahmin edilmektedir. Diğer taraftan, yabancı para likidite karşılama oranındaki (*YLKT*) artışların ülke riskini azaltacağı beklenmektedir. İncelenen dönemde *YPOZ* ve *YLKT*'nin sırasıyla minimum %3,10 ve %101,90, maksimum %7,10 ve %144, ortalama %1,23 ve %117,40 olduğu görülmektedir (Tablo 2). Bu değerler, BDDK'nın yabancı para net genel pozisyon/özkaynak oranının mutlak değerinin %20'yi aşamayacağı ve yabancı para likidite karşılama oranının %80'den az olamayacağı hükümleriyle uyumludur. *YPOZ* ve *YLKT*'nin standart sapmaları ise 0,023 ve 0,115'tir.

Sektörel değişkenlerin dışında, literatürde *SCDS* primlerin belirleyicileri arasında sıklıkla irdelenen ve bağımlı değişkeni etkileme olasılığının kuvvetli olduğu tahmin edilen, iki kontrol değişkeni incelenmiştir. Bunlardan ilki cari işlemler dengesinin *GSYİH*'ye oranıdır. Cari işlemler dengesizlikleri, bazı makroekonomik risklerin oluşumuyla ilgili bilgiler içermesi nedeniyle, önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir (Febrero, vd., 2019). Cari açıktaki artışlar ilgili ekonominin uluslararası sermaye akımlarına daha fazla bağımlı hale gelmesine neden olabilmekte ve doğal olarak dış borçlanma gereksinimi artmaktadır. Genel borç yüküne ilişkin tablonun kötüleşmesi ve borcun sürdürülebilirliği konusunda endişelerin doğması durumunda ülke kredi riski ve dolayısıyla *SCDS* primleri artacaktır (Aktug vd., 2013; Afonso & Nunes, 2015; Kılıcı, 2019b). Cari açığın gayri safi yurtiçi hasılaya oranının standart sapması 0,036'dır. İlgili dönemde *CAÇK* değişkeninin minimum ve maksimum değerleri sırasıyla %9,40 ve –%11,30'dur.

Ülkeler cari açıklarını ya da fazlalarını faiz oranlarındaki değişimlerle ve rezerv hareketlilikleriyle dengelemeye çalışmakta, ortaya çıkabilecek belirsizlik ve gecikmeler kurlar üzerinde yükseliş ya da düşüş yönünde baskılar doğurabilmektedir (Makin, 2002). Bu kapsamda, uluslararası rezervler ikinci kontrol değişkeni olarak modelde yer almaktadır. Rezervler, bir ekonominin yabancı para cinsinden likiditesini ve dış borçlarını geri ödeme yeterliliğini ortaya koymaktadır. Ülkelerin uluslararası rezervlerini güçlü tutmaya çaba göstermelerindeki ana motivasyon sermaye girişlerinin aniden durması ve uluslararası finansal piyasalara erişim olanaklarının kaybolması durumlarına yönelik tedbir alınmasıdır (Aizenman & Lee, 2007). Uluslararası rezervlerin yüksek olması ülkenin dış borçlarını ödeyebileceğine yönelik algıyı güçlendirmekte ve küresel piyasalara güven vermektedir (Dieckmann & Plank, 2012; Huyugüzel Kışla & Önder, 2018). TCMB uluslararası brüt rezervlerinin gayri safi yurtiçi hasılaya oranının araştırma dönemindeki ortalaması %49,67'dir. RZRV değişkeni minimum %38,50 ve maksimum %61,50 aralığında 0,059 standart sapma ile değişkenlik göstermektedir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Maksimum	Minimum	Standart Sapma
SCDS	302,611	776,094	130,934	150,153
SYSO	0,174	0,206	0,146	0,015
AKTF	3,696	5,161	2,891	0,477
TKRD	0,076	0,145	0,031	0,024
YPOZ	0,012	0,071	-0,031	0,023
YLKT	1,174	1,440	1,019	0,115
CAÇK	0,001	0,094	-0,113	0,036
RZRV	0,497	0,615	0,385	0,059

3.2. Ampirik Metodoloji

Analizlerde ARDL yaklaşımına müracaat edilmiştir. Bu teknik diğer eşbütünleşme yöntemleri ile kıyaslandığında; öncelikle serilerin aynı düzeyde durağan olma koşulu aranmaması açısından avantaj sağlamakta, serilerin seviyede durağan $I(0)$ ya da birinci farkta durağan $I(1)$ durumlarında da eşbütünleşme ilişkisi araştırılabilmektedir. ARDL tekniği kısa ve uzun dönem parametrelerinin eşanlı olarak tahmin edilmesini mümkün kılmaktadır. Ayrıca, açıklayıcı değişkenlerden bazılarının içsel olması durumlarında da etkilidir. Bu kapsamda Eşitlik 1'de sunulan, kısıtlanmamış hata düzeltme modellerinin en küçük kareler yöntemi ile belirlenmesine dayalı, ARDL sınır testi modeli oluşturulmuştur.

$$\Delta SCDS_t = a_0 + \sum_{i=1}^m a_{1i} \Delta \log SCDS_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_{2i} \Delta SYSO_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_{3i} \Delta AKTF_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_{4i} \Delta TKRD_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_{5i} \Delta YPOZ_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_{6i} \Delta YLKT_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_{7i} \Delta CAÇK_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_{8i} \Delta RZRV_{t-1} + a_9 \log SCDS + a_{10} SYSO + a_{11} AKTF_{t-1} + a_{12} TKRD_{t-1} + a_{13} YPOZ_{t-1} + a_{14} YLKT_{t-1} + a_{15} CAÇK_{t-1} + a_{16} RZRV_{t-1} + \mu_t \quad (1)$$

$\log SCDS$ ülke temerrüt primi üzer aylık ortalamalarının logaritmasıdır. Δ değişkenlerin birinci farkını belirtmektedir. μ hata terimlerinin vektörüdür. i bağımlı ve m bağımsız değişkenlerin Schwarz Bilgi Ölçütüne dayalı olarak tespit edilen uygun gecikme uzunluklarını ifade etmektedir.

Serilerin durağanlıkları Augmented Dickey–Fuller, Philips–Perron geleneksel birim kök sınamaları ve Zivot–Andrews yapısal kırılmalı birim kök testi ile incelenmiştir. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Jarque–Bera testine başvurulmuştur. Regresyondaki hata terimleri arasında otokorelasyonun varlığını tespit etmek için Breusch–Godfrey LM testi uygulanırken bunların eş varyansa sahip olup olmadığı Breusch–Pagan–Godfrey

sinamasıyla araştırılmıştır. Modelin istikrarı CUSUM ve CUSUM–Sq testleriyle analiz edilmiş ve dışarıda bırakılmış modellenmeyen bir kısmın varlığı Ramsey–RESET tekniğiyle belirlenmiştir.

Zaman serisi değişkenlerinin eşbütünlük hipotezleri; aralarında uzun dönemli ilişki bulunmadığını öngören h_0 ($a_9 = a_{10} = a_{11} = a_{12} = a_{13} = a_{14} = a_{15} = a_{16} = 0$) ve $a_9, a_{10}, a_{11}, a_{12}, a_{13}, a_{14}, a_{15}, a_{16}$ 'dan en az birisinin sıfır olmadığını, bir diğer ifadeyle değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğunu ifade eden h_1 'dir. Eşbütünlüğün varlığı tespit edilirse, uzun dönem (Eşitlik 2) ile kısa dönem ve hata düzeltme (Eşitlik 3) modelleri oluşturulmaktadır.

$$\Delta SCDS_t = a_0 + \sum_{i=1}^m a_{1i} \Delta \log SCDS_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_{2i} \Delta SYSO_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_{3i} \Delta AKTF_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_{4i} \Delta TKRD_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_{5i} \Delta YPOZ_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_{6i} \Delta YLKT_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_{7i} \Delta CAÇK_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_{8i} \Delta RZRV_{t-1} + \mu_t \quad (2)$$

$$\Delta SCDS_t = a_0 + a_1 EC_{t-1} + \sum_{i=1}^m a_{2i} \Delta \log SCDS_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_{3i} \Delta SYSO_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_{4i} \Delta AKTF_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_{5i} \Delta TKRD_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_{6i} \Delta YPOZ_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_{7i} \Delta YLKT_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_{8i} \Delta CAÇK_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_{9i} \Delta RZRV_{t-1} + \mu_t \quad (3)$$

4. BULGULAR

4.1. Birim Kök ve Sağlık Sınamaları

Serilerin durağanlık durumları ADF, PP ve ZA testleri ile incelenmiştir. Bulgular (Tablo 3), serilerin tamamının düzeyde ya da birinci farkta durağan olduklarını göstermektedir. İkinci farkta durağan değişken olmaması nedeniyle oluşturulan modelin uygulanabilir olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 3. Birim Kök Testleri Sonuçları

Değişkenler	Düzye	ADF		PP		ZA		Kırılma
		Test İstatistiği	Olasılık	Test İstatistiği	Olasılık	Test İstatistiği	Olasılık	
logSCDS	I(0)	-1,464	0,544	-1,585	0,484	-4,248	0,042	2018Q1
	I(1)	-6,579	0,000*	-7,939	0,000*	-6,157	0,000	2018Q1
SYSO	I(0)	-2,244	0,194	-2,188	0,213	-2,810	0,392	2019Q1
	I(1)	-7,350	0,000*	8,910	0,000*	-7,681	0,000	2015Q4
AKTF	I(0)	-1,732	0,410	-3,669	0,007	-4,263	0,040**	2011Q4
	I(1)	-3,492	0,012**	-11,893	0,000*	-8,378	0,000*	2011Q1
TKRD	I(0)	-3,268	0,022	-1,162	0,685	-4,161	0,045**	2017Q4
	I(1)	-2,763	0,395	-6,499	0,000*	-6,379	0,000*	2011Q4
YPOZ	I(0)	-3,099	0,032	-3,074	0,034	-6,098	0,000*	2020Q3
	I(1)	-5,967	0,000*	-9,168	0,000*	-6,248	0,000*	2020Q2
YLKT	I(0)	-1,887	0,336	-1,892	0,334	-2,067	0,586	2020Q3
	I(1)	-7,480	0,000*	-7,603	0,000*	-7,907	0,000*	2020Q3
CAÇK	I(0)	-5,803	0,000*	-5,424	0,000*	-6,338	0,000*	2013Q4
	I(1)	-6,651	0,000*	-23,634	0,000*	-7,363	0,000*	2021Q3
RZRV	I(0)	-2,211	0,205	-4,357	0,000*	-6,032	0,000*	2011Q4
	I(1)	-4,159	0,002*	-13,81	0,000*	-9,824	0,000*	2011Q1

I(0) sıfırıncı ve I(1) birinci farkları alınmış seviyeleri simgelemektedir.

* ve ** katsayıların sırasıyla %1 ve %5 önem düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

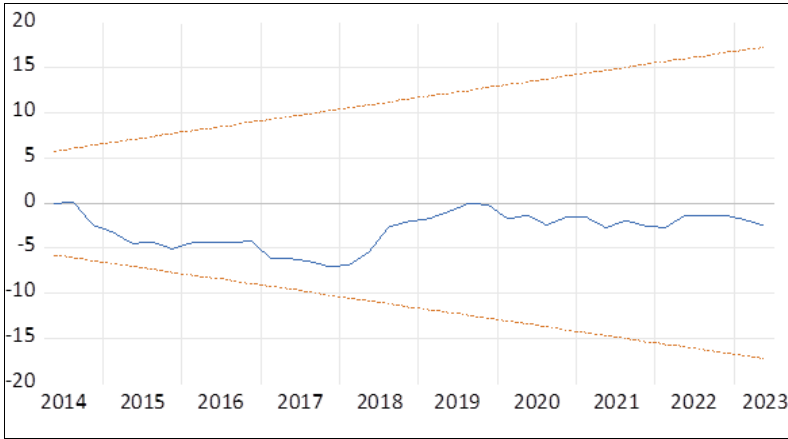
Durağanlık koşullarının sağlandığı görüldükten sonra 0,05 önem düzeyinde sağlamlık testleri yapılmıştır. Bulgular; dışarıda bırakılmış modellenmeyen bir kısmın bulunmadığını, verilerin normal dağılıma sahip olduğunu, hata terimleri arasında otokorelasyon sorunu bulunmadığını ve değişen varyans ihlali olmadığını göstermektedir (Tablo 4).

Tablo 4. Sağlamlık Testleri Bulguları

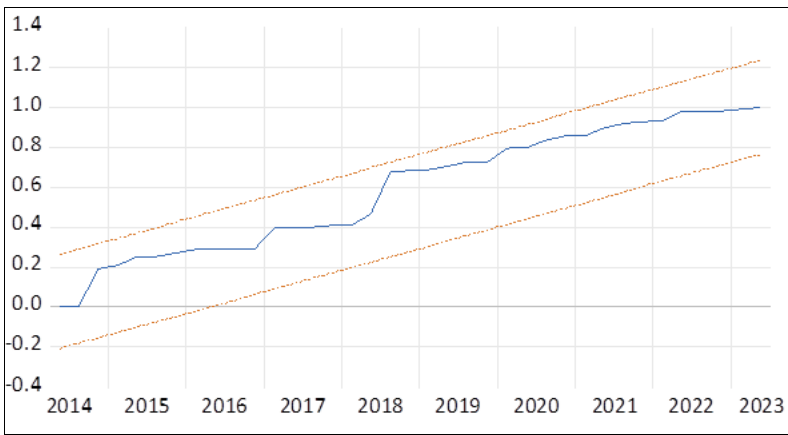
	Test İstatistiği	Olasılık
Ramsey RESET	0,011	0,919
Breusch–Godfrey	0,489	0,617
Breusch–Pagan–Godfrey	0,896	0,582
Jarque–Bera	0,017	0,992

Oluşturulan modelin kararlılığını test edebilmek amacıyla geri dönüşlü hata terimlerinin karelerini kullanarak uzun dönemde yapısal kırılmaları ortaya koyan CUSUM ve CUSUM–Sq grafiklerine müracaat edilmiştir. Sonuçlar (Şekil 2, Şekil 3) kritik alt ve üst sınırların dışına çıkmadığını göstermektedir. Bu nedenle, modelin 0,05 önem düzeyinde güven sınırları içerisinde kaldığına ve istikrarlı olduğuna kanaat getirilmiştir.

Şekil 1. CUSUM Grafiği

Şekil 2. CUSUM–Sq Grafiği

4.2. ARDL Tahmin Bulguları ve Tartışma

Birim kök ve sağlamlık testlerini takiben F istatistiği hesaplanmak suretiyle eşbütünleşme ilişkisi araştırılmıştır. Örneklem sayısının ($n = 56$) küçük olmasından dolayı analizlerde Narayan (2004) tarafından önerilen kritik alt $I(0)$ ve üst $I(1)$ sınır değerleri dikkate alınmıştır. Yapılan hesaplamalar F istatistiğinin kritik sınır değerlerin üzerinde olduğunu göstermiştir (Tablo 5). Bu nedenle h_0 hipotezi kabul edilmemiş ve değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı ortaya konmuştur.

Tablo 5. Sınır Testi Bulguları

F istatistiği	Kritik Değerler*					
	1%		5%		10%	
	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
11,411	3,194	4,562	2,414	3,608	2,069	3,148

* Narayan ($k=7, n=55$)

$I(0)$ sıfır ve $I(1)$ birinci farkları alınmış seviyeleri simgelemektedir.

Tahmin edilen ARDL modelinin geçerli ve güvenilir olduğunun belirlenmesi ile değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkilerin analiz edilmesi mümkün hale gelmiştir. Uzun dönem tahmin sonuçları *SYSO*, *AKTF*, *YPOZ* ve *CAÇK* değişkenleri ile *logSCDS* arasında 0,05 önem düzeyinde eşbütünleşme ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır (Tablo 6).

Bir sonraki aşamada hata düzeltme modeli kurulmak suretiyle bağımlı ile bağımsız değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkiler incelenmiştir. Bulgular *logSCDS* ile *SYSO*, *YPOZ*, *YLKT* ve *RZRV* arasında kısa dönemde istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğunu göstermektedir. Bunlardan *YPOZ* dışındakiler negatif tahmin katsayısına sahiptirler (Tablo 7). Modele ait hata düzeltme katsayısının eksi değerinde ($ECT = -0,187$) ve istatistiksel olarak anlamlı olma koşullarını sağladığı görülmektedir.

Tablo 7. ARDL Hata Düzeltme Modeli Bulguları

	c	t	p
<i>SYSO</i> (1)	-2,784*	-3,112	0,004
<i>AKTF</i> (1)	0,008	0,388	0,700
<i>YPOZ</i> (3)	1,052*	2,714	0,010
<i>YLKT</i> (2)	-0,597*	-3,897	0,000
<i>RZRV</i> (2)	-0,409*	-3,274	0,002
<i>ECT</i> (1)	-0,187*	-10,419	0,000

* katsayının 0,01 önem düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

c: katsayı, t: t-istatistik değeri, p: olasılık değeri

Parantez içerisinde gösterilen değerler Schwarz Bilgi Kriterine göre belirlenen gecikme uzunluklarıdır.

ECT hata düzeltme terimini ifade etmektedir.

Bulgular sektörün sermaye yeterliliği standart oranındaki değişimlerin hem uzun hem de kısa dönemde ülke kredi temerrüt takası primini aksi yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Kısa dönemde ülke temerrüt riski primi üzerinde en yüksek etkiye sahip olan değişkenin bankacılık sektörünün sermaye yeterliliği standart oranı olduğu görülmektedir. *SYRO*'daki bir birimlik artış *logSCDS*'i bir dönem sonra %2,78 oranında düşürmektedir. Türkiye'nin CDS primleri ile bankacılık sektörü arasındaki ilişkiyi irdeleyen az sayıdaki çalışmalardan birisini gerçekleştiren Altay (2021) ise her iki değişken arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu belirlemiştir. Asgari sermaye yeterliliği düzenlemeleri ile hem mevduat sahiplerinin korunması hem de bankacılık sektöründe

düşük risk ve istikrarın sağlanması amaçlanmaktadır. Sermaye yeterliğinin yüksek seviyelerde tutulmasının bankaların kırılganlığını azaltması nedeniyle ülke riski üzerindeki baskıyı hafiflettiğini söylemek mümkündür. Diğer taraftan, BDDK ve TCMB'nin makroekonomik tedbirler kapsamında çeşitli düzeylerde devlet borçlanma senetleri tutulmasını zorunlu kılması veya bu varlıkların sermaye yeterliliği hesaplamalarında risk ağırlıklarının sıfır ya da düşük olarak değerlendirilmesi bankaların varlık portföylerinde değişimler ortaya çıkartabilmektedir. Bu durumda, devlet borçlanma senetlerinin faiz oranlarındaki artışlar bankaların toplam varlıklarının azalmasına neden olabilir ve fonlama maliyetleri yükselebilir. Banka sermayesi, doğası gereği, likidite kavramıyla ilintilidir. Belirtilen gelişmeler neticesinde bir veya birkaç bankada, Kasım/2000 Demirbank örneğinde olduğu gibi, likiditeye erişimde sorunlar yaşanırsa sektörde zincirleme ve bulaşıcı etkiler ortaya çıkabilir, bu durum sistemik krize yol açarak ülke riskini olumsuz yönde etkileyebilir.

Tahmin sonuçları derin bir kriz durumunda devletin sağlaması gerekebilecek potansiyel kurtarma paketlerinin teorik üst sınırını temsil eden sektör büyüklüğünün ülke temerrüt takası priminin belirleyicilerinden olduğuna işaret etmektedir. *AKTF* ile *logSCDS* pozitif eşbütünlüşme ilişkisine sahiptir. Türkiye'nin kredi temerrüt takası primi bankacılık sektörünün aktif toplamının gayri safi yurtiçi hasılaya oranındaki artışlardan uzun dönemde olumsuz etkilenmektedir. Bu ilişki kısa dönemde istatistiksel olarak anlamlı değildir. Birden fazla faaliyetle uğraşan bankalar birbirlerine bağılılıkları nedeniyle sistemik risk unsurlarını önemli ölçüde paylaşmaktadırlar. Zaman zaman büyüme ve aşırı risk üstlenme konusunda eğilim gösteren bankalarda vekalet sorunları ve kurumsal yönetim zafiyetleri ortaya çıkarsa sektörün büyüklüğü ülke riski üzerinde baskı oluşturabilecektir. Sektörün büyüklüğüne yoğunlaşma da eşlik ediyorsa, batamayacak kadar büyük olarak kabul edilen bankaların varlığı yalnızca sistemik riski değil bir bütün olarak ülke riskini artırabilecektir.

Sektöre ait değişkenlerden takipteki krediler toplamının gayri safi yurtiçi hasılaya oranının ne uzun ne de kısa dönemde *logSCDS* ile istatistiksel olarak anlamlı ilişkisi saptanamamıştır. Risk bazlı çerçevenin güçlendirilmesine yönelik düzenlemeler Türk bankalarının finansman yapılarını ve iş modellerini doğal olarak etkilemektedir. *TKRD* ile *logSCDS* arasında anlamlı eşbütünlüşme ilişkisi tespit edilememiştir. Aktif kalitesine yönelik düzenleyici çerçevenin muhtemel etkileri nedeniyle bankaların kredi ve likidite riski yönetimlerinde incelenen dönemde büyük değişiklikler olmadığını söylemek mümkündür. Diğer taraftan; Kartal (2022) sorunlu kredilerle Türkiye'nin CDS primleri arasında doğrusal olmayan bir ilişki olduğunu belirlemiş, Altay (2021) çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Telek ve Şit'in (2017) araştırma sonuçları ise *SCDS*'den takipteki kredilere doğru tek yönlü nedenselliğin söz konusu olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye uzunca süredir ekonomik birimlerin finansal yükümlülüklerini ya da varlıklarını yabancı para olarak tutmaya yönelmeleri anlamına gelen finansal dolarizasyona maruz kalmaktadır. Nitekim, bankacılık sektöründeki yabancı para mevduatların M2 para arzına oranı 2009–2017 yılları arasında %30'un altına düşmemiş, sonrasında ise %50'nin üzerinde seyretmiştir. Finansal dolarizasyonun yüksekliği, döviz kurlarında beklenmeyen hareketler ve aşırı dalgalanmalar olması durumunda, bankacılık sektörü üzerinde hasar verici etkiler ortaya çıkartabilmektedir. Bu kapsamda, oluşturulan modelde sektörün yabancı para pozisyonu ve likidite yeterlilik düzeyleri değişkenlerine yer verilmiştir. Bulgular; *YPOZ* ile *logSCDS* arasında eşbütünlüşme ilişkisi olduğunu, *YPOZ*'daki %1 oranındaki değişimin *logSCDS*'i üç dönem sonra %1,05 düzeyinde aynı yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle, bankaların taşıdığı yabancı para kısa pozisyonun özkaynaklara oranı artıkça ülke riski de artmaktadır. Kısa pozisyonda olan bankalar, toplam yabancı para yükümlülüklerinin yabancı para varlıkları toplamının üzerinde olması nedeniyle, yabancı paraların değer kazanması durumunda net kur zararına maruz kalmaktadırlar. Sektörün açık pozisyonu incelenen dönemde düzenleyici

otoriterin öngördüğü sınırların dışına çıkmamasına karşın bankaların döviz pozisyonlarını oluştururken ana varsayımları yabancı para cinsinden alacaklarının geri ödenebileceğidir. Ancak, bankaların yabancı para kaynaklarını yabancı para kredilerle eşleştirdiği finansal dolarizasyonun yüksek olduğu bir ekonomide, yerel paranın değerindeki ani düşüşler veya yüksek değer kayıpları özellikle yeterli yabancı para geliri sağlayamayan borçluların ödeme gücünün zayıflamasına ve riskin artmasına neden olabilecektir (Sarıgöl, 2023).

Mevduatın yabancı para lehine artış göstermesi bankaların Türk Lirası krediler için kaynak yaratmak amacıyla çapraz kur swapları yoluna başvurmalarına yol açmaktadır. Swap işlemleri, pozisyonların kapanmasını sağlamasına karşın, çekirdek dışı yükümlülüklerin ağırlığını artırmaktadır. Bunun bilanço dışı işlemler kaynaklı, beklenmedik likidite sorunlarına yol açması mümkündür (Yılmaz & Süslü, 2016; Kazaz, 2020). Banka bilançolarına yönelik kırılmalıkların nedenlerinden bir diğeri para birimi uyumsuzluklarına vade uyumsuzluklarının eşlik etmesidir. Bankaların ayırt edici özelliği olan varlıklarının likiditesinin yükümlülüklerine kıyasla düşük olması beraberinde likidite riskini getirebilmektedir. Nitekim *logSCDS* ile ilişkisi olduğu belirlenen sektöre ait son değişken olan yabancı para likidite karşılama oranındaki %1 oranındaki değişimin *logSCDS* üzerinde iki dönem sonra %0,6 düzeyinde aksi yönde değişime neden olduğu belirlenmiştir. Uzun dönemde ise *YLKT*'nin tahmin katsayısı pozitif işaretli ancak 0,10 önem düzeyinde anlamlıdır. Likidite karşılama oranları düzenleyici otorite tarafından bankaları likidite şoklarına karşı korumak amacıyla uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda, ciddi bir likidite krizi ortaya çıkması durumunda ihtiyacın öngörülen süre boyunca karşılanabilmesi için bankaların düzenleyici otorite tarafından belirlenen düzeyde likidite tamponu tutmaları gerekmektedir. Araştırılan dönem boyunca *YLKT* mevzuatta öngörülen sınırlar içerisinde kalmıştır. Kontrol değişkenleri arasında yer alan TCMB uluslararası brüt rezervlerinin gayri safi yurtdışı hasılaya oranındaki %1 düzeyindeki artışların ülke temerrüt risk primini iki dönem sonra %0,41 oranında azalttığı tespit edilmiştir. Ancak, uzun dönemde iki değişken arasında bir ilişki tespit edilememiştir. Diğer taraftan, Kartal (2022) araştırmasında merkez bankası rezervleri ile *SCDS* arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığı, belirli bir kur ve rezerv seviyesine bağlı olarak etkinin değişkenlik gösterdiğini belirlemiştir. Rezervler ülkenin dış borçlarının zamanında geri ödenebilmesi açısından değerlidir. Ayrıca finansal sisteme ihtiyaç duyulan likiditenin zamanında sağlanabilme kapasitesinin de ölçütüdür ve yüksek mevduat dolarizasyonunun olduğu bankacılık sektöründe likidite krizi ortaya çıkarsa rezervlerin yeterliliği çok daha önem kazanmaktadır.

Diğer kontrol değişkeni olan *CAÇK*'ın *logSCDS*'i uzun dönemde etkilediği görülmektedir. Cari açığın gayri safi yurtdışı hasılaya oranındaki artışlar beraberinde ülke temerrüt takası primini de artırmaktadır. Kısa dönemde ise *CAÇK*'ın *logSCDS* üzerinde anlamlı bir etkisi belirlenmemiştir. Uzun dönem için elde edilen sonuç Şahin'in (2018) çalışması ile örtüşmektedir. Kılıç'ın (2019a) elde ettiği bulgular ise cari açık/GSYİH oranındaki değişimlerin ülke CDS primleri üzerinde kısa dönemde etkili olduğunu işaret etmektedir. Akyol ve Baltacı da (2019) *SCDS* ile cari işlemler dengesi arasında negatif yönlü ilişki belirlemişlerdir. Cari dengedeki bozulmanın devletin aşırı harcamalarından ya da kamu ve kamu garantili özel sektör dış borçlanmalarından kaynaklanması durumunda ülke kredi temerrüt riski olumsuz etkilenebilecektir. Diğer taraftan, cari işlemler açığındaki artışların özel sektör kaynaklı olması ekonomik aktiviteyi baskılayabilecektir. Bunun da kamu gelirlerinde azalmayı ve sonucunda ikiz açığı tetikleyerek ülke riskini artırması mümkündür.

5. SONUÇ

Dünyada ve Türkiye'de son 25 yılda yaşanan finansal krizlerin merkezinde bankacılık sektörünün yer aldığı görülmektedir. Düzenleyici ve denetleyici otoriteler tarafından bankacılık sektöründe ortaya çıkabilecek sorunların ekonominin tamamı üzerindeki etkilerinin engellenebilmesi için önlemler alınsa da bankacılık sektörünün riski ile ülke riski arasındaki bağlantılar halen güçlüdür.

Diğer taraftan, Türk Bankacılık sektörü ile ülke riski arasındaki ilişkiler yakın dönemde gerçekleştirilen az sayıdaki ampirik çalışmanın konusu olmuştur. Bu çalışmada, belirtilen açığın giderilebilmesine katkı sağlamak amacıyla, Türkiye'nin kredi temerrüt takası primlerinin bankacılık sektörüne ait bir dizi göstergeyle muhtemel bağlantıları analiz edilmiştir.

Çalışmanın bağımlı değişkeni olan ülke temerrüt takası priminin ülkedeki ekonomik ve finansal koşullar ile piyasa bilgilerini güncel olarak yansıtabildiği kabul edilmektedir. Bu kapsamda, bankacılık sektörüne ilişkin önemli risk bilgilerini de içerebileceği varsayımından hareketle, ülke CDS primlerinin sektörün sermaye yeterliliği, büyüklüğü, takipteki krediler hacmi, döviz pozisyonu ve yabancı para likidite yeterliliği göstergeleri ile ilişkisi analiz edilmiştir. Araştırma, cari denge ve uluslararası rezervler olmak üzere ülkeye ait iki kontrol değişkeninin oluşturulan tahmin modeline eklenmesi suretiyle zenginleştirilmiştir. Üçer aylık dönemsel verilerin kullanıldığı çalışma 2008 finansal krizi sonrasındaki 2009Q1–2023Q2 dönemini kapsamaktadır. Değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkiler ARDL sınır testi yaklaşımlarına başvurulmak suretiyle sınanmıştır.

Serilerde birim kök olup olmadığı iki geleneksel ve bir yapısal kırılmalı test ile incelenmiş ve serilerin tamamının düzeyde ya da birinci farkta durağan oldukları görülmüştür. Sağlıklik sınamalarında; dışarıda bırakılmış modellenmeyen bir kısmın bulunmadığı, verilerin normal dağılım gösterdiği, hata terimleri arasında otokorelasyon sorunu ve değişen varyans ihlali olmadığı tespit edilmiştir. Oluşturulan ARDL modelinin geçerli, güvenilir ve istikrarlı olduğunun belirlenmesini takiben değişkenler arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. Tahmin sonuçları; sektörün sermaye yeterlilik oranındaki değişimlerin ülke temerrüt takası primini hem uzun hem de kısa dönemde aksi yönde etkilediğini göstermiştir. Yabancı para likidite karşılama oranı ülke riski ile uzun dönemde negatif ilişkiye sahip olan diğer sektörel değişkendir. İlgili rasyodaki yükselişler uzun dönemde ülke temerrüt takası primini düşürmektedir. Sektörün aktif büyüklüğünün de uzun dönemde ülke riski üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Ancak bu kez tahmin katsayısının işareti pozitif olup sektör büyüklüğünün gayri safi yurt içi hâsılaya oranı arttıkça ülke temerrüt takası primi de artmaktadır. Ülke riski ile aynı yönde hareket eden bir diğer değişken sektörün yabancı para pozisyonudur. Bankaların taşıdığı yabancı para kısa pozisyonun özkaynaklara oranı arttıkça ülke CDS primleri hem uzun hem de kısa dönemde yükselmektedir. Kontrol değişkenlerinden her ikisinin de anlamlı etkileri olduğu görülmüştür. Cari açığın gayri safi yurtiçi hasılaya oranı ile ülke riski primini arasındaki ilişki uzun dönemde ortaya çıkmakta olup pozitif yönlüdür. Modeldeki diğer kontrol değişkeni olan TCMB uluslararası brüt rezervlerinin gayri safi yurtiçi hasılaya oranındaki azalışların ülke CDS primini kısa dönemde artırdığı tespit edilmiştir. Ülke temerrüt takası primi ile istatistiksel olarak anlamlı ilişkisi saptanamayan tek değişken sektörün takipteki krediler toplamının gayri safi yurtiçi hasılaya oranıdır.

Ekonomi politikaları açısından ele alındığında, ülke riskinin dinamiklerinin ve itici güçlerinin iyi anlaşılması gerekir. Çalışmadan elde edilen bulgular bankacılık sektörünün aktif büyüklüğü, net döviz pozisyonu, yabancı para likidite ve sermaye yeterliliği konularındaki kırılmalıklarının ülke riski açısından önemli olduğunu teyit etmektedir. Bu nedenle, ekonomi yönetimleri ve düzenleyici otoriteler tarafından makroekonomik tedbirler kapsamında kararlar alınırken genel kabul görmüş bankacılık standartları korunmalıdır. Ayrıca, bankaların ve bankacılık sistemine ait verilerin şeffaf bir şekilde ortaya konulması, bankaların da risk yönetimine özen göstermeyi sürdürmeleri gereklidir.

Araştırmadan anlamlı sonuçlar elde edilmiş olmasına karşın bazı sınırlılıkları söz konusudur. Öncelikle, CDS primleri daha zamanlı ve piyasa bazlı fiyatlandırma sağlamalarına karşın, karmaşık özellikler sergileyebilmektedirler. İlgili finansal ürün sadece korunma amaçlı değil, herhangi bir tahvile yatırım yapılmaksızın spekülasyon amaçlı olarak da alınıp satılabilmektedir. Spekülasyon

hareketlerin de özellikle ekonomisi kırılgan olan ülkelerin CDS primlerinde yukarı yönlü dalgalanmalar yaratması mümkündür. İkinci olarak CDS primleri üzerinde etkisi olabilecek diğer sektörel değişkenlere yer verilememiştir. İleriki dönemlerde gerçekleştirilecek araştırmalarda; kârlılık, maliyet verimliliği, çeşitlendirme, yönetim kalitesi, yoğunlaşma, varlık ve yükümlülüklerin döviz kompozisyonu ile vade uyumsuzlukları gibi bazı sektörel ve banka düzeyindeki değişkenlerin de incelenmesi bu çalışmanın tamamlayıcısı olacaktır. Ayrıca, ülke riski analiz edilirken bu çalışmada yer verilemeyen ülkeye özgü ekonomik, finansal ve siyasal göstergeler ile küresel faktörlerin de etkileri dikkate alınmalıdır.

KAYNAKLAR

- Acharya, V.V., Drechsler, I. & Schnabl, P. (2012). A Tale Of Two Overhangs: The Nexus of Financial Sector and Sovereign Credit Risks. *Banque de France Financial Stability Review*, 16, 51–56.
- Afonso, A. & Nunes, A.S. (2015) Economic Forecasts and Sovereign Yields. *Economic Modelling*, 44, 319–326.
- Aizenman, J. & Lee, J. (2007). International Reserves: Precautionary Versus Mercantilist Views, Theory and Evidence. *Open Economies Review*, 18, 191–214.
- Aizenman, J., Hutchison, M. & Jinjarak, Y. (2011). What is the Risk of European Sovereign Debt Defaults? Fiscal Space, CDS Spreads and Market Pricing of Risk. Cambridge: National Bureau of Economic Research Working Paper, No. 17407.
- Aktug, R.E., Nayar, N. & Vasconcellos, G.M. (2013). Is Sovereign Risk Related to The Banking Sector? *Global Finance Journal*, 24, 222–249.
- Akyol, H. & Baltacı, N. (2019). CDS Primlerinin Makroekonomik Belirleyicilerinin İncelenmesi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 8(16), 33–49.
- Altay, O. (2021). Türkiye'nin Ülke Riski ve Bankacılık Bağlantısı: Ülke Riski ve Bankacılık Sektör Performans İndikatörlerinin CAMELS Derecelendirme Sistemine Göre Analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 22(2), 217–235.
- Alter, A. & Schüler, S. (2012). Credit Spread Interdependencies of European States and Banks During The Financial Crisis. *Journal of Banking and Finance*, 36(12), 3444–3468.
- Ammer, J. & Cai, F. (2011). Sovereign CDS and Bond Pricing Dynamics in Emerging Markets: Does the Cheapest-to-Deliver Option Matter? *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 21(3), 369–387.
- Anand, A., Vanpee, R. & Loncarski, I. (2023). Sustainability and Sovereign Credit Risk. *International Review of Financial Analysis*, 86, 102494.
- Arslanalp, S. & Liao, Y. (2014). Banking Sector Contingent Liabilities and Sovereign Risk. *Journal of Empirical Finance*, 29, 316–330.
- Bales, S. (2022). Policy Uncertainty and the Sovereign-Bank Nexus: A time-frequency Analysis Using Wavelet Transformation. *Finance Research Letters*, 44, 102038.
- Barth, J.R., Prabha, A.P., & Yun, G.Y. (2012). The Eurozone Financial Crisis: Role of Interdependencies Between Bank and Sovereign Risk. *Journal of Financial Economic Policy*, 4(1), 76–97.
- Boumparis, P., Milas, C. & Panagiotidis, T. (2019). Non-Performing Loans and Sovereign Credit Ratings. *International Review of Financial Analysis*, 64, 301–314.
- Bozkurt, İ. (2015). Finansal İstikrar ile CDS Primleri Arasındaki İlişkinin Bulanık Regresyon Analizi ile Tespiti: Türkiye Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 6(13), 64–80.
- Breton, R., Pinto, C. & Weber, P.F. (2012). Banks, Moral Hazard, and Public Debts. *Banque de France Financial Stability Review*, 16, 57–70.
- Brúha, J. & Kočenda, E. (2018). Financial Stability in Europe: Banking and Sovereign Risk. *Journal of Financial Stability*, 36, 305–321.

- Brunnermeier, M.K., Garicano, L., Lane, P.R., Pagano, M., Reis, R., Santos, T., Thesmar, D., Van Nieuwerburgh, S. & Vayanos, D. (2012). European Safe Bonds: ESBies. <https://www.princeton.edu/~markus/misc/Europe/ESBies%20exec%20summary.pdf>, (Erişim: 12.09.2023).
- Buz, N.E. & Küçükkocaoğlu, G. (2023). Ülke Kredi Temerrüt Takas (CDS) Primini Etkileyen Faktörler: Türkiye Uygulaması. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 25(1), 27–52.
- De Bruyckere, V., Gerhardt, M., Schepens, G. & Vander Vennet, R. (2013). Bank/sovereign Risk Spillovers in the European Debt Crisis. *Journal of Banking and Finance*, 37(12), 4793–4809.
- De Nicolo, G., Honohan, P. & Ize, A. (2003). Dollarization of the Banking System: Good or Bad?, Washington, DC: World Bank Policy Research Working Paper, No. 3116.
- Dieckmann, S. & Plank, T. (2012). Default Risk of Advanced Economies: An Empirical Analysis of Credit Default Swaps During The Financial Crisis. *Review of Finance*, 16(4), 903–934.
- Ejsing, J. & Lemke, W. (2011). The Janus–Headed Salvation: Sovereign and Bank Credit Risk Premia During 2008–2009. *Economic Letters*, 110(1), 28–31.
- Erce, A. (2020). Bank and Sovereign Risk Pass-Through: Evidence From The Euro Area. *International Finance*, 23, 64–84.
- Erdaş, M.L. (2022). The Impact of Financial Drivers on Credit Default Swap (CDS) in Turkey: The Cointegration with Structural Breaks and FMOLS Approach. *Istanbul Business Research*, 51(1), 25–46.
- Eyssell, T., Fung, H.G. & Zhang, G. (2013). Determinants and Price Discovery of China Sovereign Credit Default Swaps. *China Economic Review*, 24, 1–15.
- Febrero, E., Álvarez, I. & Uxó, J. (2019). Current Account Imbalances or Too Much Bank Debt as the Main Driver of Gross Capital Inflows? Spain During the Great Financial Crisis. *Journal of Economic Issues*, 53(4), 1126–1151.
- Fratzscher, M. & Rieth, M. (2019). Monetary Policy, Bank Bailouts and the Sovereign-Bank Risk Nexus in the Euro Area. *Review of Finance*, 23(4), 745–775.
- Gennaioli, N., Martin, A. & Rossi, S. (2014). Sovereign Default, Domestic Banks, and Financial Institutions. *Journal of Finance*, 69(2), 819–66.
- Gerlach, S., Schulz, A. & Guntram, B.W. (2010). Banking and Sovereign Risk in the Euro Area. *Deutsche Bundesbank Discussion Paper Series 1, Economic Studies No. 09/2010*.
- Guo, F., Chen, C.R. & Huang, Y.S. (2011). Markets Contagion During The Financial Crisis: A Regime–Switching Approach. *International Review of Economics and Finance*, 20(1), 95–109.
- Ho, S. H. (2016). Long And Short–Runs Determinants of The Sovereign CDS Spread in Emerging Countries. *Research in International Business and Finance*, 36, 579–590.
- Huyugüzel Kışla, G. & Önder, A.Ö. (2018). Spatial Analysis of Sovereign Risks: The Case of Emerging Markets. *Finance Research Letters*, 26, 47–55.
- Hübel, B. (2022). Do Markets Value ESG risks in Sovereign Credit Curves? *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 85, 134–148.
- IMF, (2005). *Financial Sector Assessment: A Handbook*. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fsa/eng/index.htm>, (Erişim: 18.10.2023).

- Kallestrup, R., Lando, D. & Murgoci, A. (2016). Financial Sector Linkages and The Dynamics of Bank and Sovereign Credit Spreads. *Journal of Empirical Finance*, 38(A), 374–393.
- Kartal, M.T. (2022). The Role of Macroeconomic and Market Indicators in Explaining Sovereign Credit Default Swaps (CDS) Spread Changes: Evidence from Türkiye. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 25(2), 145–164.
- Kazaz, G. (2020). Bankaların Çekirdek Dışı Yükümlülüklerinin Banka Sisteminin İstikrarına Etkileri: Yükselen Ekonomiler ve Türkiye. *Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 42–59.
- Kılıcı, E.N. (2019a). Dış Borçların Ülke CDS Primleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Türkiye Örneği. *Sayıştay Dergisi*, 112, 75–92.
- Kılıcı, E.N. (2019b). Mali Dengeler ile CDS Primleri Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizine Yönelik Bir Çalışma; Türkiye Örneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(9), 59–71.
- Kocsis, Z. & Monostori, Z. (2016). The Role Of Country–Specific Fundamentals in Sovereign CDS Spreads: Eastern European Experiences. *Emerging Markets Review*, 27, 140–168.
- Levy–Yeyati, E. (2006). Financial Dollarization: Evaluating The Consequences – A Simple Model of Monetary Policy and Currency Crises. *Economic Policy*, 21(45), 62–118.
- Liu, C., Li, J., Sun, X. & Jianming C. (2021). Multi–Scale Interactions Between Turkish Lira Exchange Rates and Sovereign CDS in Europe and Asia. *Applied Economics Letters*, 28(7), 599–607.
- Makin, A.J. (2002). *International Macroeconomics*, Harlow Essex: Financial Times Prentice Hall.
- Muvunza, T. & Jiang, Y. (2020). Determinants and Hedging Effectiveness of China's Sovereign Credit Default Swaps. *International Journal of Finance and Economics*, 28, 2074–2087.
- Narayan, P.K. (2004). Reformulating Critical Values 280ort the Bounds F–Statistics Approach to Cointegration: An Application to the Tourism Demand Model for Fiji. Victoria, Australia: Monash University Department of Economics Discussion Papers, No. 02/04.
- Pagano, M.S. & Sedunov, J. (2016). A Comprehensive Approach to Measuring the Relation Between Systemic Risk Exposure and Sovereign Debt. *Journal of Financial Stability*, 23, 62–78.
- Podstawski, M. & Velinov, A. (2018). The State Dependent Impact of Bank Exposure on Sovereign Risk. *Journal of Banking and Finance*, 88, 63–75.
- Ramrall, I. (2016). Does Central Bank Quality Determine Sovereign Ratings and Credit Default Swap Spreads: Evidence from the World? *Journal of Central Banking Theory and Practice*, 3, 5–29.
- Reinhart, C. & Rogoff, K.S. (2012). From Financial Crash to Debt Crisis. *American Economic Review*, 101, 1676–1706.
- Rodríguez, I., Dandapani, K. & Lawrence, E.R. (2018). Measuring Sovereign Risk: Are CDS Spreads Better than Sovereign Credit Ratings? *Financial Management*, 48(1), 229–256.
- Shahzad, S.J.H., Nor, S.M., Ferrer, R. & Hammoudeh, S. (2017). Asymmetric Determinants of CDS Spreads: US Industry–Level Evidence Through the NARDL Approach. *Economic Modelling*, 60, 211–230.
- Staeher, K. & Uuskula, L. (2021). Macroeconomic and Macrofinancial Factors as Leading Indicators of Non–performing Loans: Evidence from the EU Countries. *Journal of Economic Studies*, 48(3), 720–740.

- Sarıgöl, H. (2023). Dolarizasyonun Türkiye’de Faaliyet Gösteren Kamusal Sermayeli Mevduat Bankalarında Kârlılığa Etkisi. *Sosyoekonomi*, 32(57), 255–282.
- Şahin, C. (2018). Cari Açık Değerleri CDS Puanları Üzerinde Etkili midir? Türkiye İçin Bir Perspektif. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 80, 189–206.
- Telek, C. & Şit, A. (2017). Türkiye’de Takipteki Krediler ve Risk Primi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: 2005–2015 Dönemi. *International Journal of Disciplines Economics and Administrative Sciences Studies*, 3(3), 152–161.
- Tüzün, O. & Erem Ceylan, I. (2018). Finansal Hizmetler Güven Endeksi ile Kredi Temerrüt Takası (CDS) Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Business and Organization Research Conference*, Safranbolu/Karabük.
- Yarovaya, L., Brzeszczyński, J. & Lau, C.K.M. (2016). Intra–and Inter–Regional Return and Volatility Spillovers Across Emerging and Developed Markets: Evidence From Stock Indices and Stock Index Futures. *International Review of Financial Analysis*, 43, 96–114.
- Yılmaz, E. & Süslü, B. (2016). Turkish None-Core Bank Liabilities. *South Eastern Journal of Economies*, 14(1), 75-92.

İESU – İŞLETME VE YÖNETİM BİLİMLERİ FAKÜLTESİ SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (İESBAD)’NDE YAYINLANAN MAKALELERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF PAPERS PUBLISHED IN IESU FACULTY OF BUSINESS AND ADMINISTRATIVE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES RESEARCHES (İEJSSR)

Hakan KANTARCI
İstanbul Esenyurt Üniversitesi İşletme
ve Yönetim Bilimleri Fakültesi
 hakankantarci@esenyurt.edu.tr

İbrahim Bora ORAN
İstanbul Esenyurt Üniversitesi
İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi
 ibrahimoran@esenyurt.edu.tr

Ahmet Münir GÖKMEN
İstanbul Esenyurt Üniversitesi İşletme
ve Yönetim Bilimleri Fakültesi
 ahmetgokmen@esenyurt.edu.tr

ÖZ

Bu çalışmada, yılda iki kez yayınlanan ve açık erişimli, hakemli, elektronik bir dergi olan İstanbul Esenyurt Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ieSBAD)'nin bibliyometrik analizi yapılmaktadır. 2021 yılında kurulan derginin, Haziran-2021 ve Aralık-2023 yılları arasında yayınlanan altı sayıda basılmış makalelerin bibliyometrik açıdan incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada, önce betimleme yöntemi ile bibliyometrik analiz tanıtımı yapılmış, sonra literatürden konu ile ilgili örnekler verilerek bibliyometrik analizin önemi güçlendirilmiş, son olarak elde edilen bulgulara bağlı olarak dergi performansının yükseltilmesine yönelik öneriler geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede, belirlenen dönemde dergide yayınlanan makalelerin bibliyometrik kriterlere göre değerlendirilmesi yapılmıştır. Dergide yayınlanan makalelerin yazarlarının mensup olduğu kurumlar arasında başta İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Yeni Yüzyıl Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi yer almaktadır. Makalelere yapılan atıflarda, ilk sırada dergiler olmak üzere kitap veya kitap bölümleri ve akademik tezler, internet kaynakları ve bilimsel kongre bildirimleri olmak üzere diğer yayınlar bulunmaktadır. Performansı kısa sürede artış trendi gösteren derginin, geleceğe yönelik olarak etki faktörünü yükseltme ve tarandığı endeks düzeyi hedeflerine ulaşmada, en doğru öngörülerin belirlenmesine çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: İESU-İYBF Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Bibliyometrik Analiz, Bilimsel Makale, Akademik Dergiler, Dergi Park Platformu.

ABSTRACT

In this study, a bibliometric analysis of the Istanbul Esenyurt University Faculty of Business and Administrative Journal of Social Sciences Researches (ieSBAD), a peer-reviewed, open-access electronic journal published twice a year, is conducted. The aim is to examine the bibliometric aspects of articles published in six issues between June 2021 and December 2023. Initially, a descriptive method is used to introduce bibliometric analysis, followed by strengthening the importance of bibliometric analysis with examples from the literature, and finally, developing recommendations to enhance journal performance based on the findings. Within this framework, articles published in the journal during the specified period are evaluated according to bibliometric criteria. The institutions affiliated with the authors of the published articles include primarily Istanbul Esenyurt University, Yeni Yüzyıl University, and Istanbul University. Citations to the articles include journals as the primary source, followed by books or book chapters, academic theses, internet sources, and scientific conference proceedings. The journal, which has shown an increasing trend in performance in a short period, aims to identify the most accurate forecasts to achieve its goals of increasing its impact factor and reaching the level of indexing aimed for in the future.

Keywords: IESU-İYBF Journal of Social Science Research, Bibliometric Analysis, Scientific Article, Academic Journals, Dergi Park Platform.

Makale Geliş Tarihi / Receiving Date 04.02.2024

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date 03.04.2024

Araştırma Makalesi/Research Paper

1. GİRİŞ

Çalışmanın amacı, İESU (İstanbul Esenyurt Üniversitesi) İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi (İYBF) tarafından çıkarılan Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ieSBAD)’de yayınlanan makalelerin ve derginin nitel araştırma yöntemlerinden “Bibliyometrik Analiz Yöntemi” ile analizinin yapılmasıdır. Fakültenin dergisi ieSBAD, açık erişimli elektronik bir dergidir ve bu hakemli akademik dergi yılda en az iki sayı olarak yayınlanmaktadır. Dergi genel olarak sosyal bilimler alanına özgün katkıda bulunacak çalışmalara yer vermektedir. Aynı zamanda, iktisat, uluslararası iktisat, uluslararası ticaret, uluslararası ilişkiler, lojistik, uluslararası lojistik, işletme, siyaset bilimi, kamu yönetimi ile insan bilimlerine ait alanlardan çalışmalar yayınlanmaktadır. Bilimsel etik kuralları çerçevesinde kuramsal, ampirik, analitik uygulamalı özgün makalelere yer verilmektedir. Dergide uzman araştırmacıların Türkçe ve İngilizce makaleleri de değerlendirilmektedir.

Bibliyometrik analiz tekniği ile inceleme sürecinde kullanılan genel kriterler olarak; derginin makale sayısı, makalelerin toplam gösterim ve indirilme sayıları, makalelerin sayfa sayıları ve kaynakçaları, makale yazarlarının sayısı ve akademik unvanları, çalıştıkları kurumlar ve aldıkları atıf sayısı ele alınmaktadır. Bilimsel dergiler, genel anlamda bir taraftan bilimsel bilgilerin yayınlanmasını sağlarken, diğer taraftan bilimsel bilgilerin gelişmesinin geleceğe aktarılmasına katkı sağlamaktadırlar (Rousseau, 2002). Bilimsel dergilerde uygulanan yayın kurallarının oluşumunda, uygulanan yöntem, makalenin düzeni, konunun güncelliği ve yapılan araştırmanın bilime katkısı gibi belirli kriterlerin evrensel düzeyde uyumunun sağlanmasına aracılık etmektedirler (Köksoy, 1997). Uluslararası bilimsel yayın platformunda, günümüzde oldukça artan bilimsel dergilerdeki etki faktörünün veya tarandığı endekslerle niteliğinin artırılması hedefi nedeniyle, yapılan yayınların etkinliğinin ölçülmesine ilişkin değerlendirme çalışmalarının da artmasına yol açılmıştır (Polat, Sağlam, & Sarıtenba, 2013). Bu nedenlerle yaptığımız bu çalışma kapsamında, öncelikle literatür bölümünde, bilimsel dergi yayınlarının yenilenen kriterleri, geleceğe yönelik beklentiler, bu konuda gerçekleştirilen gelişmeler bağlamında bibliyometrik analiz yönteminin tanımı, uygulama örnekleri ve elde edilen sonuçlara bağlı olarak açıklanan görüşlere yer verilmektedir.

Materyal ve metodoloji bölümünde, öncelikle betimleme yöntemiyle bibliyometri konusu tanıtılmakta, daha sonra örnek çalışma olarak seçilen ieSBAD dergisi ile ilgili göstergeler ve elde edilen bulgular bibliyometrik analiz yöntemiyle değerlendirilmektedir. Yapılan çalışma ile, İstanbul Esenyurt Üniversitesi’nin ieSBAD Dergisi’nin bibliyometrik analizi sonucunda elde edilen bulgulara dayanılarak gelişen performansı doğrultusunda geleceğe yönelik en doğru stratejilerin belirlenmesine katkı sağlanması hedeflenmektedir.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Bibliyometri, yapılan bilimsel çalışmaların istatistiksel yöntemler ve sayısal analizlerle analiz edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Al, Sezen, & Soydal, 2019). Diğer bir ifadeyle, bibliyometri, belli bir bilim dalı veya alanda yayınlanmış çalışmalara denilmektedir (Yıldırım & Ergüt, 2014). Bibliyometrik analizlerde kullanılan yöntemler, yayınlanan bilimsel araştırmaların tanımlanması ve değerlendirilmesi için belirlenmiş olan yaklaşımları kullanmaktadır (Zupic, & Čater, 2015). Bibliyometrik analiz, bilimsel araştırmacıları, ülkeleri ve dergileri değerlendirmek için kullanılan kalitatif ve kantitatif analiz yöntemlerindedir (Krauskopf, 2018). Bu yöntemler, araştırmacılara

önce ilgili literatürü keşfetmeleri ve en etkili çalışmalardan örnekler göstererek bilimsel araştırmaları ve araştırmacıları yönlendirmektedir (Zupic, & Čater, 2015). Bibliyometrik yöntemler, bilimsel araştırmacıların elde ettiği bulguları aynı konuda çalışma yapan diğer bilim adamlarının ortaya koyduğu bibliyografik bilgilere dayandırmalarına da olanak tanımaktadır (Zupic, & Čater, 2015).

Ulusal veya uluslararası bilimsel yayın platformunda bir bilim alanında yapılan çalışmaların değerlendirilmesi, hem ilgili bilim açısından gelişim düzeyinin ve hangi konular üzerinde yoğunluk bulunduğu belirlenmesi hem de bilimsel dergilerin niteliklerinin belirlenmesindeki etkisiyle önem kazanmıştır (Kozak, 2000). Bilimsel çalışmaların yayınlandığı bilimsel dergilerin niteliklerini belirlemek amacıyla kullanılan değişik teknikler bulunmakla birlikte, bunlar arasında en sık kullanılanlarından birisi ve en güvenilir olanı bibliyometrik analiz tekniğidir (Kozak, 2000). Dünyada ve ülkemizde akademik dergilerin niteliğinin belirlenmesi konusunda ve aynı zamanda üniversitelerde akademik yükseltmeler açısından belirli koşulların sağlanmasının beklendiği noktada, öncelikle dergilerin hangi indeksler kapsamında tarandığına bağlı olarak değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu indeksler ulusal ve uluslararası olarak nitelendirilmektedir. Birçok farklı alanlarda yapılan çalışmaların hangilerinin daha değerli kabul edileceğine dair yapılan değerlendirmeler açısından yayın yapanların yanı sıra aynı zamanda bilim insanlarına ve bilimsel yayınlara dair farklı göstergelerin belirlenmeye başlaması ile birlikte bibliyometrik analizlerin önemi de artmıştır (Hotamışlı & Eren, 2014). Bilimsel dergilerin tarandığı indeksler arasında son yıllarda en fazla önem kazanan uluslararası indeksler olarak WEB of Science (SCI, SSCI), Scopus, Elsevier gibi önde gelen indeksler kapsamında yer alıp alınmamasına bağlı olarak değerlendirmeler tercih edilmektedir.

Yaklaşık olarak son on yedi yıllık dönem içerisinde nitel araştırma yöntemlerinden bibliyometrik analiz tekniği herhangi bir alandaki bilimsel gelişim düzeyini belirlemede önemli bir yöntem olmuştur (Apak, Erol & Öztürk, 2016, s. 115).

Bibliyometri genel olarak, bilimsel yayınların yazarı, konusu, yapılan atıfların düzeyi vb. gibi belli özelliklerinin değerlendirilmesidir. Bibliyometri aynı zamanda bilimsel yayınların kaynakçasında bulunan kaynakların da değerlendirilmesini içermektedir (Al ve Soydal, 2010, s. 350). Bibliyometrik araştırmalar sonucunda elde edilen verilere dayanarak farklı bilim alanlarında sürecin nasıl geliştiği araştırılabilmektedir (Al ve Tonta, 2004, s. 19). Bibliyometri, aynı zamanda bilimsel yayınlarda, konu, yazar, yaptığı atıflar ve kendisine yapılan atıflar ile ilgili verilerin değerlendirilmesini içermektedir. Yapılan istatistiksel analizlerle elde edilen sonuçlara göre herhangi bir bilim alanının genel yapısının belirlenmesi sağlanmaktadır. Kullanılan yöntemler aracılığıyla, bir bilim alanında ve çalışılan konular ve aynı konularda çalışan diğer yazarlar ile çalışılan konu başlıkları değerlendirilebilmektedir (Wallace, 1989, s. 10-11).

Bibliyometri, bazı dönemlerde ve bazı konularda gerçekleştirilen bilimsel makale sayısını belirlemenin yanı sıra herhangi bir konuda yapılan bir çalışmanın kendisinden sonra aynı konuda yapılan çalışmaların geliştirilmesine etkilerini de ortaya koyabilmektedir (Al, Sezen, & Soydal, 2019). Bibliyometrik dergi çalışmaları farklı alanlarda yapılan değerlendirmelerde kullanılmaktadır. Örneğin DergiPark platformunda yer alan dergilerde yayınlanan makaleler arasından belli bir konuda yapılan akademik çalışmaların "Türk Dünyası" içerikli olanlarının değerlendirilmesi yapılabilmektedir (Çelik ve Güllü, 2023). Diğer bir örnek olarak, spor yönetimi

alanında yayınlanan makalelerin belli bir dönem itibariyle bibliyometrik analizi yapılan bir çalışma kapsamında, altı dergiden toplanan veriler incelenmiştir (Keskin, Ulusay ve Özer, 2023). Özellikle dergilerin ve yayınlarının bibliyometrik analizi konusunda yapılan çalışmalarından örnekler çok fazla sayıda bulunmaktadır (Çılınoğlu, 2023; Elmacı, Kun ve Koçak, 2023; Çelik ve Kandemir, 2023; Fasal, 2023; Özkan ve Gümüş, 2023; Karagöz ve Ardıç, 2023; Koçyiğit, Temelli ve Başkan, 2023).

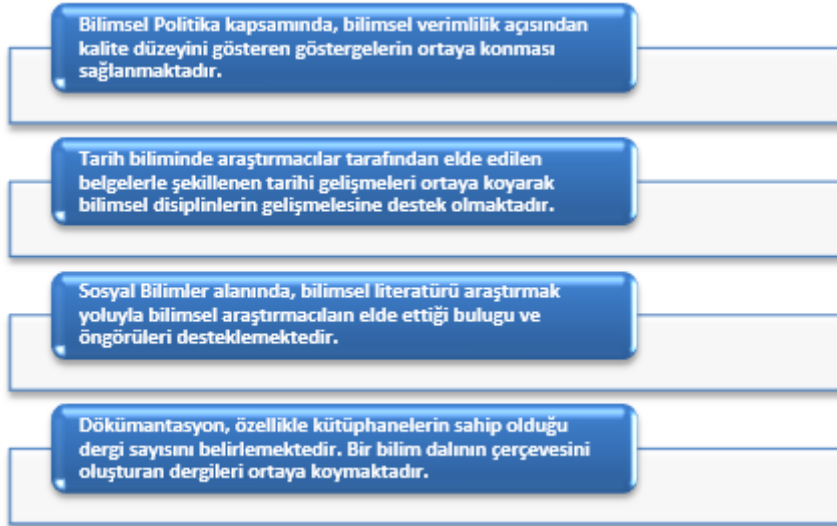
Sonuç olarak bibliyometri, bilimsel yayın platformunda bilginin paylaşılmasına aracılık eden dergilerin ve yayınladıkları makalelerin sayısal verilerle ve analiz teknikleriyle incelenmesidir (Pritchard, 1969; Diodato, 1994; Evren ve Kozak, 2012). Bibliyometrik analiz ise, bilimsel kaynakların ve yayımlandığı dergi özelliklerinin analizidir (Al ve Tonta, 2004; Yalçın, 2010; Ulu ve Akdağ, 2015; Yılmaz, 2017).

3. YÖNTEM

Bu çalışma kapsamında ieSBAD dergisinin bibliyometri tekniği ile analizi yapılmaktadır. Bu teknik ilk kez Pritchard tarafından 1969 yılında açıklanmıştır. Genel anlamda, bilimsel literatürde yer alan kaynakların özelliklerini belirlemek için kullanılan bir yöntem olarak kullanılmaya başlanmıştır (Lawani, 1981). Bu yöntem, atıfların ve ortak atıfların analizi ile bibliyometrik sentezi yöntemidir. emidir. Yöntemin tekniği ise, sayı ve istatistik analizlerle bilimsel yayın ortamına uygulanmasıdır (Pritchard, 1969). Bibliyometrik analiz ile yapılan araştırmalar, bilimsel yayınların özelliklerine dair bulguların elde edilmesine dayanmaktadır (Al ve Coştur, 2007).

Bibliyometri tekniğinin bilim alanlarında önemli ve farklı olanaklar sağlanmasına katkı yaratmaktadır. Örneğin (Okubo, 1997);

Şekil 1: Bibliyometri Tekniğinin Bilimsel Disiplinlerde Etkileri

Sosyal bilimler dalında yeni kurulan bir derginin gelişme performansı hakkında bilgi üretmeye yönelik olarak bibliyometrik analiz yöntemi aracılığıyla gerçekleştirilen bu örnek çalışmada, İESU-İYBF Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi olan ieSBAD dergisinin içeriğinde yayınlanan makaleler değerlendirilmektedir.

3.1. DERGİNİN MAKALE SAYILARININ DAĞILIMI

Bu çalışmada İESU-İYBF Sosyal Bilimler Araştırmaları yayınlanan makalelerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Makale sayısının yıllar itibariyle dağılımı Grafik 1’de gösterilmektedir. 2021 yılı Haziran ayında ilk sayısı yayınlanan ve 2021-2023 yılları arasında yılda iki sayı olarak çıkarılan derginin 6 sayısında toplam 29 makale yayınlanmıştır. 2021 yılında 10, 2022 yılında 13, 2023 yılında ise 6 makale yayınlanmıştır. En çok makale yayınlanan yıl 2022 olup, Cilt:2 Sayı:2’de 9 ve Cilt:2 Sayı: 1’de ise 4 olmak üzere toplam 13 makale yayınlanmıştır.

Grafik 1: Makale Sayısının Yıllara Göre Dağılımı

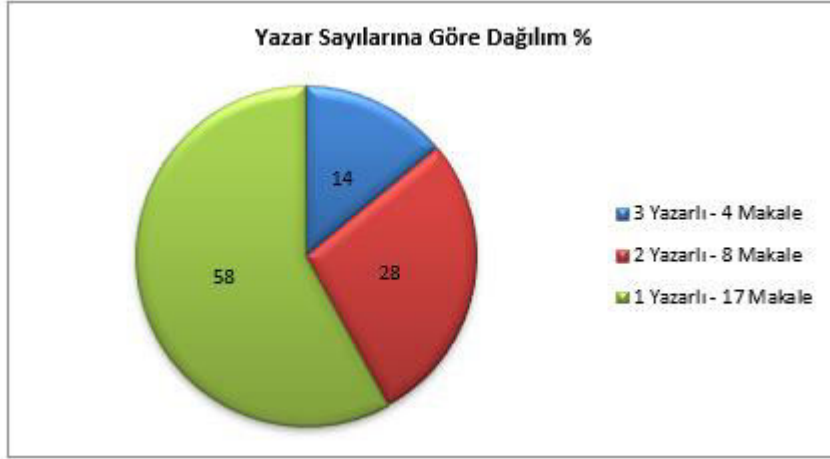

En fazla sayıda makalenin yayınlandığı yıllar 2021 ve 2022 olmuştur ve bu konuda pandemi etkisiyle uzaktan eğitim sürecine girilmiş olmasının etkisi olduğu kabul edilmektedir. Küresel boyutta, bilim insanlarının, pandemi nedeniyle uzaktan eğitim zorunluluğu sürecinde, yüz yüze ders saatleri dışında artan zaman veya ulaşım gibi yolda kaybedilen boş zamanı bilimsel yayın artışı ile değerlendirdiği düşünülmektedir. Her türlü iletişimin on-line ortamda sağlandığı, en temel ihtiyaçların karşılanmasında ve alışveriş olanaklarının e-ticaret boyutunda karşılandığı pandemi sürecinde, örneğin bilimsel kongrelerin yazarlar tarafından sunumunu internet ortamında gerçekleştirme çözümü yarattığı bilinmektedir. Ayrıca, Covid-19 etkisiyle değişen dünya ekonomisi ve sosyal yaşam koşullarında yaşanan değişimler, insanları teknolojik olanakları tercih etmesi fırsatını yükseltmiştir. Bilindiği gibi, küreselleşen salgının insan hayatını tehdit etme riskinin en üst düzeyde yaşandığı bir süreçte, pandemi koşulları dünyadaki hemen her alanda olduğu gibi bütün sektörlerde etkisini göstermiştir. Örneğin, lojistik, havayolları, turizm gibi sektörler en olumsuz boyutta etkilenirken internet iletişim teknolojilerinin yoğun kullanıldığı bilimsel yayıncılar gibi sektörler bu sürecin en fazla yararlananları arasında yer almayı başarmışlardır. Bilimsel dergi ve makale sayılarının artışı büyük ölçüde bu nedenlerdedir.

3.2. DERGİNİN YAZAR SAYILARININ, YAZAR PROFİLİ VE YERLİ/YABANCI YAZARLAR DAĞILIMI

ieSBAD dergisinin değerlendirilmesi kapsamında incelenen 29 makale kapsamında 43 yazar tarafından yayınlar yapıldığı görülmektedir. Makalelerde söz konusu olan yazar sayıları sonuçları Grafik 2’de gösterilmektedir.

Grafik 2: Makalelerin Yazar Sayılarına Göre Dağılımı %

Makale başına düşen yazar sayısı 1.68' dir. Tek yazarlı makale sayısı oranı %58'dir. Tek yazarlı makale sayısının daha fazla olması, bir taraftan akademisyenlerin bilimsel yayın puanı almak nedeniyle tercihinin, diğer taraftan aynı alanda makale yazma olanağının bulunmamasına bağlı olmaktadır. Bu noktada, ulusal veya uluslararası endekslerde taranan üniversite dergileri tarafından, mensup oldukları üniversitelerin enstitülerince kabul edilen yüksek lisans tezlerinden üretilmiş makalelerin yayınlanması çözümü yaratıldığı görülmektedir. Ülkemizdeki üniversiteler tarafından, tezlerden üretilen makalelerin yanı sıra okul bünyesinde akademisyenlerle birlikte lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin de katılımıyla düzenlenen bilimsel kongrelerde kabul edilen bildirilerin okul dergisinde yayınlanması olanağı da sunulmaktadır. Bu olanaklar hem yazar sayısını hem de çeşitliliğini artırmakta, hem de yayın sayısına katkı sağlanmasına yol açmaktadır. İESU-İYBF'ne ait İESBAD Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi'nde Haziran 2021-Aralık 2023 dönemi aralığında yayımlanan tüm makaleler arasında D. Zenginkuzucu'nun 2 makale, E. Canikoğlu'nun 2 makale olmak üzere toplam 29 makale yayımlanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1: Yazar Profili

Yazar Ünvanı	Yazar Adı	Yayın Sayısı	Mensup Olduğu Kurum
Doç. Dr.	D. Zenginkuzucu	2	İESU
Dr. Öğretim Üyesi	E. Canikoğlu	2	İESU

Diğer yazarlar tarafından yazılan makale sayısı derginin 3 yıl ve 6 sayısında olmak üzere toplam 25'tir. Derginin ulusal veya uluslararası olması ya da tarandığı endeksler itibariyle gelişmesi önemli olmaktadır. Aynı zamanda, yazar profili konusunda, YÖK veya ÜAK gibi kurumlar tarafından aynı dergide fazla sayıda yayın yapılması konusunda eleştirel yaklaşımlar gösterilmesi de dergilerin performansı üzerinde etki yaratmaktadır.

İESBAD dergisinde 2021 ve 2023 yılları arasındaki dönemde toplam yayın sayısının 29 olduğu bu süreçte, yayınlanan makalelerin %7'si yabancı yazarlar tarafından, %93'ü de Türk üniversitelerindeki yazarlar tarafından gerçekleştirilmiştir (Grafik 3).

Grafik 3: Makalelerin Sayılarına Göre Yerli ve Yabancı Yazar Dağılımı

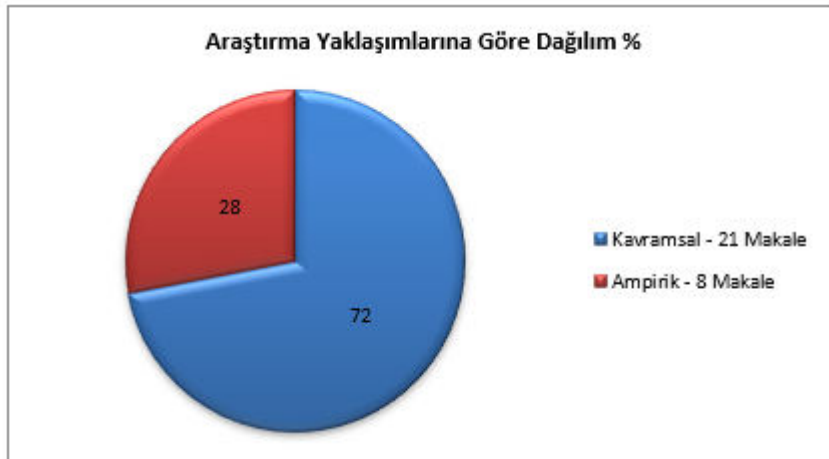

Dergi makalelerinin yazarlarının yerli veya yabancı olması olanağı, ancak derginin yabancı yazarlar tarafından ilgi görmesi ile bağlantılı olduğuna göre, ulusal dergilerde yabancı yazar oranının yükseltilmesi güçleşmektedir. Derginin uluslararası olması halinde bile yayınların ancak yabancı dilde olanlarının sayılarının artırılması ile ilgili olmaktadır. Bu durumda ortaya çıkan tek çözüm yolu olarak, bir yandan üniversitelerdeki yabancı uyruklu öğrencilerin yayınlarının artırılmasının sağlanması, diğer yandan öğrenci kongreleri düzenlenmesi yoluyla aynı tercihin desteklenmesine yönelik çalışmalar yapılması olduğu görülmektedir.

3.3. DERGİ MAKALELERİNDE KULLANILAN ARAŞTIRMA YAKLAŞIMLARI DAĞILIMI

İncelenen dönem aralığında yayınlanan çalışmalarda benimsenen araştırma yayınlarının dağılımı toplam olarak Grafik 4'te verilmiştir.

Grafik 4: Makalelerde Kullanılan Araştırma Yaklaşımlarına Göre Dağılım

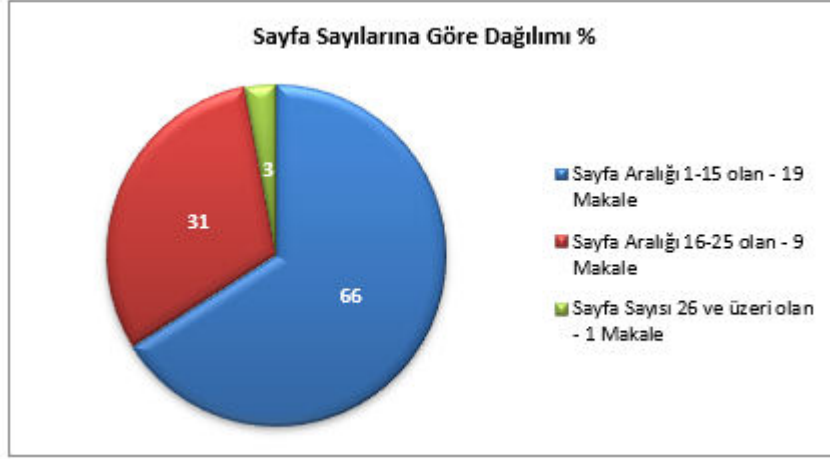
Makalelerden 21 adedi kavramsal, 8'i de ampirik çalışmalardır. Bu durumda, derginin makalelerinin %68'i kavramsal, %32'si ise ampirik çalışmalardan ibaret olmaktadır. Ampirik araştırmalar, deney veya gözlem yapma yoluyla elde edilen verilerin bir hipotezi test etme gibi değerlendirilmesine dayandığına göre bu konuda uygun çalışmaların yapıldığı bölümler tarafından düzenlenen makalelerin artırılmasına yönelik uygulamaların desteklenmesi önemli olmaktadır. Bu tür metinlerde teorik bir içerik bulundurma stratejisi pek bulunmadığına göre,

genellikle örneğin psikoloji bölümlerinin yayın teşviki konusunda katılımı önemli olmaktadır. Ampirik yayın tercihlerinin çoğunlukla Web of Science endeksindeki e-SCI dergileri tarafından uyarlanmakta olduğu görülmektedir.

3.4. DERGİDE YAYINLANAN MAKALELERİN SAYFA SAYILARINA GÖRE DAĞILIMI

Dergide 2021- 2023 dönemlerinde yayınlanan makalelerdeki sayfa sayısı dağılımı Grafik 5'te gösterilmektedir.

Grafik 5: Makalelerin Sayfa Sayılarına Göre Dağılımı

Genellikle, dergilerde yayınlanan makalelerin sayfa sayısı konusunda, yazarları kısıtlayıcı kriterler bulunmamaktadır. Dergiler bu konuyu, özellikle yazım kılavuzlarında belirtilen sayfa düzeni, kenar boşlukları, paragraf ve satır aralıkları ile yazı karakterinin boyutu gibi kriterlerle düzenlemektedirler. Ancak, yayınlanan makale sayısının çok fazla olduğu dergiler tarafından bu kriterlerin abartılması sonucu, dergi sayılarında görünüm itibariyle çok hoş görülmeyen görüntü kalitesinin düşmesi gibi sonuçlar yarattığı görülmektedir.

Örneğin Türk Dünyası dergileri gibi çok sayıda Türk Cumhuriyeti devletleri tarafından tercih edilen dergilerde, makale sayısının sürekli ve azami artış göstermesi nedeniyle, derginin her sayısında çok fazla sayfa adedi olmasına yol açmaktadır. Bu durum dergilerin daha güçlü endekslerde taranması için yeterli olamamaktadır. Dergi yönetimlerinin elinde olmayan nedenlerle böyle durumlar yaşanmakta, diğer bir örnek olarak üniversite dergilerinde de yayın sayısının az olması gibi sonuçlar yaratabilmektedir. Bu nedenlerle, asıl önemli kriterin makaleler açısından atıf sayısının yüksek olması, dergiler açısından da yayınlanan makalelere yapılan atıfların yükselmesi ilişkisinin önemini ortaya koymaktadır.

Makalelerin sayfa sayıları konusunda, diğer önemli bir kriter, genellikle dergiler tarafından yazım kılavuzlarında en az 5000 en çok 7000 kelime gibi sınırlamalar tercih edilmesi sonucunu yaratmaktadır. Daha ziyade Ulakbim kapsamında TR Dizin endeksinde yer alan dergilerde görülmektedir. Makale kalitesinin kelime sayısı ile denetlenmesi gibi uygulamalar yabancı dergiler dediğimiz Avrupa Birliği ülkeleri veya ABD gibi hegemonik ülkelerde pek itibar görmemektedir. Hatta, sayfa sayısında ziyade yayınlanan makalenin içerik itibariyle bilime katkısı önemsenmektedir. Bu konuda, özellikle Web of Science gibi çok önemli endekslerde taranma özelliğine haiz çok önemli dergiler tarafından, yayına kabul edilecek makalelerde aranan en

önemli özellik olarak, konusunun güncelliği ve küresel bilim literatürüne katkısı tercih nedeni olabilmektedir. Günümüzdeki ileri teknoloji olanakları sayesinde bilginin dağılımı son derece kolaylaşmış ve hızlanmışken, bilimsel yayın literatüründe üzerinde en fazla çalışma yapılmış olan klasik konulara duyulan ilgi azalmışken, güncel konuların araştırılması ve yeni bilgiler elde edilerek sunulmasının önemi artmıştır.

3.5. DERGİ MAKALELERİNİN TOPLAM GÖRÜNTÜLENME VE İNDİRİLME SAYISINA GÖRE DAĞILIMI

ieSBAD dergisinde yayınlanan makalelerin toplam gösterim sayısı 8529'dur. En düşük gösterim Cilt 3, Sayı 2'de olup, en yüksek gösterim ise Cilt 2, Sayı 2'dedir. Bunların dağılımı (Grafik 6);

- Cilt 1, Sayı 1: 2286 gösterim,
- Cilt 1, Sayı 2: 1132 gösterim,
- Cilt 2, Sayı 1: 1127 gösterim,
- Cilt 2, Sayı 2: 2854 gösterim,
- Cilt 3, Sayı 1: 1101 gösterim ve
- Cilt 3, Sayı 2: 82 gösterimdir.

Grafik 6: Makalelerin Toplam Gösterim Sayısına Göre Dağılımı

Genellikle, bir dergide yayınlanan makalelerin gösterim sayısı ve tıklama oranı verileri, yayınların konularının önemini ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada, makale adı ve anahtar kelimelerin önemi ortaya çıkmaktadır. Makale adı konusunda, geleneksel uygulamaların dışında kullanılan kelimelerin özenle seçilmesi gerekmektedir. Makale adının WOS (Web of Science) dergileri tarafından 10 kelime ile sınırlandırılması bu yüzdendir. Gösterim sayısı makale okunma sayısı olarak önemlidir.

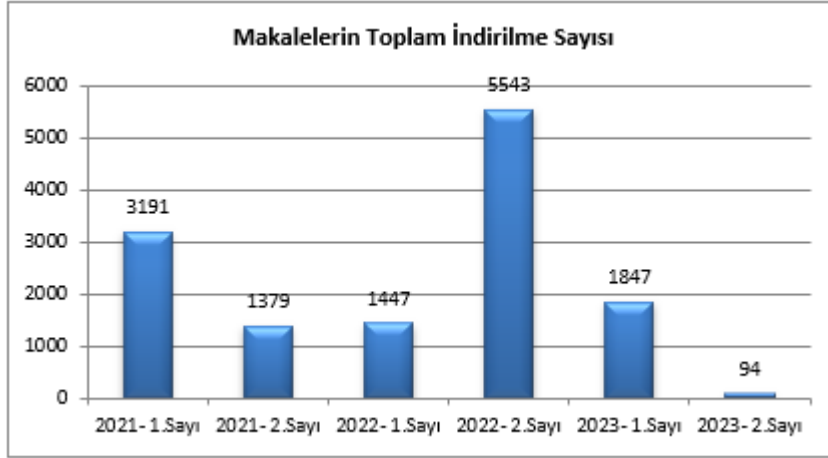
ieSBAD dergisinde yayınlanan makalelerin toplam indirilme sayısı 13501'dir. Bunların dergi sayılarına göre dağılımı (Grafik 7);

- Cilt 1, Sayı 1: 3191 indirilme,
- Cilt 1, Sayı 2: 1379 indirilme,

- Cilt 2, Sayı 1: 447 indirilme,
- Cilt 2, Sayı 2: 5543 indirilme,
- Cilt 3, Sayı 1: 1847 indirim ve
- Cilt 3, Sayı 2: 94 indirilmedir.

En düşük indirilme Cilt 3 Sayı 2'de olup, en yüksek indirilme ise Cilt 2 Sayı 2'dedir.

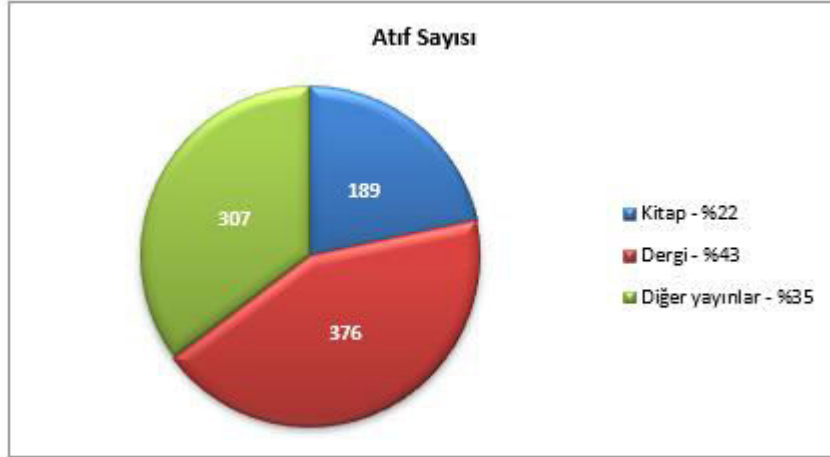
Grafik 7: Makalelerin Toplam İndirilmesi Sayısına Göre Dağılımı

Genellikle, makalelerin gösterim ve tıklanma sayısı gibi indirilme sayısı da dergide yayınlanan makalelerin kaynak olarak kullanılması tercihi olduğu kadar, konusunun ilgi çekmesine bağlı olarak da düşüş veya yükseliş göstermektedir. Makalenin indirilme sayısı, gösterim sayısına kıyasla kaynak olarak kullanım tercihinin yüksek olmasına işaret etmektedir. Bu tercih, içeriğin farklılığı ve önemi ile ilişkilidir. Bir dergideki makalelerin görüntülenme ve indirilme sayısı ancak, yapılan atıf sayısının artması halinde önem kazanmaktadır. Makalelerin görüntülenmesi ve indirilmesi hem makale hem de yayınlayan dergi açısından amaç değil araç mahiyetinde önem sağlamaktadır. Amaç, atıf sayısını atmasıdır ve sadece birkaç makalenin atıf sayısının çok yüksek olması bile dergi derginin etki faktörünün yükselmesi üzerinde önemli bir yarar sağlayabilmektedir.

3.6. DERGİ MAKALELERİNİN ATIF SAYISINA GÖRE DAĞILIMI

İESBAD dergisinde yayınlanan makalelerde toplam 872 atıf yapılmıştır. Bunların 376 atıf dergiler tarafından, 189 atıf kitap veya kitap bölümlerinden, 307 atıf ise diğer yayınlar tarafından yapılmıştır. Makalelerde yapılan atıfların yüzde itibarıyla dağılımında, %43'ünün dergilerden, %22'sinin kitap veya kitap bölümlerinden ve %35'i ise diğer yayınlardan yapıldığı görülmektedir (Grafik 8). Bu konuda sağlanan performans oldukça önemli bir gelişmeye işaret etmektedir.

Grafik 8: Makalelerde Yapılan Atıf Sayısına Göre Dağılımı

Genellikle, dergilerin değerlendirilmesi aşamalarında, yayınlanan makalelere gösterilen ilgi ve değer açısından, dergide yayınlanan makalelere yapılan atıfların sayısının önemli bir kriter olarak kabul edildiği görülmektedir. Bu konuda özellikle Web of Science endeksinde taranan dergiler tarafından, makalelerin kabul aşamasında, yayınlanacak makalelerin kaynakça bölümlerinde yer alan kaynakların yüzde çoğunluğunun son beş yıldaki yayınlardan olması gibi düzenlemeler yapılmaktadır. Aynı zamanda, bu dergiler tarafından kaynakçadaki kaynakların önemli bir kısmının yine Web of Science endeksi kapsamında olan dergilerdeki yayınlardan yapılması tercihleri uygulanmaktadır. Bu uygulamalar, özellikle endeksteki dergilerin atıf sayılarının desteklenmesi amacını içermektedir.

Ulusal dergiler açısından, yayınlanan makalelerin atıf sayılarının artmasına yönelik olarak, makalelerde bölüm olarak literatür taraması yapılması gibi uygulamalar görülmektedir. Bu uygulama, bir yandan makalenin konusu ile ilgili yapılmış olan diğer çalışmalarla elde edilen sonuçların aktarılması, diğer yandan aynı konuda gelişmeye yönelik yeni çalışmalar yapılmasına yol açtığından yararlı olarak kabul edilmektedir. Bu uygulama aynı zamanda atıf sayısının desteklenmesi amacıyla da yarar sağlamaktadır.

Bir derginin etki faktörünün yükselmesinde asıl önemli olan konu, dergide yayınlanan makalelere yapılan atıf sayısıdır ve derginin endeks yükselmesinde büyük bir etki yaratmaktadır. Bu konuya oldukça büyük bir hassasiyet gösteren Web of Science endeksi dergiler açısından, atıf sayısının fazlalığı ve bu atıfların yapıldığı makalelerin yayımlandığı derginin statüsü çok önemli kabul edilmektedir. Bu noktada, yine bilim insanlarının karşısına, yapılan çalışmaların konusunun güncelliği, bilime getirdiği yenilik, bilimsel gelişmeye sağladığı katkı gibi kriterler ön plana çıkmaktadır. Bilindiği gibi Web of Science dergileri, bağlı oldukları alana göre Sosyal Bilimler Atıf Dizini (Social Science Citation Index – SSCI), Bilim Atıf İndeksi (Science Station Index – SCI), Sanat ve Beşeri Bilimler Atıf İndeksi (Arts and Humanities Citation Index – AHCI) gibi bölümlerde yer almaktadır. Bunların dışında, ikinci düzey indeks olarak SSCI – Expanded (SSCI-E) ve SCI – Expanded (SCI – E) gibi genişletilmiş alan statüsü olarak diğer kategoriler veya Emerging- SCI (E-SCI) ve Emerging SSCI (E-SSCI) gibi gelişmekte olan alan statüsü olarak diğer kategoriler bulunmaktadır. Bu ikinci düzey statülerdeki dergilerin bir üst düzeye çıkarılması doğrudan atıf sayısına bağlı olmaktadır ve dergiler yayınladıkları makalelere yapılan atıf sayısına ve bu atıfların

yapıldığı yayınların da değerinin yüksekliğine bağlı olarak etki faktörünün yükselmesi ile değerlendirilmektedir.

Bu nedenlerle, bir dergi açısından etki faktörünün yükselmesi ve daha önemli indekslere kabul edilmesinin birinci adımı, dergide yayınlanan makalelerin yaptığı atıflar kadar, dergide yayınlanan makalelere yapılan atıfların artmasıyla ilişkili olmaktadır. Kaynakça bölümünde kullanılan kaynakların aktarımı ile ilgili kurallara verilen önem, örneğin APA 6.0 gibi yazım kurallarının uygulanması zorunluluğu gibi uygulamalarla desteklenmektedir.

4. SONUÇ

2021 yılında İstanbul Esenyurt Üniversitesinin yöneticileri, bilimsel ve akademik farkındalık yaratmak ve atılım yapmak için, İYBF bünyesinde akademisyenler tarafından bir sosyal bilimler araştırmaları dergisi oluşturulmasına karar vermiştir. Akademik çalışmaların ulaştığı seviye sosyal bilimler araştırmalarının bir dergide yayınlanması ihtiyacını doğurmuştur. Bu kapsamda elektronik ortamda Haziran 2021'de yayın hayatına başlayan söz konusu dergi hiç aksamadan Aralık 2023 ayı dahil 6.ncı sayısına (Cilt 3 Sayı 2) ulaşmıştır.

Derginin Dergipark'ta yer alması ile birlikte tanınırlılığı artmış olup, yerli ve yabancı araştırmacıların da dikkatini çeken bir dergi olmuştur. Derginin sadece Dergiparkta taranıyor iken, 2023 yılında da Acarindeks ve Asosindeks'te de taranmaya başlamış olması derginin başarı ivmesinin yüksekliğini ve bilimsel değerindeki artışı ve hedeflenen akademik ve bilimsel farkındalığı yarattığı göstermektedir.

Derginin özellikle makalelerin toplam gösterim ve indirilmesi sayısı ile atıf sayılarındaki yükseliş, yeni bir dergi olmasına göre oldukça yüksektir ve dikkat çekmektedir.

Bu bibliyometrik incelemenin sonucunda, ieSBAD dergisinin kısa bir zaman içerisinde akademik ve bilimsel etkinliğinin ve kalitesinin anlamlı bir biçimde yükseliş trendinde olduğu görülmektedir. Önemli olan diğer bir özelliği derginin sadece elektronik ortamda yayınlandığı ve basılı olmadığıdır ancak günümüzün teknolojik olanakların kullanılmasında on-line iletişimin daha fazla tercih edilir olması nedeniyle akademik ortamda basılı olarak ta yayınlanmamasında bir mahsur bulunmadığı değerlendirilmektedir.

Yapılan inceleme ve değerlendirme sonucunda, ieSBAD dergisinin şimdiye kadar gösterdiği performansın başarılı olduğu belirlenmekle birlikte, gelişme sürecinde olan derginin daha üst düzey platformlarda ve indekslerde taranıyor olmasına yönelik gelişmelerin sağlanması gerektiği öngörülmektedir. Bu açıdan, gelişmeye yönelik öneriler olarak, örneğin Ulakbim TR Dizin kapsamında yer alması amacıyla gereken kriterlerin standart düzeyinde sağlanmasının önemi açıktır. Günümüzde, aynı kriterleri sağlamış olmakla birlikte halen bu kapsamda değer görmeye kabul edilmemiş olan o kadar çok fazla sayıda dergi bulunmakta iken, geleceğe yönelik olarak dergide yayınlanacak makalelerin hazırlanmasında ve seçiminde Web of Science kriterlerinin sağlanması için çalışılması gerektiği görülmektedir. Daha fazla sayıda yabancı dilde yayın yapılmasının sağlanması ve aynı zamanda yayınlanacak makalelerin Web of Science endeksinde yer alan dergilerdeki makalelerin yayın modelinde düzenlenmesinin sağlanması gerekli görülmektedir.

Sonuç olarak, ieSBAD dergisinin geleneksel standart gelişmeleri başarılı biçimde gerçekleştirmiş olmasının yanı sıra, geleceğe yönelik olarak TR Dizin ve Web of Science dergilerinin yayınladığı makale modellerinin uygulanmasının sağlanması öngörülmektedir. Bu süreçte derginin, sayılarında yayınlanması gereken makale sayısı gibi standart kriterlerin devam ettirilmesi için gereken özenin devam etmesi gerektiği görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Al, U., Sezen, U., & Soydal, İ. (2019). Türkiye'nin bilimsel yayınlarının sosyal ağ analizi yöntemiyle değerlendirilmesi. Hacettepe Üniversitesi Proje Raporları No: 110K044, Ankara
- Al, U. ve Tonta, Y. (2004). Atıf analizi: Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü tezlerinde atıf yapılan kaynaklar. *Bilgi Dünyası*, 5 (1): 19-47.
- Al, Umut ve Recai, Coştur (2007). "Türk Psikoloji Dergisi'nin Bibliyometrik Profili", *Türk Kütüphaneciliği* 21(2), s. 142-163.
- Apak, S., Erol, M. Ve Öztürk, S. (2016). "Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisinde Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik Analizi", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Temmuz 2016 (11), ss. 111-124.
- BD, (2016), *Bilgi Dünyası* (BD), Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği'nin (ÜNAK) resmi yayın organı, www.bd.org.tr. 01 11 2016 <http://bd.org.tr/index.php/bd/article/viewFile/156/pdf>
- Çelik, Fatih ve K. Güllü, (2023), "DergiPark'ta Yayınlanan Türk Dünyası İçerikli Makalelerin Bibliyometrik Analizi", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı. Özel Sayı, c.12, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı Özel Sayısı, <https://doi.org/10.33206/mjss.1313604> ss: 128-140.
- Çelik, Şenol ve A.Ş. Kandemir, (2023, "Para Politikası Alanında Yapılmış Çalışmaların Bibliyometrik Analizi", *International JOURNAL OF SOCIAL, HUMANITIES AND ADMINISTRATIVE SCIENCES Open Access Refereed E-Journal & Refereed & Indexed*, e-ISSN: 2630-6417, ss: 3930-3940, DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/JOSH AS.73703>
- Çılgınoğlu, H. (2023). Medikal Turizm Konusundaki Araştırmaların Bibliyometrik Analizi: Eğilimler, Odak Noktaları ve Olanakları. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 451-464. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1286>
- Diodato, V. P. (1994). *Dictionary of Bibliometrics*. USA: The Hawthorne Press.
- Elmacı, D., Kun, S., ve Koçak, Ç.C., (2023), "Güvenlik Kültürü: Son On Yıldaki (2013-2023) Yayınların Bibliyometrik Analizi", *Karaelmas İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi*, cilt.7, sa.3, ss.163-174.
- Evren, S. ve Kozak, N. (2012). Türkiye'de 2000-2010 yılları arasında yayımlanan turizm konulu makalelerin bibliyometrik analizi. N. Kozak ve M. Yeşiltaş (Yay. Haz.). VI. Lisansüstü turizm öğrencileri araştırma kongresi bildiri kitabı içinde (ss. 250-267). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Fasal, Abdulkadir, (2023), "3.Sektör Sosyal Ekonomi Dergisinin Bibliyometrik Analizi", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, Yıl: 2023 Cilt: 58 Sayı: 1 Sayfa Aralığı: 951 - 967 Metin Dili: Türkçe DOI: 10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.23.03.2096
- Hotamışlı, M., & Eren, I. (2014). Muhasebe Finans Tarihinde Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik Analizi. *Muhasebe Finans Dergisi*.

- Karagöz, Beytullah ve İ. K. Ardıç, (2023), Ana Dili Eğitimi Dergisinde Yayımlanan Makalelerin Bibliyometrik Analizi”, Ana Dili Eğitimi Dergisi, <https://doi.org/10.16916/aded.482628>, Cilt: 7 Sayı: 2, 419 - 435, 30.04.2019
- Keskin, M. Toprak, N. Ulusay ve Ş. Cihat Özer, (2023), “Spor yönetimi alanında yayınlanan makalelerin bibliyometrik bir analizi: 1993-2023 yılları arasında altı dergiden toplanan verilerin incelenmesi”, Kitap bölümü, *Beden Eğitimi ve Spor Araştırmaları 2023-II* (s.275-295), Birinci Baskı, Yayıncı: Efe Akademi
- Koçyiğit, S. Çil, Temelli, F. Ve T. D. Başkan (2023), “Sürdürülebilirlik Muhasebesi Konusunda Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik Analizi: Web Of Science Örneği”, Ocak 2023, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 16(1), DOI: 10.25287/ohuiibf.1188162
- Kozak, N. (2000). Türkiye’de akademik turizm literatürünün gelişim süreci üzerine bir inceleme. DAÜ: Turizm Araştırmaları Dergisi, 1(1), 15-55.
- Köksoy, M. (1997). “Yüksek öğretimde kalite ve Türk yüksek eğitimi için öneriler”. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Mühendislik Fakültesi.
- Krauskopf, E. (2018). A bibliometric analysis of the Journal of Infection and Public Health: 2008–2016. *Journal of infection and public health*, 11(2), 224-229.
- Lawani, J. (1981). Bibliometrics: its theoretical foundations, methods and applications. *Insrtational Journal of Libraries and Informations Services*, 3(1).
- MUFTAV, (2016), Muhasebe ve Finans Tarihi Vakfı (MUFTAV), Kurucu YMM Prof. Dr. Oktay Güvemli <http://www.muftav.org/index-pbp/tr/mufitad-hakkında>) E.Tarihi:18.01.2016
- Okubo, Y. (1997). Bibliyometric indicators and analsis of research systems, *Methods and Examples*.
- Özkan, Özge ve Arif Gümüş, (2023), “Muhasebe Tarihi Üzerine Bir Bibliyometrik İnceleme”, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, <https://doi.org/10.36543/kauibfd.2023.026>, Cilt: 14 Sayı: 28, 624 - 661, 29.12.2023
- Özyeğin Üniversitesi Kütüphanesi. (tarih yok). [http://library .ozyegin. edu.tr/Research-Support/Metric](http://library.ozyegin.edu.tr/Research-Support/Metric) adresinden alındı
- Polat, C., Sağlam, M., & Sarıtenba. (2013). Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi’nin Bibliyometrik Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*.
- Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics. *Journal of Documentation*(25), 348.
- Rousseau, R. (2002). Journal and Mention, Technical and Prectation Issues. *Librariyr Trends*.
- ULAKBİM Cahit Arf Bilgi Merkezi. (tarih yok). 11 18, 2025 tarihinde ULAKBİM Cahit Arf Bilgi Merkezi Web sitesi: [http://cabim. ulakbilim.gov.tr/bibliyometrik-analiz/bibliyometrikanaliz-sikca_sorulan.sorular](http://cabim.ulakbilim.gov.tr/bibliyometrik-analiz/bibliyometrikanaliz-sikca_sorulan.sorular) adresinden alındı
- Ulu, S. ve Akdağ, M. (2015). Yayınlanan hakem denetimli makalelerin bibliyometrik profili: Selçuk İletişim Dergisi Örneği. Cilt: 9 Sayı: 1 Konya.

- Wallace, D. (1989). *Bibliometrics and citation analysis*. J. N. Olsgaard (Yay. Haz.). Principles and applications of information science: For library professionals içinde (ss.10-26). Chicago and London: American Library Association.
- Yalçın, H. (2010). Millî Folklor Dergisi'nin bibliyometrik profili (2007-2009). *Millî Folklor*, (22) 85, 205-211. 08.Eylül 2011 tarihinde <http://www.millifolklor.com.tr>
- Yıldırım, E., & Ergüt, Ö. (2014). Uluslararası Ekonomik Yöneyem Araştırması ve İstatistik sempozyum Bibliyometrik Analizi. Namık Kemal Üniversitesi, İnstitute of Social sciences.
- Yılmaz, G. (2017). Restoranlarda bahşış ile ilgili yayınlanan makalelerin bibliyometrik analizi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14 (2), 65-79. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/download/articlefile/335844>
- Zupic, I., & Čater, T. (2015). Bibliometric methods in management and organization. *Organizational Research Methods*, 18(3), 429- 472.

ROMANTİK İLİŞKİ YAŞAYAN BİREYLERDE BAĞLANMA STİLİ AÇISINDAN İLİŞKİ DOYUMU VE BİLİNÇLİ FARKINDALIĞIN İNCELENMESİ

ANALYSIS OF RELATIONSHIP SATISFACTION AND CONSCIOUS AWARENESS IN ROMANTIC RELATIONSHIPS ACCORDING TO ATTACHMENT STYLE

Tugba ÇEVİK

Psikolog, T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

 psk.tugbacevik@gmail.com

Öz

Bu çalışmanın amacı, romantik ilişkilerdeki memnuniyetin incelenerek, bilinçli farkındalığın gelişimine nasıl katkıda bulunduğunu anlatmaktır. Nicel araştırma deseni kullanılarak yapılan bu çalışmada, ilişki tarama yöntemi kullanılmıştır. Bilinçli farkındalık ve ilişki doyumu, bireyin psikolojisini etkileyerek bu etkilerin ilişkilerine yansımaya neden olabilir. Kişinin hayatını öngörebilmesi ve kendini iyi tanıması, ilişkisinden alacağı tatmini belirlemede önemli bir rol oynayabilir. Olumlu bir bakış açısı, ilişki doyumu, güvenli bağlılık ve bilinçli farkındalıkla ilişkilendirilebilir. Kişinin nasıl bir yaşam sürdüğü ya da hangi değerlere sahip olduğu romantik ilişkinin başarılı olmasında oldukça önemlidir. Yakın çevresi ile ilişki kurmak isteyen ve bunu ihtiyaç edinen insanın, ilişkilere yüklediği anlama, öneme ve ilişkinin türüne göre ilişkiler sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmanın başlıklarından biri olan romantik ilişkiler, bireylerin karşılıklı olarak hissettiği sevgi, kabul gibi duyguların yanında fiziksel olarak yakınlığı da içeren bir ilişki çeşididir. Bu tür ilişkiler tamamen kendine has, özel ilişkilere sahiptir. Bu sebeple romantik ilişkiler birden fazla dinamikle belirlenmektedir. Bu dinamikler fiziksel ya da manevi değerleri de barındırmaktadır. Romantik ilişkileri anlamak için birçok çalışma incelenerek romantik ilişkiyi oluşturan ve bağlılığa etki eden faktörler şöyle özetlenmektedir: Cinsiyet, Yaş, Eğitim seviyesi, sevgi, saygı karşılıklı vb. hem duygusal hem fizyolojik birçok faktör bulunmaktadır. Kişilerin hayatlarında olup biten somut ya da soyut birçok olayı fiziksel ve zihinsel açıdan bilinçli farkındalık olarak ifade edilmektedir. Bilinçli farkındalık, kişinin ilişkilerinde ayırt edici olabilmesi ve romantik ilişkilerindeki durumu anlamlandırarak hayatını olumlu sürdürmesi için oldukça önemlidir.

Anahtar kelimeler: Bağlanma Stilleri, Bilinçli Farkındalık, İlişki Doyumu, Romantik İlişkiler.

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine how satisfaction in romantic relationships contributes to the development of conscious awareness. In this study, which was conducted using a quantitative research design, the relational screening method was used. Conscious awareness and relationship satisfaction can affect the psychology of the individual and cause these effects to be reflected in their relationships. Being able to predict one's life and knowing oneself well can play an important role in determining the satisfaction one gets from one's relationship. A positive perspective can be associated with relationship satisfaction, secure attachment and conscious awareness. What kind of life a person lives or what values he has is very important in the success of a romantic relationship. Relationships are classified according to the meaning, importance and type of relationship that people, who want and need to establish relationships with their close circle, attach to relationships. Romantic relationships, one of the headings of this classification, are a type of relationship that includes physical closeness as well as feelings such as mutual love and acceptance felt by individuals. These types of relationships are completely unique, subjective relationships. For this reason, romantic relationships are determined by more than one dynamic. These dynamics also include physical or spiritual values. To understand romantic relationships, many studies have been examined and the factors that form romantic relationships and affect commitment are summarized as follows: Gender, Age, Education level, love, respect, reciprocity, etc. There are many factors, both emotional and physiological. It is expressed as physical and mental conscious awareness of many concrete or abstract events that occur in people's lives. Conscious awareness is very important for a person to be distinctive in his relationships and to live his life positively by making sense of the situation in his romantic relationships.

Keywords: Attachment Styles, Mindful Awareness, Relationship Satisfaction, Romantic Relationships.

Makale Geliş Tarihi / Receiving Date 28.12.2023

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date 21.01.2024

Araştırma Makalesi/Research Paper

1. GİRİŞ

Ekonomik İnsan var olduğundan beri iletişim kurma eğiliminde olan bir varlıktır. Bu sebeple birden fazla ve farklı çeşitlerde iletişim kurmaktadır. İlk aşamalarda insanlar hayatta kalmak için iletişime ihtiyaç duyarken, ilerleyen zamanlarda da psikolojik ve sosyolojik gereksinimlerinden dolayı iletişime ihtiyaç duymaya başlamıştır. Bireyler arasında gerçekleşen ilişkiler türlere ayrılmaktadır. Bu türlerden biri de romantik ilişkilerdir. Romantik ilişkiler, partnerlerin kişisel ya da duygusal ihtiyaçları doğrultusunda birbirlerine duydukları sevgi, şefkat gibi yakınlık içeren ilişki çeşididir. Bu tarz ilişkiler farklı dinamiklerle belirlenmektedir. Romantik ilişkilerin temeli, erken dönemlerde atılarak ergenlik döneminde yaşanan deneyimlerle gelecek için şekillenmektedir. Romantik ilişkinin başarılı bir şekilde sürdürülmesi için partnerler arasında bağlılığın oluşması gerekmektedir. Bağlılığın başarılı bir şekilde oluşması, bireylerin birbirlerine güven duymaları ve bu temelle romantik ilişki kurmaları şeklinde sağlanmaktadır. Partnerlerin romantik ilişkileri sırasında birbirleri ile her konuda konuşabilmeleri, fikirlerini ve görüşlerini açıkça dile getirebilmeleri sağlıklı ve temelleri sağlam bir ilişki kurmaları konusunda partnerlere yardım ettiği araştırmacılar tarafından kabul görmektedir.

Romantik bir ilişkinin nasıl olduğunu ve sürdürülmesi için dayanması gereken temeller bu çalışmada belirtilmektedir. Romantik ilişki türlerinden biri olan aşk kavramının ayrıldığı türler olduğu görülmüş ve detaylandırılarak gerekli tanımlamalara yer verilmiştir. Romantik ilişkilerde farklı cinsler arasında ilişkiyi etkileyen birtakım etkenler bulunmaktadır. Bu etkenlere örnekler verilerek kadın ve erkeklerin ilişkide sorun olarak gördükleri durumlar detaylı bir şekilde açıklanmaktadır.

Romantik ilişki kalitesinin belirleyicisi olan bağlılığın, yakınlığın ve deneyimlerin önemi vurgulanmakta, romantik ilişki belirleyicileri açıklanmaktadır. Romantik ilişki kalitesiyle algılanan ilişki kalitesinin aynı olmadığı belirtilmektedir. İlişki doyumu, bireylerin kendilerine özel şekilde belirledikleri ihtiyaçları karşılamaları ve bundan sağladıkları tatmin duygusudur. Bu ihtiyaçlar duygusal ya da fizyolojik olabilmektedir.

Araştırmalardan elde edilen sonuçlara göre ilişki doyumunu etkileyen sosyal, duygusal ve farklı bakış açıları gibi etkenlerin bulunduğu görülmektedir. Farklı araştırma bulguları değerlendirilerek bağlama kavramı ve bağlanma stillerinin, romantik ilişki içindeki yerleri incelenmektedir. Bu çalışmada bilinçli farkındalıkların, romantik ilişkiler açısından değerlendirmesi yapılmış ve kültürler arası farklılıkların etkileri gözlemlenmiş ve bu çalışmada belirtilmiştir.

Bu çalışmanın amacı; romantik ilişkilerde ilişki doyumunun nasıl sağlandığını inceleyerek, bilinçli farkındalıkların gelişmesine etki etmektir. Bu doğrultuda yapılmış araştırmalardan elde edilen veriler kullanılarak çocukluk dönemine ilişkin bilgilerin ileriki yaşlarda bireye nasıl etki edeceğini ifade etmektir. Yaşanacak romantik ilişkinin başarılı olmasını sağlayacak unsurları incelemektir. Romantik ilişki kavramını detaylandırmak ve romantik ilişkilere etkisi olan olguları saptamaktır.

Dille, bedenle, duygu ve düşünce ile sağlanan ilişkinin partnerler arasında gerçekleşen romantik ilişkilerin oluşumu ve sürdürülebilirliğini sağlamak araştırmanın en önemli konusu olmaktadır. Bu çalışmada detaylı bir şekilde bu konunun üzerinde durulmaktadır. Romantik ilişki

yaşayan bireylerin bağlanmaları ile başarılı bir ilişki geçirmeleri mümkündür. Bağlılık kavramı kişilerin bebeklik döneminde oluşan ve ilerleyen dönemlerde de bireyin hayatını etkileyen önemli bir etmendir. Bu çalışma bağlılık konusunda ve romantik ilişkilerin kalıcı olmasını sağlama konusunda edinilmiş bilgiler sayesinde okuyucuya yön gösterici olmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Benzer Bu çalışmanın amacı; romantik ilişkilerde ilişki doyumunun nasıl sağlandığını inceleyerek, bilinçli farkındalıkların gelişmesine etki etmektir. Bu doğrultuda yapılmış araştırmalardan elde edilen veriler kullanılarak çocukluk dönemine ilişkin bilgilerin ileriki yaşlarda bireye nasıl etki edeceğini ifade etmektir. Yaşanacak romantik ilişkinin başarılı olmasını sağlayacak unsurları incelemektir. Romantik ilişki kavramını detaylandırmak ve romantik ilişkilere etkisi olan olguları saptamaya çalışmaktadır.

2.1. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

H1: Bireylerin bağlanma stilleri tanıtıcı bilgilerine göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.

H2: Bireylerin bağlanma stilleri ile ilişki doyumları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H3: Bireylerin bağlanma stilleri ile bilinçli farkındalıkları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

2.2. SAYILTILAR

S1: Romantik bir ilişki içerisinde olan ve rastgele 300 hastanın hazırlanan kişisel bilgi formu, yakın ilişkilerde yaşayış envanteri, ilişki doyum ölçeği ve bilinçli farkındalık ölçeğine doğru ve samimi cevap verdikleri varsayılmıştır.

S2: Çalışmanın evreninin ve hazırlanan ölçeklerin verilerin elde edilmesi adına yeterli olduğu varsayılmıştır.

2.3. SINIRLILIKLAR

Çalışma evreni, İstanbul ilinde ikamet eden ve romantik bir ilişkisi olan kişiler içerisinde rastgele ve 18-65 yaş arası okur-yazar olan 300 hasta ile sınırlandırılmıştır. Çalışma verileri ise araştırmacı tarafından oluşturulmuş olan kişisel bilgi formu, yakın ilişkilerde yaşayış envanteri, ilişki doyum ölçeği ve bilinçli farkındalık ölçeğinden elde edilen veriler ile sınırlıdır.

3. ROMANTİK İLİŞKİ VE İLİŞKİ DOYUMU

İdarenin İnsanlar sosyal varlıklar olarak sürekli ilişkiler içerisindedir. Bu ilişkiler çeşitli insanlarla ve çeşitli düzeylerde gelişir. Yakın ilişkiler, iki kişi arasında kurulan, psikolojik ihtiyaçları karşılayan ve karşılıklı bağlılığın olduğu uzun vadeli ilişkiler olarak bilinir (Kassin, Fein ve Markus, 2013).

Romantik ilişkiler, bireylerin hayatlarının önemli ve gerekli bir parçası olarak görülen yakın ilişkilerden biridir (Berscheid, Snyder ve Omoto, 1989). Romantik ilişki, iki kişi arasındaki bağ ve aşkı temsil eder ve kişilerin düşünceleri, hisleri, davranışları ve ilgileri konusundaki benzerlik ve farklılıkları bulma süreci olarak tanımlanır (Hatfield, 1988).

Bireylerin yaşamlarının önemli bir parçası, yakın ilişkiler kurmaktır. İnsanlar başkalarına ihtiyaç duyar. Bireylerin bir yere ait hissetmeleri ve orada etkileşim kurmaları çok önemlidir. Bu bir aile veya büyük bir topluluk olabilir. Bireyler, bu etkileşim ve yakın bağlar devam ettikçe mutluluk yaşarlar (Hendrick, 2009).

İlişki doyumu, romantik bir ilişkinin sürdürülebilirliğini garanti eden en önemli bileşenlerden biridir. İlişki doyumu, bireylerin ilişkileri hakkında kendi değerlendirmelerini içerir. Değerlendirmeler pozitif olduğunda bireyin ilişkiden memnun olduğu, negatif olduğunda ise ilişkiden memnun olmadığı anlamına gelir. İlişkilerden yüksek ya da düşük düzeyde memnuniyet duyabilirsiniz. İlişkide yüksek düzeyde memnuniyet, duygusal iyilik ve mutluluğu olumlu yönde etkiler (Hendrick, Hendrick ve Adler, 1988).

Bir romantik ilişki, bireylerin birlikte olma ve yakınlık gibi temel ihtiyaçlarını karşıladığında, ilişkiden kaynaklanan doyum da daha yüksek olur (Gürcan, 2015). Ayrıca, bir romantik ilişkide etkili iletişim, çiftlerin birbirlerine karşı duydukları güven, yakınlık, tutku, bağlılık, bağlanma ve mutluluk duygularının varlığının bir göstergesidir (Kol, 2020).

4. ROMANTİK İLİŞKİLERDE BAĞLANMA STİLLERİ

Hazan ve Shaver, yetişkin romantik ilişkilerinde bağlanma teorisini geliştirdi. Bu görüşe göre, bireylerin ilk deneyimleri arasındaki farklılıklar, onların bağ kurma ve ilişki tarzlarında uzun vadeli farklılıklar yaratabilir. Yetişkin romantik ilişkileri, bebekler tarafından tanımlanan üç bağlanma tarzı (güvenli, kaygılı ve kaçınan) gibidir (Hazan ve Shaver, 1987: 513).

Hazan ve Shaver (1987: 513), bağlanma stillerinin romantik aşkla ilişkili olduğunu kanıtlamak için teorik ve pratik kanıtlar sunmuştur. Yaptıkları teorik çalışmalar, bebek ve yetişkin arasında güçlü bir bağlantı olduğunu gösteriyordu. Bu çalışmada üç farklı bağlanma stilinin kullanılması, bebekler üzerinde yapılan çalışmalarda bildirilenlerle çok benzerlik gösteriyordu (Hazan ve Shaver, 1987: 513).

Shaver ve Hazan (1988: 473), bağlanma kuramıyla romantik ilişkileri ve çeşitli aşk türlerini açıklamıştır. Aşk türleriyle bağlanma biçimleri birbiriyle bağlantılıdır. Romantik aşk kuramları, aşka ilişkin tutumların kaygılı kararsız bağlanma stiliyle aynı olduğunu ve kaçınmacı bağlanma stiliyle başa çıkamadıklarını belirtmişlerdir.

5. ROMANTİK İLİŞKİLERDE BİLİNÇLİ FARKINDALIK

Bilinçli farkındalık, kişilerin hayatlarında olup biten somut ya da soyut birçok olayı fiziki ve zihnen anlamlandırabilmesi anlamına gelmektedir (Harvey, 2000). Bundan yaklaşık 2500 yıl önce ortaya çıktığı söylenmektedir (Germer, 2005; Fulton ve Siegel, 2005). Yapılmış çalışmalar neticesinde bilinçli farkındalığın kökenlerinin Hindu, Budist ve Çin gibi ülkelere dayandığı da belirtilmektedir. Kelime olarak kökeninin "vipassana" kelimesinden geldiği ve bir meditasyon uygulaması olduğu söylenirken bir kesim ise bu kelimenin kökenini "satipatthana" şeklinde ifade etmektedir. (Doshi, 1989; Fleischman, 1989). Bilincin Oluşması iki şekilde gerçekleşir. Bunlardan birisi farkındalığın kendisi diğeri ise bunu oluşturan nesnelere (Nydaahl, 2008).

Kabat Zinn'e (2003) göre bilinçli farkındalık, içinde bulunduğumuz anı ve yargısız olarak birbiri ardına gelen anları deneyimlediğimizde ortaya çıkan farkındalıktır. Dikkat ve farkındalığın şimdiki anda deneyimlenmesi olarak da bilinen bilinçli farkındalık, otomatik düşüncelerden ve faydasız davranışlardan kurtulmak için hayati önem taşır (Deniz, Erus ve Büyükcebeci, 2017: 356).

İlişkisel farkındalık, romantik ilişki çerçevesinde dikkatli olmak anlamına gelir (Kimmes vd., 2017: 577). Bu konuyla ilgili araştırmalar, bilinçli farkındalık düzeyinin romantik ilişkilerde daha güçlü duygusal hafızalara katkıda bulunarak romantik ilişkilerden kaynaklanan doyum düzeyini artırdığını göstermektedir (Wachs ve Cordova, 2007: 470). Literatürdeki araştırmalar incelendiğinde, bilinçli farkındalık düzeyinin duygularla olan ilişkisine ilişkin çok sayıda çalışma olduğu ortaya çıkmıştır (Roemer, Williston ve Rollins, 2015: 53).

Partnerler arasındaki uyum, bilinçli farkındalık seviyesinin ileri olduğu romantik ilişkilerde memnuniyet ve sevgi içerikli davranışların artmasına ek olarak, birçok hayat olayında daha fazla görülmektedir (Wachs ve Cordova, 2007: 471). Dolayısıyla, bilinçli farkındalık düzeyinin romantik ilişkilerde bağlantılı olabilme, uyumlu olabilme ve yakınlık hissetme durumlarını desteklediği söylenebilir (Brown ve diğerleri, 2008: 76).

6. ARAŞTIRMANIN MODELİ VE YÖNTEMİ

Çalışma, nicel bir araştırma desenine sahiptir ve ilişkisel tarama modelini kullanmıştır. Her ne kadar çalışmada neden-sonuç ilişkisi ile ilgili net bir bilgi verilemeyecek olsa da yararlı çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Bu çalışmada bağlanma stiline göre ilişki doyum ve bilinçli farkındalık arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. Bu çalışmada bağlanma stiline göre ilişki doyum ve bilinçli farkındalık arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir.

6.1. EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırmanın evrenini İstanbul ilinde ikamet etmekte olan ve romantik bir ilişkisi olan (evli, nişanlı/sözlü, flört eden) 18-65 yaş arası okur-yazar olan yetişkinler, örneklemini ise rastgele 300 birey oluşturmaktadır.

6.2. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Çalışmada araştırmacı tarafından oluşturulacak kişisel bilgi formu, yakın ilişkilerde yaşayış envanteri, ilişki doyum ölçeği ve bilinçli farkındalık ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçekler doğrultusunda katılımcıların konuya ilişkin görüşleri belirlenmiştir.

6.3. İLİŞKİ DOYUMU ÖLÇEĞİ

İlişki Doyumu Ölçeği (Relationship Assesment Scale), katılımcıların ilişki doyumlarını ölçmek için geliştirilmiştir (Hendrick, 1988). Kullanılan ölçek yedi maddeden oluşmaktadır. Yedi basamaklı Likert tipi bir ölçektir. Kullanılan ölçekteki 7. ve 4. maddeler ise ters puanlanmaktadır. Ölçekteki düşük puanlar, katılımcının ilişkiden doyumunun düşük olduğunu gösterirken, yüksek puanlar, katılımcının ilişkiden doyumunun yüksek olduğunu göstermektedir. Curun (2001), tarafından Türkçeye çevirilen İlişki Doyumu Ölçeği, orijinaline uygun olarak, Türkçe biçiminin tek faktörlü bir yapısı ve iç tutarlık katsayısı .86 olarak belirlenmiştir.

6.4. KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Çalışmaya katılan katılımcılara ait tanıtıcı bilgilerin elde edilmesi amacıyla kullanılmıştır. Bu kısımda literatür bilgileri göz önünde bulundurulduğunda araştırmacı tarafından çalışmanın amacına uygun olarak 18-65 yaş arası katılımcıların doldurduğu formda katılımcılardan yaş, cinsiyet, eğitim durumu, meslek, medeni durum, yakın ilişkiler, aile içi ihmal, birliktelik süresi (yıl) sorularına cevap vermeleri istenmiştir.

6.5. YAKIN İLİŞKİLERDE YAŞAYIŞ ENVANTERİ

Yakın ilişkilerde yaşantılar envanteri Fraley ve arkadaşları (2000) tarafından geliştirilen, 36 maddeden oluşan bir ölçektir. Bu maddelerden 18 tanesi kaygılı bağlanma alt boyutunu, diğer 18 tanesi de kaçınmacı bağlanma alt boyutunu ölçmektedir. Kaygılı bağlanma alt boyutunu ölçmek için tek sayılı maddelerin ortalamaları alınırken, kaçınmacı bağlanma alt boyutunu ölçmek için çift sayılı maddelerin ortalamaları alınmalıdır. Her iki boyutu ölçen maddeler ayrı ayrı toplanır ve ortalamaları alındıktan sonra her birey için kaygılı bağlanma ve kaçınan bağlanma puanları belirlenir.

6.6. İLİŞKİ DOYUMU ÖLÇEĞİ

İlişki Doyumu Ölçeği (Relationship Assesment Scale), katılımcıların ilişki doyumlarını ölçmek için geliştirilmiştir (Hendrick, 1988). Kullanılan ölçek yedi maddeden oluşmaktadır. 7'li likert tipi bir ölçektir. Kullanılan ölçekteki 7. ve 4. maddeler ise ters puanlanmaktadır. Ölçekteki düşük puanlar, katılımcının ilişkiden doyumunun düşük olduğunu gösterirken, yüksek puanlar, katılımcının ilişkiden doyumunun yüksek olduğunu göstermektedir. Curun (2001), tarafından Türkçeye çevirilen İlişki Doyumu Ölçeği, orijinaline uygun olarak, Türkçe biçiminin tek faktörlü bir yapısı ve iç tutarlık katsayısı .86 olarak belirlenmiştir.

6.7. BİLİNÇLİ FARKINDALIK ÖLÇEĞİ

Brown ve Ryan (2003) tarafından tasarlanan Bilinçli Farkındalık Ölçeği (BFÖ), insanların günlük yaşamdaki anlık deneyimlerin farkında olma ve bunlara karşı dikkatli olma eğilimini ölçmektedir. Ölçeğin on beş maddesi vardır. BFÖ'nün yapısı tek bir faktörden oluşur ve tek bir toplam puan verir.

Ölçeğin yüksek puanları, bilinçli farkındalığın yüksek olduğunu göstermektedir. BFÖ, hemen hemen her zaman, çoğu zaman, bazen, nadiren, oldukça seyrek veya neredeyse hiçbir zaman dereceli bir Likert ölçeğidir. BFÖ'nün yapı geçerliği hem açıklayıcı hem de doğrulayıcı faktör analizleri yoluyla test edilmiştir. BFÖ, açıklayıcı faktör analizinde tek faktörlü bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir. Factor yükleri .27 ile .78 arasındadır. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, BFÖ'nün tek faktörlü bir yapıya sahip olduğunu doğrulanmıştır. Uygulamanın iç tutarlılık katsayısı .82'dir. Ölçekten elde edilen maddeler arasındaki genel korelasyonlar .25 ila .72 arasındadır. BFÖ'nün test-tekerrar güvenilirliği iki uygulama arasında dört hafta arayla test edilmiş ve .81 olarak saptanmıştır.

7. VERİLERİN ANALİZİ

Araştırmada yakın ilişkilerde yaşayış envanteri ile ilişki doyum ve bilinçli farkındalık arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu ilişkilerin incelenmesinde Pearson Korelasyonu yöntemleri kullanılmıştır. Yakın ilişkilerde yaşayış envanteri ve alt boyutları tanımlayıcı değişkenlere göre oluşan gruplar arasındaki farklılıkların incelenmesi için t testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Aynı zamanda değişkenleri betimleyen ortalama, standart sapma, yüzdelik dilim gibi değerler hesaplanmıştır. Verilerin analizi için SPSS 22.00 istatistik paket programı kullanılmıştır.

8. BULGULAR

Çalışmaya katılan katılımcıların 44'ü 18-25 yaş aralığında, 89'u 26-35 yaş aralığında, 49'u 36-40 yaş aralığında, 49'u 41-45 yaş aralığında, 10'u 46-50 yaş aralığında, 16'sı 51-55 yaş aralığında, 21'i 56-60 yaş aralığında ve 22'si 61-65 yaş aralığındadır. 150'si kadın, 150'si erkektir. 32'si okur-yazar, 30'u ilk/orta öğretim mezunu, 112'si lise mezunu, 68'i ön lisans/lisans mezunu, 58'i ise lisansüstü mezundur. 20'si öğrenci, 86'sı memur, 70'i ev hanımı, 51'i emekli, 10'u çalışmamakta ve 63'ü diğer mesleklerde çalışmaktadır. 63'ü bekar, 217'si evli ve 20'sinin ise eşi vefat etmiştir. 33'ünün yakın ilişkileri kötü, 92'sinin orta, 146'sının iyi ve 29'unun çok iyidir. 110'unda aile içi ihmal varken, 190'ında aile içi ihmal yoktur. Çalışmaya katılanların birliktelik süreleri ortalama 14,19±10,96 yıldır.

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyete Göre Romantik İlişkiye Bakış Açılarının Karşılaştırılması

	Cinsiyet						t	P
	Kadın			Erkek				
	N	Ortalama	SS	N	Ortalama	SS		
İlişki Doymu	150	36,13	10,70	150	29,56	10,24	5,436	,000
Kaygılı Bağlanma	150	3,63	1,15	150	3,87	1,55	1,537	,125
Kaçınmacı Bağlanma	150	4,40	1,00	150	4,10	,95	2,692	,007
Yakın İlişkilerde Yaşayış	150	4,01	,99	150	3,98	1,16	,241	,810
Bilinçli Farkındalık	150	47,47	19,88	150	46,19	12,25	,668	,505

Katılımcıların cinsiyete göre romantik ilişkiye bakış açılarının karşılaştırılması amacıyla yapılan analiz sonucunda cinsiyet ile ilişki doymu ve kaçınmacı bağlanma arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Buna göre kadın katılımcıların ilişki doymu ve kaçınmacı bağlanma puanları erkek katılımcıların ilişki doymu ve kaçınmacı bağlanma puan ortalamasından daha yüksektir.

Tablo 2. Katılımcıların Yaşa Göre Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) Boyutlarının ve Toplamın Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

		N	Ortalama	SS	F	P
Kaygılı Bağlanma	18-25	44	4,1843	1,79341	15,694	,000
	26-35	89	3,8858	1,33831		
	36-40	49	3,7245	,71865		
	41-45	49	3,4694	1,06701		
	46-50	10	3,6222	,80329		
	51-55	16	4,9514	,45355		
	56-60	21	1,4894	1,01935		
	61-65	22	4,3535	,06539		
	Toplam	300	3,7498	1,36553		
Kaçınmacı Bağlanma	18-25	44	3,8636	,91996	48,706	,000
	26-35	89	4,4925	,70259		
	36-40	49	5,0658	,22357		
	41-45	49	3,9819	,83120		
	46-50	10	4,8667	,17213		
	51-55	16	5,1146	,38675		
	56-60	21	2,2037	,81882		
	61-65	22	3,8586	,26155		
	Toplam	300	4,2494	,98101		
Toplam	18-25	44	4,0240	1,34286	25,048	,000
	26-35	89	4,1891	,92861		
	36-40	49	4,3951	,45792		
	41-45	49	3,7256	,81383		
	46-50	10	4,2444	,31558		
	51-55	16	5,0330	,41774		

Romantik İlişki Yaşayan Bireylerde Bağlanma Stili Açısından İlişki Doyumu ve Bilinçli Farkındalığın İncelenmesi

	56-60	21	1,8466	,91909		
	61-65	22	4,1061	,16347		
	Toplam	300	3,9996	1,07588		

Katılımcıların yaşları ile Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) alt boyutları ve toplam arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla yapılan ANOVA testi sonucunda aralarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Buna göre 51-55 yaş arası katılımcıların Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) alt boyutları ve toplam puan ortalamalarının diğer yaş gruplarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Cinsiyete Göre Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) Alt Boyutlarının ve Toplamın Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

	Cinsiyet	N	Ortalama	SS	t	P
Kaygılı Bağlanma	Kadın	150	3,6289	1,15037	1,537	,125
	Erkek	150	3,8707	1,54565		
Kaçınmacı Bağlanma	Kadın	150	4,4004	,99523	2,692	,007
	Erkek	150	4,0985	,94597		
Toplam	Kadın	150	4,0146	,98621	,241	,810
	Erkek	150	3,9846	1,16179		

Katılımcıların cinsiyetleri ile Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) alt boyutları ve toplam arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla yapılan t-testi sonucunda cinsiyet ile kaygılı bağlanma ve toplam arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmezken ($p > 0.05$), cinsiyet ile kaçınmacı bağlanma arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Buna göre katılımcıların kaygılı bağlanma ve toplam puanları cinsiyete göre değişmemekte iken kaçınmacı bağlanma puanları bakımından kadınların puan ortalaması daha yüksektir.

Tablo 4. Katılımcıların Eğitim Durumuna Göre (YİYE) Alt Boyutlarının ve Toplamın Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

		N	Ortalama	SS	F	P
Kaygılı Bağlanma	Okur-yazar	32	3,0608	2,46466	15,702	,000
	İlk/orta öğretim	30	2,6000	,28679		
	Lise	112	4,3611	1,02781		
	Ön lisans/lisans	68	3,6691	,95795		
	Lisansüstü	58	3,6389	1,25817		
	Toplam	300	3,7498	1,36553		
Kaçınmacı Bağlanma	Okur-yazar	32	3,4531	2,00433	13,220	,000
	İlk/orta öğretim	30	4,1333	,45849		
	Lise	112	4,2530	,69676		
	Ön lisans/lisans	68	4,1413	,85661		
	Lisansüstü	58	4,8688	,42561		
	Toplam	300	4,2494	,98101		
Toplam	Okur-yazar	32	3,2569	2,23367	10,912	,000
	İlk/orta öğretim	30	3,3667	,36155		
	Lise	112	4,3070	,74999		

	Ön lisans/lisans	68	3,9052	,79159		
	Lisansüstü	58	4,2538	,82306		
	Toplam	300	3,9996	1,07588		

Katılımcıların eğitim durumları ile Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) alt boyutları ve toplam arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla yapılan ANOVA testi sonucunda aralarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir ($p<0.05$). Buna göre lise mezunlarının kaygılı bağlanma ve toplam puan ortalamaları daha yüksektir ve lisansüstü mezunlarının kaçınmacı bağlanma puan ortalamaları daha yüksektir.

Tablo 5. Katılımcıların Mesleklerine Göre Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) Alt Boyutlarının ve Toplamın Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

		N	Ortalama	SS	F	P
Kaygılı Bağlanma	Öğrenci	20	6,0000	,00000	18,047	,000
	Memur	86	3,9748	1,27792		
	Ev hanımı	70	3,4175	,89454		
	Emekli	51	3,2059	1,58929		
	Çalışmayan	10	3,5000	,00000		
	Diğer	63	3,5776	1,30928		
	Toplam	300	3,7498	1,36553		
Kaçınmacı Bağlanma	Öğrenci	20	4,6667	,00000	18,278	,000
	Memur	86	4,6370	,71374		
	Ev hanımı	70	4,1063	,83581		
	Emekli	51	3,3039	1,11257		
	Çalışmayan	10	4,7778	,00000		
	Diğer	63	4,4286	1,03269		
	Toplam	300	4,2494	,98101		
Toplam	Öğrenci	20	5,3333	,00000	16,567	,000
	Memur	86	4,3059	,87872		
	Ev hanımı	70	3,7619	,72966		
	Emekli	51	3,2549	1,33985		
	Çalışmayan	10	4,1389	,00000		
	Diğer	63	4,0031	1,12088		
	Toplam	300	3,9996	1,07588		

Katılımcıların meslekleri ile Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) alt boyutları ve toplam arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla yapılan ANOVA testi sonucunda aralarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir ($p<0.05$). Buna göre öğrencilerin kaygılı bağlanma ve toplam puan ortalamaları daha yüksekken çalışmayanların kaçınmacı bağlanma puan ortalamaları daha yüksektir.

Tablo 6. Katılımcıların Medeni Durumuna Göre Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) Alt Boyutlarının ve Toplamın Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

		N	Ortalama	SS	F	P
Kaygılı Bağlanma	Bekar	63	4,5503	1,72784	19,579	,000
	Evli	217	3,4636	1,19313		
	Vefat etmiş	20	4,3333	,00000		
	Toplam	300	3,7498	1,36553		
Kaçınmacı Bağlanma	Bekar	63	4,3721	1,17579	2,846	,060
	Evli	217	4,2573	,95410		
	Vefat etmiş	20	3,7778	,00000		
	Toplam	300	4,2494	,98101		
Toplam	Bekar	63	4,4612	1,41690	7,997	,000
	Evli	217	3,8605	,97169		
	Vefat etmiş	20	4,0556	,00000		
	Toplam	300	3,9996	1,07588		

Katılımcıların medeni durumları ile Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) alt boyutları ve toplam arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla yapılan ANOVA testi sonucunda medeni durum ile kaygılı bağlanma ve toplam arasında anlamlı farklılıklar tespit edilirken ($p < 0.05$), medeni durum ile kaçınmacı bağlanma arasında anlamlı farklılıklar tespit edilememiştir ($p > 0.05$). Buna göre katılımcıların kaçınmacı bağlanma puanları medeni durumlarına göre değişmemekte iken bekar olanların kaygılı bağlanma ve toplam puanları daha yüksektir.

Tablo 7. Katılımcıların Yakın İlişkilerine Göre Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) Alt Boyutlarının ve Toplamın Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

		N	Ortalama	SS	F	P
Kaygılı Bağlanma	Kötü	33	2,4394	1,50567	31,624	,000
	Orta	92	4,4191	1,00059		
	İyi	146	3,8459	1,30186		
	Çok iyi	29	2,6341	,67627		
	Toplam	300	3,7498	1,36553		
Kaçınmacı Bağlanma	Kötü	33	3,0286	1,28261	27,756	,000
	Orta	92	4,2645	,79701		
	İyi	146	4,5495	,68248		
	Çok iyi	29	4,0805	1,28993		
	Toplam	300	4,2494	,98101		
Toplam	Kötü	33	2,7340	1,39414	30,304	,000
	Orta	92	4,3418	,74049		
	İyi	146	4,1977	,93099		
	Çok iyi	29	3,3573	,98211		
	Toplam	300	3,9996	1,07588		

Katılımcıların yakın ilişkileri ile Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) alt boyutları ve toplam arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla yapılan ANOVA testi sonucunda aralarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir ($p<0.05$). Buna göre yakın ilişkileri orta olanların kaygılı bağlanma ve toplam puanları daha yüksekken, yakın ilişkileri iyi olanların kaçınmacı bağlanma toplam puanları daha yüksektir.

Tablo 8. Katılımcıların Aile İçi İhmal Durumuna Göre Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) Alt Boyutlarının ve Toplamın Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

	Aile içi ihmal	N	Ortalama	SS	t	P
Kaygılı Bağlanma	Evet	110	4,3056	1,66471	4,999	,000
	Hayır	190	3,4281	1,03337		
Kaçınmacı Bağlanma	Evet	110	4,0500	1,32327	2,320	,022
	Hayır	190	4,3649	,68998		
Toplam	Evet	110	4,1778	1,45490	1,884	,062
	Hayır	190	3,8965	,76242		

Katılımcıların aile içi ihmal durumu ile Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) alt boyutları ve toplam arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla yapılan t-testi sonucunda aile içi ihmal durumu ile alt boyutlar arasında anlamlı farklılıklar tespit edilirken ($p<0.05$), aile için ihmal durumu ile toplam arasında anlamlı farklılık tespit edilememiştir ($p>0.05$). Buna göre katılımcıların toplam puanları aile içi ihmale göre değişmemekte iken aile için ihmal olanların kaygılı bağlanma puan ortalamaları daha yüksek, aile içi ihmal olmayanların kaçınmacı bağlanma puan ortalamaları daha yüksektir.

Tablo 9. Katılımcıların Bağlanma Stili ile İlişki Doymu ve Bilinçli Farkındalık Arasındaki İlişkinin İncelenmesine İlişkin Bulgular

		Kaygılı Bağlanma	Kaçınmacı Bağlanma	Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri
İlişki Doym Ölçeği	Pearson Korelasyon	-,174**	,406**	,075
	Sig	,002	,000	,197
	N	300	300	300
Bilinçli Farkındalık Ölçeği	Pearson Korelasyon	,095	-,274**	-,064
	Sig	,099	,000	,268
	N	300	300	300

** . Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır (2-kuyruklu).

Katılımcıların bağlanma stili ile ilişki doym ve bilinçli farkındalık arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan Pearson Korelasyon analizi sonucunda ilişki doym ile kaçınmacı bağlanma arasında orta düzeyde, kaygılı bağlanma arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilirken bilinçli farkındalık ile kaçınmacı bağlanma arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($p<0.01$). Buna göre ilişki doymu kaçınmacı bağlanmayı pozitif yönde, kaygılı bağlanmayı negatif yönde etkilerken bilinçli farkındalık ise kaçınmacı bağlanmayı negatif yönde etkilemektedir. Diğerleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmediği için birbirlerini etkilememektedir ($p>0.01$).

9. TARTIŞMA

Bu çalışmada, romantik ilişki yaşayan bireylerde bağlanma stiline göre ilişki doyumu ve bilinçli farkındalık açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte bağlanma stiline katılımçıların verdiği çeşitli tanıtıcı bilgilere göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir.

Çalışmaya katılan katılımçıların 44'ü 18-25 yaş aralığında, 89'u 26-35 yaş aralığında, 49'u 36-40 yaş aralığında, 49'u 41-45 yaş aralığında, 10'u 46-50 yaş aralığında, 16'sı 51-55 yaş aralığında, 21'i 56-60 yaş aralığında ve 22'si 61-65 yaş aralığındadır. 150'si kadın, 150'si erkektir. 32'si okuyucu, 30'u ilk/orta öğretim mezunu, 112'si lise mezunu, 68'i ön lisans/lisans mezunu, 58'i ise lisansüstü mezundur. 20'si öğrenci, 86'sı memur, 70'i ev hanımı, 51'i emekli, 10'u çalışmamakta ve 63'ü diğer mesleklerde çalışmaktadır. 63'ü bekar, 217'si evli ve 20'sinin ise eşi vefat etmiştir. 33'ünün yakın ilişkileri kötü, 92'sinin orta, 146'sinin iyi ve 29'unun çok iyidir. 110'unda aile içi ihmal varken, 190'ında aile içi ihmal yoktur. Çalışmaya katılanların birliktelik süreleri ortalama 14,19±10,96 yıldır.

Çalışmamız sonucunda elde edilen verilere ve yapılan detaylı literatür taramasına göre araştırma soruları yorumlanmış ve sonuçlar belirtilerek önerilerde bulunulmuştur.

9.1. BİREYLERİN BAĞLANMA STİLLERİNİN TANITICI BİLGİLERE GÖRE FARKLILAŞMASININ İNCELENMESİ

Çalışma sonucunda katılımçıların yaşları ile Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) alt boyutları ve toplam arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla yapılan ANOVA testi sonucunda aralarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Buna göre 51-55 yaş arası katılımçıların Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) alt boyutları ve toplam puan ortalamalarının diğer yaş gruplarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Hızarcı (2018) yaptığı çalışma sonucunda yaşa göre kaçınmacı ve kaygılı bağlanma stilleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığını tespit etmiştir. Sarıççek (2018) araştırma sonucundayla korkulu ve güvenli bağlanma stillerinin yaşa göre farklılaştığını belirlemiştir. Bayar (2021) yaptığı çalışmada yetişkin bireylerde bağlanma stillerinin yaş grubuna farklılaşmasını incelediğinde anlamlı farklılıklar olmadığını tespit etmiştir. Dolayısıyla, farklı yaş gruplarındaki bireylerin bağlanma stilleri birbirine paraleldir. Bu konuda, genellikle yaş grubunun bağlanma stillerine göre anlamlı farklılıklar gösterdiği belirlenmiştir. Erözkan (2011)'in ve Turan-Cebeci (2009)'nin yaptığı çalışmalarda bağlanma stillerinin yaş grubuna göre anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir.

Yapılan çalışma sonucunda katılımçıların cinsiyetleri ile Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) alt boyutları ve toplam arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla yapılan t-testi sonucunda cinsiyet ile kaygılı bağlanma ve toplam arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmezken ($p > 0.05$), cinsiyet ile kaçınmacı bağlanma arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Buna göre katılımçıların kaygılı bağlanma ve toplam puanları cinsiyete göre değişmemekte iken kaçınmacı bağlanma puanları bakımından kadınların puan ortalaması daha yüksektir. Saymaz'ın 2003'te yaptığı çalışmada, ergenlerde erkeklerin toplam puanları daha yüksektir. Keler (2008) yaptığı çalışmada ise kayıtsız ve korkulu bağlanma stilleri bakımından anlamlı bir farklılaşma tespit etmemiştir. Bir başka araştırmadaysa, saplantılı ve kayıtsız bağlanma stillerinde cinsiyete göre anlamlı bir farklılık belirlenmezken, kızların korkulu bağlanma stili puan ortalamaları, erkeklerin ise güvenli bağlanma stili puan ortalamaları daha yüksektir (Yıldız, 2008). Işınsoy Halat (2009) yaptığı araştırma da ise güvenli, korkulu, saplantılı ve kayıtsız bağlanma stillerinden sadece korkulu bağlanma stiline kadınların puan ortalamalarının erkeklerin puan ortalamalarından daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Sümer ve Güngör (1999) yaptığı araştırmada ise kız çocuklarının daha fazla korkulu bağlanma geliştirdiğini belirlemiştir. Karakuş (2012) ise yaptığı çalışmada erkek ergenlerin güvenli bağlanma stili puan ortalamalarının kız ergenlerin güvenli bağlanma stili puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğunu, fakat; ergenlerde

saplantılı, kayıtsız ve korkulu bağlanma stillerinde cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olmadığını saptamıştır. Erözkan (2004) ve Damarlı (2006)'nın yaptığı çalışmada ise erkeklerin güvenli bağlanma stili puan ortalamalarının kızların puan ortalamalarından daha yüksek olduğu belirlenirken; saplantılı, kayıtsız ve korkulu bağlanma stillerinde ise kızlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılaşma tespit etmemişlerdir. Tüm bu sonuçlar kültürel faktörlerden, toplumdaki kız ve erkek çocuk yetiştirme stillerinin farklı olmasından, kadın ve erkeklerin farklı duygu ve düşünce yapılarında olmasından kaynaklanmış olabilir.

Çalışma sonucunda katılımcıların eğitim durumları ile Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) alt boyutları ve toplam arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla yapılan ANOVA testi sonucunda aralarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Buna göre lise mezunlarının kaygılı bağlanma ve toplam puan ortalamaları daha yüksekken lisansüstü mezunlarının kaçınmacı bağlanma puan ortalamaları daha yüksektir. Bayar (2021) yaptığı çalışmada yetişkin bireylerde bağlanma stillerinin eğitim durumuna göre farklılaşmasını incelediğinde anlamlı farklılıklar olmadığını tespit etmiştir. Dolayısıyla, farklı eğitim düzeylerine sahip yetişkin bireylerin bağlanma stilleri birbirine paraleldir. Güvendiren (2020) yaptığı araştırmada bağlanma stillerinin yaşa göre anlamlı farklılıklar göstermediği saptamıştır.

Yapılan çalışma sonucunda katılımcıların meslekleri ile Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) alt boyutları ve toplam arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla yapılan ANOVA testi sonucunda aralarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir ($p > 0.05$). Buna göre öğrencilerin kaygılı bağlanma ve toplam puan ortalamaları daha yüksekken çalışmayanların kaçınmacı bağlanma puan ortalamaları daha yüksektir.

Çalışma sonucunda katılımcıların medeni durumları ile Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) alt boyutları ve toplam arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla yapılan ANOVA testi sonucunda medeni durum ile kaygılı bağlanma ve toplam arasında anlamlı farklılıklar tespit edilirken ($p < 0.05$), medeni durum ile kaçınmacı bağlanma arasında anlamlı farklılıklar tespit edilememiştir ($p > 0.05$). Buna göre katılımcıların kaçınmacı bağlanma puanları medeni durumlarına göre değişmemekte iken bekar olanların kaygılı bağlanma ve toplam puanları daha yüksektir. Sümer (2017) yaptığı çalışma sonucunda bekar olanların evli olanlara göre daha yüksek düzeyde kaygılı bağlanmaya sahip olduğunu tespit etmiştir. Baltacıoğlu (2016) ise yaptığı çalışmada kaygılı bağlanmanın medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediğini saptamıştır. Lakin evliliğin kişinin kendisini güvende hissetmesini sağladığı (Buunk, 1981), evli çiftlerin bekar çiftlere kıyasla birbirlerini daha çok tanıdıkları, bu sebeple evlilerin terk edilme korkularının daha az olduğu düşünüldüğünde; ilişkilerdeki terk edilme korkusuna bağlı olarak meydana gelen kaygılı bağlanmanın evlilerde daha az olması beklenen bir neticedir.

Yapılan çalışmada katılımcıların birliktelik süresi ile Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) alt boyutları ve toplam arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla yapılan ANOVA testi sonucunda aralarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Buna göre 6 yıldır birlikte olan katılımcıların kaygılı bağlanma ve toplam puanları daha yüksekken 21 yıldır birlikte olan katılımcıların ise kaçınmacı bağlanma puanları daha yüksektir. Sümer (2017) yaptığı çalışmada kaygılı ve kaçınmacı bağlanma puanlarında birliktelik süresi bakımından anlamlı bir farklılık tespit etmiştir. 5 yıldan az süredir birlikte olanlar ile 10 yıldan fazla süredir birlikte olanların 5-10 yıl arası birlikte olanlara göre daha yüksek kaçınmacı bağlanma puan ortalamasına sahip olduklarını belirlemiştir. Bunun sonucunda kaçınmacı bağlanmanın birliktelik süresiyle orantılı olarak artmadığını, birlikteliğin başlarında kaçınmacı bağlanmanın yüksek olduğunu, birlikteliğin ortalarında kaçınmacı bağlanmanın azaldığını, sonra yeniden arttığını dolayısıyla U biçiminde bir yol aldığını belirlemiştir. Sebebi ise romantik ilişkinin ilk zamanlarında bireylerin birliktelikten çekinebildiklerini, dolayısıyla karşısındakinden kaçınabildiklerini, belli bir zaman geçince

birbirlerini daha çok tanıyıp, anladıktan sonra kaçınmanın azaldığını; lakin 10 yıl gibi bir zaman sonra birliktelikten beklentilerinin karşılanmaması vb. nedenlerle yeniden partnerine yakınlaşmaktan kaçınabildiklerinden kaynaklanmış olabilir. Diğer araştırma sonuçları ise birliktelik süresinin arttıkça kaygılı bağlanmanın azaldığını belirtmektedir. Yeter (2016) yaptığı çalışmada güvenli bağlanma ile birliktelik süresi arasında pozitif yönde bir ilişki tespit etmiştir. Bununla birlikte saplantılı bağlanma stili ile birliktelik süresi arasında negatif yönde bir ilişki olduğunu da tespit etmiştir. Kaygılı bağlanmanın ana unsurunun terk edilme yani kaybetme korkusu olduğu (Collins ve Allard, 2001) düşünüldüğünde; birliktelik süresinin artmasıyla kaybetme korkusunun azaldığı, bunun neticesinde kaygılı bağlanmanın da azaldığı söylenebilir.

Çalışma sonucunda katılımcıların yakın ilişkileri ile Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) alt boyutları ve toplam arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla yapılan ANOVA testi sonucunda aralarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir ($p<0.05$). Buna göre yakın ilişkileri orta olanların kaygılı bağlanma ve toplam puanları daha yüksek çıkmıştır.

Çalışmanın bir diğer dikkat çeken sonucu ise yakın ilişkileri iyi olanların kaçınmacı bağlanma toplam puanları daha yüksek olmasıdır. Literatür incelendiğinde ise Kaçınmacı tarzında bağlanma stiline sahip bireyler, yakın ilişkiler kurmaktan ve bağlanmaktan kaçınmaktadırlar (Erdoğan vd., 2013). Yaşar (2014) bireylerin bağlanma stilleri ile kullandıkları savunma mekanizmaları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmasında bir ilişkisi olmayan bireylerin kaçınmacı bağlanma düzeylerinin de daha yüksek olduğunu bulmuştur. Alan yazınındaki diğer çalışmalarda ise (Sarı ve Owen 2016, Malatyalı 2014, Sığircı 2010, Hazan & Shaver 1994) ilişki doyumu yaşamayan bireylerin, kaçınmacı bağlanma stiline sahip olma eğilimi yüksektir. Rusbult ve diğ. (1999) de güven ve yakın ilişkilerdeki bağlanımın birbiriyle sımsıkı bir ilişki içinde olduğunu söylemektedirler. Çiftlerin birbirlerine olan güven duygusu arttıkça, yakın ilişkilerinden daha fazla doyum alırlar (Bilecen 2007).

Bu çalışmada katılımcıların aile içi ihmal durumu ile Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) alt boyutları ve toplam arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla yapılan t-testi sonucunda aile içi ihmal durumu ile alt boyutlar arasında anlamlı farklılıklar tespit edilirken ($p<0.05$), aile için ihmal durumu ile toplam arasında anlamlı farklılık tespit edilememiştir ($p>0.05$). Buna göre katılımcıların toplam puanları aile içi ihmale göre değişmemekte iken aile için ihmal olanların kaygılı bağlanma puan ortalamaları daha yüksek, aile içi ihmal olmayanların kaçınmacı bağlanma puan ortalamaları daha yüksektir.

9.2. BİREYLERİN BAĞLANMA STİLLERİ İLE İLİŞKİ DOYUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Katılımcıların bağlanma stili ile ilişki doyumları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan Pearson Korelasyon analizi sonucunda ilişki doyumu ile kaçınmacı bağlanma arasında orta düzeyde, kaygılı bağlanma arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($p<0.01$). Buna göre ilişki doyumu kaçınmacı bağlanmayı pozitif yönde, kaygılı bağlanmayı negatif yönde etkilemektedir. Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) toplam ile arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmediği için birbirlerini etkilememektedir ($p>0.01$). Çalışmamıza benzer olarak Bayar (2021) yaptığı çalışmada bağlanma stilleri ile ilişki doyumu arasındaki ilişkiyi incelediğinde ilişki doyumu ile kaçınmacı bağlanma stili arasında pozitif yönlü ilişki tespit ederken kaygılı bağlanma stili ile negatif yönlü bir ilişki tespit etmiştir. Sığircı (2010) yaptığı çalışmada, ilişki doyumu ile bağlanma stilleri arasındaki ilişkiyi incelemiş ve her iki değişken arasında anlamlı ilişki tespit etmiştir. Dolayısıyla çalışmamızdan elde edilen sonuç diğer çalışmaların sonuçlarıyla örtüşmektedir.

9.3. BİREYLERİN BAĞLANMA STİLLERİ İLE BİLİNÇLİ FARKINDALIKLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Katılımcıların bağlanma stili ile bilinçli farkındalık arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan Pearson Korelasyon analizi sonucunda bilinçli farkındalık ile kaçınmacı bağlanma arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($p < 0.01$). Buna göre bilinçli farkındalık kaçınmacı bağlanmayı negatif yönde etkilemektedir. Yakın ilişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) toplam ve kaygılı bağlanma ile arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmediği için birbirlerini etkilememektedir ($p > 0.01$). Delikkulak (2022) yaptığı çalışmada yetişkin bağlanma stillerini incelediğinde; romantik ilişkide bilinçli farkındalık düzeyi ile bağlanma stilleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Siegel (2007) yaptığı çalışmada güvenli bağlanma stili ve bilinçli farkındalık arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Stevenson, Emerson, Millings (2017) ise yaptıkları çalışmada kaygılı ve kaçınan bağlanma ile bilinçli farkındalık arasında negatif bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.

10. SONUÇ

Bu çalışma bireylerin romantik ilişkilerde yaşadığı sorunların temelini anlamlandırmak, bağlılığın ve bilinçsel farkındalığın önemini vurgulamak amacıyla yapılmaktadır. Bireylerin romantik ilişkilerde partnerleriyle yaşayacağı olayların temeli, bireyin ilk dünyaya gelme anı ile sağlanmaktadır. Bebeğin anne ve babasıyla aralarında gerçekleşen ilişki ve yakınlık, Güven kavramını oluşturarak kişinin gelecekte yaşayacağı ilişkilerinde önemini vurgulamaktadır. Bağlanma kişinin hayatı boyunca üç kez gerçekleşmektedir. Bunlardan birincisi bebeklik ve çocukluk dönemlerinde ikincisi, ergenlik döneminde ve son olarak da yetişkinlik döneminde oluşmaktadır. Yapılan araştırmalarda güvenli bir bağlılığın sağlanabilmesi durumunda olan bireylerin hayata bakışlarının pozitif yüklü olduğunu göstermektedir. Kişi güvenli bağlılık gerçekleştirmişse romantik ilişkilerinde başarılı ve uyumlu davranışlar sergilemektedir. Bunun yanında neşeli, huzurlu, rahat, uyumlu kişilik özelliklerine sahipken aynı zamanda tartışma esnasında da sakinliğini koruyarak iletişim kurabilmektedir. Bu durumun aksi olan güvensiz bağlanmada ise kişi mutsuz, depresif ve memnuniyetsiz bir tutum sergilerken aynı zamanda sosyalleşmekten kaçınmaktadır.

Bu araştırmanın diğer konusu olan ilişki doyumu ise kişinin hayattan aldığı zevk ve tatminliği olarak ifade edilmektedir. Yalnız romantik ilişkiler değil bütün ilişkilerde bu doyumu yaşaması psikolojik sağlık açısından olumlu sonuçlar yaratmaktadır. Bu doyumun sağlanması için bireyin iletişim kurduğu kişiyle aralarında uyumun olması, düşüncelerini birbirlerine endişe ve dışlanma korkusu olmadan ifade edebilmesi gerekmektedir. Kurulacak her yakın ilişkinin doyuma ihtiyacı vardır. Bunun sağlanamamasının nedenleri ise yapılmış çalışmalarda; erken dönemlerdeki bağlanmalarda yaşanmış sorunların olması şeklinde ifade edilmektedir. İlişki doyumunun olmaması halinde ise mutlu bir romantik ilişkinin yaşanamayacağı görülmektedir.

Araştırmada ele alınan son başlık ise bilinçli farkındalık konusudur. Bilinçli farkındalık, bireyin çevresindeki nesnelere, olayları ve tutumları zihninde öngörebilmesi şeklinde tanımlanabilmektedir. Bilinçli farkındalığı gelişmiş kişilerin çevreleri ile aralarındaki ilişkinin olumlu ilerlediği, ruh sağlıklarının daha iyi olduğu yapılan çalışmalarla saptanmaktadır. Geçmiş dönemlerde çok fazla üzerinde durulmamış bu konu üzerinde daha yakın diye tabir edebileceğimiz zaman diliminde çalışılmaktadır. Bilinçli farkındalığın farklı kültürlerde farklı olduğu görülmektedir. Bunun sebebi merak konusu olmuş ve araştırma yapılması gerekli görülmüştür. Kültürleri Doğu ve Batı kültürü olarak iki bölüme ayırarak değerlendirme yapan araştırmacılar Batı kültürünün Doğuya göre daha sonradan fark edilip çalışmalar yaptığını ifade etmektedir. Diğer taraftan bu konuda Asyalıların etken olduğu, benimsedikleri Budizm dinindeki öğretilerle bilincin gelişebileceğini savunmaktadırlar. Bilincin gelişmesi için meditasyon

çalışmalarının yararlı olduğunu savunan Asya kültürü bunun neticesinde bireyde, stres, üzüntü, kaygı gibi olumsuzlukların olmadığını kişinin içsel huzurunu sağladığını öne sürmektedir.

Çalışmaya katılan katılımcıların 44'ü 18-25 yaş aralığında, 89'u 26-35 yaş aralığında, 49'u 36-40 yaş aralığında, 49'u 41-45 yaş aralığında, 10'u 46-50 yaş aralığında, 16'sı 51-55 yaş aralığında, 21'i 56-60 yaş aralığında ve 22'si 61-65 yaş aralığındadır. 150'si kadın, 150'si erkektir. 32'si okur-yazar, 30'u ilk/orta öğretim mezunu, 112'si lise mezunu, 68'i ön lisans/lisans mezunu, 58'i ise lisansüstü mezundur. 20'si öğrenci, 86'sı memur, 70'i ev hanımı, 51'i emekli, 10'u çalışmamakta ve 63'ü diğer mesleklerde çalışmaktadır. 63'ü bekar, 217'si evli ve 20'sinin ise eşi vefat etmiştir. 33'ünün yakın ilişkileri kötü, 92'sinin orta, 146'sinin iyi ve 29'unun çok iyidir. 110'unda aile içi ihmal varken, 190'ında aile içi ihmal yoktur. Çalışmaya katılanların birliktelik süreleri ortalama 14,19±10,96 yıldır.

Yapılan çalışma sonucunda katılımcıların yaşları ile Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) alt boyutları ve toplam arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Katılımcıların cinsiyetleri ile kaygılı bağlanma ve toplam arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmezken, cinsiyet ile kaçınmacı bağlanma arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Katılımcıların eğitim durumları ile Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) alt boyutları ve toplam arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Katılımcıların meslekleri ile Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) alt boyutları ve toplam arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Katılımcıların medeni durumları ile kaygılı bağlanma ve toplam arasında anlamlı farklılıklar tespit edilirken, medeni durum ile kaçınmacı bağlanma arasında anlamlı farklılıklar tespit edilememiştir. Katılımcıların birliktelik süresi ile Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) alt boyutları ve toplam arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Katılımcıların yakın ilişkileri ile Yakın İlişkilerde Yaşayış Envanteri (YİYE) alt boyutları ve toplam arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Katılımcıların aile içi ihmal durumu ile alt boyutlar arasında anlamlı farklılıklar tespit edilirken, aile için ihmal durumu ile toplam arasında anlamlı farklılık tespit edilememiştir. Çalışma sonucunda ilişki doymu ile kaçınmacı bağlanma arasında orta düzeyde, kaygılı bağlanma arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilirken bilinçli farkındalık ile kaçınmacı bağlanma arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre ilişki doymu kaçınmacı bağlanmayı pozitif yönde, kaygılı bağlanmayı negatif yönde etkilerken bilinçli farkındalık ise kaçınmacı bağlanmayı negatif yönde etkilemektedir.

Tüm çalışmayı baştan sona kadar bir cümlede özetlemek gerekirse; Bireyin yaşantısının temelleri bebeklik, çocukluk ve ergenlik döneminde atılmaktadır. Bu temeller kişinin ileriki dönemlerini etkilemektedir. Romantik ilişkilerin sürdürülebilirliğinin sağlanması temelleri küçük yaşlardan atılmış bağlanmayla ilişkilendirilmektedir. Buna ek olarak bilinçli farkındalık ve ilişki doymu kişinin psikolojisini etkileyerek ilişkilerine yansımaktadır. Kişinin hayatını öngörebilmesi, kendini iyi tanıması ilişkisinden alacağı tatmini belirlemektedir. Kişinin hayata karşı olumlu bakmasını, ilişki doymu, güvenli bağlılık ve bilinçli farkındalık sağlamaktadır.

Çalışma sonucunda elde ettiğimiz verilerden yola çıkarak sunulacak öneriler şu şekildedir;

Çalışma kapsamında ele alınan değişkenler; bağlanma stilleri, romantik ilişkilerde bilinçli farkındalık düzeyi ve ilişki doymudur. Yapılacak diğer çalışmalarda bu değişkenlere ek olarak farklı değişkenler arasında korelasyonel ilişkiler incelenebilir.

Çalışma, 18-65 yaş arası 300 kişinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Daha geniş örneklem gruplarından veri toplamanın daha güvenilir sonuçlar vereceği düşünüldüğünde, yapılacak yeni araştırmalarda daha fazla kişinin katılımı sağlanabilir.

Çalışma 18-65 yaş arası bireylerle gerçekleştirilmiştir. Sonraki çalışmalarda genç yetişkin bireyler ele alınabilir.

Yapılacak yeni araştırmalarda, nitel veriler toplanabilir. Veri toplama sürecinde ise katılımcılarla görüşme yapılabileceği gibi katılımcılarla ilgili çeşitli gözlemler yapıp not tutulabilir.

KAYNAKÇA

- Brown, K. W., & Ryan, R. M. (2003). The Benefits of Being Present: Mindfulness and its Role in Psychological Well-Being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(4), 822.
- Brown, K. Warren, David J. Creswell, Richard M. Ryan. (2015). Introduction: The Evolution Of Mindfulness Science. *Handbook Of Mindfulness Theory, Research, And Practice*. New York: The Guilford Press.
- Curun, F. (2001). The Effects of Sexism and Sex Role Orientation on Romantic Relationship Satisfaction. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Diener, E., & Biswas-Diener, R. (2008). Happiness: Unlocking the Mysteries of Psychological Wealth. Chapter 8: The Happiest Places on Earth: Culture and Well-Being. Malden: Blackwell, 127-144.
- Düzgün, G. (2009). Evli Kişilerde Depresyon, İlişkiye İnanç, Kendini Ayarlama Düzeyinin Evlilik Uyumu ile İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erikson, E.H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. New York: Norton & Co.
- Göçener, D. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Güvenli Bağlanma Düzeyleri İle Kişilerarası İlişki Tarzları Arasındaki İlişkiler. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hatfield, E. (1988). Passionate and compassionate love. In R. Stenberg, & M. Barnes (Eds.), *The psychology of love* (pp. 191-217). New Haven: Yale University press.
- Hazan, C., & Shaver, P. (1987). Romantic Love Conceptualized as an Attachment Process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511– 524.
- Hazan, C., & Shaver, P.R., 1994. Attachment as an organizational framework for research on close relationships. *Psychological Inquiry*. 5 (1), pp. 1-22.
- Hazan, C. (2000). Bağlanma (Yakınla İlgili İçerik İçin Bir Çerçeve). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi (JFES), 31 (1).
- Hendrick, S. S. ve Hendrick, C. (1987). Love and Sex Attitudes: A Close Relationship. W. H. Jones ve D. Perlman (Ed.), *Advances in Personal Relationships içinde* (141-169 ss.). Greenwich, Conn: JAI Press
- Hendrick, S. S., Hendrick, C. ve Adler, N. L. (1988). Romantic Relationships: Love, Satisfaction, and Staying Together. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(6), 980–988.
- Hendrick, S.S. (1988). A Generic Measure of Relationship Satisfaction. *Journal of Marriage and the Family*, 50, 93–98.
- Karabıyık, İ. (1996). *Milli Şef Dönemi, Sosyalleşme ve Ders Kitapları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kassin, S., Fein, S., & Markus, H. R. (2013). *Social Psychology*: Boston: Cengage Learning.
- Kim, S. ve Cardemil, E. (2012). Düşük Gelirli Danışanlarla Etkili Psikoterapi: Sosyal Sınıfa Katılmanın Önemi. *Çağdaş Psikoterapi Dergisi*, 42 (1), 27-35.
- Moss, B. F. ve Schwebel, A. I. (1993). Defining Intimacy in Romantic Relationships. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 42 (1), 31-37.

Rubin, Z. (1973). *Liking and Loving: An Invitation to Social Psychology*. New York: Holt, Rinehart & Winston.

Whisman, M. A., & Uebelacker, L. A. (2009). Prospective Associations Between Marital Discord and Depressive Symptoms in Middle-Aged and Older Adults. *Psychology and aging*, 24(1), 184.

HASTANE ÇALIŞANLARININ TIBBİ ATIKLAR KONUSUNDA BİLGİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ: İZMİR İLİ URLA DEVLET HASTANESİ ÖRNEĞİ*

ASSESSMENT OF HOSPITAL EMPLOYEES' LEVEL OF KNOWLEDGE ABOUT MEDICAL WASTE: THE CASE OF URLA STATE HOSPITAL IN IZMIR PROVINCE

Haki Gökhan ŞAHİN

Öğr. Gör., İstanbul Sağlık ve Sosyal
Bilimler Meslek Yüksekokulu

 hakigokhan@hotmail.com

Pakize Yiğit

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol
Üniversitesi, Tıp Fakültesi,
Biyoistatistik ABD

 pyigit@medipol.edu.tr

Mail ÖZÇELİK

Dr., Araştırmacı

 mailozcelik18@gmail.com

ÖZ

Küresel olarak sağlık sektöründe tıbbi atık miktarı belirgin bir artış göstermektedir. Sağlık kuruluşlarının faaliyetleri sonucu ortaya çıkan tıbbi atıkların kurum içinde toplanması, taşınması, geçici depolanması ve işleme tesisine güvenli bir şekilde taşınması oldukça önemlidir. Bu çalışmada, hastane çalışanlarının tıbbi atıkların toplanması, taşınması, depolanması ve işlem tesisine ulaştırılmasına ilişkin bilgi düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma kesitsel olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın örneklemini İzmir İli Urla Devlet Hastanesinde görevli 170 hastane çalışanı oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak yazarlar tarafından oluşturulan anket formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler ve Ki-kare analizi kullanılmıştır. Araştırmaya katılanların %62,35'i kadın, %37,87'si 41 yaş ve üzeri, %72,9'u evli, %32,54'ü lisans mezunu, %47'si hekim ve hemşire ve %45,56'sı 16 yıl ve üzeri mesleki deneyimlidir. Çalışmada hastane çalışanlarının tıbbi atıklar konusunda bilgi düzeyi anketine verdikleri doğru cevap ortalaması %86'dır. Hastane çalışanlarına mevcut atık yönetmeliği kapsamında tıbbi atıklar konusunda sürekli eğitim verilmesi ve belirli aralıklarla denetlenmesi atıklar konusundaki farkındalığı artıracaktır.

Anahtar kelimeler: Atık, Çalışanlar, Hastane, Tıbbi atık.

ABSTRACT

Globally, the amount of medical waste in the health sector shows a significant increase. It is very important to collect, transport, temporarily store and safely transport the medical wastes resulting from the activities of health institutions to the processing facility. In this study, it was aimed to determine the knowledge level of hospital employees about the collection, transportation, storage and delivery of medical wastes to the processing facility. The study is a cross-sectional one. The sample of the research consists of 170 hospital employees working in İzmir Urla State Hospital. A questionnaire form created by the authors was used as a data collection tool. Descriptive statistics and Chi-square analysis were utilized in the analysis of the data. 62,35% of the participants were women, 37,87 %41 years old and over, 72,9% married, 32,54% hold undergraduate degree, 47% physicians and nurses, and 45,16% of them have 16 years or more of professional experience. In the study, the average of the correct answers given by the hospital staff to the knowledge level questionnaire about medical waste is 86%. Providing continuous training to hospital staff on medical wastes within the scope of the current waste regulation and regular inspections will increase awareness about waste.

Keywords: Waste, Staffs, Hospital, Medical waste.

Makale Geliş Tarihi / Receiving Date 07.03.2024

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date 02.05.2024

* İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans tez çalışmasının özetidir.

Araştırma Makalesi/Research Paper

1. GİRİŞ

Sağlık sektörünün en önemli hizmet sunucusu konumunda olan hastaneler (Sobh vd., 2018) pek çok iş kolunu bir arada bulundurmaları nedeniyle oldukça karmaşık bir yapı içerirler. Hastaneler aynı zamanda, toplumdaki farklı yaş, cinsiyet, etnik köken, din, gelir düzeyine sahip insan gruplarına hizmet veren bir sektördür. Sağlık sektöründe artan hasta yükü, yüksek personel kapasitesi ve teknolojik gelişmelerin de etkisiyle hastanelerdeki tıbbi atık miktarı sürekli artmaktadır (Olaifa vd., 2018; Parlar, 2008). Sağlık hizmeti sunucuları tarafından üretilen atıkların yaklaşık %75 ile %90'ı idari, mutfak ve kat hizmetleri işlevlerinden ortaya çıkan ve tehlikeli olmayan atıklardan oluşmaktadır. Diğer %10-25'i tehlikeli olarak kabul edilen ve çeşitli çevresel sağlık riskleri oluşturabilen atıklardır (Biryol, 2022; Çarıkçı, 2020; Mathur vd., 2012; WHO, 2014). “Dünya Sağlık Örgütüne (DSÖ) göre sağlık hizmeti atıkları; tıbbi prosedürler ile ilişkili olan tüm sağlık tesisleri, araştırma merkezleri ve laboratuvarlarda üretilen atıklar olarak tanımlamıştır” (WHO, 2014). DSÖ, sağlık hizmeti atıklarını aşağıdaki şekilde gruplamıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Sağlık Hizmeti Atık Türleri

Atık türü	Tanım	Örnekler
Tehlikeli atıklar		
Kesici atıklar	Kullanılmış veya kullanılmamış kesicileri içerir.	Deri-cilt altı ve damar içi iğneleri infüzyon setleri ve kırık camlardır.
Bulaşıcı atıklar	Hastalık bulaşma riski taşıyan atıklardır.	Kan ve diğer vücut sıvıları ile kontamine atıklar, laboratuvar kültürleridir.
Patolojik atıklar	İnsan doku ve organları veya sıvıları içeren atıklardır.	Vücut kısımları, fetüsler ve kullanılmamış kan ürünleridir.
İlaç atıkları	Süresi dolmuş veya ihtiyaç duyulmayan ilaç atıklarıdır.	İlaçlarla kontamine olmuş veya ilaç içeren maddelerdir.
Genotoksik atıklar	Genotoksik özelliklere sahip maddeler içeren sitotoksik atıklardır.	Sitostatik ilaçlar içeren atıklar, kanser tedavisinde kullanılan genotoksik kimyasallardır.
Kimyasal atıklar	Kimyasal maddeler içeren atıklardır.	Laboratuvar reaktifleri, süresi dolmuş, kullanılmayan dezenfektanlar, solventler, ağır metal içeren atıklar, piller, kırık termometreleri içerir.
Radyoaktif atıklar	Radyoaktif maddeler içeren atıklardır.	Radyoaktif maddeler ile kontamine sıvılar, cam eşyalar, emici kâğıtlar, radyoaktif madde ile tedavi edilen hastaların idrar ve dışkı örneklerini içerir.
Tehlikeli olmayan atıklar	Herhangi bir biyolojik, kimyasal, radyoaktif veya fiziksel tehlike içermeyen atıklardır.	Kâğıtlar, karton ve plastikler, gıda artıkları, metal, cam, tekstil ve ahşap materyalleridir.

Kaynak: WHO, 2014

Sağlık tesislerinden kaynaklanan tıbbi atıklar biyolojik, kimyasal, radyoaktif maddeleri içinde barındırması, kesici ve delici aletler ile halk sağlığı ve çevre sağlığı üzerinde olumsuz etkilerinden dolayı özel atık grubunda değerlendirilmektedir. Bu atıkların minimize edilmesi, toplanması, taşınması, geri dönüşüm için ayrıştırılması ve bertaraf işlemlerinde ayrı muamele görmeleri gerekmektedir (Ulutaşdemir vd., 2020). Diğer yandan sağlık kuruluşlarında kötü yönetilen atıklar, gerek çalışanlar ve hastalar, gerekse çevre sağlığı için büyük riskler barındırmaktadır (Brown vd., 2011; Desa vd., 2011; İncesu & Evirgen, 2017; Hasçuhadar vd., 2017). Özellikle son dönemde yaşanan COVID-19 gibi küresel salgınlarda hastanelerde artan bulaşıcı biyomedikal atıklar, başta sağlık çalışanları olmak üzere çevre sağlığını önemli ölçüde tehdit etmektedir. Bu tür salgınlarda sağlık çalışanlarının tıbbi atık yönetimine ilişkin bilgi düzeyi ve farkındalığı olağan

süreçle birlikte, kriz ve salgın durumlarında daha çok önem kazanmaktadır (Basavaraj vd., 2017; Bekmezci & Ayaş, 2023).

Ülkemizde tıbbi atıklar üzerine yapılan çalışmalar 09.08.1983 tarih ve 2872 sayılı Kanun'a bağlı olarak çıkarılan 20.05.1993 tarih ve 21586 sayılı "Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği" ile başlamıştır. Daha sonra 22.07.2005 tarih ve 25883 sayı ile Resmî Gazete'de yayımlanan "Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği" (Başbakanlık T.C. Resmî Gazete, 2005) ve son olarak 25.01.2017 tarih ve 29959 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanıp yürürlüğe giren "Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği" ile yeniden düzenlenmiştir (Başbakanlık T.C. Resmi Gazete, 2017). Yönetmelik ile sağlık kurumlarından kaynaklanan tıbbi atıkların çevreye ve insan sağlığına zarar verecek şekilde doğrudan veya dolaylı olarak alıcı ortama verilmesinin önlenmesi, insan sağlığına ve çevreye zarar vermeden toplanması, ünite içinde taşınması, geçici depolanması, taşınması ve bertaraf edilmesine yönelik ilişkin usul ve esasların düzenlenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda tıbbi atıkların çevreye ve topluma olan zararını önlemek ve atık yönetimi sürecinde başarılı olabilmek için çalışan personelin bu sürece dahil edilmesi ve eğitilmesi gerekmektedir (Banu vd., 2023; Küçük & Kaya, 2020). Tüm sağlık kurumları ulusal politika ve yasal çerçeve oluşturarak, personeli eğitilmiş hale getirmeli, atıklarını çevreye ve sağlığa uygun koşulda yönetmelidir (Giroult, 1999). Özellikle sağlık profesyonellerinin tıbbi atık yönetimi konusundaki farkındalığının artırılması, çevre sağlığını koruyarak bulaşıcı hastalıkların etrafa yayılmasını önleyecektir (Boz & Çimen, 2021; Joseph vd., 2015).

Sağlık kuruluşlarında atıkların güvenli bir şekilde bertaraf edilmesi sürecinde kurumların atık planı ve yönetim birimine sahip olması, görevli personelin sorumluluk bilinci içinde hareket etmesi ve atık personelinin süreç konusunda eğitilmesi oldukça önemlidir (Cook vd., 2023). Bu konuda yapılan çalışmalar, sağlık çalışanlarının atık yönetim ilkelerine uyması ve tıbbi atıklar konusunda çalışanlara belirli aralıklarla eğitim verilmesinin önemine vurgu yapmaktadır (Akbolat vd., 2011; Boz & Çimen, 2021; Nema vd., 2015; Ulutaşdemir vd., 2020).

Bu araştırma, İzmir İli Urla Devlet Hastanesi'nde görev yapan hastane çalışanlarının tıbbi atıklar konusunda bilgi düzeylerinin belirlenmesi amacıyla tasarlanmıştır.

2. GEREÇ VE YÖNTEM

2.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE TÜRÜ

Araştırma, 24 Nisan- 5 Haziran 2017'de İzmir İli Urla Devlet Hastanesi'nde görev yapan hastane çalışanlarının tıbbi atıkların toplanması, taşınması, muhafazası konusunda bilgi düzeylerinin belirlenmesi amacıyla yapılmış, kesitsel ve tanımlayıcı bir çalışmadır.

2.2. EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırmanın evreni, İzmir ilinde Urla Devlet Hastanesi'nde görev yapan toplam 294 sağlık çalışanıdır. Araştırmanın örneklemini, kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen ve çalışma için gönüllü olan 170 hastane çalışanı oluşturmuştur.

2.3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırma verileri; literatürlerden yararlanılarak (Akbolat vd., 2011; Akkajit vd., 2020; Cook vd., 2023; Küçük & Kaya, 2023; Sarkees, 2018; Terzi & Yüce, 2017), araştırmacılar tarafından oluşturulan anket yöntemiyle toplanmıştır. İlk bölümünde hastane çalışanlarına ait kişisel bilgi formu, ikinci bölümde, çalışanların tıbbi atık konusunda bilgi düzeylerini ölçmeyi hedefleyen 22

soruluk anket formu kullanılmıştır. Anketler yüz yüze görüşme tekniği ile toplanmıştır. Sorular ile çalışanların bilgi düzeylerinin ölçülmesi amaçlandığından, katılımcıların yanıtları evet/hayır/emin değilim olarak düzenlenmiştir. Ayrıca önermelere verilen yanıtlar doğru yanıt (doğru) ve yanlış yanıt (yanlış) şeklinde düzenlenerek analizler yapılmıştır. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliğini Cronbach Alpha katsayısı ile test edilmiş ve 0,697 olarak bulunmuştur. Araştırmada hastane çalışanlarının kendilerine yöneltilen soruları anlayabilecek entelektüel ve mesleki birikime sahip oldukları, kendilerine yöneltilen sorulara samimi yanıtlar verdikleri ve araştırmada kullanılan ölçme aracının araştırmacının amacına hizmet etmede yeterli olduğu varsayılmıştır.

2.4. ZARAŞTIRMANIN ETİK BOYUTU

Araştırma için 12.04.2017 tarihli ve 138 karar sayılı İstanbul Medipol Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan onay alınmış ve katılımcılar bilgilendirilmiş onam formu doldurmuştur.

2.5. VERİLERİN ANALİZİ

Veri analizleri IBM SPSS 23,0 programı aracılığı ile yapılmıştır. Demografik özelliklerin tespitinde frekans, yüzde gibi tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır. Hastane çalışanlarının bilgi düzeylerini tespit etmek amacıyla yöneltilen maddelere verilen yanıtların incelenmesinde Ki-kare testi, tıbbi atıklar konusunda çalışanların verdikleri yanıtların cinsiyet ve meslekleri arasında anlamlı ilişki olup olmadığının tespiti için Ki-kare, Fisher'in kesin olasılık testi ve Fisher Freeman Halton testi kullanılmıştır. Sonuçlar %95'lik güven aralığında, %5 anlamlılık düzeyinde yorumlanmıştır.

2.6. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Yapılan bu araştırma İzmir İli Urla Devlet Hastanesi ile sınırlıdır. Analiz sonuçları yalnızca alınan örneklem ve sağlık çalışanlarının tıbbi atıklara ilişkin bilgi düzeyi ile sınırlıdır.

3. BULGULAR

Tablo 2. Hastane Çalışanlarının Demografik Özelliklerinin Dağılımı

Sağlık çalışanları	f	%	Sağlık çalışanları	f	%
Cinsiyet			Medeni Durum		
Kadın	106	62,35	Evli	124	72,9
Erkek	64	37,65	Bekâr	46	27,1
Yaş			Meslek		
30 yaş ve altı	44	26,04	Hekim	24	14,11
31-40 yaş	61	36,09	Hemşire	55	32,36
41 yaş ve üzeri	64	37,87	Sağlık memuru	21	12,36
Eğitim durumu			Tekniker	27	15,88
Lise	35	20,71	Diğer sağlık çalışanı	43	25,29
Ön lisans	55	32,54	Belirttiğiniz mesleği kaç yıldır yapıyorsunuz?		
Lisans	54	31,95	5 yıl ve daha az	38	22,49
Yüksek lisans	13	7,69	6-10 yıl	30	17,75
Doktora	12	7,10	11-15 yıl	24	14,20
			16 yıl ve üzeri	17	45,56

Tablo 2'de hastane çalışanlarının %62,35'i kadın, %37,87'si 41 yaş ve üzeri, %36,09'u 31-40 yaş, %26,04'ü 30 yaş ve altı, %72,94'ü evli, %32,54'ü ön lisans, %31,95'i lisans, %20,71'i lise, %14,79'u yüksek lisans, %7,1'i doktora mezunu olduğu, %32,36'sı hemşire, %25,29'u diğer sağlık

çalışanı, %15,88'i tekniker, %14,11'i hekim ve %12,35'i sağlık memuru, %45,56'sı 16 yıl ve üzeri, % 22,49'u 5 yıl ve daha az, %17,75'i 6-10 yıl, ve %14,20'si 11-15 yıl arasında mesleki deneyime sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Kurumdaki Tıbbi Atık Yönetimine İlişkin Bilgilerin Dağılımı

Sorular	f	%
Kurumunuzda bir "Tıbbi Atık Yönetim Planı" var mı?		
Evet	159	95,78
Hayır	2	1,20
Bilmiyorum, fark etmedim	5	3,01
Tıbbi atıklar bu plana uygun olarak işlemde geçiyor mu?		
Evet	157	95,15
Hayır	1	,61
Bilmiyorum, fark etmedim	7	4,24
Kurumunuzda, tıbbi atıkların; toplanmasından, taşınmasından ve depolanmasından sorumlu, bir yönetim birimi var mı?		
Evet	161	96,99
Hayır	0	,00
Bilmiyorum, fark etmedim	5	3,01
Kurumunuzda, sadece tıbbi atıkların toplanması, taşınması, depolanması için çalışan görevli var mı?		
Evet	159	94,64
Hayır	4	2,38
Bilmiyorum, fark etmedim	5	2,98
Kurumunuzda tıbbi atıkların toplanması için özel bir depolama alanı var mı?		
Evet	157	95,73
Hayır	1	,61
Bilmiyorum, fark etmedim	6	3,66
Atıkların kısa süreli biriktirildiği çöp torbalarının kovalarında bir renk ayrımı yapılıyor mu?		
Evet	159	96,95
Hayır	2	1,22
Bilmiyorum, fark etmedim	3	1,83

Tablo 3'te, çalışanların %95,78'i tıbbi atık yönetim planı olduğu, %95,15'i planın uygulandığı, %96,99'u tıbbi atıkların toplanması, taşınması ve depolanmasından sorumlu bir yönetim biriminin olduğu, %94,64'ü sadece tıbbi atıkların toplanması, taşınması ve depolanması için bir görevlinin bulunduğu, %95,73'ü tıbbi atıkların toplanması için özel bir depolama alanı olduğu, %96,95'i atıkların kısa süreli biriktirildiği kovalarda bir renk ayrımının olduğu yönünde görüş bildirmiştir.

Tablo 4. Tıbbi Atık Konusunda Eğitim Alma ve Kurumdaki Eğitim Sayısına Göre Dağılımlar

Sorular	f	%
Tıbbi Atıklar konusunda herhangi bir eğitim aldınız mı?		
Evet	161	95,83
Hayır	7	4,17
Aldığınız eğitim, bulunduğunuz kurum bünyesinde mi verildi yoksa kurs/seminer vb. dış kaynaklar tarafından mı verildi?		
Kurum içi eğitim	153	95,63
Dış kaynaklar yolu ile eğitim	7	4,37
Çalıştığınız sağlık kurumunda “tıbbi atıklar” ile ilgili eğitim, bilgilendirme, kanuni değişiklikler, oluşturulan yönergeler ile ilgili bilgilendirme yapılıyor mu?		
Evet	158	94,05
Hayır	10	5,95
Bu eğitim/bilgilendirmeler hangi sıklıkta yapılıyor?		
Haftada 1 veya daha sık	8	5,10
2 Haftada bir	6	3,82
Ayda bir	25	15,92
3 ayda bir	72	45,86
6 ayda bir	32	20,38
Yılda bir veya daha seyrek	14	8,92

Tablo 4’te, çalışanların %95,83’ünün tıbbi atıklar konusunda eğitim aldığı, %95,63’ünün kurum içi eğitim, %45,86’sının 3 ayda bir eğitim aldığı, %94,5’inin tıbbi atıklar ile ilgili bilgilendirme, kanuni değişiklikler, yönergeler ile ilgili bilgi aldığı görülmektedir.

Tablo 5. Hastane Çalışanlarının Tıbbi Atıklar Konusunda Bilgi Düzeyleri

Önergeler	Evet		Hayır		Emin değilim	
	f	%	f	%	f	%
Tıbbi atık ile ilgili personel başka bir işte çalışmamalıdır.	147	87,50	7	4,17	14	8,33
Tıbbi atık toplayan personelin giysileri özel olmalıdır.	168	98,82	2	1,18	0	,00
Tıbbi atık toplamada kullanılan giysiler hastanede diğer temizlik işlerinde kullanılanlardan farklı olmalıdır.	168	98,82	2	1,18	0	,00
Eller tıbbi atık topladıktan sonra mutlaka yıkanmalıdır.	169	99,41	1	,59	0	,00
Tıbbi atık personelinin giysileri topluca ve başka eşyalarla karıştırılmadan yıkanmalıdır.	163	95,88	5	2,94	2	1,18
Tıbbi atık toplayan kişiler eldivenlerini ellerinden çıkarmadan önce yıkamalıdır.	83	48,82	77	45,29	10	5,89
Tıbbi atık torbaları geçici atık deposuna götürülmeden önce etiketlenmelidir.	154	91,67	11	6,55	3	1,79
Tıbbi atık torbaları daha az yer kaplaması için sıkıştırılmalıdır.	44	26,04	118	69,82	7	4,14
Tıbbi atık torbasının ağzı tam kapatılmamalıdır.	34	20,00	130	76,47	6	3,53
Tıbbi atık toplamak için kullanılan konteynerin ağzı daima kapalı olmalıdır.	155	91,18	13	7,65	2	1,18
Konteynerler tıbbi atıkların boşaltılmasını takiben her gün düzenli olarak yıkanmalıdır.	152	89,41	9	5,29	9	5,29
Tıbbi atık deposunda istiflemeye görevli kişiler özel tabanlı ayakkabı giymelidirler.	160	94,12	6	3,53	4	2,35
Tıbbi atık torbası sızdırıyor ise sızdıran torba yeni bir torbaya boşaltılmalıdır.	80	47,90	82	49,10	5	2,99

Kesici delici alet kutuları kırmızı tıbbi atk torbasına koyulup etiketlenerek taşınmalıdır.	140	82,84	26	15,38	3	1,78
İçinde çok az tıbbi atk bulunan torba başka bir torbaya boşaltılarak delik değilse tekrar kullanılır.	34	20,00	127	74,71	9	5,29
Tıbbi atıklara karışan evsel atıklar ayrılarak evsel atk torbasına konulmalıdır.	36	21,30	125	73,96	8	4,73
Tıbbi atıklar ile evsel atıklar birimlerden ayrı taşınmalıdır.	155	91,72	11	6,51	3	1,78
Tıbbi atıklar ile evsel atıklar ayrı depolarda istiflenmelidir.	161	94,71	6	3,53	3	1,76
Tıbbi atıklar kırmızı renkli torbaya toplanmalıdır.	166	97,65	1	,59	3	1,76
Tıbbi atıklar torbaları dörtte üç oranında dolunca toplanmalıdır.	161	94,71	2	1,18	7	4,12
Kesici delici alet kutusu/kabı dörtte üç oranında dolunca toplanmalıdır.	161	94,71	3	1,76	6	3,53
Tıbbi atıklar birimlerden toplandıktan sonra geçici tıbbi atk deposuna özel tıbbi atk konteynerine konularak götürülmelidir.	165	97,06	0	,00	5	2,94

Tablo 5’te, çalışanların %99,41’i “ellerin tıbbi atık topladıktan sonra mutlaka yıkanması”, %98,82’i “tıbbi atık toplamada kullanılan giysiler hastanede diğer temizlik işlerinde kullanılanlardan farklı olması ve tıbbi atık toplayan personelin giysileri özel olması”, %97,65’i “tıbbi atıklar kırmızı renkli torbaya toplanması”, %97,06’i “tıbbi atıklar birimlerden toplandıktan sonra geçici tıbbi atk deposuna özel tıbbi atk konteynerine koyularak götürülmesi”, %95,88’i “tıbbi atık personelinin giysileri topluca ve başka eşyalarla karıştırılmadan yıkanması”, %94,71’i “tıbbi atıklar ile evsel atıklar ayrı depolarda istiflenmesi”, %94,71’i “tıbbi atıklar torbaları dörtte üç oranında dolunca toplanması”, %94,71’i “kesici delici alet kutusu/kabı dörtte üç oranında dolunca toplanması”, %94,12’i “tıbbi atık deposunda istiflemeye görevli kişiler özel tabanlı ayakkabı giymesine” yönelik toplam 16 önermede bilgi düzeyleri yüksek bulunmuştur. Hastane çalışanlarının tıbbi atıklara ilişkin bilgi düzeyi doğru cevap ortalaması %86’dır. Araştırmada, cinsiyet ve meslekler ile tıbbi atıklar konusundaki bilgi düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmazken ($p>0,05$), eğitim düzeyi ve mesleki deneyim süresi bakımından anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0,05$) (Tablo 6-7).

Tablo 6. Çalışanların Tıbbi Atıklar Hakkındaki Bilgi Düzeyi ile Eğitim Seviyesi Karşılaştırması

Önermeler		Eğitim Durumu							
		Lise		Ön lisans		Lisans ve üstü		χ^2	p
		f	%	f	%	f	%		
Tıbbi atık ile ilgili personel başka bir işte çalışmamalıdır.	Doğru	28	19,2	45	30,8	73	50,00	3,400	0,179
	Yanlış	6	28,6	9	42,9	6	28,6		
Tıbbi atık toplayan personelin giysileri özel olmalıdır.	Doğru	35	21,00	54	32,3	78	46,7	0,613	1,00
	Yanlış	0	,00	1	50,00	1	50,00		
Tıbbi atık toplamada kullanılan giysiler hastanede diğer temizlik işlerinde kullanılanlardan farklı olmalıdır.	Doğru	35	21,00	54	32,3	78	46,7	6,613	1,00
	Yanlış	0	,00	1	50,00	1	50,00		
Eller tıbbi atık topladıktan sonra mutlaka yıkanmalıdır.	Doğru	35	20,8	55	32,7	78	46,4	5,994	0,50
	Yanlış	4	57,1	1	14,3	2	28,6		
Tıbbi atık personelinin giysileri topluca ve başka eşyalarla karıştırılmadan yıkanmalıdır.	Doğru	31	19,	54	30,3	77	47,5	9,728	0,080
	Yanlış	2	40,00	0	,00	0	,00		
Tıbbi atık toplayan kişiler eldivenlerini ellerinden çıkarmadan önce yıkamalıdır.	Doğru	23	28,00	27	32,9	32	39,00	6,181	0,047*
	Yanlış	12	13,8	28	32,2	47	54,00		
	Doğru	31	20,3	51	33,3	71	46,4	0,833	0,667

Tıbbi atık torbaları geçici atık deposuna götürülmeden önce etiketlenmelidir".	Yanlış	3	21,4	3	21,4	8	57,1		
Tıbbi atık torbaları daha az yer kaplaması için sıkıştırılmalıdır.	Doğru	20	17,1	44	37,6	53	45,3	4,917	0,086
	Yanlış	14	27,5	11	21,6	26	51,00		
Tıbbi atık torbasının ağzı tam kapatılmamalıdır.	Doğru	13	32,5	13	32,5	14	35,00	5,064	0,80
	Yanlış	22	17,1	42	32,6	65	50,4		
Tıbbi atık toplamak için kullanılan konteynerin ağzı daima kapalı olmalıdır.	Doğru	33	21,4	50	32,5	71	46,1	0,588	0,882
	Yanlış	2	13,3	5	33,3	8	53,3		
Konteynerler tıbbi atıkların boşaltılmasını takiben her gün düzenli olarak yıkanmalıdır.	Doğru	32	21,2	48	31,8	71	47,00	0,431	0,806
	Yanlış	3	16,7	7	38,9	8	44,4		
Tıbbi atık deposunda istiflemeye görevli kişiler özel tabanlı ayakkabı giymelidirler.	Doğru	33	28,8	50	31,4	76	47,8	1,635	0,433
	Yanlış	2	20,00	5	50,00	3	30,00		
Tıbbi atık torbası sızdırıyor ise sızdıran torba yeni bir torbaya boşaltılmalıdır.	Doğru	12	14,8	29	35,8	40	49,4	3,194	0,202
	Yanlış	22	25,9	25	29,4	38	44,7		
Kesici delici alet kutuları kırmızı tıbbi atık torbasına koyulup etiketlenerek taşınmalıdır.	Doğru	31	7	46	32,86	62	11,43	2,729	0,256
	Yanlış	3	10,3	9	31,00	17	58,6		
İçinde çok az tıbbi atık bulunan torba başka bir torbaya boşaltılarak delik değilse tekrar kullanılır.	Doğru	23	18,3	44	34,9	59	46,8	2,302	0,316
	Yanlış	12	27,9	11	25,6	20	46,5		
Tıbbi atıklara karışan evsel atıklar ayrılarak evsel atık torbasına konulmalıdır.	Doğru	20	16,1	38	30,6	66	53,2	8,456	0,014*
	Yanlış	14	31,8	17	38,6	13	29,5		
Tıbbi atıklar ile evsel atıklar birimlerden ayrı taşınmalıdır.	Doğru	31	20,1	52	33,8	71	46,1	1,078	0,543
	Yanlış	4	28,6	3	21,4	7	50,00		
Tıbbi atıklar ile evsel atıklar ayrı depolarda istiflenmelidir.	Doğru	32	20,00	52	32,5	76	47,5	1,099	0,491
	Yanlış	3	33,3	3	33,3	3	33,3		
Tıbbi atıklar kırmızı renkli torbaya toplanmalıdır.	Doğru	34	20,6	54	32,7	77	46,7	0,117	1,00
	Yanlış	1	25,00	1	25,00	2	50,00		
Tıbbi atıklar torbaları dörtte üç oranında dolunca toplanmalıdır.	Doğru	31	19,4	53	33,1	76	47,5	3,263	0,216
	Yanlış	4	44,4	2	22,2	3	33,3		
Kesici delici alet kutusu/kabı dörtte üç oranında dolunca toplanmalıdır.	Doğru	33	20,6	52	32,5	75	46,9	0,023	1,00
	Yanlış	2	22,2	3	33,3	4	44,4		
Tıbbi atıklar birimlerden toplandıktan sonra geçici tıbbi atık deposuna özel tıbbi atık konteynerine konularak götürülmelidir.	Doğru	33	21,1	54	32,9	77	47,00	1,225	0,603
	Yanlış	2	40,00	1	20,00	2	40,00		

*p<0,05

Tablo 6'da, tıbbi atık toplayan kişilerin eldivenlerini ellerinden çıkarmadan önce yıkaması ve tıbbi atıklara karışan evsel atıklar ayrılarak evsel atık torbasına konulmasına yönelik verilen yanıtlarda, lisans ve üzeri eğitime sahip olanlar lehine anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir (p<0,05).

Tablo 7. Tıbbi Atıklar Hakkındaki Bilgi Düzeyi ile Mesleki Deneyim Süresi Arasındaki Farklılıkların Dağılımı

Önermeler		Mesleki Deneyim Süresi						χ^2	p
		5 yıl ve daha az		6-10 yıl		10 yıl üzeri			
		f	%	f	%	f	%		
Tıbbi atık ile ilgilenen personel başka bir işte çalışmamalıdır.	Doğru	32	21,9	26	17,8	88	0,3	0,574	0,801
	Yanlış	6	28,6	3	14,3	12	57,1		
Tıbbi atık toplayan personelin giysileri özel olmalıdır.	Doğru	37	22,2	29	17,4	101	60,5	3,741	0,160
	Yanlış	1	50,00	1	50,00	0	0,00		
Tıbbi atık toplamada kullanılan giysiler hastanede diğer temizlik işlerinde kullanılanlardan farklı olmalıdır.	Doğru	37	22,2	29	17,4	101	60,5	3,741	0,160
	Yanlış	1	50,00	1	50,00	0	0,00		
Eller tıbbi atık topladıktan sonra mutlaka yıkanmalıdır.	Doğru	38	22,6	30	17,9	100	59,5	0,677	1,00
	Yanlış	0	0,0	0	0,0	1	100,0		
Tıbbi atık personelinin giysileri topluca ve başka eşyalarla karıştırılmadan yıkanmalıdır.	Doğru	33	20,4	29	17,9	100	61,7	10,356	0,006*
	Yanlış	5	71,4	1	14,3	1	14,3		
Tıbbi atık toplayan kişiler eldivenlerini ellerinden çıkarmadan önce yıkamalıdır.	Doğru	16	19,5	9	11,00	57	69,5	7,279	0,026*
	Yanlış	22	25,3	21	24,1	44	50,6		
Tıbbi atık torbaları geçici atık deposuna götürülmeden önce etiketlenmelidir.	Doğru	34	22,2	24	15,7	95	62,1	6,765	0,039*
	Yanlış	3	21,4	6	42,9	5	35,7		
Tıbbi atık torbaları daha az yer kaplaması için sıkıştırılmalıdır.	Doğru	26	13,6	19	28,8	73	57,6	0,885	0,629
	Yanlış	8	22,00	21	16,1	22	61,9		
Tıbbi atık torbasına ağzı tam kapatılmamalıdır.	Doğru	27	20,8	19	14,6	84	64,6	6,078	0,048*
	Yanlış	11	28,2	11	28,2	17	43,6		
Tıbbi atık toplamak için kullanılan konteynerin ağzı daima kapalı olmalıdır.	Doğru	33	21,4	28	18,2	93	60,4	1,156	0,603
	Yanlış	5	33,3	2	13,3	8	53,3		
Konteynerler tıbbi atıkların boşaltılmasını takiben her gün düzenli olarak yıkanmalıdır.	Doğru	31	20,5	25	16,6	95	62,9	5,906	0,040*
	Yanlış	7	38,9	5	27,8	6	33,3		
Tıbbi atık deposunda istiflemeye görevli kişiler özel tabanlı ayakkabı giymelidir.	Doğru	33	20,8	27	17,00	99	62,3	7,289	0,013*
	Yanlış	5	50,00	3	30,00	2	20,00		
Tıbbi atık torbası sızdırıyor ise sızdıran torbayeni bir torbaya boşaltılmalıdır.	Doğru	19	23,2	16	19,5	47	57,3	0,389	0,823
	Yanlış	18	21,4	14	16,7	52	61,9		
Kesici delici alet kutuları kırmızı tıbbi atık torbasına koyulup etiketlenerek taşınmalıdır.	Doğru	29	20,9	28	20,1	82	59,00	5,142	0,076
	Yanlış	9	31,0	1	3,4	16	65,5		
İçinde çok az tıbbi atık bulunan torba başka bir torbaya boşaltılarak delik değilse tekrar kullanılır.	Doğru	29	22,8	21	16,5	77	60,6	0,518	0,772
	Yanlış	9	21,4	9	21,4	24	57,1		
Tıbbi atıklara karışan evsel atıklar ayrılarak evsel atık torbasına konulmalıdır.	Doğru	22	17,6	18	14,4	85	68,00	12,802	0,002*
	Yanlış	16	37,2	11	25,6	16	37,2		
Tıbbi atıklar ile evsel atıklar birimlerden ayrı taşınmalıdır.	Doğru	37	24,0	26	16,9	91	59,1	2,657	0,255
	Yanlış	1	7,1	4	28,6	9	64,3		
Tıbbi atıklar ile evsel atıklar ayrı depolarda istiflenmelidir.	Doğru	37	23,1	25	15,6	98	61,3	9,311	0,016*
	Yanlış	1	11,1	5	55,6	3	33,3		
Tıbbi atıklar kırmızı renkli torbaya toplanmalıdır.	Doğru	37	22,4	29	17,6	99	60,00	0,198	0,807
	Yanlış	1	25,0	1	25,0	2	50,00		
Tıbbi atıklar torbaları dörtte üç oranında dolunca toplanmalıdır.	Doğru	36	22,5	25	15,6	99	61,9	9,895	0,0010*
	Yanlış	2	22,2	5	55,6	2	22,2		
Kesici delici alet kutusu/kabı dörtte üç oranında	Doğru	37	23,1	25	15,6	98	61,3	9,311	0,016*

dolunca toplanmalıdır.	Yanlış	1	11,1	5	55,6	3	33,3		
Tıbbi atıklar birimlerden toplandıktan sonra geçici tıbbi atık deposuna özel tıbbi atık konteynerine konularak götürülmelidir.	Doğru	36	22,0	28	17,1	100	61,00	3,503	0,105
	Yanlış	2	40,0	2	40,0	1	20,00		

*p<0,05 ** p<0,01

Tablo 7’de hastane çalışanlarının mesleki deneyim süreleri ile bilgi düzeyleri arasında toplam 10 önermede istatistiksel açıdan anlamlı farklılık bulunmuştur (p<0,05, p<0,01). Tıbbi atık personelinin giysileri toplu olarak ve başka eşyalarla karıştırılmadan yıkanması (%61,7), tıbbi atıklar torbaları dörtte üç oranında dolunca toplanması (%61,9), tıbbi atık toplayan kişiler eldivenlerini ellerinden çıkarmadan önce yıkaması (%69,5), tıbbi atık torbasının ağzının tam kapatılmaması (%64,6), konteynerlerin tıbbi atıkların boşaltılmasını takiben her gün düzenli olarak yıkanması (%62,9), tıbbi atık deposunda istiflemeye görevli kişilerin özel tabanlı ayakkabı giymesi (%62,3), tıbbi atık torbalarının geçici atık deposuna götürülmeden önce etiketlenmesi (%62,1), tıbbi atık torbalarının dörtte üç oranında dolunca toplanması (%61,9), tıbbi atıklar ile evsel atıkların ayrı depolarda istiflenmesi (%61,3) ve kesici delici alet kutusunun dörtte üç oranında dolunca toplanması (%61,3) önermelerine yönelik 10 yılın üstünde deneyimi olanlarda doğru yanıt sayısı daha yüksek bulunmuştur.

4. TARTIŞMA

Bu araştırma, İzmir Urla Devlet Hastanesinde görevli hastane çalışanlarının tıbbi atıkların toplanması, geçici depolanması ve bertarafının sağlanmasına yönelik bilgi düzeyinin ölçülmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmada, hastane çalışanlarının %95,83’ünün tıbbi atıklar konusunda eğitim aldığı ve alınan eğitim türünün daha çok kurum içi eğitim (%95,63) şeklinde olduğu görülmektedir. Buna karşılık seminer, kurs ya da kurum dışı eğitimler daha sınırlı düzeydedir (%4,37). Sağlık çalışanlarının tıbbi atık bilgi düzeyine ilişkin Akbolat vd. (2011) tarafından yapılan bir araştırmada, katılımcıların %69,6’sının, Terzi & Yüce (2017) tarafından yapılan başka bir çalışmada ise katılımcıların %80,5’inin tıbbi atıklar konusunda eğitim aldığı saptanmıştır. Bu araştırmada, katılımcılar Urla Devlet Hastanesinde bir atık yönetim planı ve tıbbi atıkların toplanması, taşınması ve depolanması süreçlerini idare eden bir yönetim birimi bulunduğunu belirtmişlerdir. Hastane çalışanları yüksek oranda (%97,65) tıbbi atıkların kırmızı torbalarda toplanması gerektiğini ve atıkların kısa süreli biriktirildiği çöp torbalarında bir renk ayrımı yapıldığını (%96,95) bilmektedir. Akbolat vd. (2011) yapmış oldukları benzer bir çalışmada katılımcıların %97,1’i tıbbi atıkların kırmızı renkli özel torbalarda biriktirilmesi gerektiğini bildirmiştir. Naik vd. (2019) Hindistan’da özel bir tıp fakültesinin öğretim üyeleri ile yaptığı bir çalışmada, katılımcıların atıkların ayrıştırılma kategorilerinde farkındalıklarının yüksek (%99) olduğu bulunmuştur. Bu farkındalık özellikle 5 yıldan az deneyime sahip klinisyenlerde çok daha fazladır. Nema vd. (2015) tarafından yapılan bir çalışmada hekim ve stajyerlerin tıbbi atık yönetimi konusunda tutumlarının yüksek olmasına rağmen, bilgi düzeylerinin nispeten düşük olduğu bulunmuştur. Aynı çalışmada, tüm sağlık personelinin atık yönetimi konusunda düzenli eğitimden geçirilmesi önerilmiştir. Yazgan vd. (2013), bir devlet hastanesinde yaptıkları çalışmada çalışanların %62’si tıbbi atık yönetimi konusunda yeteri kadar eğitim verildiğini düşünmesine rağmen, büyük bir çoğunluğu işlerin yoğunluğu, bilgi eksikliği ve denetim yetersizliği nedeniyle etkin tıbbi atık yönetimi sağlanamadığını belirtmiştir.

Bu araştırmada, yirmi iki önermenin on altısı yüksek oranda “doğru” olarak yanıtlanmıştır (%82,84 ile %99,41). Ancak göze çarpan durum; tıbbi atık torbasının ağzının tam kapatılmaması ve içinde çok az tıbbi atık bulunan torba başka bir torbaya boşaltılarak delik değilse yeniden kullanılması (%20), tıbbi atıklara karışan evsel atıklar ayrılarak evsel atık torbasına konması (%21,30) ve tıbbi atık torbaları daha az yer kaplaması için sıkıştırılması (%26,04) hususlarında, çalışanların bilgi düzeyi belirgin bir şekilde düşüktür. Bununla birlikte hastane çalışanlarının tıbbi atıklar konusunda her bir önerme için verdikleri doğru yanıtlar farklı olsa da tüm önermelere ilişkin verilen doğru yanıtların ortalaması %86’dır. Ancak “Tıbbi Atıklar Kontrolü Yönetmeliği” kapsamında sağlık çalışanlarının bu konuya daha fazla eğilmeleri ve sistematik ve sürdürülebilir kurum eğitimleri ile bu oranın %100’e çıkması çok daha olasıdır. Toluk vd. (2021) hemşirelik öğrencileri üzerinde yaptıkları bir çalışmada, tıbbi atıklara yönelik öğrencilerin aldığı dersler veya kurslar arttıkça bilgi düzeylerinin arttığı belirtilmiştir. Aynı çalışmada, tıbbi atık eğitimlerinin artırılması halk sağlığı, personel sağlığı ve çevre sağlığı açısından büyük katkı sağlayacağı ifade edilmiştir.

Bu çalışmada, hastane çalışanlarının tıbbi atık bilgi düzeyi ile cinsiyet ve meslek değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bununla birlikte, diğer sağlık çalışanları arasında “tıbbi atık torbalarının daha az yer kaplaması için sıkıştırılmaması”, “tıbbi atık torbasının ağzının tam kapatılmaması”, “sızdıran tıbbi atık torbasının başka bir torbaya boşaltılması” ve “tıbbi atıklara karışan evsel atıkların ayrılarak evsel atık torbasına konulması” gerektiğini bilmeyenlerin oranı daha yüksektir. Bunu hemşire ve hekimler takip etmektedir. Bu sonuç, tıbbi atıklar konusunda özellikle hekimlerin diğer sağlık personeline göre bilgi düzeyinin ya da farkındalığının daha yüksek olduğunu düşündürmektedir. Çalışmada cinsiyet faktörünün çalışanların sağlık çalışanlarının bilgi düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. Bu çalışmaya paralel olarak, Hasçuhadar vd. (2007) yapmış olduğu çalışmada cinsiyet faktörünün katılımcıların bilgi düzeyi üzerinde bir etkisinin olmadığı gösterilmiştir.

Araştırmada, “çalışanların tıbbi atık toplayan kişilerin eldivenlerini ellerinden çıkarmadan önce yıkaması” ve “tıbbi atıklara karışan evsel atıkların ayrılarak evsel atık torbasına konulmasına” yönelik verilen yanıtlarda lisans ve yüksek lisans mezunu çalışanlar lehine bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, lisans ve yüksek lisans mezunların diğerlerine göre daha bilgili olmaları şeklinde yorumlanabilir. Akbolat vd. (2011) yaptığı çalışmada, evsel ve tıbbi atıkların ayrı poşetlerde toplanması, tıbbi atık toplayan ve geçici depolama yerine götüren personele özel koruyucu ekipman verilmesi, kesici ve delici özelliği olan tıbbi atıkların su geçirmez konteynerlerde toplanması, personel tarafından ünitelerden toplanan atıkların sınıflarına göre ayırım yapılarak depolanması ve taşıma amaçlı kullanılan araçların işlem sonrası dezenfekte edilmesine yönelik verilen yanıtlar arasında eğitim düzeyine göre anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir.

Araştırmada çalışanların mesleki deneyim süresi ile bilgi düzeyini ifade eden 10 önerme arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($p<0,05$). “Tıbbi atık personelinin giysileri topluca ve başka eşyalarla karıştırılmadan yıkanmasına” yönelik verilen yanıtlar arasındaki fark 5 yıldan az deneyime sahip olanlar ile 10 yılın üstü deneyime sahip olanlardan kaynaklanmıştır. Tıbbi atık toplayan kişilerin eldivenlerini ellerinden çıkarmadan önce yıkaması gerektiğine yönelik fark 10 yılın üstünde mesleki deneyime sahip olanlar ile 5 yıldan az ve 6-10 yıl arası

deneyimi olanlar arasında daha belirgindir. Tıbbi atık torbaları geçici atık deposuna götürülmeden önce etiketlenmesine yönelik fark ise 6-10 yıl arası deneyimli olanlar ile 10 yılın üzerinde deneyimli olanlar arasında görülmüştür. Bu çalışmaya paralel olarak, Küçük & Kaya (2020) tarafından yapılan bir çalışmada, çalışma süresi 21 yıl ve üzeri olan katılımcıların tıbbi atıklar konusunda farkındalık düzeyi puan ortalamaları diğer katılımcılara göre daha yüksek bulunmuştur.

Araştırmada, çalışanların %99,4'ü ellerin tıbbi atık topladıktan sonra yıkanması gerektiğini bilmektedir. Çamözü & Kitiş (2011) tarafından GATA Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde temizlik personeli ile yapılan bir çalışmada, katılımcıların %94,4'ü tıbbi atıkları topladıktan sonra ellerini yıkadığını belirtmiştir. Ancak aynı çalışmada 99 kişiden 51'inin işlem bittikten hemen sonra ellerini yıkadıkları gözlemlenmiştir.

Hastane çalışanları "tıbbi atıkların ve evsel atıkların farklı depolarda toplanması" (%91,72), "tıbbi atık ve evsel atıkların depolardan ayrı ayrı taşınması" (%94,71)," tıbbi atık toplamada kullanılan giysilerin, hastanede diğer temizlik işlemlerinde kullanılanlardan farklı olması" (%98,82) gerektiği konusunda da bilgi sahibidir. Çamözü & Kitiş'in (2011) çalışmasında da yukarıda sıralan önermeler açısından katılımcıların tümünün (%100) bilgi düzeyi yüksek çıkmıştır.

5. SONUÇ

Bu araştırma, İzmir İli Urla Devlet Hastanesi çalışanlarına tıbbi atıklar konusunda bilgi düzeylerinin incelenmesi amacı ile yapılmıştır. Araştırmada, hastane çalışanları, hastanede tıbbi atık yönetim planı bulunduğu, tıbbi atıkların toplanması, taşınması ve depolanmasından sorumlu bir yönetim biriminin olduğu, sadece tıbbi atıkların toplanması, taşınması ve depolanması için bir görevlinin bulunduğu, tıbbi atıkların toplanması için özel bir depolama alanı olduğu ve atıkların kısa süreli biriktirildiği kovalarda bir renk ayrımının olduğuna yönelik görüş bildirmiştir. Hastane çalışanlarının yüksek oranda (%95,83) tıbbi atıklar konusunda eğitim aldığı ve bu eğitimin daha çok kurum içi eğitim şeklinde olduğu (%65,63) görülmektedir.

Özellikle çalışanların "torbaların daha az yer kaplaması için sıkıştırılması" (%26,04)," tıbbi atıklara karışan evsel atıklar ayrılarak evsel atık torbasına konulması" (%21,30), "tıbbi atık torbasının ağzı tam kapatılmaması" ve "içinde çok az tıbbi atık bulunan torba başka bir torbaya boşaltılarak delik değilse tekrar kullanılması" (%20) yönünde daha az bilgi sahibi oldukları görülmektedir. Araştırmada hastane çalışanlarının tıbbi atıklar konusunda her bir önerme için verdikleri "doğru" yanıtlar farklı olsa da tüm önermelere ilişkin verilen "doğru" yanıtların ortalaması %86'dır. Buna göre hastane çalışanlarının tıbbi atık yönetimi konusunda bilgi düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir. Araştırmada ayrıca, "çalışanların tıbbi atık toplayan kişilerin eldivenlerini ellerinden çıkarmadan önce yıkaması" ve "tıbbi atıklara karışan evsel atıkların ayrılarak evsel atık torbasına konulmasına" yönelik verilen yanıtlarda lisans ve yüksek lisans mezunu çalışanlar lehine bir farklılık tespit edilmiştir. Diğer yandan çalışanların mesleki deneyim süresi ile bilgi düzeyini ifade eden 10 önerme istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur. Özellikle 10 yılın üstü deneyime sahip çalışanlar açısından "tıbbi atık personelinin giysileri topluca ve başka eşyalarla karıştırılmadan yıkanması" gerektiğini bilenlerin oranı daha yüksektir.

Sağlık hizmet sektöründe insan sağlığı açısından potansiyel risk taşıyan tıbbi atıklar uygun şekilde yönetilemediğinde potansiyel riskler barındırmaktadır. Tıbbi atıkların usulüne uygun

bertaraf edilmesi toplum sağlığına olumlu etkide bulunurken, diğer taraftan atıkların geri dönüşüme kazandırılması hem sağlık kuruluşlarının ekonomik kaybını önlemede hem de ülke ekonomisine önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda sağlık kuruluşlarının tıbbi atıklar yönetmeliği çerçevesinde gerekli önlemleri alması ve bu konuda sağlık çalışanlarını eğitmesi, çalışanların sağlığının korunması ve çevrelerine zarar vermeden hizmetlerini sürdürmeleri önemli bulunmaktadır. Atıklar konusunda eğitim müdahalesinin yanı sıra, biyomedikal atık yönetimi yönergelerinin her düzeyde izlenmesi ve sıkı bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Ayrıca bilginin davranışlarına dönüştürülmesi açısından çalışanların belirli aralıklarla denetlenmesi ve iş başında gözlenmesi sağlık çalışanlarının farkındalığını artıracaktır.

KAYNAKLAR

- Akbolat, M., Işık, O., Dede, C. & Çimen, M. (2011). Sağlık Çalışanlarının Tıbbi Atık Bilgi Düzeylerinin Değerlendirilmesi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilim Dergisi*, 2(3), 131–140.
- Akkajit, P., Romin, H. & Assawadithalerd, M. (2020). Assessment of Knowledge, Attitude, and Practice in respect of Medical Waste Management among Healthcare Workers in Clinics. *Journal of Environmental and Public Health*, 2020, 1–12.
- Banu, S., Pasha, S.A. & Jehan, M. (2023) Hospital Waste Management and Treatment in Healthcare Sector: A Review. *Health Sciences Journal*, 1(2), 75-79.
- Basavaraj, T.J., Shashibhushan, B.L. & Sreedevi, A. (2021). To assess the knowledge, attitude and practices in biomedical waste management among health care workers in dedicated COVID hospital in Bangalore. *The Egyptian Journal of Internal Medicine*, 33(1), 1–5.
- Başbakanlık T.C. Resmî Gazete. (2005). Tıbbi Atıkların Kontrolü ve Yönetmeliği, Sayı:25883. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050722-16.htm> (Erişim Tarihi: 19.03.2021).
- Başbakanlık T.C. Resmî Gazete. (2017). Tıbbi Atıkların Kontrolü ve Yönetmeliği, Sayı:29959. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/01/20170125-2.htm> (Erişim Tarihi: 19.03.2021).
- Bekmezci H.D. & Ayas, Z.Ş. (2023). Küresel COVID-19 Salgın Döneminde Kentsel Katı Atık Yönetiminde Karşılaşılan Güçlükler ve Öneriler. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 12(1), 72-81.
- Biryol, S. (2023). Tıbbi Laboratuvarlarda Biyolojik Riskler Tehlikeler ve Önlemler. *Paramedik ve Acil Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 3(1), 27-35.
- Boz, M.K. & Çimen, M. (2021). Sağlık Çalışanlarının Tıbbi Atık Yönetimi Bilgi Düzeylerinin Değerlendirilmesi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 8(4), 296-303.
- Brown, C., Milke, M. & Seville, E. (2011). Disaster waste management: A review article. *Waste Management*. 31(6), 1085–1098.
- Chartier, Y., Emmanuel, J., Pieper, U., Prüss, A., Rushbrook, P., Stringer, R., Townend, W., Wilburn S. & Zghondi, R. (2014). *Safe management of wastes from healthcare activities* (2nd ed.). Malta.
- Cook, E., Woolridge, A., Stapp, P., Edmondson, S. & Velis C.A. (2023). Medical and healthcare

- waste generation, storage, treatment and disposal: a systematic scoping review of risks to occupational and public health. *Critical Reviews in Environmental Science and Technology*, 53(15), 1452-1477.
- Çamözü, E. & Kitiş, Y. (2011). Determination of hospital cleaning staff's knowledge and applications about collecting, transferring and stocking of medical wastes. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 10(6), 631–640.
- Çarıkçı, O. (2020). Sağlık Kurumlarında Personelin Tıbbi Atık Yönetim Değerlendirmeleri ve Maliyetlere Etkisi. *Başkent Üniversitesi Ticari Bilim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 1–27.
- Desa, A., Kadir, N.B.A. & Yusooff, F. (2011). A study on the knowledge, attitudes, awareness status and behaviour concerning solid waste management. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 18, 643–648.
- Prüss, A., Giroult, E., Rushbrook, P. (1999). Safe management of wastes from healthcare activities. Hong Kong.
- Hasçuhadar, M., Kaya, Z., Şerbetçioğlu, S., Arslan, T. & Altınkaya, S. (2007). Ankara Atatürk Eğitim ve Araştırma Hastanesi Personelinin Tıbbi Atık Konusunda Bilgi Düzeyi. *Turkish Medical Journal*, 1, 138–144.
- İncesu, E. & Evirgen, H. (2017). Sağlık Çalışanlarının Hastane Atıkları Konusunda Bilgi Düzeylerinin Değerlendirilmesi ve Atık Minimizasyonu : Konya Kamu Hastaneleri Birliği Genel Sekreterliği Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilim Dergisi*, 6(3), 56–64.
- Joseph, L., Paul, H., Premkumar, J., Paul, R. & Michael, J. (2015). Biomedical waste management: Study on the awareness and practice among healthcare workers in a tertiary teaching hospital. *Indian Journal of Medical Microbiology*, 33(1), 129–131.
- Küçük, Ü. & Kaya A.A. (2020). Hastane Personelinin Atık Yönetimi ve Afetlerde Atık Yönetimi Konusunda Algı Düzeyi : Gümüşhane İli Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilim Dergisi*, 9(4), 374–388.
- Mathur, P., Patan, S. & Shophawat, A.S. (2012). Need of Biomedical Waste Management System in Hospitals – An Emerging issue – A Review. *Current World Environment*, 7(1), 117–124.
- Mercan, G., Ağaçkesen, E., Büyüker, İ. & Bayar, E. (2023). Medical Waste Management and Management of Waste During The Covid-19 Pandemic. *Eurasian Journal of Researches in Social and Economics*, 10(1), 258-285.
- Naik, Q., Vasant Rao, C.S. & Surendra, K. (2019). Awareness of biomedical waste management among clinical teaching staff in a private medical college in rural area of Maharashtra. *International Journal of Community Medicine and Public Health*, 6(11), 4984.
- Nema, S., Singh, A., Tripathi, K., Shidhaye, P. & Dhanvijay, A.K. (2015). Biomedical Waste Management: A Study of Knowledge, Practices and Attitude among Health Care Personnel at a Tertiary Care Hospital in Bhopal, Central India. *Journal of Medical Science and Clinical Research*, 3(5), 5844–5855.
- Olaifa, A., Govender, R.D. & Ross, A.J. (2018). Knowledge, attitudes and practices of healthcare workers about healthcare waste management at a district hospital in KwaZulu-Natal.

- South African Family Practice, 60(5), 137–145.
- Parlar, S. (2008). Sağlık Çalışanlarında Göz Ardi Edilen Bir Durum: Sağlıklı Çalışma Ortamı. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 7(6), 547–554.
- Sarkees, A. (2018). Assessment of Nurses' Knowledge About Health Care Waste Management in Duhok City. Polytechnic Journal, 8(2), 35–43.
- Sobh, D.R.A., Fakhry, S.F. & Mohamed, H.A. (2018). Knowledge and Practice of Staff Nurses Related to Health Care Waste Management. Port Said Scientific Journal of Nursing, 5(2), 20–43.
- Terzi, Ö. & Yüce, M. (2017). Bir Hastanedeki Stajyer Öğrencilerin Tıbbi Atık Yönetimi Konusundaki Bilgi Düzeylerinin Değerlendirilmesi. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilim Dergisi, 6(1), 58–64.
- Toluk, O., Ozdemir, A., Sahin, I., Yıldız, S., Erkul, S. & Ercan, I. (2021). Hemşirelik Öğrencilerinin Tıbbi Atık Bilgi Düzeyinin Değerlendirilmesi. Hemşirelik Bilimi Dergisi, 4(2), 52–58.
- Ulutaşdemir, N., Elevli, S.Ş. & Arman, Ö. (2020). Tıbbi Atık Yönetiminde Sağlık Çalışanlarının Rolü: Bir Devlet Hastanesi Örneği. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 11 (Ek), 170-182.
- Yazgan, M., Kalaycı, N., Kayhan, C.B. & Tuna, E. (2013). Turgutlu İlçe Devlet Hastanesi Tıbbi Atık Yönetimi. Sağlıkta Peformans ve Kalite Dergisi, 1–20.

RUSYA'NIN "YAKIN ÇEVRE" POLİTİKASINDA ENERJİ ARZ VE TRANSİT GÜVENLİĞİNİN ROLÜ:2000-2008 DÖNEMİ

THE ROLE OF ENERGY SUPPLY AND TRANSIT SECURITY IN RUSSIA'S "NEAR ABROAD" POLICY: 2000-2008

Erhan CANIKOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Esenyurt Üniversitesi
İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (İng)

 erhancanikoglu@esenyurt.edu.tr

ÖZ

Rusya Federasyonu, 1993 yılında hazırlanan Ulusal Güvenlik Doktrini'nde Sovyet sonrası coğrafyayı ayrıcalıklı çıkar alanı vurgusuyla "Yakın Çevre" olarak tanımlamıştır. Bölgenin zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olması bu tanımlamada rol oynamıştır. Rusya dış politik hedeflerini elde etmek için enerjiyi araç olarak kullanmayı planlamıştır. Dolayısıyla bölgenin enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılmasında ısrarla merkezi rol oynamaya çalışmıştır. Bu doğrultuda küresel ve bölgesel aktörlerin hamlelerine karşı tutum geliştirmiştir. ABD stratejik nedenlerle bölgenin enerji kaynaklarını kontrol etmeyi planlamıştır. 2004'de on yeni üyenin katılımıyla ithal enerji ihtiyacı artan Avrupa Birliği ise Rusya'ya bağımlılığı azaltmak için bölgede alternatif arayışına yönelmiştir. Çin ve Hindistan gibi ülkeler ise bölgeden uygun fiyatlarla kesintisiz enerji teminini hedeflemiştir. Rusya ise küresel güçleri bölgeden uzak tutmaya çalışırken, enerji arzında önde gelen aktör olmayı istemiştir. Bu makalede Putin'in devlet başkanlığının ilk iki döneminde Rusya'nın "Yakın Çevre"de enerji arz ve transitine yönelik politikaları incelenmiştir. Rusya'nın çıkarlarını zedeleyecek projeleri engellediği ya da rakiplerini tavize zorladığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Rusya Federasyonu, Yakın Çevre, Enerji Rekabeti, Transit Güvenliği.

ABSTRACT

The Russian Federation defined the post-Soviet space as the "Near Abroad" and declared it as their privileged sphere of interest in the 1993 National Security Doctrine. The region's rich oil and gas reserves played an important role in this definition. Russia planned to use energy as a foreign policy tool to achieve its global objectives. Therefore, it persistently tried to play a central role in supplying the region's energy resources to international markets. In this regard, Russia developed counter strategies against the moves of global and regional actors. The U.S. attempted to control the region's energy sources for strategic objectives. The E.U.'s foreign energy demand increased after the admission of the ten new member states in 2004. So Brussels sought alternative resources in the region in order to reduce its dependence on Russian supplies. China and India pursued cheap and stable energy supplies in the region. Russia tried to be a major energy supplier while preventing global powers from infiltrating into the region. This paper examines Russia's policies about energy supply and transit in the "Near Abroad" in the first two consecutive presidential terms of Vladimir Putin. It concludes that Russia either prevented alternative projects that contradicted its interests or coerced its rivals into making concessions.

Keywords: Russian Federation, Near Abroad, Energy Rivalry, Transit Security

Makale Geliş Tarihi / Receiving Date 30.03.2024

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date 03.06.2024

Araştırma Makale/Research Paper

1. GİRİŞ

Rusya Federasyonu 1993 tarihli Dış Politika Doktrini'nde Sovyet sonrası coğrafyayı "Yakın Çevre" adıyla öncelikli çıkar alanı olarak belirlemiştir. Rusya enerji alanında tekel konumuna ulaşmayı bölgedeki öncelikli hedefleri arasında sıralamıştır. Zira Moskova enerji konusunu gelir elde etmenin ötesinde dış politika hedeflerine ulaşmada bir araç olarak kullanmıştır. Kremlin, bölgenin enerji kaynakları üzerinde kontrolünü arttırarak dış politik hedeflerini elde etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Hazar Havzası enerji kaynaklarının çıkarılması, arzı ve transiti hususları "Yakın Çevre" ye yönelik politikalarında belirleyici hale gelmiştir.

Hazar Havzası enerji kaynakları, küresel enerji üretiminde alt sıralarda yer almaktadır. Ancak Batılı ülkeler Rusya'ya olan enerji bağımlılıklarını azaltmak ve Rusya'nın bu alandaki tekel konumunu kırmak için bölge kaynaklarına doğrudan erişimi önemli bir alternatif olarak görmüşlerdir. Hazar havzası enerji kaynaklarının çıkarılarak, güvenli ve kesintisiz bir şekilde uluslararası pazarlara ulaştırılmasını hedeflemişlerdir. Dolayısıyla enerji konusu bölgede küresel ve bölgesel güçlerin öncelikli gündem maddesi haline gelmiştir. Enerji alanındaki rekabet bölgenin kontrol ve denetimine yönelik güç mücadelelerini beraberinde getirmiştir.

Rusya, 1990'lı yılların kaotik ortamından kurtulup, içeride siyasi ve ekonomik istikrarı yakalayınca "Yakın Çevre"de etkinliğini arttırmaya çalışmıştır. Ulusal çıkarlarına tehdit olarak algıladığı Batıya karşı bölgede çeşitli siyasi, ekonomik ve askeri stratejiler uygulamıştır. Bunların başında da enerji alanındaki stratejileri yer almıştır. Petrol ve doğalgaz kaynaklarının kontrolü, çıkarılması, arzı, iletimi ve hatta iç dağıtım hatlarının denetiminde söz sahibi olmaya çalışmıştır. Zaman zaman anlaşmazlığa düştüğü Ukrayna ve Belarus gibi ülkelere doğalgaz sevkiyatını kesmiştir. Kimi Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyelerine doğalgazı indirimli fiyatlardan satarak bu ülkeleri yanında tutmayı tercih etmiştir.

Moskova öncelikle enerji tedariki alanında mevcut konumunu korumayı hedeflemiştir. Bölgenin enerji kaynaklarının diğer ülkeler üzerinden uluslararası pazarlara ulaştırılmasına karşı çıkmıştır. Sovyetler Birliği zamanında inşa edilmiş petrol ve doğalgaz boru hatlarının sağladığı avantajdan istifade etmiştir. Hazar'a kıyıdaş ülkelerin enerji kaynaklarını düşük bedelle satın alıp Avrupa pazarına ulaştırarak önemli gelir elde etmiştir. Bu stratejisi Moskova'ya sadece ekonomik fayda değil siyasi nüfuz da kazandırmıştır. Dolayısıyla 21. yüzyılın ilk on yılı sona ermeden Rusya Batı karşısında yeniden etkili bir aktör haline gelmiştir.

ABD, bölgenin enerji kaynaklarını kontrol etmenin yanı sıra, Rusya'nın enerji alanında küresel düzeyde söz sahibi olmasını önlemeye çalışmıştır. Avrupa Birliği ise 2004 yılında enerji ithalatında Rusya'ya bağımlı on ülkeye kapılarını açmıştır. Böylece AB, toplam hidrokarbon tüketiminin neredeyse yüzde altmışını dışarıdan ithal eder hale gelmiştir. Söz konusu ithal enerjinin büyük kısmını ise Rusya'dan karşılamıştır. Dolayısıyla AB, enerji ithalatında Rusya'nın payını azaltarak "Yakın Çevre" ülkelerini alternatif tedarikçi haline getirmeyi hedeflemiştir. Çin ve Hindistan gibi küresel üretimde önde olan ülkeler ise bölgeden uygun fiyatlarla ve kesintisiz enerji teminine çalışmışlardır.

Bu çalışmada Rusya'nın "Yakın Çevre" şeklinde tanımlayarak öncelikli çıkar alanı ilan ettiği Sovyet sonrası coğrafyanın enerji arz ve transit güvenliği açısından yeri, küresel güçler ve bölgesel ülkelerin uyguladıkları politikaları ve Rusya'nın geliştirdiği karşı stratejiler ve uyguladığı politikalar ortaya koyulacaktır. Ayrıca, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin'in başkanlığının ilk iki dönemine odaklanılarak, Moskova'nın enerji konusunun dış politik hedeflere ulaşmada stratejik bir araç olarak kullanmasının arka planı aydınlatılacaktır.

2. ENERJİ ARZ VE TRANSİTİ AÇISINDAN “YAKIN ÇEVRE”

2.1. YAKIN ÇEVRE VE RUSYA’NIN ÇIKARLARI

Rusça “blijniye zarubejye” (İngilizcesi ‘near abroad’) kelimesi Türkçe literatürde yaygınca “Yakın Çevre” olarak kullanılmaktadır. “Yakın Çevre” Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Rus uzmanları, bürokratları, aydınları ve karar vericileri tarafından eski Sovyet coğrafyasını nitelendirmek için kullanılmıştır (Bkz: Jafarov, 2007). Kavram, Rusya ile eski Sovyetler Birliği cumhuriyetleri arasındaki yeni ilişkiyi anlattığı için önem taşımaktadır. Özcan (2005:1)’a göre “Yakın Çevre” kavramı Rusya tarafından daha çok Rus dış politikasının yeni öncelikleri çerçevesinde kullanılmıştır. Zira Rus siyasi seçkinleri Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra siyasi çıkar ve nüfuz alanları içinde gördükleri komşu ülkeleri “Yakın Çevre” olarak tanımlamışlardır. Söz konusu ülkelerin bağımsızlıklarını zımnen kabul ederken küresel aktörlere bölgede Rusya’nın geleneksel diplomatik sözleşmelerin ötesinde özel hakları olduğunu hissetmişlerdir. Kimi yazarlar ise “Yakın Çevre”ye ikinci bir anlam yükleyerek “Azınlık halinde yaşayan, bazen kasıtlı olarak baskı altında tutulan, Rusya’nın sınırlarının dışındaki etnik Ruslar” şeklinde tarif etmişlerdir (Safire, 1994).

“Yakın Çevre” terimi eski Sovyet cumhuriyetlerinin tümünü kapsayan bir coğrafi alanı nitelendirir de gerek Baltık ülkelerinin Rusya’dan tamamen uzaklaşarak Batı dünyasının bir parçası olmaları gerekse Ukrayna ve Belarus’un Slav kökenlere sahip olmaları, dolayısıyla Rusya ile asgari müşterekte buluşabilecekleri dikkate alındığında, kavramın merkezine Orta Asya ve Güney Kafkasya’nın yerleştirildiği anlaşılmaktadır (Asker, 2021:97-141). Bu bölgeler; gerektiğinden Rusya’dan kolayca uzaklaşmalarına imkân sağlayacak dini ve etnik farklılıkları, önemli sayıda Rus azınlığa ev sahipliği yapmaları, zengin doğal kaynaklara sahip olmaları, Rusya’nın istikrarını etkileme potansiyelini elinde tutmaları, Rusya’nın stratejik yaşam alanını kapsamaları gibi sebeplerden dolayı Moskova’nın asıl “Yakın Çevre” alanı olarak kabul edilmektedir.

2.2. ORTA ASYA’NIN ENERJİ KAYNAKLARI

Orta Asya enerji gelişimi açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Örneğin Türkmenistan yaklaşık 265 milyar m³ rezerviyle dünyanın en büyük doğalgaz rezervine sahip ülkelerinden biridir. Türkmenistan 2015 yılı itibarıyla günlük 261 bin varil petrol üretebilmektedir (EIA Turkmenistan Analysis, 2015). Kazakistan ise 2015 yılı itibarıyla günlük beş milyon varil petrol üretim kapasitesine sahip olacaktır. Kazakistan’ın bu üretim miktarıyla Kuveyt ve İran’ı geride bırakarak dünyanın en büyük petrol ihracatçılarından biri olması beklenmektedir. Tacikistan ve Kırgızistan’da mevcut hidroelektrik enerji potansiyeli Orta Asya, Afganistan ve Güney Asya’nın bir bölümünün enerji ihtiyacını karşılayacak seviyededir (Amanov, 2007:148).

Hazar Denizi ile Orta Asya enerji kaynakları dünyanın petrol ve doğalgaz rezervlerinin yüzde üç ile altısına karşılık gelmektedir. Bu miktar küresel tüketim toplamı içinde ciddi bir yer tutmasa da Basra Körfezi kaynaklarının güvenilirliği konusundaki belirsizlik ve Rusya’nın enerji sevkiyatını bir güç aracı olarak kullanabilme olasılığı Hazar ve Orta Asya (Kazakistan ve Türkmenistan) enerji kaynaklarının Kafkasya üzerinden Batı’ya ulaştırılmasını son derece önemli hale getirmiştir. Bölgenin önemi, Batıdaki tüketici ülkelerin Rusya ve Orta Doğu kaynaklarına olan bağımlılıklarını azaltma politikalarının bir sonucu olarak artmıştır. Birçok ülke ve örgüt alternatif boru hattı güzergahı oluşturmak suretiyle Rusya’nın Avrasya bölgesindeki enerji kaynaklarının taşınması konusunda neredeyse tekele varan konumunu sona erdirmeye çalışmıştır (Haas, 2006).

ABD, AB ve NATO’nun enerji güvenliğine ilişkin kaygıları ve bu yönde yaptıkları açıklamalar sonrasında gerek bölgedeki güç şekillenmesi gerekse enerji güvenliği uluslararası gündemin ilk

sıralarına yerleşmiştir (Haas, 2006). Gelişmiş ülkelerin artan enerji ihtiyaçlarını çoğunlukla dış kaynaklardan karşılama zorunluluğu ve bölgedeki enerji kaynaklarına giderek bağımlı hale gelmeleri konunun bir yönünü, Rusya'nın enerjiyi dış ve güvenlik politikalarının neredeyse merkezine yerleştirmesi ise bir diğer yönünü oluşturmuştur. Orta Asya gibi Güney Kafkasya'nın jeopolitik önemi bölgedeki enerji kaynaklarıyla bağlantılı olarak artmıştır. Hazar petrolünün ve gazının kesintisiz olarak uluslararası pazarlara ulaştırılması için bölgenin istikrarı yaşamsal önem taşımaktadır.

Kazakistan 2000'li yılların başlarında enerji kaynakları açısından önemli bir ülke haline gelmiştir. Kazakistan, petrol ve doğalgazını dünya pazarlarına ulaştırmada tek bir ülkeye bağımlı kalmayıp, alternatif güzergahlar oluşturmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda Temmuz 2006 ayı içerisinde Kazakistan-Çin arasında petrol boru hattı faaliyete geçirilmiştir. Boru hattının ikinci aşamasında Kenkiyak-Kumkol hattı 2009'da tamamlanarak Atasu-Alaşankou hattına entegre edilmiştir. 794 kilometrelik Kenkiyak-Kumkol boru hattının yıllık kapasitesi 20 milyon tona ulaşmıştır. Atasu-Alaşankou ham petrol boru hattından ise 2013 itibarıyla yıllık 20 milyon ton ham petrol sevk edilmiştir. Boru hatlarından sadece Kazak değil, Rus petrolü de sevk edilmektedir (<https://www.kcp.kz/>). Bu dönemde Kazak petrolünün Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattı vasıtasıyla Batı pazarlarına ulaştırılması yönünde tasarılar da gündeme gelmiştir (astanatimes.com).

2.3. HAZAR HAVZASI ENERJİ KAYNAKLARI VE STATÜ SORUNUN GELİŞİMİ

Kafkasya'nın jeostratejik öneminin dışında zengin enerji kaynaklarına sahip olması bölgede büyük devletlerin bölgeye yönelik rekabetini arttırmıştır. Özellikle Hazar enerji kaynaklarının işletilmesi ve uluslararası piyasalara çıkarılmasıyla ilgili olarak Avrupa ve ABD ile bölgedeki çıkarları birbiriyle uyumlu olan Rusya ve İran büyük bir rekabete girmiştir (Cemilli, 2007:16 ve Cafersoy, 2000a: 32-35). Ancak Hazar'ın enerji politikadaki yeri, güvenliğinin yanı sıra hukuki, tarihi, jeofiziksel, ekonomik, hatta siyasi faktörleri içermektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Hazar çevresindeki bağımsız ülke sayısı beşe çıkmıştır. Rusya dışında Hazar'a kıyaslı olan Sovyet sonrası ülkeler SSCB ile İran tarafında 1921-1940 arasında imzalanan anlaşmaları tanımadıklarını deklare etmişlerdir (Mamedov, 2001:219). Böylece iki ülkenin geçmişte Hazarla ilgili imzaladıkları anlaşmalar geçerliliğini yitirmiştir. Taraflar Hazar'ın statüsüne ilişkin uzun süre anlaşmaya varamamıştır. Karmaşık niteliği ve konunun diğer boyutlarını etkileme kapasitesi nedeniyle Hazar'ın hukuki statüsünü incelemekte yarar bulunmaktadır.

Hazar'ın deniz ya da göl olarak kabul edilmesi ayrı bir hukuki durum ve çözüm yöntemi gerektirmektedir. Uluslararası kamu hukukunun kurallarının geçerli olması için öncelikle Hazar'ın niteliğinin belirlenmesi gerekir. Eğer deniz olarak kabul edilirse 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Konvansiyonu hükümleri uygulanabilecektir. Eğer bir göl olarak kabul edilirse o zaman sınır gölleriyle ilgili örfi uluslararası hukuk kuralları uygulanabilecektir (Janusz, 2005:3).

Sovyetler Birliği döneminde Moskova ve Tahran arasındaki anlaşmalarla belirlenen hukuki durum 1990 sonrasında ortaya çıkan fiili durumla geçerliliğini yitirmiştir. Hazar su havzası için zamanla ikili ve çok taraflı bir dizi müzakere yapılarak uygulanabilir yeni bir hukuki çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Janusz (2005:3), Hazar'ın statüsüne ilişkin uluslararası hukuk açısından olası çözüm alternatiflerini ortaya koyduğu çalışmada; Hazar'ın mevcut hukuki durumu ve rejiminin 20. yüzyılın ilk yarısında imzalanan Sovyet-İran anlaşmalarından daha önceki devlet pratiği ve anlaşmalarına dayandığına dikkat çekmiştir. Söz konusu pratik ise neredeyse iki yüz yıl öncesinin ihtiyaçları ve uygulamalarından kaynaklanmıştır.

Rusya ve İran, ilk kez 1729 tarihli "Sınırların Belirlenmesi ve Feragat" konulu Reşat Anlaşması'yla Hazar'da serbest ticaret ve dolaşım hakkı elde etmişlerdir. İki ülkenin 1813

Gülistan Anlaşması'nı müteakip 1828'de imzaladıkları Türkmençay Antlaşması'yla Rusya Hazar'da donanma bulundurma hakkına kavuşmuştur. Ekim 1917 devriminden sonra Sovyet hükümeti ve İran, eski anlaşmaları yürürlükten kaldırmayı kararlaştırmıştır. 1921 Dostluk Anlaşması İran'a Hazar'da eşit oranda dolaşım hakkı vermiştir. Ancak anlaşma Hazar'ın hukuki statüsüne ilişkin herhangi bir hüküm içermemiştir. 1935 anlaşmasının yerini alan 1940 Ticaret ve Seyrüsefer Anlaşması üçüncü ülkelerin Hazar'a girişine izin vermezken, masum geçiş haklarını da sınırlandırmıştır. Üstelik üçüncü ülke vatandaşlarının Hazar'da gemilerde ya da limanlarda çalışmalarına da izin verilmemiştir. Her iki anlaşma da Hazar'da (askeri ve ticari) dolaşım ve balıkçılık haklarını Sovyet ve İran tekneleri ile bu ülke bayraklarını taşıyan diğer teknelere vermiştir (Janusz, 2005:2-3).

Bu anlaşmalar SSCB ve İran'a birbirlerinin kıyılarından on milden açığa doğru olacak şekilde tüm Hazar'da balıkçılık izni sağlamıştır. Denizle ilgili bilimsel araştırma, petrol ve doğalgaz arama, kuyu açma gibi faaliyetlere 1940 anlaşmasında belli belirsiz değinilmiştir. Anlaşmanın ekinde yer alan bir notta Hazar iki ülkenin ortak denizi olarak tanımlanmıştır (Janusz, 2005:2).

Hazar konusunda kıyıdaş ülkeler farklı tezleri savunmuştur. Azerbaycan ve Kazakistan Hazar'ı bir iç deniz olarak kabul edip kullanımının kıyıdaş beş ülke arasında bölünmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Rusya, Türkmenistan ve İran ise Hazar'ı bir iç göl olarak görerek kıyıdaş ülkelerin ortak kararı çerçevesinde kullanım esaslarının belirlenebileceğini vurgulamışlardır (MacDougall, 1997; Kasım, 2009:148). Azerbaycan, Hazar'ın deniz olması nedeniyle kıyıdaş ülkelerin 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde belirtilen on iki millik karasuları üzerinde tam yetkiye sahip olması savunmuştur. Türkmenistan ise ortak kullanımı desteklemekle birlikte her kıyıdaş ülkenin kendisine ait balıkçılık bölgesi olması gerektiğini ileri sürmüştür. Rusya ise 1921 ve 1941 yıllarında yapılan Sovyetler Birliği-İran anlaşmalarının Hazar'ın bölünmesini yasakladığını savunmuştur (Kasım, 2009:148).

Hazar'ın deniz niteliği kabul edildiği takdirde, 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesine göre kıyıdaş devletler en fazla on iki millik karasularına, iki yüz mili aşmayan münhasır ekonomik bölgelere ve kıta sahanlığına sahip olmalıdır. Ancak Hazar'ın azami genişliği iki yüz milin altında olduğundan Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 15. maddesine göre karşı ya da bitişik kıyılarda orta nokta (ortay nokta) sınır kabul edilmelidir.

Hazar'ın Karadeniz ve Baltık Denizi ile mevcut kanal bağlantıları dikkate alındığında deniz olarak kabul edilmesi gerekecektir. Bu durumda üç yeni devlet, sözleşmenin 69, 124 ve 132. maddeleri uyarınca açık denizlere çıkış hakkı iddiasında bulunabilecektir. Yine de her şey kolay olmayacaktır. Zira Hazar'dan açık denizlere erişim olanağı sağlayan geçişlerin tatlı su nehirleri olması durumu karmaşık hale getirmektedir. Janusz (2005:3)'a göre Hazar ile ilgili çözümün önündeki engellerden biri de Deniz Hukuku Sözleşmesi'ni Rusya dışında hiçbir kıyıdaş ülkenin imzalamamasıdır.

Hazar'da İran ve Rusya için asıl sorun deniz olarak değerlendirilmesi halinde her bir kıyıdaş ülkenin kendi karasularında tam yetki elde etmesi ve İran ile Rusya'nın sahip olacağı karasularının diğerlerine göre kaynak bakımından çok daha fakir olmasıdır (Kasım, 2009:149). 1978 tarihli Viyana Sözleşmesi'ne göre devletlerin bölündükleri sırada yürürlükte olan anlaşmalar, aksine bir karara varılmadığı takdirde geçerliliğini sürdürmektedir. Bu yüzden Hazar örneğinde selef devletlerin hakları ve yükümlülükleri-örneğin Sovyetler Birliği ve uluslararası yasal eylemden doğan halefleri üzerinde- eşit olarak bağlayıcıdır. Bu konu 1991 yılında Alma Ata bildiriyle teyit edilmiştir. Söz konusu bildiride yeni bağımsız devletler Sovyetler Birliği tarafından imzalanan antlaşmalar ile bunlardan kaynaklanan sorumluluklarını kabul etmişlerdir (Janusz, 2005:3).

İran'ın, Hazar havzası, Güney Kafkasya ve daha geniş coğrafyada çeşitli çıkarları bulunmaktaydı. İran planlanmakta olan Kuzey-Güney nakil koridorunda yer almakta, yaygın tren yolu ve liman altyapısıyla Hindistan'ı İskandinavya ile birleştirmektedir. İran ayrıca zengin petrol ve doğalgaz rezervleriyle enerji devi olup günde dört milyon varil petrol üretmektedir (Magomedov, 2006:16). İran, ABD'nin Azerbaycan üzerinden Hazar'da etkili olma çabalarını güvenlik tehdidi olarak algılamış, Rusya ile işbirliğine giderek ABD'yi dengelemeye çalışmıştır. Tahran, Azerbaycan'ın ABD ile askeri alanda işbirliğinden rahatsızlık duymuştur (Kasım, 2009:151). Bu nedenle Hazar'daki askeri varlığını arttırmayı planlamıştır. İran, Basra Körfezi'ndeki unsurlarını Hazar'a naklederek buradaki deniz gücünü arttırmıştır (Magomedov, 2006:17).

Putin ve dönemin İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi 12 Mart 2001'de Moskova'da yayınladıkları ortak deklarasyonda; Hazar'ın hukuki rejimi belirleninceye kadar deniz sınırlarıyla ilgili resmi beyanda bulunmayacaklarını, çevre ve jeodezik nedenlerle deniz yatağından boru hattı geçirilmesine karşı olduklarını, Hazar'ın statüsü ve kullanımına ilişkin kararların veya anlaşmaların beş kıyıdaş ülkenin onayıyla yürürlüğe girebileceğini açıkladılar (Iran and Russia...,2001). Lelyveld (2001), bu açıklamadan hareketle, bölgede Rusya ve İran'ın onayı olmaksızın yapılacak hiçbir petrol sözleşmesi ya da ikili anlaşmanın geçerli olmayacağını vurgulamıştır. Böylece Batılı ülkelerin Rusya'yı bypass ederek Hazar üzerinden bölgenin enerji kaynaklarına erişme planları Moskova'nın ileri sürdüğü hukuki gerekçelerle durdurulmuştu. Zira Rusya, Hazar bölgesi ve Hazar Denizi tabanına dönecek boru hattı projesi için öncelikle Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenmesi gerektiğini bildirmiştir.

Putin'in halefi Medvedev döneminde Rusya, Kazakistan ve Türkmenistan arasında imzalanan anlaşma ile Hazar Kıyısı boyunca doğalgaz boru hattı inşası yapılması öngörülmüştür. Orta Asya bölgesi gaz şebekesini modernize edip genişletme projesinin bir parçası olan boru hattı Türkmenistan'dan başlayacak, Kazakistan'ın Hazar kıyısı boyunca yol alacak Avrupa'ya gönderilmek üzere amacıyla Rusya'ya taşınacaktır (Russia, Kazakhstan, Turkmenistan..., 2007)

Bununla birlikte paylaşım sorunu uzun süre devam ederken 2018'de Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme ile Hazar Denizi'nin nihai statüsü netlik kazanmıştır (Bkz: Kahraman, Merdan, 2020, 434-468.)

3. BATI'NIN ENERJİ GÜVENLİĞİ VE "YAKIN ÇEVRE"

ABD ve AB'nin "Yakın Çevre"deki enerji çıkarları birbirlerine yakın olmakla birlikte zamanla aralarında görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. AB'nin enerjiyle ilgili siyaset ve strateji belgeleri Brüksel'in temel ilkeleri ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, üye ülkelerin farklı gelişmişlik ve sanayileşme düzeyleri, değişen enerji ihtiyaçları Birlik içerisinde münferit hareketleri ortaya çıkarmaktadır.

1990'lı yıllarda Hazar Havzası hidrokarbon kaynaklarının uluslararası piyasalara ulaştırılmasında uygun güzergahların belirlenmesinde jeopolitik rekabet yaşanmıştır. Bu sırada enerji fiyatlarının düşüklüğü, Hazar Havzası'nın uzaklığı, Hazar petrolünün Basra Körfezi ham petrolü karşısında göreceli yüksek maliyeti nedeniyle ABD'nin desteklediği projeler hayata geçirilmiştir. Rusya ve İran'ın çabalarına karşı, Batılı aktörler bölgenin enerji politikalarının belirlenmesi sürecine dahil olmuşlardır (Vitale, 2007). Büyük güçlerin jeopolitik rekabeti nedeniyle AB bölgedeki gelişmeler karşısında ihtiyatlı davranmıştır. AB üyeleri ise ulusal çıkarları (ya da enerji şirketlerinin çıkarları) nedeniyle söz konusu rekabette etkin şekilde yer almamıştır (Vitale, 2007).

SSCB'nin dağılmasından sonra AB ülkeleri (dönemin Avrupa Topluluğu) Kafkasya ve Orta Asya'daki enerji kaynaklarına yönelik yeni bir strateji belgesi oluşturmuştur. Böylece Avrupa'nın enerji güvenliğinde Kafkasya ve Orta Asya önemli bir konum elde etmiştir. Nabucco doğalgaz

boru hattının yer aldığı 'Güney Gaz Ulaşım Koridoru' vasıtasıyla Avrupa'nın gaz tedarikinin artacağı, Rusya'dan yapılan ithalata bağımlılığın azaltılacağı ve Rusya'nın Orta Asya'da ekonomik ve siyasi üstünlüğünün zayıflayacağı öngörülmüştür (Schreiner, 2002).

AB'nin, Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği ölkelerinin kalkınmalarını teşvik etmek ve Birliğin tedarik güvenliğini geliştirmek amacıyla enerji alanında işbirliğini hedefleyen Avrupa Enerji Şartı Anlaşması ve Protokolü 17 Aralık 1994'te Lizbon'da imzalanmıştır (The Energy Charter Treaty and Protocol). Enerji Şartı imzacı ölkeler arasında enerji alanında serbest piyasa ilişkilerini düzenlemiştir. AB üyeleri dışında elliden fazla ölkede anlaşmayı imzalamak ya da katılmak suretiyle taraf oldu. Rusya ise 1990'lı yılların başında anlaşmayı imzalamasına rağmen onaylamamıştır. AB, Rusya'nın Ukrayna ve Belarus'la yaşadığı sorunlardan duyduğu rahatsızlık nedeniyle, ısrarla Moskova'dan anlaşmayı imzalamasını istemiştir. Rusya ise son derece katı hükümler içerdiği gerekçesiyle Şart'ı onaylamak yerine düzeltilmesini talep etmiştir (Kolchin, 2006).

AB'nin Enerji Şartı Anlaşması ve protokol Nisan 1998'de yürürlüğe girmiştir (The Energy Charter Treaty). Enerji Şartı'yla, yabancı yatırımların korunması, enerji alanındaki ticaretin DTÖ kurallarına bağlı yürütülmesi, katılımcı devletler arasındaki uyuşmazlıkların çözümü, enerji pazarlarının serbestleştirilmesi, enerji kaynaklarının verimliliğinin artırılması ve bu kaynakların kolaylıkla ve serbestçe nakledilmesi hedeflenmiştir (Kara, 2006). Rusya Şart'ın birçok noktasına itiraz etmiştir. İki taraf arasında birçok noktada anlaşmazlık ortaya çıkmıştır.

AB ve Rusya arasındaki temel anlaşmazlıklardan biri Şart'ın transit protokolüyle ilgiliydi. Buna göre AB ölkeleri Rusya'dan Gazprom'a ait gaz nakil şebekelerine erişime izin vermesi, bağımsız üreticilerin, Kazakistan ve Türkmenistan gibi ölkelere erişim sağlamasını istemişlerdir. Rusya ise söz konusu talepleri karşıladığı takdirde transit ölkede konumuna gireceği gerekçesiyle anlaşma hükmünü kabul etmemiştir (Kolchin, 2006).

Taraflar arasındaki bir diğer anlaşmazlık Rusya'nın eski Sovyet ölkeleriyle ve özellikle Ukrayna ile arasındaki ihtilaf nedeniyle Avrupa'ya eksik sevkiyat yapılmasındaki sorumluluğuna ilişkindi. Şart'a göre fiyat konusunda anlaşmazlık yaşanması durumunda tahkime başvurmak mümkündü ancak Rusya'nın gaz sevkiyatını durdurması yasaktı. Öte yandan Rusya'da iç piyasada gaz fiyatının oldukça düşük olması Rus ihracatçılara Avrupalı üreticiler karşısında avantaj sağlıyordu. Bir diğer konu Rusya ve Orta Asya gaz fiyatlarının aynı düzeye getirilmesine ilişkindi. Gazprom'a göre bu durum Rusya'ya yılda 4.5-5 milyar dolar kaybettirecekti (Kolchin, 2006).

AB, 2008'de yaşanan Ukrayna krizinin ardından enerji politikalarını ivedilikle gözden geçirerek Rusya'ya bağımlılığını azaltacak yeni kaynaklar bulmaya yönelmiştir. Doğu-Batı enerji diyalogunu oluşturmak üzere Avrupa Enerji Şartı Transit Protokolü'nde değişiklikler yapmıştır (The Energy Charter and Protocol). AB, yıllık gaz ihtiyacının yaklaşık % 25'ini Rusya'dan karşılamaktaydı. Ayrıca Rusya-Ukrayna-Belarus arasındaki fiyat anlaşmazlıklarından kaynaklanan kesintilerinden kaygı duymaktaydı. Dolayısıyla tedarik kanallarını çeşitlendirmeye ve güvenilir gaz tedarikçileriyle çalışmaya yönelmiştir.

2000'lerin ilk on yılında AB'de enerji güvenliği alanında müzakereler yapılmasına ve çeşitli belgelerin hazırlanmasına karşın ortak karara varılması oldukça güçtü. Bunun temel sebebi başta Almanya ve Fransa olmak üzere üye ölkelerin Rusya ile enerji alanında işbirliği yapmalarıydı. Helm (2006)'e göre Rusya ve Almanya arasında enerji alanındaki özel ilişki AB bütünleşmesine yönelik açık bir risk oluşturmaktaydı. Diğer üyelerin Rusya ile enerji alanında ikili anlaşma imzalamaları AB'nin enerji güvenliği politikalarıyla çelişmekteydi.

Rusya, Baltık Denizi'nin altından geçip Almanya'ya ulaşan Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı projesiyle bazı AB ölkelerinin arasını açmıştı. Balkan ölkelerinde gerçekleştirmeye çalıştığı Güney Akım projesiyle Birliğin güneydeki ortaklarının önemli bir kısmını yanına çekmeyi başarmıştı

(South Stream Pipeline...). Moskova, Romanya ve Macaristan'ı Güney Akım projesine dahil etmemiştir. Bunda iki ülkenin ABD ile yakın ilişkiler içinde olması ve alternatif hat talepleri rol oynamıştır. Ancak Güney Akım projesi Rusya'nın 2014 yılında Ukrayna'nın Kırım ve Sivastopol kentlerini ilhak etmesi üzerine AB tarafından veto edilmiş, böylece hayata geçirilmemiştir.

Romanya Cumhurbaşkanı Traian Basescu, Ağustos 2006'da Washington'da düzenlenen bir enerji konferansında; Hazar-Karadeniz odaklı bir 'Avrupa enerji tedariki' stratejisi çağrısında bulunmuştur. Basescu, 17 Kasım 2006 tarihli Moskovski Novosti gazetesine verdiği mülakatta; Gazprom'u Ukrayna ve diğer ülkelere yönelik tutumu ve şeffaf olmayan fiyatlandırma politikası nedeniyle "güvenilmez bir tedarikçi" şeklinde nitelendirerek, Gazprom'un Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan gibi üretici ülkelerin gaz rezervlerini ve Ukrayna ile Beyaz Rusya gibi transit ülkelerin boru hatlarını kontrol altına alma niyetinden duyduğu kaygıyı dile getirmiştir. Basescu, Gazprom'un, Avrupa'nın kaynakları çeşitlendirme şansını azaltmaya çalıştığını, hem Avrupa'ya hem de Çin'e gaz satmaya hazırlandığını, aynı anda iki tarafın ihtiyacını karşılayamayacağından, Avrupa'ya şartlarını kabul ettirmek için Çin üzerinden mesajı verdiğini belirtmiştir (www.jamestown.org).

Öte yandan Polonya, Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak ve alternatif hatlardan enerji elde etmek amacıyla 2005-2007 yılları arasında bir dizi girişimde bulunmuştur. Polonya Cumhurbaşkanı Leh Kaczynski Kazakistan ve Azerbaycan'ı ziyaret etmiştir. Ardından Polonya'da Azerbaycan, Gürcistan, Litvanya ve Ukrayna'nın katılımıyla gayri resmi bir zirve düzenlenmiştir. Hazar'dan çıkarılacak Kazak petrolünün Ukrayna/Odesa-Brody hattı üzerinden Polonya'ya ulaştırılması planlanmıştır (Kopysc, 2008). Ayrıca Azerbaycan petrolünün Bakü-Tiflis-Ceyhan hattı vasıtasıyla AB ülkelerine ulaştırılması hususu ele alınmıştır. Ancak Putin Kazakistan ve Türkmenistan devlet başkanlarıyla anlaşınca, Ukrayna'nın söz konusu hattan Polonya'ya ulaştırmak üzere almayı düşündüğü doğalgazı Rusya satın almıştır. Böylece Polonya'nın enerji tedarikini çeşitlendirme projesi bu aşamada başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

AB, 2005 yılında kabul ettiği enerji politikası kavramı çerçevesinde, 2006 yılında ortak enerji politikası geliştirilmesine karar vermiştir. Avrupa Komisyonu, bu çerçevede hazırladığı Avrupa İçin Enerji Politikası başlıklı raporunu 2007 yılında Avrupa Konseyi'ne ve Avrupa Parlamentosu'na göndermiştir (An Energy Policy For Europe). AB'nin enerji tedariki konusunda tüm üyeleri bağlayıcı kriterleri bulunmadığından, üye ülkelerin enerji ihtiyaçlarını karşılamak için bireysel anlaşma imzalamaları mümkün kılınmıştır. İtalyan ENİ firması ile Rus Gazprom'un Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı'na ilişkin işbirliği bu tarz bireysel anlaşmalar kapsamına girmektedir. Proje, enerji kaynaklarını ve güzergahlarını çeşitlendirmek isteyen AB için geri adım olarak görülmüştü. Yine de pek çok AB üyesi, ısrarla Rusya'ya olan enerji bağımlılığını asgari düzeye indirmek ve enerji tedarik kanallarını çeşitlendirmek istemiş, dolayısıyla AB'nin Enerji Stratejisi 3. Protokolü hazırlanmıştır.

AB'nin enerji alanında Orta Asya'ya yönelik projeleri 1990'lı yılların ortasında başlamıştır. Birlik, 1995 yılında 'Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Doğal Gaz Taşıma Programını' (INOGATE) başlatmıştır. Program sayesinde ortak ülkelerin petrol ve doğal gaz nakil sistemlerinin modernize edilmesi ve rehabilitasyonu, Hazar bölgesi petrol ve doğal gazının alternatif güzergahlardan Avrupa'ya ulaştırılması hedeflenmiştir. Paralel bir proje olan 'Avrupa-Kafkasya-Orta Asya Ulaşım Koridoru' (TRACECA) ile Avrupa'dan Orta Asya'nın içlerine doğru nakil koridorunun yapılması öngörülmüştür (TACIS Annual Report, 1999:51).

Avrupa Komisyonu 2001 Enerji Yeşil Kitabı'nı yayınlınca, Hazar kaynaklarının Avrupa'nın artan enerji ihtiyaçlarını karşılayabilecek potansiyele sahip olduğunu anlaşılmıştır. Bazı yazarlara göre AB'nin politikaları Rusya'ya ve Avrasya ülkelerine enerji alanında rol vermek yerine Gazprom'u ihraç konusunda tekel konumuna getirmiştir (Vitale, 2007).

ABD ve AB, Rusya'nın Sovyet sonrası coğrafyadaki siyasi ve ekonomik (özellikle enerji alanında) etkinliğinden rahatsızlık duymuştur. Moskova'nın, Avrupa'nın petrol ve doğalgaz payını arttırarak bunu siyasi nüfuz aracına dönüştürmesini engellemeye çalışmışlardır. Bu nedenle alternatif enerji güzergahları oluşturmayı ve bu güzergahlarda yer alan ülkeleri Transatlantik güvenlik mekanizmalarına dahil ederek ekonomik alandaki iş birliğini siyasi ve askeri güvenlik alanlarıyla pekiştirmeyi hedeflemişlerdir. Bu amaca ulaşma yönünde NATO ve AB üyelikleri en önemli araçlar olarak ortaya çıkmıştır.

ABD, enerji kaynaklarını ve nakil hatlarını güvenli hale getirerek denetim altına almayı daima öncelikli hedef olarak görmüştür (Ortadoğu-Kuzey Afrika (MENA) Bölgesi, Basra Körfezi, Hürmüz Boğazı, Bab-el Mandab ve Malaka Boğazı). ABD'nin enerji kaynaklarıyla nakil hatlarını denetim hedefi sadece kendi enerji talebini karşılamakla ilişkili değildir değildir. Zira ABD toplam enerji ihtiyacının % 22'sini bu bölgeden ithal etmektedir. ABD'nin temel amacı AB, Çin, Japonya ve diğer Asya-Pasifik ülkelerinin enerji tedarikini kontrol etmek ve söz konusu emtia için kullanılan döviz cinsini belirlemektir (Göknel, 2008).

ABD'nin Orta Asya'da enerji kaynaklarına ilişkin açıklanan siyasi hedefleri; bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını ve Batı ile bağlarını güçlendirmek, Rusya'nın petrol ve doğalgaz nakil güzergahları üzerindeki tekelliliğini yıkmak, tedarik hatlarını çeşitlendirmek suretiyle Batı'nın enerji güvenliğini geliştirmek, İran'ı dışarıda tutan bir doğu-batı boru hattı inşasını teşvik etmek, İran'ın Orta Asya ekonomileri üzerindeki tehlikeli etkinliğine karşı koymaktır (U.S. Interests in the Central Asian Republics, 1998).

Amerikalı siyasetçiler Hazar enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılmasında Basra Körfezi'ne aşırı bağımlı olmak yerine güzergahların çeşitlendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Böylece iletim hatlarının çeşitliliği sayesinde enerji güvenliğinin sağlanmasını hedeflenmiştir (U.S. Interests in the Central Asian Republics, 1998).

4. ASYA'NIN GELİŞEN GÜÇLERİ: ÇİN VE HİNDİSTAN

4.1. ÇİN'İN ARTAN ENERJİ TALEBİ VE "YAKIN ÇEVRE"

Günümüzde güçlü sermaye potansiyeline sahip olan Çin, doğrudan yatırımlar, kredi ve hibe olanaklarıyla dünyanın yeni çekim merkezi ve küresel büyümenin lokomotifi olması bakımından kayda değer ilerleme kaydetmiş bulunmaktadır (Bkz: İshak Turan, Çin'in Enerji Güvenliği Politikası, Nobel Yayınları, Ankara, 2020). Bu durum, kuşkusuz enerji boyutunu Çin dış politikasının önemli bileşenlerinden biri haline getirmektedir. Bu doğrultuda Çin dış politikasında bazı temel belirleyici hedefler bulunmaktadır. Bunlardan biri ülkenin ekonomik kalkınmasını sağlamak ve güçlendirmektir. Çin'in bu amaçla yıllık kalkınma düzeyini çift hanelerde tutabilmesi gerekmekte, dolayısıyla hammadde ve enerji kaynaklarına bitmek bilmeyen ihtiyaç duymaktadır (Dumbaugh, 2008). Bu kapsamda Çin'in enerji politikalarını ülkenin artan petrol talebi ve petrol ithalatına bağımlılığı şekillendirmektedir (China-EIA). Çin, 2007 yılında dünyanın değişik bölgelerinden 196.8 milyon ton petrol ithal etmiştir. Bunun % 45'ini Orta Doğu, %32.5'unu Afrika, % 3.5'unu diğer kaynaklardan sağlamış, Suudi Arabistan, Angola, İran, Rusya ve Oman sırasıyla Çin'in en fazla petrol ithal ettiği ülkeler arasında yer almışlardır. Çin, 2008 yılında yaklaşık 7.8 milyon varille ABD'nin arkasından dünyanın en büyük ikinci petrol tüketicisi olmuştur (China-EIA).

Çin'in, Orta Doğu'dan ithal ettiği petrol deniz yoluyla tankerlerle ülkesine taşınırken korsan saldırılarına maruz kalmaktaydı (Somali Pirates...,2010; Mid-ocean pirate..., 2009). Çin Komünist Partisi 2002 yılında düzenlenen 16. kongrede Rusya ve Orta Asya enerji kaynaklarına erişmek için "Batıya Yöneliş" stratejisini benimsemiştir (Blank, 2006). Pekin daha istikrarlı ve güvenli enerji tedarikçisi arayışı kapsamında dikkatini zengin kaynaklara sahip Orta Asya'ya yönlendirmiştir. Çin

açısından petrol fiyatlarının ucuzluğundan ziyade arz güvenliği önem taşımıştır. Dolayısıyla Çin, diğer ülkelerden uygun koşullarda petrol bulsa dahi, Orta Asya enerji pazarından çekilmeyi düşünmemiştir (Syaun, 2008). Çin'in ilk sınır aşan petrol boru hattı Mayıs 2006'da açılmıştır. Kazakistan'dan Çin'e ulaşan söz konusu boru hattı sayesinde Kazak petrolünün yanı sıra Rus petrolü de Çin'e sevk edilmeye başlamıştır (China-EIA).

Çin, Kazakistan hattının açılmasından sonra Orta Asya ülkeleriyle başka petrol ve doğalgaz boru hatları yapımı amacıyla temaslarda bulunmuştur. Böylece hem Orta Asya hem de Rus enerji kaynaklarının Çin'e ulaşması hedeflenmiştir (Blank, 2006). Bunlardan biri Türkmenistan'dan Devlet Başkanı Saparmurat Niyazov döneminde Çin'le Türkmenistan arasında Pekin'de imzalanan doğalgaz boru hattı yapımına ilişkin anlaşma olmuştur (Liu, 2006:10). Çin, Nisan 2007'de Özbekistan ile doğalgaz boru hattının bu ülkeden geçen kısmının inşasıyla ilgili anlaşma imzalamıştır. Temmuz 2007'de Türkmenistan'ın orijinal Çin-Kazakistan boru hattı projesine katılacağı resmen teyit edilmiştir. Kazak ve Çin resmi petrol şirketleri Kasım 2007'de konuyla ilgili gelecekte yapılacak çalışmanın genel ilkelerini belirleyen anlaşmayı imzalamışlardır.

Liu (2006:2)'ya göre Çin'in ekonomik güvenliği ekonomik kalkınma, enerji güvenliği ve çevrenin korunması konularına bağlıdır. Bu değişkenler birbirleriyle dinamik bir ilişki, içindedir. Çin, hızlı ekonomik kalkınması nedeniyle, kalkınma hızını sürdürülebilir kılma yolunda enerji güvenliği giderek daha öne çıkmaktadır. Enerji, Çin'in kalkınmasında, sosyal istikrarı ve ulusal güvenliği açısından stratejik öneme sahip bir konudur. Çin enerji darlığını en önemli potansiyel tehditlerden biri olarak görmektedir (Liu,2006:4). Barışçı enerji gelişimi ve uluslararası enerji işbirliği Çin'in enerji stratejisinin uluslararası boyutlarını oluşturmaktadır.

4.2. HİNDİSTAN'IN ENERJİ STRATEJİSİNDE "YAKIN ÇEVRE" NİN YERİ

Çin ve Hindistan 21. yüzyılın ilk on yılı sona ererken geçmişte enerji alanında itici güçler olan ABD ve Avrupa'nın yerini almışlardır. İki ülke dünyada enerji talebine yön vermeye başlamışlardır. Hindistan bir milyarın üzerinde nüfusu ve patlama yapan ekonomisiyle dünyanın altıncı büyük enerji tüketicisi konumuna ulaşmıştır. Yeni Delhi ekonomisini yıllık ortalama yüzde altı ila yedi büyüme hızında tutabilmek için enerji tüketimini ortalama yüzde beş oranında arttırmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Hindistan bu dönemde, geleneksel Çin- Pakistan odaklı politikasını enerji kaynaklarına sahip Orta Asya'ya yöneltmiştir (Khan, 2). 2003 verilerine göre petrol ihtiyacının % 73'ünü dışarıdan karşılayan Hindistan'ın sadece birkaç yıllık rezervi bulunmaktadır (Tonneson and Kolas, 2006: 38-40). Hindistan'ın günde 1.4 milyon varil olan petrol ithalatının 2020 yılına kadar üç kat artması beklenmektedir (Chandra, 2009). Hindistan'ın doğalgaz tüketimi ise 2015 yılında, yirmi yıl öncesine göre, yaklaşık üç kat artacaktır. Hindistan'ın doğalgaz üretiminin de artmasına karşın ihtiyacının yaklaşık üçte birlik kısmını ithalat yoluyla karşılaması gerekecektir (Chandra, 2009).

Hindistan enerji konusundaki sıkıntılarını aşmak amacıyla enerji ithal ettiği ülkeleri çeşitlendirmeyi planlamıştır. Bu doğrultuda Orta Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleriyle anlaşmalar imzalamaya çalışmıştır. Hindistan bu yönde girişimlerini sürdürürken karşısında Asya'nın enerji açlığı çeken diğer devi olan Çin'i bümüştür (Zissis, 2007). Hindistan, Çin ve Pakistan ile Orta Asya'ya dönük yeterince işbirliği yapamadığından, bölgeye açılım amacıyla İran ile işbirliğine yönelmiştir. Ayrıca Türkmenistan-Afganistan-Pakistan yoluyla Türkmen doğalgazını satın almak istemiştir (Mitra, 2005). Uzmanlara göre diğer projelerin yanı sıra Türkmenistan-Afganistan-Pakistan (TAP) Boru Hattı Projesi ile İran-Pakistan-Hindistan (IPI) boru hattı projesi Hindistan'ın enerji güvenliği açısından önem taşımaktadır. Hindistan Başbakanı Manmohan Singh 28 Ağustos 2005'de Afganistan'ı ziyaretinde Yeni Delhi'nin enerji güvenliğini sağlayabilmesi için her iki boru hattı projesinin de (IPI ve TAP) gerçekleştirilmesi gerektiğini söylemiştir (Chandra, 2009).

Hindistan'ın enerji stratejisi yabancı firmalara ÷lkede yatırım imkânı sağlamasının yanı sıra, devlet petrol ve gaz şirketi ONGC (Oil and Natural Gas Corporation Limited)'nin yabancı petrol ve gaz sahalarına yatırım yapmasını da kapsamaktadır. ONGC, Ocak 2003 itibariyle Kazakistan/Alibekmola petrol sahasının yüzde on beşlik, Kurmangaz'ın yüzde onluk hissesini elinde bulundurmaktadır. Bu dönemde Hindistan, Özbekistan petrol ve gaz sahalarından yüzde yirmilik bir hisse edinmeye çalışırken, Tacikistan ve Kırgızistan ile hidroelektrik projeleri sürdürmüştür(Khan, 12).

Enerji projelerinde göz önünde bulundurulan faktörlerden biri güvenlik boyutu olup, enerji güvenliği jeopolitik ve uluslararası boyutları kapsamaktadır (Chandra, 2009). Enerji güvenliğine yönelik tehditler uygun fiyatlı kaynaklara erişmek, yakıtın işlenmesi ve güvenli şekilde nakledilmesi, çevre ve kaynakların korunması gibi geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Hindistan enerji projelerine yönelirken Afganistan'daki Taliban saldırılarından rahatsızlık duymuştur. Ticari ortaklık yaptığı, aynı zamanda enerji kaynaklarına bağımlı olduğu bu bölgedeki köktenci grupların yeniden güçlenmesinden endişe etmiştir (Khan, 13). Hindistan, Orta Asya ile ticaretin canlandırılması için Afganistan'da istikrarın sağlanmasını koşul olarak görmüştür.

Hindistan'ın enerjiyle birlikte Orta Asya'daki çeşitlenen çıkarlarına bakıldığında, İran'ın eksen ÷lke olduğu gör÷lmektedir. Hindistan'ın İran ile fiili ittifakı iki ÷lkeyi birbirine ve Orta Asya'ya bağlayan, güvenlik işbirliği, enerji ve başlıca altyapı projelerini kapsamaktadır (Khan, 20-21). Kimi yazarlara göre Hindistan, jeopolitik gerçekliklerin yol açtığı sınırlamaları kabul etse de, fırsatları görmek zorundadır. Zira dünyanın en büyük gaz rezervleri Hindistan'ın çevresinde; İran, Orta Asya ve Körfez ÷lkelerinde bulunmaktadır (Chandra, 2009).

5. RUSYA'NIN "YAKIN ÇEVRE"DEKİ ENERJİ POLİTİKALARI

Rusya, enerji konusunu dış politika hedeflerine ulaşmak için etkin bir şekilde kullanmıştır. Ukrayna ve Belarus'a doğalgaz sevkiyatını geçici sürelerle durdururken, kimi BDT ÷lkelerine piyasa fiyatının altında doğalgaz satmıştır. Rusya'nın anlaşmazlıkların çözümüne yaklaşımında Batı'nın Orta Asya enerji kaynaklarına alternatif yollardan ulaşmasını önleme ve bölge ÷lkelerinin NATO üyeliğini engelleme planı gör÷lmüştür(Gromadzki ve Konończuk, 2007). Rusya Enerji Bakanlığı, enerji kaynaklarının ÷lkenin milli güvenliğinin sağlanmasında önemli bir faktör olduğunu dikkate alarak Güvenlik Konseyi'nin de yardımıyla 'Enerji Güvenliđi Doktrini'ni hazırlamıştır (Aslan, 2005:38). Rusya'nın bölgesel enerji ve nakil tekeli konumunu sarsacak her türlü gelişmeyi yakından izleyip, gerektiğinde politika araçlarıyla müdahale etmiştir.

Putin'in ilk iki başkanlık döneminde hazırlanan doktrinlerde enerji faktörü hem güvenlik konusu hem de güvenlik kaynağı olarak yer almıştır (Cafersoy, 2000b). Enerji, yüksek gelir elde etme kapasitesi ve özellikle Ukrayna ile gaz konusundaki anlaşmazlığı sırasında güç aracı olarak kullanması nedeniyle Moskova'nın güvenlik düşüncesinin uyumlu bir kısmı haline gelmiştir (Haas, 2009). Rusya'nın dış ve güvenlik politikalarında enerji aracını etkin şekilde kullanması 2005 yılı sonunda Ukrayna'yı gaz fiyatlarını arttırmaya zorlamasıyla belirginleşmiştir (Russia-Ukraine gas row..., 2005). Rusya Ocak 2006'da Kiev ile yaşadığı fiyat anlaşmazlığı üzerine doğalgaz vanasını kapatmıştır. Bu kriz sadece Rusya-Ukrayna ilişkilerini gerginleştirmekle kalmayıp Moskova'yı Avrupa Birliği ile karşı karşıya getirmiştir (Kara, 2006). Ocak 2007'de ise bu kez Rusya ve Belarus arasında petrol fiyatlarındaki anlaşmazlık, Rusya'nın petrol sevkiyatını üç gün süreyle durdurmasına yol açmıştır. Rusya'nın transit ÷lke konumundaki komşularıyla sorunları kısa dönemde bir kaygı kaynağı olmuştur (Perovich ve Orttung, 2007:2).

Rusya eski Sovyet ÷lkelerine piyasa fiyatlarından düşük bedelle doğalgaz satarken zamanla fiyatlarda düzenleme yapmıştır. Fiyatlandırmada piyasa gerçeklerinin yanı sıra eski Sovyet ÷lkelerinin Moskova ile ilişkilerinin niteliği de belirleyici olmuştur. Örneğin Rusya Batı yönelimli Gürcistan'a sattığı doğalgazın fiyatını 1 Ocak 2007'den itibaren iki katına çıkarmıştır (Blackmail

fear..., 2006). Moskova Ukrayna'ya sattığı gazın fiyatını da diğer eski Sovyet ülkelerinden daha önce arttırmıştır. Gazprom, Gürcistan ve Ukrayna'da 2004 seçimlerinde Batı yanlısı yönetimlerin iktidara gelmesi üzerine bu ülkelere sattığı gazın fiyatına zam yapmıştır. Nitekim Rus liderliği renkli devrimlerin tüm eski Sovyet coğrafyasına yayılmasından bölgedeki nüfuzlarını sınırlandırmasından ve hatta Rus siyasetini tehdit etmesinden endişe duymuşlardır (Woehrel, 2009).

Rusya'nın 2005 yılından itibaren enerji alanındaki kimi uygulamaları Batı'da kaygıyla karşılanmıştır. Bunlar; Moskova'nın AB ile imzaladığı Enerji Şartı Anlaşması'nı onaylamaması, enerji üretimini kamulaştırması, yabancı yatırımlardan devlet adına pay alması ya da arttırması, BDT ülkelerine verdiği doğalgaz ve petrol fiyatlarını arttırarak zamanla uluslararası piyasa düzeyine çıkarması, Ukrayna ile anlaşmazlığında gaz vanasını kapatması, Belarus ile fiyat konusunda sorun yaşaması, kuzeyde ve güneyde alternatif ulaştırma yolları konusunda anlaşmalar yapmasıdır.

Gazprom tarafından 1 Ağustos 2007'de tarihinde yapılan açıklamada; Belarus'un ödemediği 450 milyon ABD doları tutarındaki borcuna karşılık, bu ülkeye sevk edilen doğalgazın % 45 oranında azaltılacağı bildirilmiştir (Russia to cut..., 2007). Bir süre sonra benzer uyarı Batı yanlısı rejimin işbaşına geldiği Ukrayna'ya yapılmıştır. Gazprom, Ekim 2007 ayı içerisinde 1.3 milyar ABD dolar borcunu ödememesi halinde Ukrayna'ya sevk edilen doğalgaz miktarında kesintiye gidileceğini duyurmuştur.

Putin'in ilk iki başkanlık döneminde (2000-2008) enerji, Rusya'nın siyasi ve dış politik hedeflerine ulaşmada sık sık araç olarak kullanılmıştır. Gürcistan'ın 2006 yılı sonlarında dört Rus Askeri İstihbarat (GRU) subayını casusluk yaptıkları gerekçesiyle gözaltına alması üzerine Rusya sert tepki göstermiştir. Gürcistan Rus subayları AGİT aracılığı ile teslim etmesine karşın Moskova tepkisi sürdürmüştür. Moskova, ülke arasındaki ulaşımı durdurmuş, Rusya'da yaşayan çok sayıda Gürcistan kökenli kişiyi sınır dışı etmiştir. Moskova, Gürcistan'a yönelik yaptırımlarına enerji alanını da dahil etmiş; Gürcistan'a satılan doğalgaz fiyatını iki katına çıkarmıştır (Gazprom to double...,2006). Rusya enerji konusunda Gürcistan'a baskı yaparken, Gazprom ise bu ülkenin iç doğalgaz dağıtım şebekesini satın alabilmek için girişimlerini sürdürmüştür.

Rusya'nın Batı yanlısı Tiflis yönetimine baskısı bununla da sınırlı kalmamıştır. Putin, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'i özel olarak Moskova'ya davet ederek, Rusya'nın Gürcistan'a uygulayacağı enerji ablukasında Azerbaycan'ı da yanına çekmeye çalışmıştır. Bu kapsamda Gürcistan'ın çevre ülkelerden doğalgaz teminini engellemek amacıyla, 2007 yılında daha önce 4.5 (Dört buçuk) milyar metreküp doğalgaz alım anlaşması yaptığı Azerbaycan'dan 1.5 (Bir buçuk) milyar metreküp doğalgaz daha alabileceğini belirterek, Bakü'nün Şah Deniz kaynaklarından Gürcistan'a doğalgaz vermesini engellemeye çalışmıştır (İsmayilov, 2008).

Rusya'nın enerji stratejisi dört temele dayanmaktadır;

- Alternatif enerji nakil hatları oluşturarak, arz güzergahlarını çeşitlendirmek,
- Bölge ülkelerinin enerji kaynaklarını ülkesi üzerinden ihraç etmek,
- Enerji nakil hatlarında pay sahibi olmak,
- Alıcı ülkelerin iç dağıtım şebekelerinde pay sahibi olmaktır (Woehrel, 2009).

Gazprom, yurtdışında tüketiciye doğrudan satış yapan gaz şirketlerini, yer altı tesislerini, enerji üreten şirketleri ve boru hatlarını ya da hisselerini satın alma stratejisi izlemiştir. Kremlin böylece enerji alanında dünya çapında dev Rus şirketleri oluşturmayı hedeflemiştir. Örneğin LUKOIL şirketi 1998 yılında Plotey'deki Petrotel rafinerisinin hisselerini satın alarak Romanya pazarına girmiştir. LUKOİL 2006 yılı itibariyle Romanya'da 500 milyon doların üzerinde yatırım yapmıştır. Petrotel-LUKOİL ortaklığı on petrol deposu ve üç yüz civarında ortak benzin

istasyonunu bünyesinde barındırmaktadır. Şirketin faaliyetleri Romanya ekonomisi açısından büyük önem taşımaktadır. Lukoil 2012 yılında Romanya'daki rafinerisini modernleştirmek için 2.5 milyar dolarlık yatırım kararı almıştır (blackseanews.net).

Uzmanlara göre Rusya'nın AB'ye ve eski Sovyet Cumhuriyetlerine yönelik saldırgan enerji politikası, Moskova'nın özellikle Batı'ya giden enerji nakil hatları üzerindeki hakimiyetini pekiştirmeyi hedeflemektedir (Papava ve Tokmazishvili, 2010:103). Rusya, Ukrayna ve Belarus gibi kendisine sorun çıkaran transit ülkeleri dışarıda bırakan yeni boru hattı projeleriyle arz iletim hatlarını çeşitlendirmeye yönelmiştir. Böylece gaz sevkiyatında tek bir güzergaha bağlı kalmayıp, transit ülkelerin tekeli konularından istifadeyle pazarlık marjını arttırmasını önlemeyi, diğer ülkeleri ulaştırma sistemlerine ekleyerek Avrupa enerji güvenliğinde söz sahibi olarak kıta politikalarında etkilemeyi hedeflemiştir. Rusya bu amaçla biri Baltık denizinin altından Almanya'ya ulaşacak Kuzey Avrupa Doğalgaz Boru Hattı (Kuzey Akım), diğeri ise Güney Akım Boru Hattı Projesi (Güney Akım) projelerini planlamıştır.

Kuzey Akım Rusya'nın tekelini güçlendirmek adına attığı en önemli adımlardan biri olarak kabul edilmiştir. Gazprom, projede hisselerin % 51'ine sahip iken, Alman firmaları geri kalanını eşit olarak paylaşmıştır. Rusya Kuzey Akım projesiyle iki yönlü fayda elde etmeyi hedeflemiştir. Avrupa Birliği ülkelerini kendisinden daha fazla doğalgaz ithalat etmeye yöneltecek, öte yandan Doğu Avrupa ülkelerinin enerji güvenliğini sarsmış olacaktır. Kuzey Akım, Doğu Avrupa ülkelerinden Ukrayna ve Polonya'yı baypas ederek Almanya'ya ulaşmaktadır (Kara, 2006). Putin'in Ukrayna'yı baypas etme niyeti taraflar arasındaki ihtilaflardan çok daha önce oluşmuştu. Putin 17 Ocak 2002'de Polonya'ya yaptığı ziyarette, Gazprom'un, potansiyel yatırımcılar olarak Alman Wintershall ve Ruhrgas, Gaz de France ve İtalya'nın SNAM şirketleriyle bu ülkeden geçecek bir boru hattı projesi gündemdediydi. Varşova söz konusu projeye destek vermiştir (Amanov, 2007).

Kuzey Akım Projesi Almanya Şansölyesi Angela Merkel ve Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev'in katıldığı açılış töreniyle 8 Kasım 2011'de gaz sevkiyatına başlamıştır (bbc.com) Ardından Rusya ile Almanya arasında paralel ikinci bir hattın inşaatı başlamıştır. Kuzey Akım 2 yıllık 55 milyar metreküp Rus gazının Baltık Denizi üzerinden Almanya'ya sevk edilmesi öngörülmüştür. Gazprom yetkililerinin açıklamasına göre Kuzey Akım 2'nin inşaatı 10 Eylül 2021'de tamamlanmıştır (tr.euronews.com).

Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı olarak açıklanan ikinci hattın Karadeniz'de Bulgaristan'ın Burgaz limanından başlaması, Yunanistan'ın Dedeağaç kentine varması, Yunanistan'dan sonra biri İtalya'ya diğeri ise Sırbistan üzerinden Avusturya'ya ulaşacak iki hatta ayrılması öngörülmüştür. Bu doğrultuda Rusya ilgili ülkelerle anlaşma imzalamıştır. Ancak Bulgaristan hükümeti anlaşmayı imzaladıktan sonra ülkede yeni seçim olmuş, yeni bir parlamento oluşmuş ve iktidar partisi değişmiştir. Yeni parlamento anlaşmaya onay vermemiştir. Balkan ülkeleri Moskova ve Brüksel arasındaki rekabet nedeniyle sıkıntıya girmiştir (Socor, 2010).

Rus yetkililer Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı projesini ticari gerekçelerle açıklasalar da bu tür anlaşmalarda Rusya'nın genel jeopolitik çıkarları daha fazla önem taşımıştır. Rusya'nın Kosova'nın bağımsızlığı konusunda Sırbistan yanlısı tutumuyla, 25 Ocak 2008'de imzalanan Rusya-Sırbistan Enerji İşbirliği anlaşması arasında bağlantıyı bu kapsamda önem taşımaktadır.

Ukrayna'da 2014 yılında batı destekli protesto gösterilerinin ardında devlet başkanı Viktor Yanukoviç'in görevden ayrılarak Rusya'ya sığınmıştır. Rusya'nın desteği ile Kırım ve Sivastopol'de düzenlenen referandum sonucu iki bölge Rusya'ya iltihak etmiştir. Rusya'ya yönelik yaptırımların da etkisiyle Brüksel'in baskısı sonucu başta Bulgaristan olmak üzere Balkan ülkeleri Güney Akım projesinden çekilmişlerdir. Bunun üzerine Rusya alternatif bir proje geliştirerek "Türk Akımı Projesi"ni hayata geçirmiştir (Jirusek, 2020).

Rusya'nın ikinci stratejisi Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin uluslararası pazarlara petrol ve doğalgaz sevkiyatında hâkim rol oynama arzusu idi. Sovyet sisteminin altyapısı, ABD'nin İran'a karşı uyguladığı ambargo, Afganistan'daki çatışmalar, Pakistan'daki istikrarsızlık, bölgedeki diğer coğrafi engeller ile güvenlik sorunları Moskova'nın bu rolünün gerçekleşmesine katkı sağlamıştır. Rusya, BTC boru hattının kurulmasına şiddetle karşı koymuştur. Ancak 1990'lı yıllardaki iç ve ekonomik istikrarsızlıktan kaynaklanan güçsüzlüğü nedeniyle bu hattın kurulmasını engelleyememiştir. Putin'in 2000-2008 arasındaki devlet başkanlığı döneminde ise Rusya doğu-batı enerji koridoru işlevi görececek Nabucco projesine karşı daha başarılı adımlar attı. Rusya bir taraftan Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkeleriyle giderek piyasa fiyatlarına yaklaşan bedellerle uzun vadeli doğalgaz alım anlaşması imzalarken öte yandan ülkesinden Avrupa'ya doğalgaz boru hatları projeleri üzerinde çalışarak iki taraflı kısaca almıştır. Rusya, Orta Asya enerji kaynaklarının Çin ve Hindistan gibi ülkelere sevkiyatı konusunda etkin rol oynamamıştır. Bununla birlikte taraflar arasında yapılan anlaşmalardan rahatsızlık duymuştur.

Rusya'nın bir başka stratejisi mevcut enerji nakil hatlarını işletmek ya da gerek hatların mülkiyeti gerekse işletmesinde pay sahibi olmaktır. Bu amaçla Avrupa istikametinde kurulması öngörülen Kuzey ve Güney Akım Doğalgaz Boru Hatlarında belirli oranda hisseyi elinde bulundurmak istemiştir (Nord Stream).

Rusya'nın enerji konusunda bir diğer stratejisi üretim, ulaştırma ve satış boyutlarını bütüncül şekilde değerlendirerek enerji alanında işbirliği yaptığı ülkelerin enerji dağıtım ağına girmektir. Bu amaçla alıcı ülkelerin iç dağıtım şebekelerinde pay sahibi olmaya yönelik Ermenistan ve Belarus ile anlaşma yapmıştır (Tunyan, 2006). Ancak Rusya Avrupa iç pazarlarına bu kadar kolay girememiştir. Gazprom, Hollanda'nın yerel gaz şebekesinden hisse almak istemiş, henüz söz konusu hedefine ulaşamamıştır.

Putin BDT coğrafyasında enerji alanındaki hakimiyetini güçlendirerek ABD'nin siyasi ve askeri liderliğine karşı enerji lideri olmayı hedeflemiştir. Bu amaçla eski Sovyet ülkeleriyle uzun vadeli enerji anlaşmaları imzalayıp yeni nakil hatları kurarken, doğalgazda OPEC gibi bir örgütlenmeyi hayata geçirmek istemiştir. Doğalgaz üreten birçok ülkeyle bağlantılar kurmuştur (Stern, 2007). 23 Aralık 2008 tarihinde Moskova'da gerçekleştirilen toplantıda "Doğalgaz İhraç Eden Ülkeler Formu" kurulmuştur. Söz konusu forumda Rusya, Cezayir, Bolivya, Mısır, Ekvatorial Gine, İran, Libya, Nijerya, Katar ve Trinidad Tobago yer almıştır.

"Yakın Çevre"de enerji alanındaki bir diğer önemli bölge Güney Kafkasya ve uzantısı olan Hazar Havzası'dır. Güney Kafkasya'nın jeopolitik önemi bölgede enerji kaynaklarının varlığına bağlıdır. Hazar petrol ve gazının kesintisiz şekilde pazarlara ulaştırılması için Kafkasya'da istikrar yaşamsal önem taşımaktadır. Rusya ve Ortadoğu enerji kaynaklarına bağımlılığını azaltmak istenen Batıdaki tüketici devletlerin enerji politikaları sonucunda bölgenin önemi arttırmıştır (Haas, 2006).

2006 yılında faaliyet giren BTC Petrol Boru Hattı Rusya'nın bölgede enerji ihracatındaki tekeli konumunu bozduğu için Hazar'da Rus üstünlüğüne önemli bir darbe vurmuştur. Rusya ise buna karşı İran'la işbirliğini geliştirmek ve bölgedeki askeri varlığını arttırmak suretiyle adım atmıştır (Magomedov, 2006:16). BTC Boru Hattı'nın inşası Rusya'nın Hazar bölgesindeki çıkarlarını sarsmıştır. Projeye katılan ülkeler Rusya ve İran karşıtı duygularını gizlemekten, projenin hem stratejik hem de güvenlik açılarından önem taşıdığını duyurmuşlardır. Putin devlet başkanı seçilince Hazar denizini Rus dış politikasında yüksek öncelikli konu olarak ele almıştır. Viktor Kalyuzhni'yi bölgeye Başbakan Yardımcısı unvanıyla özel temsilcisi olarak atamıştır (Transcaucasus: A Chronology).

Putin, başarısız olarak nitelendirilen Aşkabat zirvesinden dönüşte Nisan 2002'de Astrahan'a yaptığı ziyarette ülkesinin Hazar'daki pozisyonunu yeniden savunmuştur. Putin, Hazar'ın askeri öncelikli bölge olduğunu, Hazar için ayrılan kaynakların arttıracaklarını, bölgeye daha fazla asker

göndereceklerini açıklamıştır. Rusya Ağustos 2002’de Hazar donanmasının da katılımıyla benzeri görülmemiş geniş çaplı bir askeri eğitim tatbikatı düzenlemiştir (Magomedov, 2006:16).

Putin döneminde hazırlıklarına başlanan, Kazakistan ve Türkmenistan ile Hazar kıyısında doğalgaz boru hattı yapılmasına yönelik anlaşmayı onaylayan yasa 26 Aralık’ta Medvedev tarafından imzalanmıştır. Yeni boru hattı yapımı Orta Asya’daki gaz şebekesinin yenilenmesi ve genişletilmesi projesinin bir parçası olarak planlanmıştır. Boru hattının, Türkmenistan’dan başlayıp, Kazakistan’ın Hazar kıyısından geçerek Rusya’ya ulaşması öngörülmüştür. Boru hattı inşasına ilişkin ortak anlaşma 20 Aralık 2007’de imzalanmış olup, Türkmenistan’dan yılda otuz milyar, Kazakistan’dan ise on milyar m³ gaz taşınması hedeflenmiştir (Russia, Kazakhstan, Turkmenistan...,2007).

Rusya enerji tekeli güçlendirmek adına ŞİÖ’nün 15 Haziran 2006 tarihli zirvesinde, örgüt bünyesinde bir “Enerji Kulübü” oluşturmayı teklif etmiştir. Teklifin gerçekleşmesi halinde, AB enerji piyasasını Rusya’ya açmasa da Rusya’nın doğuda yeri sağlamlaşacaktı (Kara, 2006). BDT Devlet Başkanları Konseyi 25 Mayıs 2007’de Yalta’da enerji konusunu ele aldılar. Belarus, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Tacikistan elektrik ticaretinin genişletilmesi ile BDT ülkelerinde enerji kaynaklarına erişimi arttırmak amacıyla ortak enerji piyasası oluşturulması yönündeki anlaşmayı imzaladılar (Inventory of International Nonproliferation..., 2007).

Putin, 2007 ve 2008 yıllarındaki açıklamalarında enerjiye büyük önem verdiğini ortaya koymuştur. Enerji gerek bütçe gelirlerini arttırması gerekse güç aracı olarak özellikle Belarus ve Ukrayna ile yaşanan anlaşmazlıklarda kullanılması nedeniyle, Moskova’nın güvenlik düşüncesinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Moskova, Ağustos 2009’da Enerji Şartı ve ilgili diğer anlaşmalara taraf olmayacağını resmen bildirmiştir. Anlaşmanın 45 (3-a) maddesine göre 60 takvim günü sonunda Rusya çekilmiş olacaktır (The Energy Charter Treaty).

6. SONUÇ

Rusya’nın 2000’li yıllarda Batılı ülkelerle ilişkilerinde enerji konusu en önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. Batı’nın artan enerji ihtiyacı ve enerji fiyatlarının yükseleceği beklentisi Moskova’nın bu stratejisini desteklemiştir. Kremlin, enerjiyi hem bütçe gelirlerini arttırmak hem de dış politik ve güvenlik hedeflerine ulaşmak amacıyla etkin bir araç olarak kullanmıştır. Putin, Batı ile askeri ve teknolojik açıdan rekabette sorunlar yaşayacağını öngörmüştür. ABD’nin siyasi, ekonomik ve askeri alanda dünya liderliğine karşı enerji alanında söz sahibi bir konuma gelmeyi hedeflemiştir. Bu nedenle eski Sovyet ülkeleriyle uzun vadeli enerji anlaşmaları imzaladı ve yeni transit hatların inşasına yönelmiştir. Doğalgaz üreten ülkelerle işbirliğini geliştirmiştir. OPEC benzeri bir örgütlenmeyi teşvik etmiştir.

Rusya’nın bölgede petrol ve doğalgaz üretimi, rafineri, nakli konularındaki tekeli konumu zarar görmesi, Rusya’nın özellikle Batı’ya karşı dış politikasında en önemli yaptırım aracını kaybetmesine yol açabilecektir. Putin, Rusya’nın ulusal çıkarları ile şekillenen dış güvenlik politikalarını “Yakın Çevresi”nde hassasiyetle uygulamıştır. Bölgede Moskova’ya sadık liderlerin işbaşında kalmasını desteklemiştir. Enerji alanında işbirliği ile bu ülkelerin kaynaklarının uluslararası piyasalara ulaştırılmasında öncü rol oynamıştır.

2008 yılı sonbaharında iyice şiddetlenen küresel ekonomik kriz, tüketim ve üretimde düşüşe yol açınca enerjiye olan talep de hızla azalmıştır. Dolayısıyla petrol fiyatları hızlı bir şekilde düşmüştür. Rusya’nın gelirleri hızla azalırken enerji şirketleri borsaya değerlerinin neredeyse yüzde seksenini kaybetmiştir. Bu gelişmelerin yol açtığı güvensizlik ve merkezlerde sermayeye duyulan ihtiyaç bir anda ülkedeki yabancı sermayenin hızla çıkmasına, dolayısıyla rublenin hızla değer kaybetmesine yol açmıştır. Kurun değişmesi ise gıda dahil pek çok tüketim malını ithal eden Rusya’da enflasyonun artmasına ve hayat pahalılığına sebep olmuştur. İstihdamın

daralması işten çıkarmaları beraberinde getirmiştir. Bu durum kısmen göçmen işçi kontenjanının kısılmasıyla telafi edilmeye çalışılırken ekonomi yavaşlamaya başlamıştır.

Moskova, petrol kaynaklarına sahip olan ve boru hatlarının geçtiği Çeçenistan'ın bağımsızlığına şiddetle karşı durmuştur. Çeçen milliyetçileri kuvvet kullanarak bastırmıştır. Moskova ve Çeçenistan arasında 1990'lı yıllarda yaşanan çatışma ve ardından Moskova'nın terörle mücadele adı altında bölgede kontrolünü arttırması, o dönem enerji güzergahları üzerindeki küresel rekabet açısından önem taşımıştır. Kafkasya'da Azerbaycan-Ermenistan ihtilafı, Gürcistan'da merkezi hükümet ile Abhaz ayrılıkçılar arasındaki anlaşmazlıklar yine bu perspektiften daha farklı değerlendirilebilecektir. BTC petrol boru hattının tamamlanmasından sonra bu kez Hazar Havzası ile Orta Asya doğalgazını Avrupa'ya ulaştıracak Nabucco projesi Moskova ile Batı arasında rekabeti arttırmıştır.

Putin'in "Yakın Çevre"de nüfuz alanı oluşturma çabalarının ekonomik (petrol ve diğer yıllık gelirleri arttırmak), jeopolitik (komşuları üzerinde siyasi denetim sağlamak ve Güneyde dini aşırılıklığa karşı güvenli bölge oluşturmak) ve iç siyasi (kendi popülaritesini arttırmak ve komünistleri ve milliyetçileri susturmak) boyutları bulunmaktaydı. Putin'in söz konusu stratejisiyle nihai hedefi ülkesini yeniden küresel aktör konumuna getirmektir. Bu yüzden Rusya "Yakın Çevre" politikasından geri adım atmamıştır. Bölgenin enerji kaynaklarına erişim ve bu kaynakları uluslararası pazarlara ulaştırma konularında tekel olmak için çaba sarf etmiştir. Kendisini dışlayan projeleri ya engellemeye çalışmış ya da geciktirerek rakiplerini tavize zorlamıştır.

KAYNAKLAR

- Amanov, Ő. (2007). ABD'nin Orta Asya Politikaları. İstanbul: Gökkuşbe Yayınevi.
- An Energy Policy For Europe, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007DC0001>, (Erişim Tarihi: 15.12.2020).
- Asker, A. (2021). "Rusya'nın Yakın Çevre Siyaseti: Karadeniz-Hazar (Güney Kafkasya) Bölgesi". İçinde: 100. Yılında Türkiye Rusya İlişkileri ve Karadeniz (Moskova Antlaşması'ndan Günümüze), Editörler: Mehmet Okur, Yüksel Küçükler, Ahmet Nafiz Ünalmiş), Akçağ Yayınları, Ankara, ss. 97-141.
- Aslan, Y. (2005). Hazar Petrolleri, Kafkas Kördüğümü ve Türkiye, 2.Baskı, Ankara: Berikan Yayınevi.
- "Avrupa'yı 'ikiye bölen' proje: Kuzey Akım 2 Gaz Boru Hattı tamamlandı", <https://tr.euronews.com/2021/09/10/avrupa-y-ikiye-bolen-proje-kuzey-ak-m-2-dogal-gaz-boru-hatt-tamamland>, (Erişim Tarihi: 15.10.2021)
- "Blackmail fear after Russia doubles the price of its gas", <http://www.dailymail.co.uk/news/article-424434/Blackmail-fear-Russia-doubles-price-gas.html>, (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2007)
- Blank, S. (2006). China's Emerging Energy Nexus with Central Asia, http://www.jamestown.org/programs/chinabrief/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=31886&tx_ttnews%5BbackPid%5D=196&no_cache=1, (Erişim Tarihi: 01.07.2010).
- Cafersoy, N. (2000a). Eyalet-Merkez Düzeyinden Eşit Statüye: Azerbaycan-Rusya İlişkileri (1991-2000), Ankara, Avrasya-Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi, Ankara Çalışmaları, Ekim 2000, s.32-35.
- Cafersoy, N. (2000b). Enerji Diplomasisi: Rus Dış Politikasında Stratejik Araç Değişimi, Stratejik Analiz, Sayı: 8, Aralık 2000, s. 52-61.
- Cemilli, E. (2007). ABD'nin Güney Kafkasya Politikası. İstanbul: IQ Kültür Sanat.
- Chandra, A. (2009). Geopolitics of Central Asian Energy Sources and Indian Interest, Journal of Peace Studies, 16 (1-2).
- Dumbaugh, K. (2008). China's Foreign Policy: What Does It Mean For U.S. Global Interests? <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL34588.pdf>, (Erişim Tarihi: 16.09.2009).
- EIA-China Analysis, <http://www.eia.doe.gov/cabs/China/Oil.html>, (Erişim Tarihi: 19.12.2020).
- EIA-Turkmenistan Analysis, <https://www.eia.gov/international/analysis/country/TKM>, (Erişim Tarihi: 19.12.2020).
- "Gazprom to double Georgia charges", <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/6108950.stm>, (Erişim Tarihi: 10.10.2007).
- Göknel, M. (2008). The New Game" Tension and Conflicts For Energy Transport Routes, <http://www.eurasiacritic.com/articles/newgame-tension-and-conflicts-energy-transport-routes>, (Erişim Tarihi: 12.06.2008).
- Gromadzki, G. & Wojciech, K. (2007). Energy Game: Ukraine, Moldova and Belarus between the EU and Russia, http://www.batory.org.pl/doc/energy_game.pdf, (Erişim Tarihi: 16.09.2009).
- Haas, M. (2006). Current Geostrategy in the South Caucasus, http://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=595&language_id=1, (Erişim Tarihi: 02.03.2007).

- Haas, M. (2009). Medvedev's Security Policy: A Provisional Assessment, *Russian Analytical Digest*, 62, 2-5.
- Helm, D. (2006). Russia, Germany and European Energy Policy, http://www.opendemocracy.net/globalizationinstitutions_government/energy_policy_4186.jsp, (Erişim Tarihi: 15.05.2009).
- "Iran and Russia Sign Oil and Weapons Pact, 12 March 2001, <https://www.nytimes.com/2001/03/12/world/iran-and-russia-sign-oil-and-weapons-pact.html>, (Erişim Tarihi: 10.10.2007).
- Inventory of International Nonproliferation Organizations and Regimes, Commonwealth of Independent States, 1 January 2007, <https://media.nti.org/documents/cis.pdf>, (Erişim Tarihi: 19.12.2020).
- İsmayilov, R. (2008). Azerbaijan: Baku Likely to Reject Russian Offer to Buy Natural Gas, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav060308a.shtml>, (Erişim Tarihi: 15.05.2010).
- Jafarov, N. (2007), *Rusya'da Ulusal Güvenlik Anlayışının Dönüşümü (1991-2006)*, [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]. Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü, sayfa 102-103.
- Janusz, B. (2005). *The Caspian Sea Legal Status and Regime Problems*. Chatham House, Russia and Eurasia Programme Briefing Paper, REP BP 05/02.
- Jirusek, M. (2020). TurkStream is South Stream 2.0-has the EU done its homework this time?, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/energysource/turkstream-is-south-stream-2-0-has-the-eu-done-its-homework-this-time/>, (Erişim Tarihi: 19.12.2020).
- Kahraman, F. Ş., Merdan, A. S. (2020). Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü. *KAÜİİBFD*, 11(21), 434-468.
- Kara, S. (2006), *Rusya-AB Enerji Diyalogu*, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=609&sayfa=13>, (Erişim Tarihi: 23.04.2007).
- Kasım, K. (2009). *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*. Ankara: USAK Yayınları.
- Pipeline, https://www.kcp.kz/projects/atasu_alashankou, (Erişim Tarihi: 19.12.2020).
- Kazakhstan to Transport 1.5 Million Tons of Oil Via Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline, 24 November 2022, <https://astanatimes.com/2022/11/kazakhstan-to-transport-1-5-million-tons-of-oil-via-baku-tbilisi-ceyhan-pipeline/>, (Erişim Tarihi: 24.11.2022).
- Khan, A.H. (T.Y.), *Indian Interests in Central Asia*, Area Study Center (Russia, China and Central Asia) University of Peshawar, Designed&Printed by The AAYS.
- Kolchin, S. (2006), *Why Russia refuses to ratify Energy Charter*, <http://en.rian.ru/analysis/20060407/45451331.html>, (Erişim Tarihi: 15.05.2009).
- Lelyveld, M. (2001), *Caspian: Russia-Iran Declaration Draws Objections*, <http://www.binfo.com/tools/miva/newsview.mv?url=news/2001-03/text/mar19g.rfe>, (Erişim Tarihi: 20.12.2006).
- Liu, X. (2006), *China's Energy Security and Its Grand Strategy*, The Stanley Foundation Policy Analysis Brief.
- Lukoil Announces Extra USD 2.5 Million Investments in Romania, <https://www.blackseanews.net/en/read/44546>, (Erişim Tarihi: 12.09.2012).
- Macdougall, J. (1997), *Russian Policy in the Transcaucasian 'Near Abroad': The Case of Azerbaijan*, *Demokratizatsiya*, 5 (1), 89-101.

- Magomedov, A. (2006). Russia's Policy Toward the Caspian Sea Region and Relations with Iran, *Russian Analytical Digest*, 6, 16-18.
- Mamedov, R. (2001). International Legal Status Of The Caspian Sea: Issues of Theory And Practice. *The Turkish Yearbook*, 32, 217-259.
- "Mid-ocean pirate attack on tanker", 10 November 2009, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8350850.stm>, (Erişim Tarihi: 10.05.2010).
- Mitra, P. (2005), Indian Diplomacy Energized by Search for Oil, <https://yaleglobal.yale.edu/content/indian-diplomacy-energized-search-oil>, (Erişim Tarihi: 15.05.2010)
- "Nord Stream gas pipeline opened by Merkel and Medvedev", <https://www.bbc.com/news/world-europe-15637244>, (Erişim Tarihi: 15.10.2021)
- Özcan, A. Sevinç (2005), *Bir Sovyet Mirası Rus Azınlıklar*, İstanbul, Küre Yayınları.
- Papava, V. & Tokmazishvili, M. (2010). Russian Energy Politics And The EU: How To Change The Paradigm, *Caucasian Review Of International Affairs*, 4 (2) 103-111.
- Perovich, J. & Orttung, R. (2007). Russia's Energy Policy: Should Europe Worry? *Russian Analytical Digest*, No.18, 2-7.
- Kopysc, A. (2008) Poland's Energy Security, <http://www.iags.org/n022908.htm>, (Erişim Tarihi: 29.02.2008).
- Romanian President Concerned By European Dependence on Russian Energy, 21 November 2006, <https://jamestown.org/program/romanian-president-concerned-by-european-dependence-on-russian-energy/>, (Erişim Tarihi: 10.10.2007).
- "Russia, Kazakhstan, Turkmenistan sign Caspian gas pipeline deal", 20 December 2007, <https://portnews.ru/news/print/8219/>, (Erişim Tarihi: 19.12.2020).
- "Russia to cut natural gas supplies to Belarus 45% from Aug.3", 01 August 2007, <http://en.rian.ru/russia/20070801/70092408.html>, (Erişim Tarihi: 10.10.2007).
- "Russia-Ukraine gas row heat up", 27 December 2005, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/4562952.stm>, (Erişim Tarihi: 10.10.2007).
- Safire, W. "On Language: The Near Abroad" , May 22, 1994, <https://www.nytimes.com/1994/05/22/magazine/on-language-the-near-abroad.html>, (Erişim Tarihi: 15.12.2020)
- Schreiner, B. (2002). Europe and the development of energy resources in the Caspian sea region. http://europa.eu/legislation_summaries/energy/external_dimension_enlargement/127028_en.htm, (Erişim Tarihi: 15.05.2009).
- Socor, V. (2010). Bulgarian Government Skeptical on South Stream Project, *Eurasia Daily Monitor*, 7 (33).
- "Somali Pirates hijack Russian China Bound oil tanker", 5 May 2010, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8661816.stm>, (Erişim Tarihi: 10.05.2020).
- "South Stream Pipeline Project, Europe, (T.Y.) <http://www.hydrocarbons-technology.com/projects/southstream/>, (Erişim Tarihi: 19.12.2020).
- Stern, J. (2007). Gas-OPEC: A Distraction From Important Issues of Russian Gas Supply to Europe, *Oxford Energy Comment*, http://www.oxfordenergy.org/pdfs/comment_0207-1.pdf, (Erişim Tarihi: 15.05. 2009).

- Syaun, T. (2008). Çin Siyaseti'nde Orta Asya'nın Yeri, (Şanghai Uluslararası Araştırmalar Enstitüsü Rusya ve Orta Asya Bölümü Uzmanı-21 Kasım 2008), Avrasya Mirası Vakfı, Moskova.
- "TACIS Annual Report 1999", (T.Y.) <http://www.hydrocarbons-technology.com/projects/southstream/>, (Erişim Tarihi: 10.10.2007).
- The Energy Charter Treaty, Updated 18 February 2019, energycharter.org/process/energy-charter-treaty-1994/energy-charter-treaty/#:~:text=It%20is%20designed%20to%20promote,legal%20force%20in%20April%201998, (Erişim Tarihi: 19.12.2020).
- The Energy Charter Treaty and Protocol, http://europa.eu/legislation_summaries/energy/external_dimension_enlargement/l27028_en.htm, (Erişim Tarihi: 19.12.2020).
- The Pipeline, <https://www.nord-stream.com/the-project/pipeline/>, (Erişim Tarihi: 20.03.2024).
- The Summary of the Energy Strategy of Russia for the Period of up to 2020, http://ec.europa.eu/energy/russia/events/doc/2003_strategy_2020_en.pdf, (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2007).
- Tonneson, S. & Kolas, A. (2006). Energy Security in Asia: China, India, Oil and Peace, Report to the Norwegian Ministry of Foreign Affairs, International Peace Research Institute, Oslo (PRIO), 38-40.
- Tunyan, B. (2006). Russian share in the pipeline growing, <http://www.168.am/en/articles/3569>, (Erişim Tarihi: 10.07.2007).
- Turan, İ. (2020). Çin'in Enerji Güvenliği Politikası: Kuşak Yol İnisyatifi ve Avrasya'da "Yeni Büyük Oyun", Nobel Yayınları, Ankara.
- "U.S. Interests in the Central Asian Republics", 12 February 1998, http://commdocs.house.gov/committees/intlrel/hfa48119.000/hfa48119_of.htm, (Erişim Tarihi: 15.05.2009).
- Vitale, A. (2007). The EU wants to build an energy strategy in the Caspian region, http://www.caucaz.com/home_eng/breve_contenu.php?id=293, (Erişim Tarihi: 10.05.2010).
- Woehrel, S. (2009). Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries, Congressional Research Service, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL34261.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.09.2010).
- Zissis, C. (2007). India's Energy Crunch, http://www.cfr.org/publication/12200/indias_energy_crunch.html, (Erişim Tarihi: 15.05.2010).

